

BIBLIOTECA NAZ.
Vittorio Emanuele III
XXII
C
26
NAPOLI

DE IVRISCONSVLTO PERFECTO In Genere,

LIBER VNVS:

Exhibens officia & requisita, efficientia, ac perficientia Iuris-Consultum. Adeoque Scientiæ Interpretandi jura, ex primis suis, & genuinis principijs summatim, quanta fieri potuit brevitate, demonstrata Elementa complectens.

ACCESSIT APPENDICIS LOCO

Syntagma Regularum aliquot interpretandi falsarum, cum refutatione ex positis antea principijs petita.

AVCTORE

NOMICO PACEMVTO ANALYTICOPHILO.

AVGVSTÆ,

Apud Andream Kuhn. An. cIↃIↃcLXIV.

BENEVOLO LECTORI
S. P. D.

Vm primum à ſtudijs, tum ijs quæ ab humanitate nomen ſunt ſortita, tum ijs quæ certiorem nobis ac penitiorem rerum notitiā pollicentur, ad Iuris Civilis condiſcenda præcepta me converterem, parum abfuit, quin conſilij mei contemptor, idem protinus facerem, quod multis alijs, & in hiſce nonnullis etiam celebrati & ingenij, & nominis Viris factitatum cognoveram: qui in interiora Themidis adyta admittendi, è primo ſtatim introitu, ſeu augiſtiſſima Deæ Majeſtate perculſi, ſeu ſeveritate ſacrorum, ritualiumve librorum obſcuritate nimia offenſi, pedem vel ad late patentes, ac amœna undique florum varietate blandientes Muſarum campos, vel ad umbra ſecreta ſuaviter vernantes earundem lucos, & interſita minoris venerationis delubra, referre, neque impoſterum efferre maluerunt. Etenim in hoc ſtudio, quod adeo mihi in facili fore credideram, eas difficultates offendebam, quibus ſuperandis ingenij mei nervulos neutiquam ſuffecturos eſſe ſeriò verebar. Quippe quæ primo ſtatim intuitu ſeſe mihi offerebat tam vaſta, tamque immenſa, ac tantum non infinita legum multitudo, eam etſi ſoli huic operæ vitam omnem impendiſſem, (id quod tamen a genio meo numquam impetraturum me præſciebam) nihilominus memoria me comprehenſurum haud

esse optime intelligebam. Præterea hæc tot obscuritatibus, ambiguitatibus, exceptionibus, contrarietatibus, correctionibus, alijsque imperfectionibus, denique arbitrarijs hominum mutationibus quibuslibet subiectarum sanctionum, toties repetenda lectio, nauseosa magis mihi videbatur, quam quæ vel phantasiam jucunditate, vel Intellectum certitudine objectorum nutriri assuetum, ulla delectatione afficere, affectum diutius retinere posset. Sed huic quidem tædio devorando jam me præparaveram: & memoriæ nativæ defectum, ordinatione apposita ediscendorum, & collectione atque annotatione sedula, si non perfectè, at saltim maxima ex parte sublevandi spem bonam conceperam. Neque si quid hac in parte mihi deesse paterer, vitio id tantopere vertendum mihi judicabam: tum quod hanc animæ partem, & minus nobis propriã, & inæquabiliter ad modum a natura distributam, ac puerili magis, quam adultiori ætati indultam, minori & laude, & vituperio prosequendam rebar: tum quod *scire leges non esse verba ipsarum, sed vim, ac potestatem tenere*, a Celso edoctus, posse me subtili & accurata interpretandi dexteritate acquisita, defectum priorem abunde compensare arbitrabar. Cæpi itaque in hoc omnem meam collocare industriam, ut sin minus multas leges memoriæ affigerem; attamen quarumcumque oblatarum veros, & genuinos sensus, & ad casus applicandi rationes sedula curiositate indagarem. Verum & in hoc cursu vix dum incalueram, cum longe major atque ulla umquam lassitudo me invasit. Videbar nempe mihi nescio in quem Labyrinthum delatus, in quo omni Ariadneo filo destitutus, neque exitum, neque viam certam reperiebam. Si-

ve

ve enim publicas Disputationes auscultabam, ubi optimis Magistris vel assidentibus, vel præsidentibus, non multo ipsis indoctiores æstimati discipuli de juris varijs partibus disceptabant: inter clamores illos ad fastidium usque contentiosos, qui sæpenumero cum utriusque partis indignatione finiebantur, nihil crebrius auditum mihi memini, quam voces controvertentium: Hæc lex pro me: immò pro me: & sæpissime mihi qua poteram attentione legem consideranti, videbatur esse pro neutro. Iam si ad vasta illa summorum Doctorum volumina accedebam, aliquod in re adeo ancipiti inde oraculũ petiturus: id quod solebat antiquitus, Delphos euntibus contingere, longe quam adveneram incertior revertebar. Nam & quęstionem nullam, quę vel tantillum dubij haberet, inveniebam, quin utramq; in partem auctores plurimos sortita esset, & in legibus adducendis eam videbam inconstantiam, & temeritatem, etiam in primis ac præcipuis Doctorum, ut non modo alij aliorsum, sed ijdem in diversa, & contraria, certe maxime dissimilia eandem legem, obtorto quasi collo traherent. Præcepta etiam ipsa interpretandi, & à paucissimis congesta inveniebam, & maximam partem non nisi auctoritatibus probata, quibus tamen nihil non defendi posse observaveram. Hisce ita perspectis, multum animi diversus, modo cepta deserere, modo quæ tantæ incertitudinis in nobilissima hacce doctrina caussa esset, cogitare cępi. Cumque hoc agerem, notavi mihi plerosque, ac tantum non omnes eos qui ad juris interpretationum accesserunt, tamquam ad rem facilem, & exigua animi intentione penetrabilem, nullam definiendi, & quę in ea maxime fundatur, demonstrandi scientiam, & exercitatio-

nem attulisse: quinimo plerosque, tamquam tetricæ nimis subtilitatis, atque superfluæ futurum hoc studium contempsisse. Non possum, quin in confirmationem horum adscribam Iohannis Nevizani verba, quæ in sylva Nuptiali ipsius lib. 1. n. 171. & seq. talia leguntur. *Et etiam solemus dicere, quod qui nescit diffinire, & distinguere, nescit disputare. Ego tamen non intendo diffinire. Quia diffinitio est propositio substantiæ propriam qualitatem comprehendens. 2. Metaph. refert Bald. in proœm. decret. Boschinus in rub. de constit. in fin. col. 26. Et Philosophus in Topicis dicit, quod diffinitio est, quæ quid est esse significat: ubi Cic. chart. 3. dicit, quod est oratio, quæ id quod definit, explicat quid sit. Et ideo laboriosa. Hinc dicit Io. Garonis in rub. de caus. pos. & proprie. char. 30. diffinitiones sunt fastidiosæ: quare etiam peritissimi nescirverunt diffinire. Et propterea dicimus, quod omnis diffinitio in jure periculosa est, parum est enim ut non subverti possit. l. omnis def. de R. I. &c.* Quæ cum ita se habere viderem, in mentem mihi venit præceptorum, quæ olim magno cum labore ex Analyticis Aristotelis addidiceram: in quorum memoriam revocatus, in eam me induci spem passus sum, ut non operam adeo omnem lusurum me autumarem, si secundum ea, quæ illius scientiæ imbiberam elementa, principia aliqua mihi formarem, quibus utens certam ad rationem interpretationes meas in jure quotidie necessarias revocarem. Neque vero mediocriter cæptum hoc meum promovit, quod in primis illis juris auctoribus, quorum fragmenta Digestis nostris originē dedere, interpretationes maxime concordes, & ijsdem, rationibus, optimisque innixas fundamentis, propemodum omnes inveni: adeo ut ea fer-

me sola exempla probe considerata, & examinata, consti-
tuendis hisce meis universalibus Regulis suffecerint. Et hac tandem ratione nata mihi sunt hæc qualiacunque interpretandi præcepta: quæ jam aliquamdiu in abditis musæi mei delituerant, æterna fortassis nocte premenda, nisi vel vitio generis humani ductus, vel judicio meo parum confidens, an alijs æque atque mihi ista probarentur scire avidus, amicis quibusdam, qui tamen & ipsi demonstrandi præcepta non plane contemnebant, legenda ista, dissimulato auctore, commodasse. Hi cum manifestis suis approbationibus, (nam vel ipsi ea descripserant, vel alijs describenda dederant,) confessionem industriæ meæ mihi extorsissent, ne publicę luci ista inviderem, haud perfunctoriè rogare cæperunt. Multa me movebant, ut hoc ipsis negarem. Nam & imperfectum opus, & rudi designatione adumbratum, publico, huius imprimis tam arguti seculi judicio exponere, nimium quantum & temeritatis, & periculi plenum mihi videbatur. Neque tamen otium ad perpolienda illa, & perficienda suppetebat. Accedebat quo non minus permovebar: quod nimirum necessaria multoties, a receptis & communi omnium ore jam quasi extra errandi sortem positis Doctoribus dissensio, quam interdum apertam etiam profitendam, imo cum confutatione coniungendam fore prævidebam: invidiam mihi, ac subsannationes omnium atque infectationes, tamquam ambitionis, & contendendi studio dedito paritura videbantur. Laudem vero quæ hæc compensaret, aut exiguam, aut nullam mihi promittere audebam: tamquam qui ipsius opusculi imperfectionem penitissime noveram; & præterea verissimum jam in alijs exper-

tus

tus eram Aristotelis effatum, quod 1. Metaphys. cap. ult. extans, etiam hic legi meretur. Αἱ δ' ἀκροάσεις κατὰ τὰ ἔθη συμβαίνουσιν. ὡς γὰρ εἰώθαμεν, οὕτως ἀξιοῦμεν λέγεσθαι. καὶ τὰ παρὰ ταῦτα οὐχ ὅμοια φαίνεται, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσυνήθειαν, ἀγνωστότερα, καὶ ξενικώτερα. & paulo post. οἱ μὲν οὖν ἐὰν μὴ μαθηματικῶς λέγῃ τις, οὐκ ἀποδέχονται τῶν λεγόντων. οἱ δ', ἂν μὴ παραδειγματικῶς. οἱ δὲ μάρτυρα ἀξιοῦσιν ἐπάγεσθαι ποιητήν. καὶ οἱ μὲν πάντα ἀκριβῶς. τοὺς δὲ λυπεῖ τὸ ἀκριβὲς, ἢ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι συνείρειν, ἢ διὰ τὴν μικρολογίαν. ἔχει γάρ τι τὸ ἀκριβὲς τοιοῦτον. ὥστε καθάπερ ἐπὶ τῶν συμβολαίων, καὶ ἐπὶ τῶν λόγων, ἀνελεύθερον εἶναί τισι δοκεῖ. Hoc est, Bessarione interprete. (*Auscultationes autem secundum consuetudinem accidunt. Quemadmodum enim consuevimus, ita judicamus dici debere, & quæ præter hac* consueta dicuntur, ea *non apparent similia, sed quia consuetudini sunt contraria, ignotiora, & magis peregrina* videntur.) & paucis interjectis. *Aliqui igitur nisi Mathematice loquentem non admittunt. Quidam vero non nisi exemplis utentem. Alij testem Poetam produci debere autumant. Nonnulli etiam certa omnia volunt. Alios vero tædet certitudinis, vel quia non possunt assequi,* & una ita procedere, ac ratiocinari, *vel propter nimiam curiositatē, seu* minutissimorū persecutionem. *Habet enim certitudo tale quid. Unde sicut in contractibus, sic & in orationibus*, immo in ratiocinationibus, *illiberale quid esse* (quod Scholasticum vulgo dicunt) *quibusdam videtur*) Hactenus Aristoteles, quem cum ego, sicut assolet, vera omnia etiam hac in parte dixisse perspectum haberem, perpetuis tenebris hæc mea meditata damnare persistebam: tamquam quæ & in suo genere parum accurate concepta, & a communi in jure scribendi ratione (ubi in omnia alia omnes abire cernimus) remotissima, subtilitate sua fortassis ne sibi quidem ubique satis cohærente, cer-

te

te plerisque omnibus suapte natura fastidita, contemptum potius, & vituperium incursura, quam consensum, ac laudem eruditorum quorumvis impetratura mihi prædicebam. Sed & illi instabant, & rationibus non paucioribus excusationes meas eludebant. Videlicet cum non omnibus ex furno lacuve redeuntibus hæc scribentur, eruditos, & scientiarum naturam callentes, etsi eorum numerus ad paucos recidisset, numquam tamen plane defuturos, qui suo in pretio hunc qualemcumque conatum essent habituri: recte dicta ingenio, atque industriç, cætera tempori, locove, vel humanæ sortis fragilitati imputantes. Neque metuenda mihi odia recte sentientium, si sine affectu veritati suum locum defendissem. Calumniatoribus vero quoquo loco sim, & indiscretum mihi, & innoxium habendum. Denique hoc quantulumcumque mihi excogitatum in commune, jure humanitatis reipublicæ litterariæ proprio, conferendum asserebant, & quamvis exiguum idipsum in se spectatum mecum affirmarent, nihilominus tale illud esse, quod advertendis felicioribus aliorum ingenijs, ad majora in eo genere excogitanda, abunde sufficeret. His atque alijs, quæ meus mihi animus præterea dicebat, vinci me passus, hasce qualescunque interpretandi regulas, meos in usus conscriptas, ipsorum arbitrio commisi. Quibus auctores adjunxi eos, qui sponte se offerebant, idque sine amore atque odio, cujus caussas procul me habuisse in omnibus, sive laudatis, sive reprobatis sancte testor. Cumque nulla me parte otij mei magis abuti crederem, quam quod colligendis, vel idem vel diversa a demonstratis jam nobis dicentibus auctoribus impendebam, & tamen hoc obstinatæ multorum pervicaciç, qui

alio-

alioqui regulas hasce nullo modo erant agnituri, dandum viderem, putavi me veniam mereri, si quo supersedere labore penitus non poteram, eo negligentius aliquando essem defunctus. Nolim etiam dictionis partes singulas ad Criticam amussim exigi, culpæque nostræ imputari, si primo recte formandis, deinde & exprimendis conceptibus intenti, significatus quosdam vocum, etsi Augusteo ævo fortassis ignotos, in Scholas tamen Philosophorum jam olim admissos, proscribendos inde non censuimus. Denique si qui præterea errores, in hisce, quæ in summa temporis, ac tranquillitatis penuria, peregre existens, privatis meis usibus in chartam conjeci, relicti supersunt, eos Tu B. L. æquitate tua excusabis, quos ipsemet

Emendaturus si licuisset, eram.

Vale, & promissa, cum alijs ad diversa scientiarum genera pertinentibus, nisi præsentia improbaveris, propediem expecta.

Dab. Viennæ Austriæ 1662. Kal. Nov.

INDEX CAPITVM.

Cap. I. Propositi ratio, & Methodus indicatur. Iurisconsulti definitio per Platonicam, & Aristotelicam viam, eadem indagatur. Homonymia vocis exponitur, & in quonam summa sit Iuris Consulti ponenda perfectio ruditer adumbratur. pag. 1

Cap. II. Interpretatio in genere quid sit, ruditer adumbratur. Legum vero interpretatio definitur. Regulæ Interpretandi generalissimæ aliquot enumerantur. Differentiæ, seu species interpretationis falsæ exploduntur, veræ admittuntur, & unde quibusve ex fundamẽtis sint petẽdæ indigitatur. 15

Cap. III. Iuris, & Legum singularum essentia, & perfectio per partes omnes fuse proponitur, ac determinatur. 24

Cap. IV. De primo Legum vitio inevitabili, Contingentia nimirum, & quomodo ei medeatur interpretatio Restrictiva, quæ fit ex caussis, deque earum varietate, & investigandi ratione, & quomodo ex inventis fiat Restrictio. 45

Cap. V. De altero legum vitio nativo & inevitabili, quod est insufficientia earundem, & quomodo huic auxilium ex Interpretatione extensiva sit petendum, quæ qualis sit, & quomodo ex legum caussis fiat, explicatur. 89

Cap. VI. De reliquis iuris defectibus, qui evitari à sedulo Legislatore possunt, prout singulis perfectionis partibus opponuntur, sive sint emendabiles ICto, sive inemendabiles: deque illorum medelis, interpretatione videlicet Methodica, Analytica, & Casuali. 105

Cap. VII. De consuetudinario Iure, eiusque interpretatione Exten-

tensiva, & Restrictiva, deque eius præstantia, & quod alias interpretationes præterea non recipiat. 120

Cap. VIII. *De iuris scripti natura, & perfectione, necnon de imperfectione, eiusque partibus, tum ex orationis, tum ex ipsius scripturæ natura petitis.* 127

Cap. IX. *De interpretationum quæ versantur circa ius scriptum speciebus tribus: Critica nempe, Grammatica, & Mentali, deque differentijs harum, & præceptis, secundum quæ adhibentur.* 148

Cap. X. *De Antinomijs, ijsque tam veris, quam falsis, sive apparentibus, deque evitatione harum, & conciliatione illarum: & quid circa irreconciliabiles sit Iuris Consulto agendum.* 184

Cap. XI. *De habitu proprio ICti, sive de virtute animi, propter quam Iurisconsultus quis dicitur, quæ nam ea sit, deque eius natura, & perfectione particulatim.* 101

Cap. XII. *Auctarij loco adijciuntur nonnulla de habitibus Iurisconsulto perfecto necessarijs, vel per se, vel per accidens, Iurisconsultum tamen, haud constituentibus. Item de difficultate, necessitate, dignitate, certitudine, & incertitudine, deque mutationibus Interpretationis legum: necnon Naturalis, & Divini juris interpretatio quid differat ab ea, quam tractat ICtus: de informatione perfecti ICti. Epilogus.* 203

DE

DE IVRISCONSVLTO PERFECTO IN GENERE.

CAPVT I.

Propositi ratio, & Methodus indicatur. IurisConsulti definitio per Platonicam, & Aristotelicam viam, eadem indagatur. Homonymia vocis exponitur, & in quonam summa sit IurisConsulti ponenda perfectio rudi-ter adumbratur.

SVMMARIA.

1 *Demonstraturum quid de re aliqua, eandem in perfectissimo gradu considerare debere, rationibus & exemplis probatur.*
2 *Propositum & scopus disputationis indicatur.*
3 *Quod sit indaganda Iuris Consulti definitio.*
4 *Platonica via quaerendi definitiones quae sit, & quod hic ineunda.*
5 *IurisConsultus est aliquis versans circa leges.*
6 *ICtus versatur circa leges latas, non ferendas.*
7 *ICtus non est qui versatur circa leges saltim vivendo secundum eas.*
8 *Nec etiam judicando juxta ipsas.*
9 *Nec postulando.*
10 *Nec memoria solummodo eas tenendo.*
11 *Sed interpretando easdem.*
12 *Idque ex habitu.*
13 *Aristotelica definiendi ratio tentatur: quae aperit homonymiam vocis.*
14 *Homonymia consideratur, & dicitur ICtus esse legum interpres, remotis reliquis significationibus.*
15 *ICtus est legum quae legum interpres.*

16 *Plena ICti definitio, cum superiori coincidens.*

17 *Perfectio ICti in propria ipsius virtute, adeoque in essentia, eiusque partibus est posita.*

I. SCientia omnis, proprie quidem ita dicta, seu quæ nosse rem faciat per caussas suas, & quod illæ sint caussæ, de ijs solis rebus est, quarum naturalis aliqua est inter se proportio, sive λόγος τῦ ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν (*ratio quoad inesse vel non inesse.*) Circa ea vero, quæ fortuito, vel ex mero & nudo hominum arbitrio inesse sibi invicem statuuntur, utpote certis suis principiis, atq; causis necessariis, sine quibus non nisi Sophistarum in morem scimus, destituta, nullam demonstrationem, vel scientificam cognitionem dari, constat omnibus qui vel primis saltim labris Analyticam scientiam degustarunt. Quinimo ab eiusdem primo auctore Aristotele, quem propterea scientiarum Principem merito dixerimus, egregie docetur.[a] A quo tum hæc, tum alia ex genuinis suis principiis rite demonstrata, tamquam indubia, ubi usus exegerit, modo additis, modo demptis probationibus adhibebimus: idque non auctoritate, sed argumentis eiusdem moti, & quod hac ratione non prolixitatis solummodo tædium, sed & novitatis, si qua in parte a receptis hodie opinionibus recesserimus, criminationem effugituros nos speramus. Nunc ex hoc posito illud tantum deductum volumus. Videlicet hanc esse caussam, cur naturam rei speculando investigaturi, & ex ea cognita affectiones, seu quæ insunt rei qua tali, deducturi, perfectissimum, & optimum exemplar, tamquam id, quod naturale quammaxime est, & cui ea quæ insunt, qua tali, primo, & per se evidentissime insunt, reliquis vero quatenus demum ad illud accedunt, consideremus. Id quod rursus approbat Philosophus modo laudatus,[b] qui & specimen eius in optima sua republica elegantissimum dedit.[c] Quam partem civilis scientiæ si integram adhuc haberemus, mirum quantum diversa ab ijs, quæ vir Græcæ & Latinæ litteraturæ, neutiquam vero Peripateticæ

a 1 *Poster.c.2.&25.* b *Lib.1.Polit.c.2.* c *Polit.l.7.&8.*

ticæ Philosophiæ peritissimus Strozza reposuit, legeremus. Interim fragmenta quod volumus indicant, & in Ethicis videmus, ab eodem virtutem eam, quæ vix in hominem cadere possit, non alium ob finem definiri. Neque vero solius Aristotelis hoc institutum est, sed & ante, & post eundem à summis Philosophorum idem est factitatum. Hinc Platonis Respublica nata, & aliæ de ea aliorum opiniones Aristoteli recensitæ.[d] Hinc Mori Vtopia, & Solis Civitas Campanellę, clarissimorum sed infelicium virorum ideæ, etiam ea quæ vix, imo numquam dari poterunt, nobis ob oculos posuerunt. Quorum omnium opiniones, cum Aristotelicis principiis, & si quæ ijs addi, aut ex ijsdem deduci poterunt, conferre alias laborabimus. Nunc hic consensus sufficiat, quem & Tullij Orator adauget, ut jam nostri seculi Philosophos alios taceam, nec de Medicis verbum addam, quorum etiam οἱ χαρίεντες in eam sanitatis perfectionem inquisiverunt, quam hominum nulli contingere per experientiam sciebant. Deniq; & Iuris nostri doctorum non infimi, Hardevvicus Dasselius, Thomas Freigius, & Petrus Gregorius, quique ante omnes erat nominandus Franciscus Hotomannus, Optimi Iuris Consulti diversas descriptiones peculiaribus libellis efformandas sibi censuerunt. Quorum tamen scripta quantum a nostris differant, inspicientibus liquebit. Sed sufficiant exempla & rationes huius nostri instituti.

II. Ipsum jam propositum nostrum breviter aperiemus. Quod est philosophice, quantum per nos fieri poterit, & ἐπιστημονικῇ μεθόδῳ (scientifica methodo,) nulli fere, quod sine arrogantia dictum sit, in hoc genere hactenus observata, ex suis principijs deductam naturam, & officia, sive requisita Iuris Consulti Optimi, & perfectissimi breviter, & ὡς ἐν τύπῳ proponere: idque universim, & generaliter, nullo ad certum aliquod jus habito respectu, & rationum potius, quam orationis εὐμορφίαν affectantes.

III. Vt itaque penitius naturam hujusce perfectionis inspicere liceat, primo quidem accuratam, & sufficientem Iu-

A 2 tis

d lib. 2. Polit.

ris Consulti definitionem investigare oppido non conveniens saltim, sed omnino necessarium fuerit. Ab hac enim omnis à ratione profecta institutio secundum Tullium, exordium sumit. Imò hæc ipsum τὸ τί ἐστι, (quod quidditatem appellarunt a Latinitate remotiores Philosophi, nos naturam rei, vel cum D. Augustino, Fabio, Seneca, & Sidonio essentiam dicere malumus,) revelat, sine qua omnino nihil de re ipsa certi, & sine dubitatione ac erroris metu cognoveris. Vnde merito de ijs sæpius laudatus, ac imposterum laudandus Aristoteles f μεγάλην ἔχουσι ῥοπὴν πρὸς τὰ ἑπόμενα (*magnum afferunt momentum ad sequentia.*) Quinimo cum hæc ipsa eodem teste, g principia sint interna cuiusque scientiæ, & a doctore eiusdem ponenda, atque constituenda, ex quibus postea rite conformatis affectiones definiti demonstrantur, dubia de ijsdem mota deciduntur, ignotæ etiam rerum proprietates ex caussæ universalis cognitione inesse ijsdem deprehenduntur: sane nullum jam superest dubium, quin & hic verum sit antiquum illud, eidem modo dicto Philosopho pari sensu usurpatum h πλεῖον ἢ τὸ ἥμισυ τοῦ παντὸς εἶναι τὴν ἀρχὴν, καὶ πολλὰ συμφανῆ γίνεσθαι δι' αὐτῆς τῶν ζητουμένων (*plus quam dimidium totius esse principium, multaque in quæstione posita per illud ipsum declarari.*) Adeoque etiam nostrum hac vice fuerit, summa ope niti, quo antequam de ICto, eiusque perfectione quidquam statuere conemur, essentiam eius, atque naturam, sive quod perinde est, definitionem plenissime perceptam habeamus.

hoc c.§.24.

IV. Definitionem autem, seu rerum naturas investigandi alia Platoni, alia Aristoteli est Methodus. Vtraque suæ laudis, quamvis Aristotelicam non refutandis rationibus alteri illi præferre liceat. Interim utramque nunc, quo minus aberremus, adhibere decrevimus. Primo Platonicam insistemus viam, antiquitati hoc concedentes. Adhibendum itaq; erit aliquod summum, competens nostro, cuius definitionem quærimus, conceptui, idque tale, quod indubitate idipsum complectatur, quamvis cum pluribus alijs. Illud rursus per

suas

e *lib.1.de offic.* f *1.Nicom.c.7.* g *1 Poster.8.* & *lib.2.passim.* h *1.Nicom.7.*

ſuas differentias dividendum erit, & in ſpecies ſuas diſpeſcendum, harumque una aſſumenda quæ inſit, removendæ reliquæ. Aſſumpta ſi opus eſt, porro diuidenda, donec eo perveniatur, ubi ſiſtendum ſit, id eſt, ubi noſtrum illud definiendum ſpeciem unam conſtituit.

V. In ICto noſtro hoc ut exequamur, ſit ille aliquis circa leges verſans. Quod quidem attributum, uti definitionem non conficit, ita tamen quin omni inſit ICto, & quidem non per accidens, ſed ut ad eſſentiam eius faciens, puto eſſe extra omnem dubitationis aleam poſitum, & intelligentię habitu non deſtituto, per inductionem patere poſſe. De ea autem nunc verſandi circa leges ratione ſermo eſt, quæ circa leges, quatenus leges ſunt, datur. Quippe cæteroqui tantum non infinitæ nobis orirentur circa leges operationes. Nam & circa eas, quatenus futuris ipſi eſſe accidit, divinatio, quatenus actionem & electionem involvunt, ſuaſio ac diſſuaſio, deliberatio item, & coactio exiſtit, & pluſcula alia. Verum *ἡμεῖς μὲν λεγόμεν ὅτεν παρεξέβημεν*. Verſamur ergo circa iura & leges, vel conditas, vel vero condendas.

VI. In utro ponemus occupari ICtum? *Condere* quidem *leges eſt* iuxta gloſſam ad §. 1. proem. Inſtit. verb. promulgare *æquitatem rudem naturæ, & occultam iuris laqueis involuere*. Quæ ſive definitio, ſive deſcriptio, cum non uno vitio accuratius examinata laboret, obſcuriorq; ſit ipſa voce definita, & magis dubium quam acceperat legentem relinquat, multum valeat. Quid verò proprie ſit leges condere, & quomodo condantur, ex ijs quæ inferius de legum natura & virtutibus cōmentabimur fiet clarius. Nunc ſufficiat indicaſſe eos qui leges faciunt, atque alijs præſcribunt, Legumlatores potius, quam ICtos vocitari. Id quod in Solone, Lycurgo, alijſque qui ſola hac virtute, inclaruere pluſquam aperte videmus, utpote quos nemo ICtorum nomine facile citaverit. Hucuſq; ergo in ICti naturam penetravimus, ut ſciamus occupari eum circa latas ab alijs leges, non vero circa ferendas. Verum enim vero etiam varijs hoc ipſum modis fieri poteſt, & pluribus, quam per quos ICti nomen promereamur. Nempe vel

c. 3. & ſeq.

vitam juxta leges quæ ad nos pervenere instituimus, & mores ad eas conformamus, vel judicia, vel postulationes: vel vero memoria etiam leges accuratiori complectimur, vel denique interpretando easdem juvamus. Ex quo ergo tandem horum ICti dicamur, dispiciendum erit.

VII. Secundum leges conditas vivimus vel forte fortuna, vel ex consilio, unde habitus tandem nascitur, qui Vniversalis Iustitia dicitur, cujus naturam prolixe nobis Aristoteles explicatam dedit.[i] Patet autem ne hinc quidem quemquam ICtum fieri, quamvis justus utique audiat, qui ex habitu juxta legum tenorem actiones suas moderatur. Quinimo si ex hoc habitu nihilominus ICtum æstimare perstes, etiã in illud absurdum incides, ut ab omnibus ijs, quibus leges præscribuntur requiri ut ICti fiant fateri necessum habeas, Quod sane insulsum erit, & nugatorium. Residuas ergo rationes quibus circa leges jam perlatas occupamur, lustremus.

II X. Et fortassis judicare secundum eas, & sententiam dicere, magis videatur ICtum constituere. Cæterum & hæc functio vel absque debita perfectione fit, vel vero procedat necesse est ex habitu, quem prudentiam δικαστικὴν (*iudiciariam*) vocat Aristoteles.[k] uti ex allatis inibi cuivis liquere potest. Neutrum ICtum efficit. Neque movere quemquam debet, quod & hoc nomine honorentur sæpe judices, cum idipsum non qua iudicantibus ipsis, sed quatenus alio longe diverso habitu sunt instructi ἐπίθετον conveniat. De quo ipso plura
hoc c.§.14. paulo post afferentur, ubi vocis ICti homonymias distinguere occipiemus.

IX. Etiam postulantes leges tractant. Postulare vero nobis in præsentia idem fere est, quod Vlpiano,[l] cujus hæc sunt verba. *Postulare est desiderium suum, vel amici sui, in iure apud eum, qui iurisdictioni praeest, exponere, vel alterius desiderio contradicere*. Quę verba cum obscuritate sua non careant, sufficiens sit, quoad præsens institutum, postulare idem dixisse, quod caussam agere, sive Advocatum esse, vel alij, vel sibi. Quamquam sibimetipsi Advocare, minus fortasse proprie

quis

i Nicom, c. 3. k 6. Nicom. c. 8. l l. 1. §. 2. ff. de postulando.

quis dicatur. Idem tamen, est habitus, qui nos instruit, ad hoc negotium seu nostro, seu alieno nomine gerendum: Prudentia nimirum, vel sæpius fortassis, uti nunc sunt mores, calliditas, quæ in hoc a prudentia differt, quod media aptissima non ad bonum, sed ad malum finem quærit. De prudentia res clara est, si definitionem Aristotcli allatam m accipimus. Vtiq; enim ad finem tendit, consilium de eo capit, & media eligit postulans, sive Advocatus, quibus vel actorem juvare, ejusq; bonum, quod cum justo hic concordare debet, promovere laborat: vel vero reum defendit. Id quod in Actionibus, & exceptionibus videre est, in quibus electionem, & consultationem sive deliberationem versari nemo contravertet, nisi processuum, & usus forensis omnino ignarus sit, & expers. Sed abunde satis hæc quoad hunc locum equidem declarata sint. An ICtum habitus hic faciat videamus. Et vero quis neget Advocato bono ICti titulum? Imo nullus fere convenientior illi a plerisq; etiam non remotis a vocum & rerum notitia videatur. Attamen utut hoc una asseramus, nondum tamen illud poterit facile quisquam inficiari, quod multos, & quidem omnibus numeris absolutos ICtos censeamus, qui caussis nullis umquam præfuere. Quod si ergo nullam hinc ipsos jacturam perfectionis suæ facere videmus, profecto jam non amplius idem ICtus qui Advocatus erit existimandus. Atq; hoc erat Τὸ ζητούμενον. An ergo fortassis omnis Advocatus ICtus esse debet, non ex adverso omnis ICtus Advocatum se præstare? Sed super hac quidem re mox uberius disputabimus. Interim sufficiat docuisse nunc, quod Advocatus non sit ICtus ille, in cujus definitione constituenda laboramus. hoc c. §.14.

X. Ad memoriam legum nos uertimus, num hic fortassis id quod quærimus lateat. Id uidelicet, per quod ICti nomen condigne quis sustinet. Et vero neq; hic illud reperiemus. Legum enim memoria ab omnibus quibuscumque eę ponuntur requiritur, ad minimum tanta, quoad actionibus cuiusque, si non omnibus, certè plerisq; & crebrioribus, gubernandis sit

m lib.6. Nicom.c.8.

sit sufficiens. Hinc est quod juris ignorantiam ordinariè non habeant excusatam leges Romanæ. [n] Vnde cum ab omnibus adeo civibus alicujus reipubl. juris ejus quo uti debent requiratur notitia, sane non ea constituet ICtum, nisi velimus omnes cives esse ICtos: ἀλλὰ τοῦτο μὲν παντελῶς ἄτοπον. Sed respondeas exigi quidèm hoc pacto ab omnibus quibus posita est lex, notitiam ejusdem, sed uberiorem longe juris peritiam ICto convenire: adeo ut cum illorum diligentia intra propriam necessitatem subsistat, horum & in aliorum utilitatem negotiosa debeat esse sedulitas, quod vel ipsi legum textus denuo confirmant. [o] Sed hæc qualiter tandem sese habeant, utique innuunt uberiore & absolutiore legum cognitione ICtum, quam reliquos instructum esse debere, id quod adeo verum est, & clarum, ut etiam in proverbium ICtorum memoria abierit, interim tamen ob hanc ipsam, quamvis idoneam & exactam peritiam, an ICti nomen quis mereatur, de eo nihil prorsus per ista decernitur. Sane meo judicio etiam eum qui totum jus, & legum apices singulos exactissime cōmeminerit, rectius Legulejum, vel legis tam, sive honesto magis, & latino vocabulo, Legum peritum nomines, ICtum sane si dixeris, nimium dixisse videaris. Quinimo si sola hac cognitione metiare ICtum, psitaccum fortassis aliquando solito dociliorem circa leges alicujus reipublicę minus numerosas ICtum habebis, sane potius in pueros, quam adultos hoc officium cadere fateri cogeris. Id quod omnino contra dignitatem, & naturam summi studij dictum fuerit. Quod ergo ICtus non possit esse idem, qui legum peritus, constat ex dictis. An vero ut instrumen-
C.11.§.10 tum, vel quo alio pacto, & quatenus ad ICtum faciat hac peritia, de eo fusius aliquantulum commentandi occasio circa finem hujus dissertationis emerget.

XI. Restat proinde ex hac divisione superius facta sola interpre-

---

n *l.1.§.1.& seq.ff.de Iur.& fact.ignor.l. Divus Claudius 15. ff. ad l. Cornel. de falsis, l. leges Sacratissimæ 10. C.de ll. adde Novell. 127. cap. finali, & cap. 13. de Reg. Iur. in 6.to. & locis alijs sexcentis.*

o *l. Regula est 9.§. sed juris ff. de Iur. & fact. ign.* p *videsis Hotomann. initio IC.ini & Connan lib.1.comm.c.1. Cœlium Rhodig. lect. Antiq. lib. 19. c. 12.*

terpretatio quæ ICtum constituat. Et sane non putamus sine hac ICtum ullum recte dici, & hinc est quod Pomponius [q] inquit: *eos jus quotidie in melius perducere*. Verum objicias, & Grammaticum leges interpretari, dum vocum & totius adeo orationis obscuritates tollere satagit. Qua de re etsi pluribus infra conveniat agere, facile tamen & hæc ex modo dictis difficultas removetur, Patet enim non circa legem, quatenus legem, sed prout oratio est eundem occupari. *cap. 9. §. 4. & cap. 11. §. 11. §. 5. h. c.*

XII. Sed & hac lite consopita, nondum satis sufficientem videmur definitionem ICti nostri esse consecuti. Quippe ipsa interpretandi ratio varia videtur, neque illico qui legum est interpres, ICtus erit censendus. Quid enim si quis forte fortuna legem interpretamento aliquo suo juvet, an continuo per hoc ICtus prodibit. Nihil dictu absurdius. Cum ergo vel ex habitu, vel sine eo videamus interpretationem nasci, sine eo vero quæ fit, ICtum non reddere exemplo pateat, plenam ni fallor definitionem habuerimus, si **Iurisconsultum eum qui ex habitu leges latas qua leges interpretatur**, appellaverimus.

XIII. Atque hactenus quidem Academicos in inquirenda definitione illa nos gessimus. Iam quoniam utique tanti res est, utpote, in cuius veritate ac certitudine totius nostræ disquisitionis accuratio posita est, etiam Peripateticos age nos præstemus. In animo itaque habentes locum [r] in quo Philosophus præcepta huc pertinentia proponit, quibus ipse ubique in operibus suis, & præ cæteris perspicue in loci [s] & virtutum [t] definiendis speciebus utitur: ipsa individua, & singularia, quoniam ea habere hic licet, adeoque ipsos eos quos ICtos esse dictos constat, intueamur. Primo itaque aspectu statim sese offerunt veteres illi Romani ICti, quorum adhuc fragmenta in Pandectis legimus, item præ reliquis conspicui recentiores Bartolus, Baldus, & non enumerandi alij complures. Qui quam ob præstantiam ICtorum nomen meruerint ubi cogitamus, illos quidem ita esse nuncupatos ad-

q *l. 2. §. 13. ff. de or. jur.* r *lib. 2. Post. c. 14.* s *3. Phys. c. 8.*
t *3. Nicom. 9. & seqq.*

vertimus, quoniam de jure consulentibus consilia dedere; (id quod & vocis ἔτυμον velle liquet) & hoc quidem cum interpretando, tum judicando quodammodo, & leges novas veteribus pro casuum emergentium ratione addendo. Hos autem videmus solam hanc fere ob rationem ita appellari, quod multis & prolixis interpretationibus & commentarijs jus Romanum illustrarint. Quod si ulterius etiam in individuorum contemplatione progredimur, videmus & ICtos quosdam dictos quod causas in foro agerent. Et hoc sensu non alio definire apud Tullium [u] Antonius videtur ICtum *virum bonum, ad agendum, cavendum, & respondendum idoneum.* Denique invenimus & qui ICtos vocitent eos, qui solummodo legum habent memoriam, sed accuratam præ alijs, & exquisitam. Quas cum adeo varias, & ipsa essentia inter se diversas eiusdem nominis rationes videamus, omnino vocem ICti diversa denotare, adeoque æquivocam esse concludere cogimur.

XIV. Occurrendum igitur huic difficultati, ne in ipso initio hæreamus, & facienda huic malo medicina. Sed unde, vel ex quibus fundamētis? Sane de officio Philosophi vel potius dialectici circa inquirendas Homonymias aliquot habemus ab Aristotele [vv] præscriptas regulas; de officio eiusdem circa inventas, quomodo corrigendæ, vel quæ significatio præ reliquis amplectenda, quæ reijcienda sit, nihil sanè scientifice a quoquam traditum est, quod sciam. Neque nostri instituti ratio nunc fert prolixiorem in hujus doctrinæ fundamenta inquisitionem. Pauca tamen quantum huc afferre necessum fuerit, de interpretatione ambiguarum vocum inferius ad-
C 9. §. 4 ferentur. Sed hæc quoad ICtum præcipuè non philosophum: quamquam hic in multis ipsorum officia conveniant. Interim nunc liceat ad constituendum aliquem certum vocabulo ICti respondentem conceptum aliqua alio in loco fortassis de-
cap. 8. §. 4. monstranda, hypothesium instar huc adferre. Primo igitur ponimus, id quod inferius etiam repetetur, vocis nempe cujusque virtutem esse, ut certam aliquam, & unam notionem

u *lib. 1. de orat.* vv *Topic. 1. cap. 13.*

nem designet. Item quamlibet vocem ex mero hominum placito, & usu, *quem penes*, Flacco teste, *& jus, & arbitrium est & norma loquendi*, significationem suam accipere. Adeoque ubi usus non semper idem, pro eo qui major & crebrior est, sensum voci esse constituendum, eumque proprium habendum. Id quod infrà quidem à ICto, nunc à Philosopho exigimus. Sicuti enim minime probamus sententiam illius, x qui *magni & nobilis ICti esse* putat, *audacter rebus imponere nova nomina*: ita & à Philosophi officio quam maximè alienum esse ducimus, à communi vocum usu recedere, novosq; & insuetatos vocibus significatus tribuendo linguam quodammodo novam, & non intelligendam ijs, quibus loquatur effingere. Hoc igitur ut evitet, & cum vulgo loquens, sentiat tamen erudite, sensum unum proprium usitatissimumque vocis amplectens, definitionem conceptui perfectam ponet, ut non nisi jam hoc certum ens nomine illo audito menti continuo sese sistat. Quod si vero ad diversa adhiberi vocem communi & æque recepto & vulgato utramque in partem usu videat, quid à Philosopho fieri conveniens sit, fateor parum adhuc inter ipsos constare. Interim id ipsum rarissime usu veniet, ut adeo duæ significationes eidem voci sint communes ut utra præ altera sit eligenda, nullo modo dijudicari queat. Quinimo hæc ipsa in singularibus expedire quam certis atque universalibus regulis circumscribere facilius videtur. Nostram itaque vocem considerantes, eum sensum, qua memoriam legum altam, & locupletem habentes ICti vocantur, cum ex paucorum usu, eoque erroneo irrepsisse vix dubitari queat, ut abusum illico reijcimus. Iudices quoque, & Legumlatores, cum rarius hoc nomine insigniamus, & plerumque saltim eatenus, quatenus interpretes simul agunt, pariter à ICti nomine removemus. Quare rectius veteres illos, ex quorum scriptis Digestorum male digestum opus conflatum est, Iurisprudentes dici credimus, item Legumlatores & Legum conditores, y merito ab Imperа-

B 2

x *Equin. Baro. de divid. & individ. oblig. cap. 2. num. 4.*
y *l. 1. & 2. C. de V. I. E. l. fi. C. de condict. indeb. l. receptic. 2. pr. circa f. C. de con-*

peratoribus, & alijs [z] vocitari, vel juris auctores [aa] verius nuncupari affirmamus. Quippe quos leges sũma auctoritate condidisse a quibus recedere non licebat, ipse Iustinianus Imperator [bb] testis est: Cicero vero apud Hottomannum [cc] etiam in solio sedentes lites cõposuisse, & Prætores privatos quasi egisse, jura condendo, deque ijs respondendo confirmat. Et sane meruere hi ICti titulum respectu habito ad interpretandi munus, quòd profitebantur, de cętero vero plus quã ICtos se præstitere, & alios habitus plane diversos huic nostro adjunxere, Legislatricem nempe, & Iudicatricem prudentiam: quo intuitu memorata etiam nomina illa sibi merito vindicant. Reliquas binas significationes quod attinet, controverti quidem posset, utrum advocatum rectius, an Interpretem juris hoc nomine designemus, cũ pro illo imprimis ipsum proprij sermonis existimatum patrem quodammodo Ciceronem stare videamus. Verum concesso quod tamen utique negari potest, & improbari, æqualem nempe hic utrinque loquendi usum esse, nihilominus interpretem solum hoc nomine proprie venire affirmamus. Idque, vel quia hic alias suo nomine destitueretur, quo alter ille non caret: vel, quod imprimis nos movere debet, quoniam alter ille hunc complectitur, atque nomen illud non tam habet sibi proprium, quam, quoad aliquam sui partem commune. Advocatus quippe, sive causidicus sine habitu interpretandi neque de actionum, neque de exceptionum, legumve pro, vel contra se facientium virtute & sensu recte judicare potest, neque tamen hoc illi sufficit, sed prudentiam eligendi, quam Advocatoriam licebit vocare, debet adjungere. Atque ita constat de quo ambigebamus, videlicet Advocatum perfectum omnem debere esse ICtum, at ICtum posse esse, qui non sit Advocatus, si nempe Advocatoria illa prudentia destituitur. Quod si nihilominus pertinacior aliquis invertere hujus argumenti vim

supra §. 9.

dit. pecun. l. fin. C. ad SC. Vellej. l. f. C. de hered. vel action. vend. & Novell. 22. cap. 8. adde Cujac. ad l. 3. ff. de excusat. circa fin. & ad l. Gall. ff. de lib. & posth.
z Eutropius Vlpian. ita vocat. aa l. f. §. 3. C. de Curat. furios. l. 1. §. 1. C. de Cõm. serv. manum. & Cujac. observ. lib. 7. c. 25. bb proœm. Inst. & ff. cc initio ICti.

vim voluerit, & ICtum potius eum, qui interpretatur, per abusum vocitari contenderit, quoniam scilicet partem aliquam debiti sui habitus sibi comparaverit, quomodo Legum peritis hoc nomen convenit, ceu in calce operis fiet manifestius, ille & ab usu refutabitur, qui æquè si non magis legum interpretem, quam Advocatum vocare jubet ICtum, & præterea summos ICtorum imperfectionis arguet eo nomine, quod caussas non egerint. Id vero ab omni usu & communi omnium opinione sermonis unica magistra, penitus abhorret. Eodem modo ab usu plane recesseris, si ICti vocem æque late, ac Iurisprudentis extendere, adeoque omnem circa leges prudentiam eidem cum doctorum nonnullis dd tribuere volueris. Sed satis jam, imo nimis fortasse diù de voce solliciti fuimus, ὀνοματοποιΐας studium detrectantes, in quo tamen quantum Philosopho largiendum sit, parum adhuc est decisum. Et περὶ λογοθεσίας & λογομαχίας quidem alias fortassis dicendi renascetur occasio: nunc constat tandem ex sedula singularium inspectione, discussa homonimiæ nebula, quæ nimis in perspicienda & indicanda veritate nos sæpenumero impedit, ICtum esse eum qui jura ab alijs lata interpretatur, jura autem esse legum complexum videmus, & paulo post plenius dicemus. Est ergo ICtus qui leges ab alijs latas interpretatur.

C.11. §.11. Cap.3. §.2.

XV. Habemus partem definitionis, nondum integram partium summam. Neque enim dum æque angustis terminis circumscripta est, atque ipsum definitum, id quod solum complecti debebat. Iam vero ulterius individua curiosa mento lustrantes, & Criticum, & Grammaticum videmus leges interpretatione juvare posse, neutrum tamen hanc ob caussam ICtum nominari. Circumspicimus itaque & attentius consideramus, in quonam horum interpretatio, ab ea, quam exercet ICtus differat, & videmus ICtum leges qua leges juvare, earumque vim obligandi & regendi actiones humanas illustriorem reddere, Grammaticum vero eandem nonnisi qua Orationes, ex Criticum quâ scriptis reprehensas con-tem-

dd *Hahn, imprimis ad Vvesembec. de Iustit. & Iur. n. 14. pag. mihi 50.*

templari. Addimus itaque & hanc differentiam, quo à reliquis circa leges operantibus ICtum distinguamus, dicentes eum leges latas qua leges interpretari.

XVI. Sed nondum quidem vel hac ratione conceptum nostrum penitus ab aliis omnibus distinxerimus. Nam si quis forte fortuna, vel casu, vel ex incerta aliqua animi propensione & ingenii bonitate naturali, legem aliquam interpretetur, nondum propterea ICtum eum fore in præpatulo est. Differentia ergo & alia erit apponenda. Et vero diligentius rem perpendentes, videmus in eo a reliquis omnibus modo dictis ICtum differre, quod constantiori & perfectiori ratione, animique aliqua præstantia & habitu instructus leges interpretatur. Ille qui sit perspectis eius requisitis, & proprie-
C. 11. §. 8. tatibus, postea declarabimus. Interim nunc certitudinem eius experimur, quod Aristoteles aiebat [ee] *τῷ μὲν ἀληθεῖ πάντα συνᾴδει τὰ ὑπάρχοντα, τῷ δὲ ψευδεῖ ταχὺ διαφωνεῖ τἀληθές* (*cum vero congruunt omnia quæ in re insunt, falso autem cito verum dissi-*
§. 12. *des & discrepat.*) Quippe ICtum denuo ut supra nanciscimur definitum eum qui ex habitu leges qua leges interpretatur.

XVII. Superest nunc ut perfectionem etiam ICti definiamus, postquam naturam eius videmur assecuti. Expediret iam proculdubio accuratam hic habere perfectionis notitiam, sed non est eius hic operosè indagandæ locus, neque imposterum tanta prolixitate definitiones indagare, sed indagatas sine ambagibus proponere instituti nostri decreta brevitas nos jubebit. Proinde contenti sumus perfectum ex significationibus Aristoteli enumeratis [ff] nominasse id, cui essentiæ partes omnes adsunt & virtutes, cumque eodem [gg] dixisse: *ἕκαστον δὲ εὖ κατὰ τὴν οἰκείαν ἀρετὴν ἀποτελεῖται.* (*unumquodque bonum secundum propriam suam virtutem perficitur.*) Propria vero rei virtus est, secundum quam, ea essentiæ pars, per quam a reliquis omnibus speciebus distinguitur, bona dicitur. Propria ergo ICti virtus est, bene interpretari,

per-

ee 1. Nicom. cap. 8. ff

gg 1. Nicom. cap. 6.

perfectio vero eius virtutis, habitum absolutissimum optime interpretandi sibi acquisivisse.

CAPVT II.

Interpretatio in genere quid sit, ruditer adumbratur. Legum vero interpretatio definitur. Regulæ Interpretandi generalissimæ aliquot enumerantur. Differentiæ, seu species interpretationis falsæ exploduntur, veræ admittuntur, & unde quibusve ex fundamentis sint petendæ indigitatur.

SVMMARIA.

1 *Continuatio.*
2 *Interpretatio in genere describitur, vocis significatione constitutâ.*
3 *Legum interpretatio quid sit.*
4 *Regulæ generales interpretandi aliquot ex definitione deducuntur.*
5 *Divisio interpretationis in doctrinalem, & Authenticam rejicitur.*
6 *Species variæ a varijs doctorum interpretationi doctrinali assignatæ, improbantur.*
7 *Ex vitijs legum veras interpretationis differentias esse petendas.*

I. IN sola legum interpretatione naturam, virtutem, & perfectionem ICti nostri posuimus, quæ sententia nostra quantum præstet vel differat alijs aliorum assignatis eidem definitionibus, a vel officijs b, jam pertractare supersedebimus, utpote qui hoc nobis temperamẽtum indixerimus, ne quem sine necessitate summa refutandum sumamus. Quare

a *Vigel. Method. I. Civil. part. 1 lib. 1. cap. 2. Connan. lib. 1. comm. cap. 15. Duaren. comm. in ff. de Iustit. & Iur cap. 2. Cujac. Paralit. in ff. de Iustit. & Iur. & Dd. communiter ibidem. & Hahn. in Vvensemb. d. t. n. 14. Carbo lib. 1. de ll. disp. 5. Cicero de Orator. lib. 1. Hotoman. initio ICti. Colleg. Argentoratense. disp. 1. Thesi. 1, & alij sexcenti.* b *Cujac. in l. Gallus ff. de lib. & postb Fabr. Iurisp. Papin. lib. 1. pr. 2. Illat. 2. & modo citati.*

re cum ab intelligente quovis ex ijs quæ a nobis ſunt allata, quid de reliquorum opinionibus omnibus ſentiamus, & quas ac quomodo redarguere debeamus, nullo negotio queat colligi: nos hoc agentes, quid interpretem, & imprimis legum interpretem faciat, conſtituere annitemur. Neceſſe ergo erit interpretationis τὰ ἐν τῷ τί ἐστὶ λεγόμενα colligere, & inde orationem eſſentiæ ipſius indicem componere, eius imprimis quæ juri accidit, quippe circa quam totius hujus negotij cardo vertitur.

II. Et vero difficilius longe, & operoſius fuerit, definire interpretationem omnem in genere, quam eam ſolam, quæ ad leges adhibetur. Siquidem ea eſt natura, atque indoles Vniverſalium, quod ſenſibus minus ſunt expoſita, & cognoſci incognitis ſpeciebus quas comprehendunt, haud diſtincte poſſunt, ceu uberius docet Philoſophus. c Delibabimus tamen hic aliquantulum in genere naturam interpretis, ut quantum ad legis interpretem neceſſe habemus nanciſcamur. Invenimus autem hic denuo ſolitas illas vocum tricas, & ſignificationum varietates, quas diverſimode diſtinguere & diſcriminare Doctores d anniſi ſunt. Nos vocis uſum primum conſiderantes, videmus interpretes primo eoſdem fuiſſe qui mediatores, ita Aſconius eos eſſe dicit, per quos inducitur pactio, imo proxenetas etiam ex jure Romano e ita dictos colligimus. Hinc pro conciliatore dictus eſt interpres. ita Maro. f

Tuque harum interpres curarum & conſcia Iuno.

Iam vero cum eiuſmodi homines non poſſent non, ad perficiendum opus ſuum, ſcrutari utriuſque partis conſilia, & detegere, ac mentem alterius alteri aperire, factum eſt ut prima illa ſignificatio extenderetur, & interpretes dicerentur qui obſcura explicarent. Sic Virgilius g

Tro-

c 2. *Poſter. c.* 14. d *Bart. in l. omnes populi. ff. de ll. Bald. ad l. 3. C. de Iudicijs, & ad l. Gallus §. Quid. ſi 15. n. 2. Simon de Pratis de interpretat. vltim. volunt. col. 2. n. 1. dub. 1. ſol. 1. Cardinal. Tuſcus Concl. Pract. 327. litt. I. Everhard. topicor. loc. 19. a ratione legis. n. 4. Cæpoll. cap. 1. de interpret. Iuris extenſiva. Panorm. in cap. ſuper queſt. de offic. deleg. in verbo interpretans n. 8. ibiq. Seb. Sap.* e *l. de proxenet. 3. ff. de proxenet.* f *lib. 4. Aeneid.* g *l. 3. Aen.*

Trojugena interpres divum.
ubi Servius interpretem esse dicit vatem, qui mentem divum mortalibus publicet. Ita apud eundem Mercurius non semel [h] interpres divum nuncupatur. Tandem cum fieri non posset quin obscura interdum per alia signa essent explananda, & imprimis per orationem, hinc qui in alium sermonem dicta transferunt interpretes quoque sunt vocati. Vnde cum tres significatus collegerimus, facile videmus, medium illum prævalere, propriumque esse, & maxime usitatum, quo obscurorum expositores, ita nominantur. Non tamen omnes obscurorum expositores ita fortassis recte dicentur. Inspicere itaque singularia oportebit, ut quænam illa sint entia, quorum obscuritatem tollentes interpretes agimus cognoscantur. In horum itaque numero invenimus preter modo dicta, vaticinia, omina, somnia, & nobis apprime contemplari propositas leges, orationem etiam, scripturam, & picturam fere omnem. (Nam & diagrammata, & emblemata, ut cætera taceam, interpretari dicimur,) & alia consimilia. Hæc vero omnia in eo convenire, & hoc nomine interpretem recipere videntur, quod signa sunt, sive aliqua significant, imo quod signa sunt non satis significantia, sive defectu aliquo laborantia. Neque enim vel orationem vel scripturam, vel aliud quid per se clarum opus est hac ratione juvare. Vnde eleganter ad modum & apposite sapiens ille Epictetus. [i] Ὅταν τὶς ἐπὶ τῷ νοεῖν καὶ ἐξηγεῖσθαι τὰ χρυσίππου βιβλία σεμνύνηται, λέγε αὐτὸς πρὸς σαυτόν: ὅτι, εἰ μὴ χρύσιππος ἀσαφῶς ἐγεγράφει, οὐδὲν ἂν εἶχεν οὗτος, ἐφ' ᾧ σεμνύνεσθαι. (*Si quis intelligentia & explicandi facultate librorum Chrysippi gloriatur, ipse tibi dic. Nisi obscure scripsisset Chrysippus, nihil haberet ille quo gloriaretur.*) Quædam vero signa videmus naturalem aliquam, & ingenitam, semperque adeo sibi adhærentem obscuritatem habere, atque hinc non posse interprete carere, cuius generis sunt vaticinia pleraque, emblemata item, & leges, (de quibus hoc demon- c.3.§.5.&
strandum postea veniet) & cætera, quæ nunc afferre superse- cap.4.§.2.& c.5.§.2
demus. Quibus ita constitutis, facile conficitur exinde, in-

h *lib.4. Aeneid.* i *Enchirid.cap.73.*

terpretari esse signa adjuvare, seu significantiora reddere. Vnde interpretari sæpe pro significare videmus a probæ notæ auctoribus dictitari. Quod si porro quanam ratione signis interpres succurat, quæratur, lustratis iterum animo speciebus interpretationis, nullo alio modo id fieri pronunciamus, quam tollendo imbecillitates signi, qua signi, sive ea quæ id ipsum minus significare, & virtutem suam exercere faciunt, idque non mutatione signi totius, vel per partes, sed emendatione vitiorum illorum eiusmodi, quæ manente ipso signo perficiatur. Neque enim (rudi exemplo rem ut declaremus,) dicitur interpretari orationem, qui eam corrigit, & demptis vel expunctis periodis alias substituit: sed is demũ, qui singularum vocum, phrasiumve significationem exponit, eruitque, oratione qualis erat relicta. Et quamvis, qui in aliam linguam sermonem transfert, ceu dictum habemus, nihilominus interpres audiat: primo tamen veterem non immutat, sed relinquit, imo exprimit quam potest fideliter, adeoque omnino significationem eius adiuvat: deinde quod per nova signa, seu aliam linguam, id quod obscure quoad ignorantes prior illa declarabat, exprimit, in eo addit aliquem alium habitum priori illi, plane diversum: nimirum loquendi vel scribendi recte & proprie in lingua illa quam adhibet, non secus atque alia est facultas intelligendi scripta mendosa, alia scribere accuratius. Manet ergo nostra interpretis differentia, nimirum quod sit is qui tollit vitia signorum qua signorum, manentibus ijsdem, seu non immutatis. Sed an in solis signis, & omnibus id præstabit? Excutiendæ rursus species singulæ forent: sed hoc non exigit iste locus. Id quod necessarium magis est, & proclive aggredimur, & solum Iuris interpretem quis sit consideramus.

III. Expeditus hic nobis labor erit, si neglectis diversissimis Doctorum k definitionibus, quas partim latas, partim ar-

k *Dd. in tit. ff. & C. de ll. & ad l. 2. ff. de Or. I. & ad l. 1 §. qui operas, ff. ad SC. Tert. ubi vide Bart & gl. in verb. interpret. adde d. Bart in l. Cæsar. in lect. secunda. n. 22. de publican & vectigal. Salicet ad l. 1. C. de ll. n. 1. Iason in l. Gallus §. etiamsi. ff. de lib. & posth. Habn. ad Vvesembec. de ll. n. 8. Carbo. de ll. lib. 11 disp. 1. Althus. dicæolog. lib. 1. cap. 16. n. 2.*

arctas, partim impropriàs nimis, hic exagitare nolumus, superius nobis dicta repetentes ad leges applicemus. Interpretari ergo jura, sive leges est tollere vitia juris, sive legum, quatenus signa sunt mentem latoris sui indicantia: idque manentibus legibus. Nam sublatis vitijs significantiores fient leges, & clariores, & manentes de essentia sua nihil perdent, nec mutationem patientur, quæ duo requiri generaliter in interprete dicebamus. Et hæc definitio nostra numquam a vero abludet, licet singulas interpretationum species, imo individua inspicias. Et species quidem ex ijs quæ sequentur colligemus, individua cum sint infinita, tradi in scientia neque debent, neque adeo possunt. C. 11. §. 1.

IV. Ex hac definitione primas jam & generales maxime Regulas interpretandi deducere atque demonstrare conabimur, quod & ad ICti nostri officium plenius percipiendum, & ad veritatem sivè perfectionem ipsius definitionis comprobandam emolumenti non parum adferet. Primo itaque cum interpretem debere curare ut jus sive leges maneant, dixerimus: Sequitur ICtum debere curare, ut leges essentiam suam retineant. Ita enim manebunt: unde clarum est, quod interpretationem eam facere non debemus, per quam leges vitium aliquod essentiam suam destruens, ac perimens cōsequantur. Hoc enim dictis est contrarium. Porro Interpretatio ita est facienda, vt præter essentiam & perfectio legū conservetur.[1] Secus enim si fiat, etsi essentia legis non plane intereat, pars tamen eius interibit: perfectio enim in partium omnium præsentia, & bonitate consistit, per ea quæ superius sunt tradita: Interpretatio itaque tolerari non debet, per quam aliqua imperfectio, seu imbecillitas, seu vitium legi affingitur: Est enim illud perfectioni adversum. Hoc ut assequatur Interpres, debet semper in

Reg. 1. Reg. 2. Reg. 3. C. 1. §. f. Reg. 4. Reg. 5.

1 Alciat. respons. lib. 2. consil. 1. n. 32.

in dubio eam facere interpretationem, per quam lex maneat perfectissima. [m] Ita enim certus erit se illi non affinxisse imperfectionem, & vitium. Quod si perfectissima lex non possit esse, debet pro minori ejus vitiositate præsumere semper, sive ita interpretari, ut minus vitium in lege maneat. [n] Quæ autem sint vitia legem destruentia, vel imperfectam facientia, & quæ maiora, quæ minora, brevi exponemus. Et quoniam de legibus latis, idest positivis hoc loco sermo est, quæ à voluntate Legislatoris penitus dependent,

Reg. 6.

Reg. 7. Interpres debebit præsumere pro summa, & perfectissima Legislatoris prudentia: sive ita interpretari ut lex a summa prudentia possit esse perfecta. [o] Ita enim perfecta erit, cum prudentia sit propria virtus Legislatorem perficiens, & ad bonas leges faciendas aptum reddens. Similiter ubi constat perfectam prudētiam Legislatori non adfuisse, præsumet pro

Reg. 8. minori Imprudentia, & ità legem interpretabitur, ut a minori imprudentia possit esse perfecta. Hæc enim respectu majoris imprudentię est prudentia. Consequenter ne imbe-

Reg. 9. cillitatem legi quæ ipsi non inest affingat, † Legis claræ & nō obscuræ non faciet interpretationem: [p] scilicet quatenus clara est, nam omnes leges naturali obscuritate laborare & supra diximus, & denuo infra dicemus. Esset enim illam obscuram adeoque vitiosam dicere. Præterea ut lex & omnes

Reg. 10. eius partes secundum Reg. 1. & 3 maneant: Interpretando lex

m *l. in ambig. 19. ff. de ll. Vigel. Method. Iur. Civil. parte 1. lib. 1. n. 6. Reg. 3. Duaren. in ff. de restitut. in integr. pag. m. 129. Donell. 1. comm. 15. Angel. Mattheac. de via, & ratione juris. lib. 2. c. 2. n. 7.* n *Forster. de Interpret. Iur. lib. 1. c. 2. n. 34.* o *Donell. 1. com. 15. pag. m. 43. ex l. 1. de ll. Menoch. cons. 332. n. 4.* p *Cephal. cons. 138. n. 2. cons. 199. n. 8. cons. 222. n. 28. cons. 521. n. 28. cons. 535. n. 45. cons. 606. n. 45. cons. 658. n. 5. & cons. 645. n. 57. Panormit. in cap. causam quæ extr. de Rescriptis. Innocent. in cap. cum clamor. in f. de testib. Duaren. de ll. c. 6. Bartol. in l. si quis. C. de lib. præter. Philip. Franc. de petitorijs, nu. 17. adde l. ille aut ille, 25. §. un. ff. de leg. 3.*

lex non debet mutari. [q] Imo nihil per interpretem debet addi, [r] Nihil etiam demi. [s] Quinimo vitiorum quæ sine mutatione legis nequeunt emendari, correctionem tentare ICtus non debet. [t] Ex dicto scilicet fundamento, ut lex maneat: secus enim, faciendo leges alias ex aliis, fiet Legumlator, desinet esse Legum interpres. Denique quoniam leges positivę omnem à ferentibus accipiunt essentiam: [u] Interpres legem ita tractet, ne fiat alia quam esse eam voluit Legislator. [u] Alias enim peccabis in Reg. 10. Quamobrem contra voluntatem Llatoris numquam admittetur interpretatio. [vv] Et ita obtinebis illud tritũ doctoribus Interpretatio ipsa lex est, & legis habet auctoritatem [x]. Tandem Interpretatio nulla est de novo incipienda, ubi jam eam lex vel legislator fecit. [y] Esset enim nõ factam velle dicere, adeoque obscuram adhuc legem esse, quod vetat Reg. 9. Et præterea aut faceret necesse est eandem interpretationem, aut diversam. Sin eandem, ea foret superflua, & legi claræ facta, contra Reg. 9. sin diversã, foret ea contra Legislatoris voluntatem, adeoque contra Reg. 14. Et hæ quidem hactenus sufficiant universalissimæ Regulæ, propterea adeo distinctæ a nobis & separatæ penitus propositæ, quo imposterum sæpius in usum deductę facile citari queant, nulla ulteriori ex se invicem deductione per multiplices consequentias indigentes.

Reg. 11. Reg. 12. Reg. 13. Reg. 14. Reg. 15. Reg. 16.

V. Consequens erit fortassis species & differentias ex definitione nostra discernere, & ordinare, secundum quas Legum

---

q *Enenckel. de privileg. mil. lib. 1. c. 7. n. 6.* r *Baldus in l. 2. C. de bon. quæ lib. Enenckel. l. c. & de privileg. l. 1. c. 2. n. 8. & c. 3. n. 54. cons. Marpurg. 10. nu. 86. & 26. n 50.* s *Enenckel. l. c. Tiraquell. Tom. 6. alicubi.* t *Fachin. controvers. lib. 10. cap 4. pag. m. 41. Faber in rational. ad ff. l. 7. de Iustit. & jur.* u *Enenkel. l. c. Martin. Bonacin. de ll. disp. 1. punct. 8. n. 17. Forster. lib. 2. cap. ult. de interpr, Reg. 48. adde. l. 18. & 19. ff. de ll. & citata infra ad cap. 9. §. 9.* vv *Forster de Interpret. lib. 2. cap. ult. Reg. 83. Enenckel. de privileg. lib. 2. c. 3. n. 54.* x *Mascard. de probat. concl. 1041. n. 2. & 3. & concl. 1044. Bald. in l. ex hoc jure ff. de Iust. & iur. Forster. l. c. reg. 48.* y *Cons. Marpurg. 8. n. 17. Simon. de Prat. de Interpr. ult. volunt. lib. 1. fol. 37. col. 1. fol. 9. n. 2.*

Cap.9.§.6. cap.11.§.1 gum interpretationes variant. Verum eas visis singulis postea rectius in unum colligemus. Interim hoc monendum nunc putamus: Inter varias, quas pro diversimoda interpretationis acceptione & definitione, effinxere species qui de Iure scripserunt, Cuiusmodi sunt Universalis, generalis, specialis, activa, & passiva: extrinseca, & intrinseca: Authentica, Scholastica, forensis, Politica & aliæ complures [z], inter has inquam summam, & maxime omnibus approbatam censeri vulgo [aa] eam, quæ in declarantẽ & corrigentem, sive doctrinalem, & Correctoriam, quæ & Authentica, & Abrogatoria dicitur, Interpretationem dispescit, licet a quibusdã [bb] summa illa divisione omissa, una cum speciebus doctrinalis hæc enumeretur. Vt ut sit, in eo conveniunt, quod hisce nominibus comprehendant omnes legum mutationes, a magistratu, seu eo qui hanc circa leges potestatem sibi concessam habet, factas, dum ille vel sensum legi adjudicat quem vult, vel legis partem tollit, alia substituta si placuerit, vel totam etiam eandem abrogat, alia rogata. Quæ operatio quam plane sit ab ea quam nos considerandam sumpsimus distincta & diversa, patet definitionem nobis positam inspicienti. Quinimo cum hac ratione leges tractare, sit novas condere, non illustrare veteres: ad Legislatorem non vero ICtum hæc operatio pertinebit, adeoque nec ad unum genus cum nostra revocanda, nec in Interpretatoria sed in Legislatoria scientia consideranda.

VI. Ad doctrinalem redimus, quæ & Scholastica vocari meruit, [cc] quæ cum sit eadem cum illa, quam nos definivimus, ulte-

z *Quas v. apud Hahn. in Vvesembec. de ll. n. 8. Card. Tusch. concl. Pract. 327. & seqq. verb. Interpretatio. Forster. de Interpret. Iur. lib. 1. c. 2. §. 7. Bald. in l. ff. de lib. & posth. §. Quod si, n. 2. Althus. Dicæologiæ lib. 1. c. 16. n 4. Giph. præfat. in Codicem. Gammarum de extensionibus n. 11. & 40 gloss. in c. sicut 30. q. 1. caus. 11. & ad cap. 1. extr. de postul. prælat. verb. interpret.* aa *Hahn. l. c. Mant. de tacit. & ambig. convent. To. 1. lib. 1. tit. 16. Anton. de Rosellis, de concil. & Synodis in rubr. Pontif. Max. Panormitan. part. 2. lib. 1. decretal. de Offic. & pot. Iud. delegat. cap. super quæstionem, n. 8. Bartol. in l. ab executore, ff. de appellat. & ibid. Seb. Sap.* bb *Anton. de Rosell l. c. ex gl. 1. §. qui operas ff. ad SC. Tertull. Conrad. Laudens. templ. omn. Iud. l. 1. c. 1. §. 3. n. 21. Lanfranc. de Oriano de Interpretat. statut. n. 6.* cc *Hahn. ad Vvesemb.*

ulteriorem contemplationem nostram exiget. Solet autem varie illa rursus dividi. Quippe Hotomannus *aa* hic Dialecticam, Grammaticam, & Iuridicam affert, Alius Historicam Aetiologicam, Pragmaticam, & Analogicam. *bb* Forsterus fusius rem expositurus aliam dixit communem, specialem aliã. Communem per omnia scientiarum genera diffudit, & enumeravit Grammaticam, Dialecticam, Historicam, Ethico-Politicam, Poëticam, Arithmeticam, Geometricam, Physico Medicam, imo & Chymicam tandem, & Theologicam. Specialem postea adducit, tum communem, juxta vulgatum versiculum.

Præmitto scindo, summo, casumque figuro,
Perlego, do causas, connoto, & objicio.

tum singularem, quam extensivam, restrictivam, & declarativam esse affirmat. Alij alias enumerarunt species. Communis tamen & vulgatissima doctrina est, interpretationem ICti propriam aliam esse Extensivam, aliam Restrictivam, aliã declarativam aliam Mentalem, uti est apud Manticã, *ff* (nam Correctivam nunc omittimus) cui alij etiam subscribunt plus sculi, in paucis novantes, vel ab ipso recedentes. Intensivam, alijs *Extensivam*, Comprehensivam, vel eandem atque declarativam dictam, definiunt, quod sit *Interpretatio per quam lex ad casus ea non comprehensos applicatur*. *Restrictivam*, quam Limitativam & arctativã vocãt *per quam lex generalis ad debitas species restringitur, & coarctatur*. *Declarativam*, quã eandem simplicem Explicativam, & Historicam nuncupant, *per quam ambiguitates & obscuritates in verbis, & tota legis oratione existentes exponuntur*. *Mentalem*, seu Intellectivam *per quam mens Legislatoris a verbis diversa colligitur*. Atque hæ sunt doctorum opiniones de Interpretationis nostræ speciebus, de quibus siquidem οὐ μὲν ἐξ ἁμάξης, ἀλλ' ἐξ ἐπισημονικῶν ἀρχῶν παῤῥησιάζεσθαι τὴν ἀλήθειαν concessum fuerit, nullam plene nobis satisfacere confitebimur. Neque tamen tantum nobis otij est, ut singulas redarguamus. Quin potius nostram sententiam de-

mon-

dd *de ll. n. 8.* dd *In suo ICto* ee *Hahn, l. c.* ff *de tac. & ambig. convent. tom. 1, lib. 1. t. 6, n. 6. & seqq. &c.*

monstrationibus suis fundatam atque superstructam afferemus, unde cordato cuivis errores ab ea dissentientum facile per se patebunt.

VI. Id ipsum vero commodiori via non assequemur, quam si vitia legibus qua legibus accidentia contemplemur. Ita enim quæ ipsis ut signis insint, quæque emendari queant à ICto facile intelligemus. Ea nempe quæ sine legis mutatione ulla tolli poterunt, cum alias contra definitionem suam & ex eadem deductam Reg. 10. sit peccaturus. Quare vero legum vitia quatenus signa sunt ejus quod in animo habuit Legislator, separatim non pertractemus, sed in genere vitia quæ legibus qua legibus (ita enim & ea quæ ut signis insunt, non separabuntur) inhærent, enumerare decreverimus, inferius sufficiens, spero, ratio à nobis adferetur.

CAPVT III.

Iuris, & Legum singularum essentia, & perfectio per partes omnes fuse proponitur, ac determinatur.

SVMMARIA.

1 *Continuatio.*
2 *Iuris natura in genere, & in specie Iuris positivi civilis indagatur.*
3 *Legis positivæ Civilis definitio.*
4 *Legis definitio bene posita probatur.*
5 *De perfectione legis qua propositionis.*
6 *De eadem ratione consensus ex quo oritur.*
7 *De perfectione quæ est in directrice legis virtute in genere, quod debeat ex prudentia proficisci.*
8 *De eadem in specie, & primo de fine ad quem dirigit lex, ejusque præstantia.*
9 *De medijs per quæ Lex dirigit in genere.*
10 *De vi legum coactiva, seu ea quæ voluntatem afficit, ejusque per-*

perfectione.
11 *De ratione indicandi quæ legibus positivis inest.*
12 *Perfectæ legis definitio.*
13 *De Iuris perfectione, quatenus ea Legum perfectionẽ comprehẽdit.*
14 *De Iuris perfectione quoad numerum Legum.*
15 *De partium juris distinctione.*
16 *De Ordine, seu methodo juris.*
17 *De conservatione societatis quam jus operatur, deque finis unitate ad quem ducit.*
18 *Perfecti Iuris plena definitio.*

I. EX Legum vitijs deducturos nos interpretationum diversitatem promisimus. Ea ipsa autem non demonstrabuntur ordine compendiosiori, quam ex opposita sibi virtute. Siquidem ea est natura contrariorum, ut ex altero cognito alterum sine difficultate plerumque elucescat. Prout ergo virtus est, Philosopho [a] attestante cum alijs, per quod bonum aliquod est ac dicitur: ita vitium erit per quod malum quid, seu bono privatum & contrarium vocatur atque existit. Et quemadmodum perfectionem antea in eo collocavimus, quod essentiæ partes omnes ac bonitates præsentes sint, ita quoties defectum earundem, aut vitiositatem offenderimus, imperfectionem continuo agnoscemus. Essentiam itaque & naturam Iuris atque legum indagemus necesse est, ut per partes eiusdem euntes, singulas sua cum bonitate intueamur. Ea autem ex definitione constabit. *cap. 1. §. 5.*

II. Ius proinde, ut significatus huius vocis satis numerosos ab alijs [b] allatos silentio involuamus, hoc loco nihil aliud esse volumus, quam complexionem, sive σύστημα legũ certam aliquam societatem conservantium. Conservatio

a 1. *Nicomach.* 6. b *videsis 15. prolixos hac in parte.* Matth. *Stephan. de arte juris cap. 1. Colleg. Argentorat. de Iust. & Iur. th. 5. Angel.* Mattheac. *de via & ratione juris. lib. 1. cap. 11. Puffendor. ff. element. Iurispr. lib. 1. def. 8. Donell. lib. 1. comm. cap. 3. Duaren. Comm. ff. de Iust. & Iur. cap. 2. Zoësius & Vvesembec. in ff. de I. & I. & alios plurimos, imo Dd. communiter in l. penult. h. t. & alios propemodum infinitos.*

autem illa in eo consistit, quòd ad finem aliquem, sive bonum unum commune omnia societatis membra ducantur. Pro societatum ergo diversitatibus jura etiam differunt. Ius vero aliud vulgo divinum, aliud humanum esse dicitur. Divinum quale sit, & quanta eius præstantia, ex suis principijs demonstrandi locus hic accommodatus non est. Constat tamen eius juris interpretes nunquam ICtos, sed Theologos omnibus dici, de jis vero nulla nobis nunc instituta est, speculatio. Paucula tamen de hoc iure, quatenus nostrum ei subordinatum esse debet, inferius delibabimus. Ad societates nunc transimus, quibus homines coniunguntur: Iurium humanorum species inde petituri. Eæ vel naturales sunt, vel positivæ, sive arbitrariæ. Naturales ad quas naturę instinctu vocamur, vel minores sunt, vel majores. Minores quæ ex hominibus, non vero ex alijs societatibus componuntur: cuiusmodi sunt Coniugalis, Paterna, & Heriles vulgo dictæ, quæ proinde per Ius coniugale, paternum, & herile conservantur. Ex his domus composita, jura domestica prodit. Inde pagus, seu Civitas imperfectior, & ipsa tandem Civitas, quæ Iura civilia, sicut illa vicinitatis jura, facit oriri. Quæ omnia ex Aristotele c plenius poterunt addisci, & hic cui cognita supponuntur. Civitates porro securitatis maioris ergo in imperia coeunt. Vnde imperiorum jura originem ducunt. Tandem inter omnes omnino gentes communio aliqua intercedit, quam cognationem a natura inter nos constitutam videtur intellexisse Florentinus d ad id tendens, ut externorum bonorum, per omnes regiones varia inæqualitate distributorum, indigentia æqualiter communibus studijs sublevetur. Et hinc Iuris Gentium natura, & proprietates erunt derivandæ. Hæ omnes societates, uti diximus, naturales, juribus illis suis reguntur naturalibus, adeoque ex certis suis principijs & caussis perpetuis atq; indubijs demonstrabilibus, & sub scientiam cadentibus, quæ quantum ab habitu ICti nostri differat, suo loco exponemus. Nunc sufficiat nobis quod ex harum scientiarum cognitione etiam

C ult. §.8.

cap. f. §.3.

c lib. 1. Politic. d l. ut vim. 3. ff. de I. & I.

etiam exactiſſima ICtum neminem dici videmus: quod ſecus ſi foret, certe Ariſtoteles, quem jura naturæ in civili ſua ſcientia ſive Ethicorum & Politicorum libris, ſatis diligenter ſpeculatum eſſe videmus, ICti nomen præ cæteris mereretur. Quod tamen uſus in quantum refutet apertum eſt. Ad poſitiva jura tranſimus, quæ vel ſunt mere poſitiva, reguntque & conſervant ſocietas mere arbitrarias, nulloque naturæ inſtinctu ortas: verbi gratia, mercatorum ob certi lucri ſpem, iter facientium, ob commoditatem & ſecuritatem; ludentiū & cętera, quę ſunt infinitæ, & in dies pro varietate cupiditatū humanarum aliæ atque aliæ poſſunt inſtitui, & ex analogia quam cū naturalibus habent dijudicantur, materiæq; juris de Contractu ſocietatis origine præbent: vel vero cum naturalibus concurrunt, regendo ſocietates quidem naturales, ſed ex ſpeciali conſenſu partium. Et hæc ſunt iura illa, quæ poſitiva nunc dicimus, tot ſpecie ac numero, quot ſunt ſocietates naturales. Sic unumquodque imperium, quæque civitas, gens, pagus, & familia ſuum ſibi jus uſurpat, vel tacito vel expreſſo conſenſu ſibi conſtitutum. Inter hæc vero primario & κατ' ἐξοχὴν jura ſunt quæ civitates regunt, & Civilia propterea nuncupantur. Sicut enim Civitas ex reliquis illis omnibus componitur, ita jura Civilia reliqua omnia comprehendunt, finemque eum intendunt, ſub quo reliquorum pariter ſcopi contineantur. Quin & ſocietates illæ aliæ, & jura earum, ex analogia cum Civilibus ipſi Ariſtoteli deducuntur. [e] Quæ cum ita ſeſe habeant, patet etiam interpretationum eandem fore, & neutiquam diſparem analogiam, eumq; qui Civilis Iuris interpretem laudabiliter ſe geſſerit, in reliquis nullo modo facile hæſurum. Quare, ſicut ab initio faciendum monuimus, perfectiſſimum exemplar ICti contemplaturi, perfectiſſimum nobis jus perfectiſſimamque eius interpretationem proponemus. Ius ergo Civile poſitivum nunc definimus Complexionem Legum poſitivarum, ſocietatem Civilem aliquem conſervantium, ſeu ad communem

D 2 ali-

e *lib.1. Nicom.cap.10. & lib.8.c.11.*

aliquem finem, (vel commune aliquod bonum) ducentium.

III. Hoc ita constituto, necesse habemus etiam Legem positivã definire: tum ne quid obscuri in definitionem admisisse videamur, tum quod etiam ipsius perfectiones in specie erunt considerandæ. Lex itaque positiva est Propositio, ex præcedente societatis consensu facta, ut dirigat partes ad finem aliquem communem etiam postea invitas, id est vel præter, vel contra electionem, & propositum diversum, postea subsecutum.

IV. Et hisce quidem attributis, quæcunque etiam alij vel Iuri[f] vel Legi[g] assignaverint, satis nobis utramque ab omnibus affinibus aut cognatis rebus alijs distinxisse videmur. Quippe & Naturale jus, a nostro separavimus, dum illud in propositionibus scientifice cognoscendis, quas per *dictatum rectæ rationis*[h] Grotius intelligere videtur, hoc in propositionibus ex præcedente consensu societatis factis, adeoque totam suam essentiam facientis voluntati debentibus, consistere docuimus. Iuris vero naturalis an detur interpretatio, & qualis circa finem huius exercitationis fortasse subjiciemus.
cap. ult. §. 7 Porro & a divinis legibus nostras sejunximus, humanarum societatum ipsis directionem tribuentes. Sic & a jussu, seu paterno, seu herili, seu Tyrannico, leges nostras oppidò diversas fecimus, ex consensu easdem derivantes. Nec minus a consilijs, monitisque, ac persuasionibus easdem diremimus, quæ propositiones equidem sunt dirigentes, si eo vsque vocis usum extendi volumus, interim nec invitos, nec ea efficacia, qua leges nos adstringunt[i] sive ligant, id quod ex ijs
hoc c. §. 8. quę subiungētur fiet clarissimum. Affectiones insuper omnes speramus ex hac definitione nostra demonstrari posse, id quod

f *Cels. l. 1. de Iust. & Iur. ibiq. Dd. & Commentatores fere omnes. Duaren. de I. & I. c. 2. Donell. 1. comm. 5. Paul. Busius comm. ff. de I. & I. n. 4. Oldendorp. de Iur. Nat. G. & Civ. tit. 2. n. 5. & 15. Mattheac. lib. 1. cap. 11. Matthias Steph. de arte jur. cap. 2. Treutler. vol. 1. diss. 1. thes. 2. &c.* g *l. 1. & 2. ff de ll. ibiq; Dd. & Commentatores fere omnes. Duaren. de ll. cap. 2. Argentoratenses ff. de ll. thes. 2. Zoel. ad h. t. n. 3. Oldendorp. de I. Nat. G. & Civ. 2. n. 5. Matheac. lib. 1. c. 30. Puffendorferus element. lib. 1. diff. 13. Soacius de Princ. Iuris, c. 7. & 9.* h *de Iure bell. & Pac. lib. 1. c. 1. §. 10.* i *Adde Duar. de ll. c. 4.*

quod optimam eandem probare, non uno in loco Aristoteles confitetur. Hinc ergo, ut periculum eius aliquod faciamus, causam depromemus, cur Sapienti legem nullam scribi dixerint antiqui. Sapientem quippe illi a prudente parum distinxerunt, qui sibi ipsi lex viva est, nec ignorans agenda, nec agens invitus, virtutis scilicet amore, non pœnæ metu præmiorumve inanium spe ductus, leges sibi præscribit, seu propositiones in animo format, quibus actiones suas conformans bonum propositum impetret. Eundem in modum Princeps legibus solutus est, secundum leges tamen vivit.[k] Etenim qui reapse talis est, ut Principem se gerere possit, prudentia reliquos antecellit. Solum enim præstantius & prudentius naturaliter imperat juxta Philosophum.[l] Prudens vero legibus non indiget, sibi ipsi lex existens, quamadmodum diximus. Vivit tamen secundum leges, eodem fundamento, tanquam virtutibus moralibus, sine quibus prudentem esse, scribente eodem Philosopho,[m] non cótingit, plene instructus. Multa alia addere liceret, nisi hac ratione extra orbitas vectaremur. Contenti ergo nunc erimus omnes ex nostra definitione Legum imbecillitates, atque inde modos tollendi eas, seu interpretandi leges eruisse, perfectione prius partium singularum exactius constituta.

V. Diximus legem esse propositionem. Propositionem intelligo cum Philosopho.[n] λόγον καταφατικὸν, ἢ ἀποφατικὸν, τινὸς κατὰ τινός. hoc est, ut scienter explicat Ioh. a Felden[o]. *Habitudo rei ad rem, quatenus una alteram continet, qua habitudine affirmamus, aut negamus aliquid de aliquo.* Hæc ergo sive habitu-

k *v. l. Princeps. 31. ff. de ll. ibiq. Dd. & Commentatores ordinarie. Mattheac. lib. 1. cap. 34. Bronchorst. Enantioph. centur. 1. aßert. 6. Cujac. lib. 15. observ. 10. & lib. 26. obs. 3.* Menoch. *consil. 421. n. 20. cons. 423. n. 3. & 8. cons. 454. n. 25. cons. 208. n. 40. cons. 1129. n. 17. & seqq. Panormitan. in de constitut. Tom. 1. pag. 33. & in cap. 1. de probat. f. 4. p. 3. Paris. cons. 1. n. 3. vol. 4. adde l. digno cap. 4. C. de ll. ubiq. Dd.*

l *lib. 1. Politicor. cap. 1.*

m *lib. 1. Polit. cap. 5.*

n *1. Prior. Analyt. 1.*

o *Tract. de Enunciationibus & Syllogismis cum absolutis tum imprimis modalibus cap. 1. §. 10.*

bitudo, sive ratio, sive proportio τοῦ continere, sive inesse; quo est perfectior & absolutior, eo perfecta & absoluta magis erit propositio, & per consequens lex. Observamus autem hic ex duplici fundamento, ex quo modo laudatus. Ioh. a Felden, propositionum differentias deducit, imperfectiones quoque earundem & perfectiones elici posse. Nimirum primo ex ratione eius, cui quid inest, oritur perfectio: si id quod inesse dicitur seu affirmatur de alio, de eo omni affirmatur, vel si non inesse dicetur, ad eoque de eo negatur, de omni negatur. Cum enim propositionis essentia sit ut in ea affirmetur quid vel negetur de alio, perfecta illa essentia erit, si de omni affirmetur, vel negetur. Et hæc est propositio quæ universalis dicitur, quam propterea perfectiorem particulari pronunciamus, in qua de aliquibus saltim quid affirmatur, aut negatur. Altera perfectionis varietas exinde est, quod ipsum τὸ inesse vel non inesse suas habet differentias. Vel enim talis eius est ratio, sive habitudo, τοῦ ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν, ut non possit non esse inter illos terminos quos coniunxit, vel vero talis, ut possit quidem non esse, sit tamen plerumque, vel ut possit sine discrimine esse, aut non esse, vel deniq; ut rara sit inter illos terminos. Et hinc nominantur propositiones necessariæ, Contingentes utplurimum, continaentes in utramque partem, & contingentes raro. Vide sis super hac re Aristotelem p & alios Logicorum, qui tamen non omnes æque Aristotelis mentem intellexerunt. Harum perfectissimam esse necessariam, quæ semper facit contineri, vel non contineri terminum sub altero, perspicuum est. Proximamque ab ea esse Contingentem utplurimum, utpote abeuntem minus, reliquas vero perfectionis minimum habere. Possemus jam in legibus necessitatem illam terminorum quoad mutuam sui invicem comprehensionem exigere, verum enimvero non ea est materia de qua leges fiunt, quæ tam perfectam habeat inter se & exquisitam proportionem. Actiones videlicet nostræ, & modi per easdem felicitatem propositam consequendi, non adeo invicem connectuntur, ut eadem

p *l.c.§.12.* q *1. Poster. cap.12.*

eadem actio eodem modo semper ad finem eundem conducat. Vnde Aristoteles non legislatoris, nec legis, sed materię ex qua leges fiunt, hoc vitium esse dicit, quod propositiones non nisi contingentes utplurimum hic dentur. Quinimo, quod mox repetemus pluribus, de iis, quæ necessaria sunt vel non sunt, non possunt leges sine absurditate conformari. Hanc igitur legum imbecillitatem nativam videmus, quam nullus etiamsi diligentissimus, & laudatissimus Legislator præcavere poterit, in ulla lege, sed ex æquo in omnes admittere cogetur, non suo, nec legum, sed materiæ vitio. C.hoc 5.9.

VI. Hæc de lege qua propositione. De consensu, quē ad leges requiri posuimus, consulto breves erimus. Neq; enim hinc orto vitio opē ferre ICtus potest, cū ipsam legis essentiā lædat, cuius rei ratio postea fiet manifestior. Nunc illud saltim præterire nolumus, quod consentimus vel in ipsas leges, vel in Legislatorem, seu in eum cui legum potestatem, vel Τὸ κύριον circa easdem conferimus. Vtrumque vel tacite fieri potest, ut factis, & ipsa operatione, vel expresse, verbis rote prolatis, vel scriptis. Plura nunc non addimus. cap. 5. 5.

VII. De directione ipsa legum potior multo, & ardua magis est disputatio. Nam quod primum est, illico controverti poterit: Vtrum nempe dirigendi vis, sive regendo ad certum aliquem finem homines ducendi, competat terminorum alicui inter se proportioni seu propositioni. Multo magis vero etiam si adscribamus eidem hanc vim, qua ratione eidem insit, & se exerat pronunciare anceps fuerit. Cæterum ubi diligentius mentis aciem omnem intenderimus, & singularum legum, ac præprimis earum, quæ præ reliquis perfectæ judicantur, vires, ac potestatem studiosius consideraverimus, sequentem in modum se habere rem omnem animadvertemus. Nempe tales constituuntur a Legislatore propositiones, seu terminorum connexiones, quorum subiecta, sive Τὰ ὑποκείμενα, quibus aliquid inesse, vel non inesse dicitur, vel actionem, vel omissionem aliquam denotent, vel agentem eiusve qualitatem, aut alia quæ quatenus sub actiones

5 Nicomachior. cap. 14.

nes humanas cadũt cõsiderãtur, & ad eas referuntur: Prędicata vero, seu τὰ κατηγορήματα cum modũ, & qualitatẽ addũt eiusmodi actioni vel omissioni, cum qua conjuncta ad finem aliquem certum societati propositum conducit, vel sane impedire prohibetur. Eorum ergo quibus leges scribuntur illud præcipuum est officium, ut videant an suarum actionum aliqua, vel omissionum legibus contineatur; idque ita si inveniant, curent ut prædicatum appositum ex mente legis vel insit eidem, vel non insit. Legum conditoris vero est indicare prædicata, quæ cuique actioni conveniant, sive modos eiusmodi, qui in agendo omittendove observati, ad civitatis finem conducant; & præterea media adhibere, quæ legi inesse possunt efficacissima, quibus legum terminos sibi applicare, & non neglectui habere ij quibus conduntur leges, quam commodissime adigantur. Ita enim demum secundum leges vivetur. Simillimæ ergo leges sunt frænis, ducentibus equos volentes, & vix leviter trahentibus, invitos vero rapientibus & violento tractu coercentibus. His ita pertractatis facillime de perfectione huius directionis certi quid definiemus. Legimus enim apud Aristotelem *f*. Prudentiam esse habitum animi, dirigentem actiones humanas ad finem aliquem certum, sive esse habitum, qui faciat consultantem media eligere ad propositum finem sive scopum collimantia. Ibidem quoque speciem eius Legislatoriam dici reperimus, per quã media actiones sociorum ad communem finem ducendi conquirimus & colligimus ea, quæ in legum vel ferendarum vel mutandarum ratione consistunt. Ad hunc ergo locum ablegamus plura desiderantes. Nos prudentiam hanc Legislatoriam, seu perficientem Leges nunc recipimus, ac proinde Legem perfectam dicimus, propositionem universalem Contingentem utplurimum, ex consensu perfecto societatis factam, partesque eius dirigentem iuxta prudentiam Legislatoriam, sive iuxta dictamina prudentiæ Legislatoriæ.

VIII. Verum enimvero si hic substituimus, nihil adhuc, certe nondum satis diximus. Perinde enim (ut dicta Aristo-

telis

f 6. *Nicomach. cap.* 8.

telis; mea faciam) atque medicinam dicere adhibendam quam ars medica dictitat; verum quidem est, neutiquam vero sufficiens, Medicinam vel capturo, vel facturo: ita nec leges faciendas esse secundum prudentiam Legislatoriam nosse satis est legum imbecillitates vel scire vel emendare cupienti. Ulterius itaque prudentiæ hujus partes erunt definiendæ. Quare resumimus modo allata. Dirigendi nempe quæ legibus inest facultas, in eo consistit, quod certos actionibus & omissionibus modos adhibeamus & adnectamus, quibus conjunctæ finem Civitatis promovent aut impedire desinunt. Ad quinque ergo in hoc negotio respicere docemur. Ad actiones omissionesve dirigendas, ad finem quo dirigi debent, ad media per quæ debent dirigi, & per quæ debent cogi ad ea complectenda homines, & denique ad ipsam hæc indicandi rationem. De Actionibus earumque omissionibus res clara est, quòd solæ eæ quæ fini officiunt, vel ad eundem obtinendum faciunt, debeant attendi. De fine itaque ordiamur, qui primus omnium in deliberatione poni debet, & constitui, licet ultimo omnium, & post media cuncta in effectum perducta demum ad eundem perveniatur. Hujus vero perfectio non parvum momentum ad legum præstantiam adfert, cum in eo maxima pars essentiæ & naturæ ipsarum ponatur. Optimus autem & hominis & civitatis adeoque etiam juris, homines & Civitates humanas conservantis, finis est, juxta Philosophum, [u] Operatio secundum virtutem, perfectam, cum sufficientia externorum: in quo tamen defecisse ipsum acumen illud solitum videtur, dum imperfectionem humanam parum considerans, neque dari finem alium magis nobis optandum, & post hanc demum vitam obtinendum edoctus, in hoc quo sane nihil melius hominibus in se spectatis, vel ad se invicem relatis datur, acquievit. Quod si vero ad Cœlum animos dirigamus, divinæ mentis præstantiam considerantes, facile & ad eam nos magna, imo omni ex parte referre actiones nostras debere sentimus. Quod si Christianos nos cogitaverimus, unicum finem Beatitudinem

t 6. *Nicomach. cap.* 1. u 1 *Nicomach.* 6. & 2. *Eudem.* 9.

æternam nobis proponemus, quam tum demum obtinebimus, si divinam erga nos benevolentiam, quantum in nobis est, conservare, induendo non humanas saltim virtutes, sed divinas etiam allaboraverimus: sufficientiam externorum non ultra nostram proximive indigentiam ac necessitatem appetentes.

IX. De finis perfectione satis. Media ad finem ducentia sunt prædicata actionibus omissionibusve attributa, & cum ijs propositiones constituentia: quæ quid ad finem conducat indicant, agenda omittendave præcipiendo, vetando, & permittendo. Quæ caussa est, cur hæc etiam tria legum virtutes inter numerarit Modestinus [vv] quamvis permittere non tam legum videatur propria virtus, quam reliqua bina: cum non tam dirigat, quidve faciendum, vel omittendum sit, innuat, quam quid facere vel omittere non cogamur, nec prohibeamur. Id quod etiam vir Clarissimus Grotius agnovit, & per hæc verba notavit. [x] *Permissio proprie non actio est legis, sed actionis negatio; nisi quatenus alium ab eo cui permittitur obligat, ne impedimentum ponat*. ut adeo vetantibus eiusmodi leges annumerare velit, cuius sententiam summus Philosophus Ioh. a Felden. in annotatis suis ad hunc locum approbat, ac declarat. Et sane hæc omnia a vero nulla ex parte abludunt. Quinimo carere omnino permittentibus legibus jura possent, si vetanda omnia vetarent: ita enim quod vetitum non foret in permissis recte haberetur. Cùm vero omnes hi casus legibus plene exponi nequeant, id quod deinceps latius demonstrandum veniet, peropus sane fuerit, majoris securitatis ergo, ad evitanda judicia inutilia, aliqua præcipua de quibus dubium oboriri posset, licita pronunciare. Sed de medijs in genere pergamus. Debent ergo ipsa esse talia, quæ in deliberationem prudentis maxime cadant, ab eoque reliquis præferantur. Hæc autem sunt secundum Aristotelem [y]. Contingentia utplurimum, non vero necessaria, nec in utramque partem, vel raro contingentia, unde videmus

hoc cap. 5. 14. & cap. 5. §. 2.

vv *l. legis virtus, 7. ff. de ll.* x *de Iure belli & pacis lib. 1. cap. 1. §. 9.*
y 3 *Nicomach. cap. 5. & 1. Rhetor. cap. 4.*

mus ad dicta superius nos reverti. Debent præterea in nostra potestate esse constituta. Nam de alijs consultare stultum foret, atque ineptum. Vt vero eligantur, debent esse apprime in nostra potestate, quoq; hoc erunt magis, eo erunt faciliora & magis eligenda: debent prɇterea ducere ad finem, (quem modo in præcedentibus determinatum dedimus,) & quo id præstabunt rectius, certius, citiusque, eo erunt aptiora, & præ alijs eligenda prudenti. Qualia ergo media esse debeant habemus. hic c. § 6.

X. Sequitur vis coactiva legum, quæ voluntatem etiam afficit: præcedentia enim saltim facultatem secundum leges vivendi concedebant, & in ijs si subsisteremus, liberum relinqueretur an vivere secundum legum tenorem vellemus, nec ne. Debet autem omnino esse aliquid quod cogat invitos, ne leges spernantur, & frustra sint latæ, neque necesse sit respondere, cum illo, qui interrogatus, cur leges ab ipso latæ non servarentur: quia, ajebat, leges bonas facere potui, homines qui eas observarent non potui. Etenim ita est comparatum cum actionibus humanis omnibus, quæ quidem humanæ propriè dici mereantur (nam ab invitis facta, parum abest quin pro infectis sint habenda.) ut quævis earum & voluntatem exigat agentis, & facultatem, neutra sine altera sufficiat. Vnde axioma est. Quod quis vult, & potest, prout vult, illud facit. Cuius asserti dignitatem ex doctrina Aristotelis de seditionum caussis in Politicis, nec non de injuriarum principijs in Rhetoricis, quæ propemodum utræque ei soli innituntur, & superstructæ sunt, luculenter admodum apparet. Quibus ita se habentibus, cum plerumque maxima societatis pars, certe aliqua fere semper inveniatur, quæ legibus parere detrectet, id quod experientia clare satis testatur, non solum ea quæ fieri debeant, præcepisse sufficit, vel permisisse, & quæ omitti condeceat vetuisse; sed & voluntates adversæ, & contrariæ inhiberi debent, & inviti eo quo opus est adigi, sive velint quæ lex nolit, sive contra eiusdem præscriptum nitantur. Consequimur vero hoc aliquando per media saltim inclinantia, qualia sunt preces, hortatio, persua-

 sio,

sio, & alia eius generis, quæ cum satis exiguam nec in omnes omnium animos se exerentem vim obtineant, sæpissime frustra adhibentur, ac proinde Legislatori non nisi per accidens & quatenus a potestate sua aliquid remittendum existimat, usurpandæ sunt. Legum enim vim ita debilem esse non debere patet, cum invitis & refractarijs potissimum scribantur. Hæc autem in quibus collocari debeat non aliunde rectius, quam ex ipsa actionum inhibendarum vel præcipiendarum, natura patuerit. Actiones autem omnes a sæpissime laudato Aristotele [z] circa dolores ac voluptates versari, ac inseparabiles ab iisdem esse discimus. Cui evidenter satis experientia quotidiana hac in parte suffragatur. Quæ enim voluptatem afferunt, ceu bona appetimus, quæ dolores, & molestias, ceu mala refugimus. Nihil proinde ad actiones rectas subeundas, & malas omittendas, tam incitabit, quam voluptates & dolores. Hinc præmiorum & pœnarum naturam perspicimus. Pœnæ nempe quatenus ipsum respiciunt vitium, & extirpare nituntur (illæ enim primario ad legem pertinent) consistunt in doloribus qui voluptatem ex actione vitiosa & finem societatis impediente ortam vel orituram excedun, adeoque faciunt, ut malint homines illa carere quā his affici. Quatenus vero civilis est pęna, (prior.n. criminalis vulgo dicitur) non respicit nisi læsum, eique satisfieri curat, tribuendo eidem quantum deest. Præmia vero criminalibus pœnis opposita consistunt in voluptatibus, quæ dolorem ex operatione proba ortum compensant: civilibus vero contraria consistunt in bonis retributis ob beneficia exhibita. Notandum hic cumprimis pessime vulgo in eo peccari, quod præmia minus necessaria & propria legibus quam pœnæ censentur, quæ opinio adeo est recepta, ut & plane supervacaneæ remunerationes a nonnullis judicentur, quam & causam fuisse Modestino [aa] puto, quod legum virtutibus τὸ punire non vero τὸ remunerari anumeraverit. Verum, si quod res est, dicere licet, non aliunde errorem hunc natum existimo quam ex ignorata præmiorum natura. Hinc enim fit, ut primo

z 2 *Nicomach. 3. & 10. Nicomach. 1. &c.* aa *l. legis virtus, 7. ff. de ll.*

mo intuitu minus efficacia videantur. Quod si penitius præmiorum vim perspexeris, sane non multo efficaciores pœnas esse quam præmia in gubernandis actionibus agnosces. Quippe si omnis operatio fit boni alicuius caussa, uti sane fit, testante præter Philosophum [bb] sua cuique conscientia: profecto qui præsentem voluptatem, & longo intervallo molestias adhærentes, superantem, ex actione aliqua sibi orituram adverterit, non segnius ad suscipiendam eandem animabitur, atque pœnis poterat detereri. Necessarium ergo est præmia ponere quæ sint indubia, certa, evidentia, & manifesta, sintque magna satis, sivè revera, sivè quoad opinionem eorum qui ad agendum debent incitari. Cæteroqui enim non exuperabunt, aut, quod quoad effectum eodem recidit, non videbuntur exsuperare dolores adjunctos certos, notos, & ingentes. Quamplurimum etiam ad virtutem præmiorum faciet, si quam maxime doloribus ex actione virtuosa, cui sunt apposita, orientibus opponantur. Ita enim tanto erit manifestior & plenior compensatio. Tantum de efficacia remunerationum. Quod vero ijsdem prorsus destitui sine magna sui imperfectione leges nequeant, patet etiam pensitantibus quanta facilitate occultentur ea quæ sunt in omissione peccata, circa quæ apprimè, & præcipue præmia occupantur. Neque enim tam ut vitiosa omittamus, quam ut bona agamus, hoc modo invitare nos Legislatores consueverunt. Pluscula certe sunt in quibus ægre de facultate agendi, abfueritne nec ne: plura etiam in quibus de voluntate liquere nequit. De his vero utrisque nisi constet, delicti neminem recte arguimus. Id quod alibi demonstrandum est. Denique plurima sunt quæ facta sint nec ne non satis apparet, ad quæ propterea eo magis invitandi sunt socij, quo minus nisi faciant puniri possunt. Præter hæc omnia in actionibus virtuosis, ad quales nos incitant leges bonæ, & perfectæ, seu ad finem bonum nos ducentes, quædam cum eiuscemodi doloribus sunt conjunctæ, qui humanæ naturæ imbecillem constantiam ferme excedunt, & propterea veniam mereri ab Aristotele

bb *principio Nicomach. & Politicorum.*

telè cc docentur. Ad hæc ergo tam dura & horrifica meris pœnis velle adigere, non inhumanum modo, sed & improbum, & frustraneum fuerit. Ex his omnibus intelligi poterit quam prudenter Imperatores Romani, & Legislatores antiqui militiæ, ac τεχνοποιίας, aliarumque rerum utilium studia, præmijs adeo egregijs, cum pœnis idem impetraturos sese desperarent, augenda & excitanda censuerint. Constitutum ergo jam sit, & extra dubitationis periculum collocatum, non minus prę̨mia quam pœnas ordinari per leges recte oportere, siquidem ea absoluta, & exacta esse debeant. Id vero fiet si præter dictam evidentiam, certitudinem, ac magnitudinem, hoc etiam observetur, ut non solummodo inter ipsos delinquentes, & probe agentes, sed & inter indices & occultatores harum actionum pœnæ & remunerationes condignè distribuantur. Nihil enim tam eludit utrasque quam spes latendi, concepta ab operantibus. Neque credendum est, id quod aliqui docent, pœnas in infinitum sine proportione ulla esse augendas, donec a delictis homines deterreantur, & nondum furtis, quæ civili tantum pœna apud Romanos veteres castigabantur, apud Spartanos etiam impunita erant, patibula sufficere, cum paucis in locis hactenus vacua ea videantur, adeoque non terruerint satis. Ridiculum: quasi vero illi furati sint spe suspensionis, & non crediderint cęlatum iri sua delicta. Neque putandus est hunc errorem fovisse Aristoteles dd dum medicinis comparat pœnas hasce, eousque dicens in contrarium progrediendum donec morbus tollatur: hoc enim de manifestis delictis dictum est. Nam quem non agnoscit morbum ei curam medicus non faciet certe: nec si calor adeo ima viscerum penetralia insederit, ut aditus medicæ herbæ non pateat, ullo modo tollere cum vel ipsa glacie magis refrigerantibus poterit. Sic de vitijs animi etiam, ijsque occurrentibus pœnis sentiendum. Primum itaque apertum esse & notum debet facinus eiusque auctor, tanquam membrum in quo intemperies latitat, antequam de medicina cogitandum. Hinc rectissime leges Romanæ

cc 3 Nicomach. 1. dd 2 Nicomach. 3.

manæ furtum occultantes furti obligarunt [ee]. Receptatores perinde atque latrones puniverunt [ff]. Famosos quoque libellos eorumve auctores indicantem præmijs, cælantem pœnis afficere [gg]. Idemque in alijs facile occulendis delictis constituerunt. Nam uti nobiscum una affirmat Paulus [hh], *Certum est peccata nocentum nota esse & oportere & expedire*. Sed hæc alieniora fortassis. Illud vero non omittendum est, sicut præmia, ita & pœnas, certas, manifestas, & excedentes voluptatem ex delicto orientem, eique oppositas esse debere. [ii]

XI. Expositis mediorum quæ τὸ posse ac τὸ velle civium regunt, virtutibus, superest, ut ipsam illa indicandi rationem explicemus. Necessaria illa legi est, & qua legi inest, quippe quam in signorum numerum retulimus. Iam vero propositio, sive connexio duorum terminorum in Legislatoris animo facta, per se quid sit agendum vel fugiendum nemini indicabit, cum cogitationes in sensus non incurrant. Quinimo ne illæ quidem quæ naturalem habent rationem propositiones, omnibus constant: cum non vacet omnibus easdem curioso mentis labore ex principijs suis arcessitas demonstrare. Accedat ergo aliud quid oportet, quod indicet & propalet legislatoris voluntatem, seu legis vim, & quid agi omittive, sub quibus pœnis vel præmijs velit ostendat. Dupliciter autem id ipsum fieri observamus. Vel enim in orationem & scripturam leges rediguntur, vel vero actionibus continuis exercentur, unde unicuique modus actioni illi a lege adnexus facillimus fit observatu, aliorum functiones notanti. Qua posteriori ratione hoc etiam obtinetur, ut per iteratam sæpius operationem facultas illa operatrix ita exercita, acquirat aliquam perfectionem, ut aliter agere jam facile & sine dolore non possit. Nam scribente Philosopho [kk] ἔθει ποιοῦσιν, ὅσα διὰ τὸ πολλάκις πεποιηκέναι ποιοῦσι. (*ex consuetudine faciunt, quæ quoniam sæpius fecere faciunt.*) Videmus ergo duos modos promulgandi, cap. 2. §. 2.

---

ee *l. qui vas. 48. §. 1. ff. de furtis*. ff *l. 1. ff. de receptatoribus. l. 1. C. de his qui latrones occulta. l. quo naufragium 3. §. 3. ff. de incendio ruina.*
gg *l. un. C. de famosi libellis.* hh *l. eum qui nocentem. 18. ff. de iniurijs.*
ii *Aristot. cap. ultimo Nichomach.* kk *1. Rhetor. 10.*

di, seu in effectum ducendi legem, quorum neuter definitè est necessarius, alteruter omnino. Lex namque non promulgata non obligat, & tuto negligitur, adeoque lex non est, cum non dirigat. Interim elucet hinc quantum lex consuetudinaria scriptæ præstet. Id quod longe fiet magis conspicuum, ubi omnes recensuerimus quæ legi per se vel ratione scripturæ accidunt imbecillitates. Harum enim nullas, illarum paucissimas Consuetudinem recipere videbimus.

cap. seqq. usque ad cap. 7.

cap. 8. § 3.

XII. Nunc collectis in unum partibus modo enumeratis perfectæ legis civilis plenam definitionem habebimus. Nempe quod sit Propositio Universalis, Contingens utplurimum, ex consensu civium pleno facta, & ad beatitudinem summam huius vitæ medium maxime quoad illam actionem cui adnectitur idoneum, imperando, vetando, vel permittendo partibus societatis indicans, præmijsque & pœnis adæquatis ad electionem eiusdem cogens, idque imprimis per consuetudinem.

XIII. Tandem, quod reliquum est, legibus singulis per se consideratis, ipsam legum complexionem, quam jus esse diximus, intuebimur, eius quoque perfectionem exactam scrutantes. Ex allatis autem primo statim intuitu videmus, legum singularum perfectionem, quo sit absoluta magis, hoc quoque laudabilius ex se compositum systema facere, non secus atque membra sint oportet singula perfecta, quæ corpus omnibus numeris absolutum, & laudanda formositate insigne debeant constituere. Cæterum non tamen hæc sola singularum partium formositas sufficerit, nisi & proportione quadam conveniant, & connexio præterea sit apposita & usquequaque quadret: Cum absque hoc si sit statua quamvis ex formosissimis constans partibus, si tamen earum alia magna, exigua alia sit, aut ipsæ illæ ita collocatæ, ut altera alterius locum occupet, verbi gratia manus eum qui pedi debebatur, nasus eum qui aurem decebat, turpissima maximeque distorta & ridicula sit futura.

XIV. Iuri

XIV. Iuri ergo, quatenus complexio est, quæ accidant perfectionis partes cogitandum est. Sunt autem eæ tres potissimum. Numerus nempe, partium inter se distinctio, & ordinatio earundem, sive Methodus. Quæ tria quamvis omni fere ei quod ex multis diversisque est aggregatum accidant, hoc loco tamen non tam qua omni, quam qua legum complexui insunt considerari debent ac perpendi. De numero legum ut exordium capiamus, erit ille sufficiens, si exacta proportione actionibus ad finem reipublicæ seu Civitatis dirigendis respondeat, neque dirigantur quæ non faciunt ad eundem, neque omittantur quæ minime erant negligendæ. Prius rectius & debebit & poterit observari, & nisi attendatur singulis quoque legibus, ex superius memoratis, labem adsperget, superfluas eas reddendo. Posterius impetrari vix poterit, imo non poterit. Cum enim leges universales sint propositiones, & finita necessario esse debeant, utpote memoria complectendæ, actionum vero infinita sit & assiduæ mutationi obnoxia copia, non poterunt non relinqui casus, aut emergere novi, quibus lex nondum moderamen aliquod imposuerit. Id quod deinceps longius repetemus. *hoc C.4.§.3.* *Cap.7.§.2.*

XV. Partium quoque distinctio jus perficere poterit, tam majorum, quam minorum, si nimirum leges singulæ seorsim sint collocatæ, nec inter se dispersæ & intricatæ non sine magna animi fatigatione extricandæ. Classes item legum sive leges super eadem re vel ejusdem generis latæ si distinguantur à reliquis, facilitatem subsumendi actiones suas, & prædicata ijsdem convenientia ex numero legum majori inveniendi sane non exilem orituram in proclivi est.

XVI. Ordo sive Methodus, qui est partium dispositio secundum prius & posterius, pariter aliquam partem bonitatis juri addere videtur. Quamvis & id ipsum controvertatur. Sunt enim qui omnem ex jure ordinem eliminatum velint. Inter quos Franciscum Baconem de Verulamio invenimus, qui in sermone suo fideli, cui de Legum certitudine inscriptionem fecit, scholasticum fore autumat, methodum in legibus observare, hunc in modum differens. *In legibus, non tam stylus,*

lus, & descriptio, quam auctoritas, & huius patronus antiquitas spectanda est. Alias videri posset huiusmodi opus Scholasticum potius quiddam, & methodus, quam corpus legum imperantium. Hæ sunt rationes, quibus innixus Verulamius, si novum ipsi jus fabricari concessum foret, centones auctorum varios male consuere, quam novo & distincto textu ordinem sectari concinnum mallet. Quæ si vere & φιλαλήθως loqui licet, ficulneæ sunt, & vix anicularum, ut ait Tullius, lucubrationibus digne. Quid enim quæso an Methodus omnis Scholasticum quid est? Annon in omni genere agendi, ubi plura successive sunt perficienda, certa & conveniens actionum dispositio secundum prius & posterius observanda venit? Nisi forte Scholasticum putamus ordine decenti adhibere remedia ægro, adeoque curandi methodum observare. Sed fortassis ille solam eam methodum existimavit, quę in docendo & discendo observatur series, in quo sanè errorem magnum & inexcusabilem erravit, prodens quam veteris sanioris philosophiæ ignarus ad excogitandam novam accesserit. Sed hæc in transitu. Nos ita censemus: neque exquisitissimum ordinem in legibus Civilibus esse exigendum, neque omnem penitus abesse sine confusionis menda ac labe posse. Nam & consuetudinariæ leges quo ordine perferantur aliquid interest. Sed hic ordo cum intra promulgationis ipsius, seu deductionis in actum tempus consistat & terminetur, non tam ad ICtum, quam ad legum conditorem pertinet, cum semel institutus corrigi nequeat. Scriptæ autem leges, quod ordine indigeant, nemo facile negabit, qui confusionem vitio ducendam noverit, & quantum per legum copiam penitus inordinatam & dispersam, ijs qui actiones suas subsumere, & leges ijsdem applicare debent, impedimenti sit oriturum, animo considerato perpenderit. Neque tamen hic a scriptura, sed ipsa terminorum connexione & natura atque ad se invicem habitudine petendus est. Perfectissima autem illa terminorum connexio & habitudo, indeque nata ordinis ratio ea est, quæ in scientijs observatur: Vbi, prout ex Analyticis notum supponimus, ex eodem principio deducta Vniversaliora præmittuntur,

tuntur,

tuntur, harum species cum suis proprietatibus, definiendi accurate adhibitis regulis, ordine usque ad infimas, habita universalitatis ratione demonstrantur, atque ita systema, quod vulgo Scientia dicitur, conflatur. Talis ordo in legibus Civilibus nostris neutiquam est desiderandus: utpote quæ positivæ cum sint, non semper ex naturalibus caussis adeoque certis & demonstrabilibus connectuntur, sed voluntariam & in arbitrio legislatoris positam habent terminorum τῦ inesse vel non inesse sibi invicem, rationem. Atque hinc decidere licet litem inter celeberrimos Doctorum agitatam: utrum nempe in artis formam Ius Romanum digeri possit. Non enim in illam prorsus, sed in similem illi formam, & hoc, & quodvis adeo jus Civile disponi potest. Ijs videlicet quæ cum naturæ jure vel Politico consentiunt, retentis, & scientifico ordine decenter collocatis, cæteris vero ubi quam maxime quadrant interiectis. Qua de re latior erit & inferius, & in speciali nostra Perfecti Iuris Consulti Romano Germanici consideratione sermo. Nunc illud sufficienter probatum, ni fallor, dedimus: magnum emolumentum fore ijs qui legibus utuntur, si leges omnes, (maxime civiles quæ tanquam multarum actionum directrices, necessario sunt numerosiores) ex ijsdem principijs ortæ simul proponantur, præmissisque universalioribus, ad singularia magis, non interrupto ordine descendatur. Ita enim si unum aliquem terminum legibus comprehensum tibi applicueris, quæ rursus illi subsint, & huic porro, item quæ de illo prædicentur, & de hoc rursus, usque ad extrema ascendendo vel descendendo liquebunt. Quæ sane concinnitas, & virtus juris non contemnenda erit. Neque est quod hac ratione auctoritatem quis imminutum iri juris, cum Verulamio nobis persuasum eat: quam sane non sine absurditate, (quamvis ex vulgi opinione recte id fiat) in antiquitate philosophus posuerit: quippe quæ per se, hac in parte, neque bonum neque malum quid faciet. Sicut enim antiqua vina laudibus extollimus, & appetitu prosequimur: ita jusculа hesterna nauseamus. Ne nunc omnia aut certe pleraque quæ ab ingenijs humanis proficiscuntur, per-

cap. 6. §. 4.

fecta non nasci, sed temporis demum successu perfici, & a glandibus ad frumenta perveniri, prolixe asserere laborem? Vera proinde virtus, ceu modo affirmavimus, in prudentia sola consistit: quam temporis tractu, utpote experientiæ innixam, demum ad suæ perfectionis culmen ascendere jam olim ex Philosopho [u] addidicimus. Quod vero interdum antiquitatis specie, divinitatis auctoritatem legibus parare necesse sit, id vero populi & reipublicæ adeo vitio accidit, qui fit interdum ut & suasiones, & Dialectica, ac Rhetorica argumenta, imo & preces miscere legislatores cogantur, quæ omnia leges vitiant accidentaliter, neque hic sunt enumeranda, sed
Cap. 6. inferius quomodo perfectionem lædant exponenda. Vnde absurdum est hinc legum perfectionem velle petere, in quo vitium enorme, & abominandum apprime consistit.

XVII. Quo ad complexionem legum, videmus summos perfectionis gradus. Ex societatibus ortæ juris differentię
Cap. 2. initio huius considerationis jam sunt tactæ, neque ulterius movendæ. Patet enim quo civilis societas fuerit imperfectior eo ad vicum eam propius accedere, & diximus in jure perfectissimo, utpote reliquorum omnium fines comprehendente, perfectæ interpretationis & hinc ICti perfecti ideam quærendam. De conservatione ergo sola superest ut agamus. Ea fit perfectissima, si totam universitatem, & ad unum finem (quem optimus qui sit explicatũ jam habemus,) ex ęquo ducat. Nam si pars societatis alia præ alia conservetur, vel una sola, ut corrupta respublica, ita jus corruptum, & minime justum, imo improprie dictum, utpote essentiæ suæ expers, producitur. Vt vero unus sit finis, prædicata legum modos in actionibus observandos indicantia, ita sint aportet constituta, & media ita sibi invicem subordinata, ut omnes actiones ad unum & extremum Civitati propositum finem conducant, aut certe nullo modo eundem impediant, seu quod idem est, communiter prosint nunquam obsint. Ita videmus jacula diversis e locis missa in eundem scopum a peritis jaculatoribus defigi. Quod si quædam actiones sint sua-
pte

[u] 6. Nicom. cap. 8.

pte natura tales, ut fini Civitatis repugnent, eas prohibendas esse omnimodo patet. Atque hæc si observentur, legum harmonia summa erit, nullaque Antinomiarum verarum turpitudo easdem deformabit.

XIIX. Exantlato tandem hoc labore, ut in compendium prolixe hucusque dicta contrahamus, collectis omnibus partibus Perfectum jus esse pronunciamus Complexionem propositionum, quales suprà definivimus, numero respondentem actionibus dirigendis, distinctas ab invicem secundum naturales suarum differentiarum partes, & ordine scientiæ simillimo dispositas habentem: Societatemque Ciuilem omnem ad unum & communem singulis legibus propositum finem ducentem.

CAP. IV.

De primo Legum vitio inevitabili, Contingentia nimirum, & quomodo ei medeatur Interpretatio Restrictiva, quæ fit ex caussis, deque earum varietate, & investigandi ratione, & quomodo ex inventis fiat Restrictio.

SUMMARIA.

1 *Continuatio, cum generali divisione vitiorum legis.*
2 *Contingentia legem quomodo vitiet.*
3 *Quomodo eidem succurrat Restrictiva interpretatio, & quæ illa sit, & quomodo fiat per caussam legis.*
4 *ICti generale officium, quærere omnium legum caussas & interpretationes.*
5 *De caussis actionum humanarum in genere.*
6 *Quas earum ICtus negligat,*
7 *Difficultas caussarum indagandarum, & quod nemo hactenus de iis*

ijs condigna præcepta tradiderit, & quæ nobis de ijs propositum sit exequi.

8 *Generalia de requisitis caussarum legibus assignandarum.*

9 *De Rationibus, legum caussis potissimis, ijsque vel naturalibus, vel politicis, & his vel generalibus vel specialibus, & ex quibus regulis sint indaganda.*

10 *Ex rationibus quomodo leges restringantur.*

11 *De opinionibus caussantibus legem, & unde colligantur.*

12 *Ex opinionibus leges quomodo restringantur.*

13 *De appetitu, & affectionibus legislatoris, caussis legum, & unde constent.*

14 *Ex ijs lex quo pacto restringatur.*

15 *Consuetudo quomodo caussetur leges.*

16 *Quomodo eadem ex illa restringi possint.*

17 *Necessitas caussa legum aliquando.*

18 *Ex ea vt fiat restrictio.*

19 *Generalia de legum caussis; inque ijs quæ observanda cautelæ, quæ propria ICto, qui defectus & error oriri possit.*

20 *De Restrictione in genere quæ cautela, & regula notanda, quis ve error possit contingere.*

21 *Aequitatis natura ex dictis dilucidatur, & quod perfectus ICtus sit æquus demonstratur.*

1. EX hisce tam fuse superiori capite propositis partibus essentialibus ad perfectionem legis concurrentibus (accidentales enim consulto omittimus,) in obscuro ulterius esse non potest, quanta vitiorum copia legibus inesse queat. Quot enim à singulis perfectionis partibus, recedetur modis, tot nascentur vitiorum species. Vniversim ea si contemplemur, alia juri per se, alia quæ scripto accidunt. De his postea.

2. & 3. Illa ex definitione juris perfectissimi eruentur, eruntque, vel communia, quæ videlicet generi, adeoque omnibus speciebus sub eodem cum lege una comprehensis accidunt, vel vero propria magis legi, quæ ex differentia eiusdem promanant. Vtravis aut evitabilia erunt Legislatori, aut inevitabilia. Illa vel emendabilia, vel inemendabilia Iurisconsul-

to.

10. De singulis aliquid delibare necessum fuerit. Ordiemur ab inevitabilibus, tamquam omni juri inhærentibus, adeoq; ad omnem omnino ICtum pertinentibus. Hæc autem bina in superioribus jam indicavimus. Contingentiam nempè propositionum quæ leges faciunt, & insufficientiam earundem. Vtraq; excutiemus hoc & sequenti capite.

11. De contingentia propositionum hoc capite sermonem faciemus. Demonstravimus supra Legem perfectissimam esse debere universalem, & contingentem utplurimum, neque ulteriorem perfectionem capere naturam ejus, nec ad necessitatem ascendere. Iam vero non solùm de perfecta, sed de omni lege id dictum volumus. Nam lex, ceù dictum, debet dirigere actiones humanas ad finem, sive præscribere agenda, & omittenda cum suis modis. Debet ergo esse universalis, seu pronunciare prædicata de omni actione, de qua loquitur, ut subsumere tutò suas quisque possit, id quod fieri debere docuimus. Iam si sit particularis, id fieri non poterit. Verbi gratia, si ponatur Lex, quidam emptor debet solvere pretium, ea ementi mihi an loquatur vel non, unde quæso constabit? Erit ergo hactenus frustra, nisi universe concipiatur. [a] Iam vero si universe concipiatur, est autem contingens utplurimum, qualis dari solummodo leges superius pariter probavimus, & ipsæ leges Romanæ, [b] & omnes adeo legum Doctores [c] uno ore confitentur: hoc oritur incommodum, hic defectus, ut accidat prædicatum legis subiecto non inesse interdum, sive ut dentur casus aliqui, in quibus lex locum non habeat, cessetque ratio τῦ inesse, quæ est inter terminos legis, quo in casu si subsumamus actionem nostram, adeoque ei legem applicemus, ultra quam fas est eandem adhibemus, & ita contra voluntatem Legislatoris, & contrà Reg. 15. interpretandi agemus, jus summum summam, quod ajunt, injuriam efficientes. Hinc tota dependet exceptionum materia, & constat certitudo triti

Cap. præced. §. 5.

Cap. præced. §. 11.

a *l. 1. ff. & l. de ll. jura 8. ibid.* b *l. Iura constitui. 3. & seqq. ff. de ll. l. an si qui. 3. ff. si pars hæreditat. pet. l. ea q. raro 64 ff. de R. I. Novell. 94. cap. 2.*
c *DD. ad dictas leges Duar. com. de Iust. & Iur. cap. 4. Donell. 1. comm. 5 inf.*

triti illius: Regulam nullam esse tam firmam quin exceptionem patiatur. Patet etiam non mediocre dubium oriri & periculum subsumentibus, & primo intuitu ferme æque magnum ac si particularis foret propositio. Hanc legum vitiositatem ita describit Philosophus. [d] ὁ μὲν νόμος καθόλε πᾶς. περὶ ἐνίων δὲ ὐχ οἷον τε ὀρθῶς εἰπεῖν καθόλε, ἐν οἷς ὖν ἀνάγκη μὲν εἰπεῖν καθόλε, μὴ οἷον τε δὲ ὀρθῶς, τὸ ὡς ἐπὶ τὸ πλέον λαμβάνει ὁ νόμος, ὐκ ἀγνοῶν τὸ ἁμαρτανόμενον *Omnis lex universalis est. De quibusdam autem universaliter non rectè dici* & præcipi *potest. Vbi ergo necesse est loqui universaliter, non autem possibile est* (loquendo universaliter) *loqui rectè, illud quod utplurimum est sumit Lex, non ignorans quod in hoc aliquod lateat peccatum*, seu aliquis defectus. Hactenus ille, quæ videmus congruere cum nostris omni ex parte. Agnoscimus ergo qua ratione lædat virtutem legis hocce vitium, id quod parum perspectum habentes multi summi doctores, & credentes exceptiones æquè esse contingentes utplurimum, atque Regulæ à quibus excipiuntur, cum tamen non nisi raro contingere possint, utramvis contrariarum ex æquo defendi posse in jure credidere, idque miræ laudi sibi duxere. Hinc deinde vasta controuersiarum, opinionum communium contra communes, aliarumque superfluarum C.10.§.3. disceptationum volumina magnam chartæ caritatem, & nauseæ abundantiam nobis pepererunt.

III. Sed nos malo huic remedium quærere opportunum laboramus. Illud ita subiungit Aristoteles, ὅταν ὖν λέγῃ μὲν ὁ νόμος καθόλε, συμβῇ δ' ἐπὶ τύτοις παρὰ τὸ καθόλε, τότε ὀρθῶς ἔχει, ᾗ παραλείπει ὁ νομοθέτης, καὶ ἥμαρτεν ἁπλῶς εἰπών, ἐπανορθῦν τὸ ἐλλειφθέν, ὃ κἂν ὁ νομοθέτης ὕτως ἂν εἴποι, ἐκεῖ παρών. καὶ εἰ ᾔδει ἐνομοθέτησεν ἄν. (*Quando igitur loquitur quidem lex universaliter, accidit vero præterea aliquid præter illud universale, tunc rectè agit, qui id quod omisit legislator, & in quo peccavit* (generaliter) *simpliciter loquens, corrigit omissum, ita quemadmodum legislator loqueretur*, & pronunciaret loquens, *siquidem præsens ibi esset, & quemadmodum si scivisset, legem tulisset.* Nempe, ut magis adhuc planam rem, si fieri possit, efficiamus, in eo sem-

d 5. *Nicomach.* 14. & 4. *Eudem. cap.* 8.

erat vitium quod subsumere tuto non poteramus, incerti semper hærentes, an illum etiam casum lege comprehensum voluisset Legislator, cum exceptus esse inter alios potuisset. Medicina ergo ea demum hic conducet, quæ certos nos reddet, quos casus lege comprehensos, quos exclusos, siue in quibus legem procedere Legislator voluerit, sive quousque ratio τῦ in esse inter terminos legis maneat vel non. Ita enim tuti subsumemus, & ubi videbimus cessare hanc rationem seu proportionem terminorum legis, legem non procedere dicentes, vim eius arctabimus, ac restringemus, unde Arctativa, vel Restrictiva hæc merito vocabitur interpretatio. Rationis ergo sive proportionis τῦ inesse vel non inesse inter terminos legis caussæ erunt quærendæ; si enim caussam cur prædicato huic illud subiectum assignaverit legislator cognoverimus, quoties ea caussa cessabit, cessaturum etiam illum terminorum nexum, & adeo propositionem ipsam, seu legem intelligemus, & hoc erit restrinxisse legem; & Restrictiva proinde Interpretatio optime definietur Interpretatio indicans, qui casus generaliter lege comprehensus, ob cessantem in eo legis caussam ab illa exceptus, & tamquam minime comprehensus haberi debeat.

IV. Ex hac definitione, antequam ulterius progrediamur, illud adhuc generale legum interpretis officium derivamus. Nempe Interpretis esse, de omnium legum caussis cognoscendis esse sollicitum. e Nam si omnes leges laborant aliqua imbecillitate quæ non nisi ex caussis earum potest sine mutatione tolli, legum interpretis, cujus est eas tollere, erit omnino & caussas earum investigare. Atqui omnes leges laborant eiusmodi imbecillitate, contingentia videlicet: Ergo. Porro ex eodem fundamento & hoc surgit. Interpres debet omnes leges interpretari, & nullam sine Reg. 17. Reg. 18

 in-

e *Anton. Massa Galesius de exercitat. Iurisperitor. lib. 1. n. 144. & seqq.*
f *l. 1. §. Quæris 11. ff. de Ventr. inspic. Forster de Interp. Iur. lib. 2. c. ult. reg. 13.*

interpretatione relinquendã censere. f Si enim omnes leges laborant imbecillitatibus, ejus cujus est eas tollere, si velit probe suo officio defungi, debet omnes tollere, nullas relinquere: jam vero omnes leges ijs laborant. Ergo interpretis erit omnes eas tollere, adeoque omnes interpretari, nullam satis claram putare.

V. Iam ut caussas legum plenius percipiamus, in memoriam nobis revocari debet, quod de positivis legibus sermo noster sit institutus, quæ totam ex placito, & arbitrio Legislatoris habent τῶ esse vel non esse rationem. Legislationem vero illam esse operationem, seu actionem, eam vero esse motum, vel non sine motu, certe in propatulo est. Motus vero cujusque principium & caussa vel est in ipso movente, quem hic esse hominem liquet, (de humanis enim legibus differimus, non de alijs,) vel vero est extra ipsum id quod mouet. Hujus generis bina videmus esse, fortunam, & vim. In ipso homine agente quæ sunt, vel aliqua ordinaria, & necessaria ac immutabili lege moventnr, qualiter procedunt, quæ à natura fieri dicuntur, & ex nobis non dependent, nec mutari à nobis proprie possunt. Quæ vero denique ab homine fiunt, vel ab eo qua tali fiunt, id est ex ratione proficiscuntur, eaque cum appetitu conjuncta, quæ voluntas dicitur, vel vero quatenus ab animali perficiuntur, id est per merum, solumque appetitus instinctum. Vel denique ex perfectione ipsius operatricis facultatis ejusdem suę essentiæ originem habent, quæ ceu diximus aliter jam agere difficulter permittit, & hæc consuetudo nuncupatur. Atque hoc est fundamentum caussarum, quas actionibus humanis Aristoteles in Rhetoricis g assignatas exhibuit.

c præced. §. 11.

VI. Hæ an omnes & quomodo a ICto sint indagandæ exponendum est. Sunt autem, ut hoc repetamus, fortuna, natura, voluntas, appetitus, vis, & consuetudo. Harum priores binæ, Fortuna videlicet, & Natura, propemodum negligi atque insuper haberi a ICto possunt. Natura enim legum caussa non est, utpote principium ordinarium, & extra nostrum

g 1. Rhetor. cap. 10.

ſtrum arbitrium poſitum, qualiter a natura proficiſci dicimus, quod eſurimus, ſitimus, creſcimus, & diminuimur, & quæ cætera ab anima nutriente & vegetante nobis contingunt vel invitis. Leges vero ex voluntate, & conſenſu oriri voluimus. Sic neque fortunæ leges adſcribendæ erunt. Fortuna enim eidem Philoſopho [h] eſt. *αἰτία κατὰ συμβεβηκὸς, ἐν τοῖς κατὰ προαίρεσιν, καὶ ἕνεκα τοῦ. (Cauſſa per accidens, in ijs quæ ex propoſito, & propter aliquid fiunt.)* item *τοῦ ἀορίστου, & ἄδηλος ἀνθρώπῳ, καὶ παράλογόν τι (indefinitorum, & non manifeſta homini, & præter rationem.)* item [i] *ἐν τοῖς μὴ ἐφ' ἡμῖν οὖσι, μηδ' ὧν αὐτοὶ κύριοι ἐσμὲν, καὶ δυνατοὶ πρᾶξαι. (conſiſtit in ijs quæ non ſunt in nobis, & non ijs quorũ ipſi domini ſumus, quæque efficere poſſumus.)* Leges vero, ex ratione & propoſito legislatoris, adeoque ex manifeſtis cauſſis, & certis, ac ſub prudentiam cadentibus definire agenda debent. Iam vero nihil prudentiæ æque adverſatur ac fortuitum, facit enim non procedi ſecundum prudentiam, cum ſit contra rationem, prudentia vero cum ratione conjuncta. Quinimo quemadmodum ſeſe habet exceptio ad legem ſive regulam, ita fortuna ad prudentiam. Illa enim circa ea quæ utplurimum ſunt verſatur: hęc vero in accidentibus conſiſtit, quæ impediunt, ne ſecundum rationem ſolitam id quod volebamus procedat, ſed facit aliquid fieri præter rationem noſtram & voluntatem. Vnde patet quamvis non ſit impoſſibile ut fortuitus aliquis caſus concurrat ad legem conſtituendam, Iuriſconſultum tamen per eius conſiderationem parum juvari. Vt taceam id ipſum rariſſime uſu venturum. Nam uti prædicto loco [k] pergit Philoſophus, *οὔτε ἀεὶ οὔθ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οἷόν τε εἶναι τῶν ἀπὸ τύχης οὐδέν (Neque ſemper, neque utplurimum, poſſibile eſt eſſe aliquid eorum quæ à fortuna fiunt.)* ut rem exemplo, quamvis rudiuſculo declaremus. Iubeat Rex alicujus reipublicæ Conſiliarium ſuum, ut habita oratione, deterrat ſubditos ab ebrioſitate. Ille vel non percipiens mentem Regis, vel ita conducere exiſtimans, vel forte ita excidentibus verbis, narrat ſub hac vel illa pœna Regem vetare ebrioſitatem. Creditur, obſeruatur. Sane hęc

h *lib. 2. Phyſic. cap. 5.* i *M. M. lib. 2. cap. 8.* k *2. Phyſ. 5.*

lex forte fortuna facta est, sed cum ignorantia populi & erronea opinione conjuncta, quę quamdiu durat, lex stabit, non quia ille error commissus est, id enim si scirent ab observantia pristina desisterēt vitiosi, sed quia putant ex consilio processisse. Adeoque tractanda erit à ICto, quasi ex consilio orta. Nam si error latet non poterit detegere eum ICtus, si patet aut lex negligitur, & a cura ICti abit, aut manet, & ex post facto, seu ratihabitione, adeoque ex consulto consensu, & non ulterius ex fortuna valet. Sed hac de re plura fortassis patebunt & ex ijsq; de opinione falsa, seu errore legum caussa ratiocinabimur; unde, & tritum illud ICtorum [l] dictum ex communi errore jus nasci explicari poterat, nisi peculiari dissertationi hanc materiam reservaremus.

VII. Magis necessaria est reliquarum caussarum notitia, quippe quæ magis ipsum τὸ esse legi dant, adeoque ubi valere debeat, vel non indicio esse possunt. Non exiguæ autem difficultatis esse harum inventionem, vel hoc satis manifesto argumento est, quod tantæ inter summos doctores etiamnum lites ventilantur, tamque atroces disceptationes continuantur de plurimarum legū rationibus assignandis, diversis in diversa irreconciliabili dissensu nitentibus. Ita ut obvijs nunc animo ex tanta copia exemplis paucis rem per se si non lippis & tonsoribus, certe cuivis dupondio aut Iustinianeo novo notissimam adstruam, de caussa acquisitionis insulæ in flumine natę contra [m] celebrem illum Franciscum insurgit Bachovius. De ratione vero l.8 C. de revoc. don. plu- res

l *Mynsinger. ad Institut. de testam. ordin. §. sed cum. 7. n. 2. Fabr. Iurisprud. Iustinian. princip. 1 conf. 1. Bartol. ad l. 1. C. quæ sit longa consuetudo. Lælius Mancinus disquisition. genial. lib. 3. cap. 279. Petrus Perrenonius lib. 1. animadvers. cap. 18. Hilliger. in Donell. enucl. lib. 1. cap. 5. A. Alfons. Moditius dubitat. 84. n. 3. in §. lex est. Inst. de I. N. G. & Civili. & in §. plebiscit. dubitat. 142. n. 3. Lydam. 1. membran. cap. 6. & 7. Guibert. Constant. lib. 1. quæst. jur. cap. ult. num. 8. Harprecht. in instit. de Iur. Nat. G. & Civ. §. sine scripto. 9. n. 8. & seqq. ibique citatus Besoldus & alij varie hoc dictum exponentes, & probantes ex l. Barbarius 3. ff. de off. prætor. l. si quis patrem f. 3. ff. de SCto Macedon. l. supellectili. 3. §. f. ff. de supellectili legata §. sed cum aliquis. 7. Institut. de testam. ordina. c. ad eminentiam. 20. de sent. excom. & c.*

m *Commen. ad Instituta de Rer. Divis. §. insula. 22. n. 2.*

res.[n] etiam inter se contendunt. Nec minus fervidam litem sibi invicem intentant [o] super ratione c.3. extra de furtis, & c.26. 27. de consecrat. dist. 5. ut & super caussa auctæ pœnæ furi manifesto præ non manifesto [p] & alijs in casibus quibus hic enumerandis otium non sufficit. Quæ omnia indicant quam super hac re sit periculosa, & intricata disputatio. Quam ut effugerent, alij silentio prtæteriere, alij universaliter exponi posse negarunt, exemplis lectori satisfacere conantes. Alijs vero tam male instituta est disserrandi ratio, ut exitum vix inveniat, certe tota mirum usquequaque in modum vacillet & claudicet. Sane speciatim, & ex professo, uti aiunt, hanc materiam aggredi nemo ausus est, etsi necessitas eius clara erat & quotidiana omnibus. Et tamen dari aliquam hac in parte etiam certitudinem, & scientiam oportet ut fateamur, nisi, & frustra se incusasse auctores tantos affirmare, & omnem interpretandi certitudinem negare velimus. Quod itaque hactenus neglectum est, nobis eo majori sedulitate curare incumbet: ut quæ in assignandis legum caussis certitudo, quæ methodus servanda sit, ad minimum ex suis principijs, si non fuse, attamen certè & vere satis demonstremus. Restant itaque quatuor caussæ: Voluntas scilicet, Appetitus, Vis, & Consuetudo, de quibus singulis ordine agemus, quomodo inveniendæ, & quomodo ex inventis Restrictio sit postmodo debite facienda, pro virili explanaturi.

VIII. Antequam autem hunc laborem ordiamur, generale hoc unum ex natura caussę propositionum sivè rationis τῦ inesse in lege deducemus, cujus postea usus specialis in singulis

n *vide Vvilhelm. Ludvvell. exercitation. ad Instit. Disput. 6. th. 10. E, ab eoq; citatos, quibus præter alios contradicunt Bened. Carpzovius part. 2. definit: 32. Frans Kius exercitat. 5. Quæst. 10. Hahn. ad Paratitl. de donat. n. 7. etc.*

o *Ægid. Boss. Pract. crimin. tit. de furtis. n. 52. Iul. Clar. lib. 5. sententiar. §. furtum. n. 24. Gailius 1. observat. 142. in fin. Paul. Berens. Disput. 13. th. 1. c. 8. Reinald. Corsus 1. indagat. 18. Valentin. Riemerus Ill. Quæst. dec. 12. Q. 4. Bernd. Zieritz. ad Constit. Carolin. artic. 166.*

p *vid. Cujacium. 19. Observat. 12. Anton. Mattei ad §. 5. Institut. de obligat. quæ ex delicto etc.*

§.1.huj.C. lis ejus generibus erit necessarius. Nempe cum lex debeat esse propositio vniversalis, per ea quæ ante sunt allata, ratio quoque sive causa τοῦ inesse universalis semper assignanda veniet, adeoque Interpretis erit assignare semper & omni legi rationem per quã ea universalis sit sive per quam prędicatũ eius omni subiecto insit, & de casibus omnibus, quibus illud constat inesse voluisse Legislatorem, possit probari & cur insit demonstrari. Contra Non admittendam, liquet, Reg.18. caussam illam, neque assignandam, quæ Legem faciat propositionem particularem, siue quæ faciat prædicatum non omni subiecto videri inesse, & quosdam dari casus, quos Legislator comprehensos lege voluerit, qui tamen, ex ea non possunt deduci, neque habent specialem rationem aliam. Ex quo colligas male viros doctos in Iure Romano propterea manifestum furem quadrupli, nec manifestum dupli pœna castigatum docuisse, quod ille terrorem maiorem incussisse censeatur. Quæ enim hoc pacto relinquitur ratio huic. Vlpiani [q] effato? *Si cum tibi furtum facerem de domo tua, abscondisti te, ne te occidam, etiam si vidisti furtum fieri, attamen non est manifestum.* Sane maior hic terror inferebatur, quam ubi vicinus, vel alius quis furem, cum te furtiua apprehendit vel ei acclamavit, quo casu fieri manifestum furtum affirmatur. [r] Sed hæc, ἐν παρόδῳ.

Reg.20. (margin note beside "caussam illam")

IX. Ad species caussarum accedimus, initium à voluntate facientes, tamquam principio actionum, humanarum maxime proprio, nec in solo appetitu consistẽte, sed eandem ratione, quæ ab omnibus alijs animantibus hominem distinguit, refrænante. Est ergo voluntas, quoad presens nostrum institutum, appetitus cum ratione conjunctus. Hæc autem ratiocinatio, sive ratione utendi actio, vel instituitur perfecte, vel minus perfecte. Si perfecte, componentur entia, quæ ex suapte natura componi apta sunt, seu quæ naturales suas habent propensiones, & proportiones, quoad τὸ inesse

sibi

q *l. si quis. 7. §. 1. ff. de furtis.* r *§. furtorum. 3. Institut. de oblig. quæ ex delict. l. si quis. 7. ff. de furtis ibiq. Dd.*

ſibi invicem, vel non ineſſe: & hæ ſunt propoſitiones ex cauſſis ſuis certis & naturalibus demonſtrabiles, adeoque ſcientia comprehenſibiles. Hac ergo ratione qui componit leges, componit eas optimas, & quales Prudentia Legislatoria dictitat, ideſt, κατὰ τὸ πλεῖστον, ſive utplurimum eas, quas ſcientia legislatoria præſcribit. Scientia vero legislatoria, prout ex Politicis Ariſtotelis videre eſt, duas præcipuas, & maxime differentes habet partes, quarum altera optimam ſolam rempublicam conſiderat, ideſt ad finem perfectiſſimum, ſeu ſummum & verum bonum ordinatam: Id quod Ariſtoteles in parte hujus doctrinæ perquam, uti jam ab initio diximus, mutila, ſolo reſpectu ad homines habito determinavit, nos vero cum Platone / cum aliqua ad Deum relatione accipiendum merito docuimus. Hac itaque parte leges perfectiſſimæ, & ad optimum hujuſce vitæ finem ducentes, adeoque vere naturales & vere naturalia jura, & κατ' ἐξοχὴν ita nuncupanda conſtituentes, ipſamque conſcientiam cujuſque per ſe obligantes comprehenduntur. Et quamquam hujuſce partis prima ac ſumma fundamenta in ſanctiorem doctrinam non poſſe non excurrere videamus, ut adeo, & exinde rationes legum nonnumquam ſint petendæ, de hiſce tamen inquirendis, atque conſtituendis hoc loco agere non convenit, cum ea res diverſæ plane, & ſublimioris longe atque dignioris ſit ſpeculationis. Contenti itaque demonſtraſſe quæ ex Philoſophicis principijs, ac imprimis ex civilibus derivari queunt, in reliquis ſcitis, & præceptis ſaniorum Doctorum penitus acquieſcimus. Non ſecus etiam in ijs quæ ex alijs diverſis plane a noſtra quam tractamus ſcientijs demonſtranda ſunt, eaſdem illas profitentibus fidem habemus, eorumque dogmata hypotheſium inſtar ad noſtra inde deducenda ſupponimus. Altera illa legislatoriæ ſcientiæ portio magis ab hac perfectione recedit, & quoniam perfectiſſimam Civitatem inſtitui, & perfectiſſima adeo iura

[Margin notes: c.1.5, 12 — c.3.5.8]

/ *Dialogo 1. de legibus, & in Philebo, ſeu dial. de ſummo, bono cui adde Ficini commentaria, & Fortunij Garciæ ICti diſſertationem de ultimo fine Iuris Canonici, & Civilis.*

iura prorsus observari humana imbecillitas non omnino permittit, eas considerat respublicas, quæ etsi optimæ non sint, attamen sunt tales quę ab optima nō plane, sed quatenus necesse est, ita ut in usum deducantur, recedunt. Hasce ergo formas, earumque proprietates, & conservandi rationes, sive leges, ista scientia legislatoriæ pars pro vario fine varias demonstrat, quæ quo magis minusve ab optimo recedent, eo plus minusve perfectionis quemadmodum ante diximus, obtinebunt. Atque hæc est doctrina illa, quam quarto, quinto & sexto Politicorum libris Aristoteles nobis describere voluit, quam illi quæ de optima republica tractat, utpote indigniorem, ex Philosophi mente postponendam esse, recte Antonius Scainus in quæstionibus super libros de Republica Romæ. A.D. 1577. excusis monuit, cui vir insignis Daniel Heinsius, & Clarissimus, ac civilis prudentiæ imprimis particeps Hermannus Conringius in introductione in hosce libros, nec non, scientissimus Feldenus in Analysi adstipulatur. Verum hæc quidem nota pręsupponimus: quomodo autem ad leges positivas accommodari debeant, fortassis operæpretium erit videre. Nempe omnis Civitas finem habebit cum aliquo, earum quæ in posteriore illa scientiæ civilis parte ab optima republica recedentes considerantur, vel totum, vel ex parte coincidētem, adeoq; & de ipsius natura & legibus participabit. Hæc rursus aliquid habebit ab optima illa adeoque naturali. Nam si nihil ex illa habeat, necesse est contineat mera naturaliter injusta, adeoque mera sui destructiva iura, & per ea stare diu atque conseruari nullo modo poterit, imò potius corruptio reipublicæ quam respublica erit. Quæ cum taliter sese habeant, patet in omni republica leges aliquas debere concordare cum prioris, & posterioris harum scientiarum aliquibus, adeoque rationes & caussas suæ existentię exinde habere. Harum ergo illas quæ ex naturæ jure, sive priori parte sunt, naturales: quæ ex posteriori dependent, politicas, sive civiles imposterum vocitabimus. [t] Vtręque rationes legum κατ' ἐξοχὴν dici merentur, quippe quæ re vera rationem, sive pro-

C. præced. §. 2.

[t] *Consentientibus ll. Romanis passim per ff. & C. videsis. Gipban. de R. I. c. 4.*

proportionem τῶ inesse invicem, legum terminis tribuunt. Vnde cum illa ipsa ratio siue proportio terminorum faciat propositionem, ceu ante dictum habemus, ea vero ipsa propositio sit lex, apparet quam recte prorsus Doctores rationem legis ipsam legem,[u] item animam legis [vv] dixerint, consentientibus antiquis etiam Iurisprudentibus, & præcipue Paulo [x] inter eos neutiquam infimo. Hinc ergo aliud porro officium ICti, sive legum interpretis nanciscimur: Videlicet cum ante omnes alias caussas, de rationibus legum præcipue assignandis sollicitum esse debere. Nam quæ caussa τὸ esse legis imprimis constituit, ea omnium maxime curanda est atque indaganda. Ratio vero ex allatis id facit. Ergo. Imo quæ caussa legem facit maxime perfectam, ea omnium minime insuper habenda est. Iam autem rationes utique hoc faciunt, naturales quidem primario, secundario vero Politicæ, dum & ius divino magis consentiens, & ad finem optimum magis dirigens, firmiusque obligans constituunt. Ergo. Patet etiam ex hactenus allatis, ICtum ordinarie non excusari, si ignoret legum rationes naturales, cum eas sub scientiam cadere, adeoque finitas esse dictum sit. Id quod ita sese habere intelligendum est, si terminus uterque, subiectum scilicet, & prædicatum legis, satis sit generalis atque universalis, adeoque ita comparatus, ut absque multis ambagibus sub quonam termino, in naturali scientia considerato debeat subsumi, colligatur. Secus enim si sit, excusari quandoque debebit ICtus. Hoc ut magis intelligatur: sciendum

cap. 3. §. 3.

Reg. 1.

H est

u *Zoesius in l. scire, & l. non omnium ff. de ll. Moditius. in §. lex est Institut. de I. Nat. G. & Civil. n. 4. Alciat. de V. S. lib. 2. n. 10. Forster. de interpret. iur lib. 2. c. 2. n. 21. Bald consil. 467. in fin. gl. ad l. 2. C. quæ sit longa consuetudo. Everhard. loco à ratione legis larga. n. 29. &c.*

vv *Alciat. de V. S. lib. 1. n. 15. & seqq. & Bald. in l. si quis seruo. in fi. C. de furtis. Tiraquell. l. si unquam verb. libert. n. 28. Alex. Consil. 32. Io. Mari Novar. Quæst. forens. lib. 1. q. 144. n. 120. Pr. Leo Thesaur. fori. Eccles. p. 2. c. 9. n. 136. Barth. Perett. ad Extravag. ambitiosæ de rebus Eccl. non al. Barbosa axiom. 197. Everard. loco a rat. leg. strict. n. 2. Ludovic. Postius. in decisionibus Rotæ Romanæ de manutendo decis. 206. n. 39. Gammar. de extension. n. 15. & 17. &c.*

x *l. cum ratio. 7. ff. de bonis damnatorum.*

est, rationem quamvis τῷ inesse inter duos terminos, conficere cum ijsdem syllogismum. Exempli gratia lex est. Depositum reposcenti deponenti reddatur. Ratio huius legis est, quod cessat indigentia custodiæ, quæ erat finis, & caussa quampropter contractus erat initus. Hinc exoritur Syllogismus talis. Vbicunque cessat indigentia custodiæ, ibi reddendum est depositum. Vbi reposcitur à deponente depositum, ibi cessat indigentia custodiæ. Ergo. Vbi reposcitur a deponente depositum, illud reddi ei debet à depositario. Videmus, uti dixi, fieri syllogismum, cuius medius terminus ratio est legis, conclusio ipsa lex. Iam igitur vel fit ut ipsa lex cum sua ratione, adeoque totus ille Syllogismus contineatur in scientia juris naturæ, vel ut solæ præmissæ, vel vna saltim earum comprehendantur. Vtroque casu inexcusabilis est ICti ignorantia. Quod si vero nulla huius syllogismi propositio in scientia illa repetiatur, sed propositio aliqua, quæ antiquum legi nostræ applicetur, alijs intermedijs syllogismis indiget, tunc & ob μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος, sive transitum in aliud genus, & ob nimiam subiecti legis particularitatem interdum difficultas ea subsumendi nascitur, ut excusationem ICto non subsumenti pariat. Propter μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος, (de qua videri poterit Philosophus in Analyticis, [y] eiusque commentatores,) si ad subsumendum vel propositiones, vel syllogismi integri ex diversa plane scientia sint necessarij. Exemplum etiam hic uti rude afferamus: Sit lex: Medicus gravidam intra quartum mensem purgans relegetur. Invenio in Iure naturæ hanc propositionem. Medicus si lata culpa aliquem occiderit, relegetur. Est ista ratio legis meæ: sed antequam subsumptio, ac demonstratio plenarie expediri queat, necessarius est in Medicam scientiam transitus, quo demonstretur, Medicum purgantem gravidam intra quartum mensem, occidere fœtum. Hic ergo fortassis culpa carebit ignorantia ICti, eo excusabilior, quo & in abdita magis illius scientiæ digredi est necessarium, & quo alienior a

Ci-

y 1. *Posterior. cap.7.*

Ciuili eadem fuerit. Quamvis hic quoque recte dixeris, convenire perfecto ICto eatenus etiam illa perdiscere, vel ab alijs petere & quærere, quatenus ad propositum suum requiruntur, ut ne sic quidem absolvi penitus à culpa possit. Hæc de μεταβάσει. Nimia particularitas subiecti excusabit ICtum non subsumentem, si ea eius sit natura, ut peritiam singularem & circumstantiarum notitiam difficillimam & vix possibilem requirat, antequam patere possit, sub quo termino fieri debeat subsumptio. Quod ipsum etiam rarissimum erit. Et hæc quidem de inscitia quoad naturalem rationem suffecerint. Politicam vero rationem duplicem esse observandum est, nempe aliam quæ κατὰ τὸ πλεῖστον, idest ut plurimum in hac reipublicæ forma procedit, (& hæc generalis imposterum a nobis vocabitur) adeoq; sub scientiæ legislatoriæ partē posteriorem cadens, non minus quam naturalis nota ICto esse debet: aliam vero quæ specialis posthac nominabitur, & in republica aliqua per accidens, non quatenus hanc habet formam obtinet, locumq; invenit. Vnde non ex scientia hæc ratio dependet, sed ex prudentiæ aliquo subordinato habitu, qui qualis sit, suus erit dicendi locus. Sicut enim mediante prudentia Legislator accidentia rimatur, & perspicit, quæ ut a regula recedatur exigunt, ita per subordinatum aliquem prudentiæ habitum rationes illas Legislatori notatas ICtus indagat. Nunc exemplum subijciemus. Notum est ordinarie Democratijs ob periculum a nobilibus & optimatibus imminens non prodesse, cōcedere optimatibus extruant sibi castella, & muniant prædia sua: possunt tamen intervenire accidentia quamplurima, quæ idipsum summopere expedire faciant: si nempe imbelles sint nobiles, & in potestate plebis positi, prædiaque hosti obiecta, ab urbe remota, & non nisi per ipsos plebeios defendenda. Hæc igitur accidentia, hæ circumstantiæ, si quando, ceu inferius prolixius declarabimus, adeo sint abscondita, ut curiositate nulla à ICto possint observari & deprehendi, sane culpa ipse vacabit. Sed tempus est ut de ipsis indagandi rationes præceptis differamus. Neque enim, uti facete Stephanus de

Phedericis [z] ait, *debemus rationem legis ex capite nostro invenire*, id est pro lubitu nostro fingere, sed ex veris suis fontibus, & reipsa existentibus fundamentis deducere. Nolumus autem hic regulas generales nostras superius propositas, (quæ uti omnibus legum partibus, ita & caussis, & rationibus applicari debent,) tædiosa prolixitate ingeminare, dicendo caussas legum eas debere asignari potissimum, quæ faciunt legem essentiam suã retinere, per Reg. 1. nullamque ejus partem perdere per Reg. 2. perfectionem præterea non amittere, & quæ cętera per se patent, sed ad ipsos inueniendi caussas modos accedimus. Innotescunt itaque cum omnes legum caussæ, tum etiam rationes legum triplici modo. Primo ex cõfessione ipsius legislatoris, dein ex confessione seu testimonio aliorum, ac tertio ex ipsa natura caussæ atque signis. Priores modi minus sunt artificiales, & ICti proprij, quam posteriores, neque tamen ob id negligendi; quoniam ultimus ille non vbique, ceu mox patebit, æque procedit. Et vero confessio Legislatoris propria primo intuitu videri posset omnium maxime certos nos de legum caussis reddituræ, & sola sine omni ulteriori dubitatione recipienda: cũ neminem tam quid senserit, dixeritque, atque ipsum eum qui sensit dixitve, perspectum habere, adeoque indicari posse manifestum sit. Verum enim vero non desunt tamen etiam hic, quæ & facultatem, & voluntatem asignandi veram legi caussam impedire possint. Facultatem quidem pauciora, aliqua tamen. Ita exempli gratia fieri potest, ut legislatori non incidat dum legem promulgat, vera legis ratio, quampropter præcipuè ea expediat, & ne nulla ponatur, contra præceptum Platonis, [aa] qui tyrrannicum illud autumat, adjungat eam quæ non plane absurda animo forte se sistit. Item si ipse quidem legislator perspiciat legem esse utilem, non tamen satis distinctè utilitatis illius naturam, ac fundamenta prima seu principia, universali ac scientifica cognitione perceperit: id autem in practicis sæpenumero usu venire, vel experientia abun-

cap. 2. §. 4.

z *de interpret ll. part. 1 membr. 3. n. 40.* aa *dial. 7. de ll. cui subscribit Anton. Massa Galesius de exerc. Iurisperitos. lib. 2. n. 76.*

abunde satis testatur, ut in singulari aliquo casu sciamus hoc vel illud expedire, aut nocere, propter hoc vel illud damnum, bonumve inde oriturum, universale vero utilitatis vel damni principium penitus ignoremus. Et sane si caussę istæ rerum agendarum universales ęque atque interdum sunt particulares aliquæ, in promptu essent, exiguam laudem eas magno studio ægre investigantes Philosophi mererentur, neque tanta de ijs ipsis opinionum diversitate disceptaretur. Sed de hisce sub finem hujus paragraphi aliqua erunt ulterius addenda. Patet interim his alijsque modis fieri posse, ut Legislator causam legis veram & universalem addere aliquando non posit. Sæpius vero etiam & facilius ut nolit eandem adijcere eueniet: cum non raro expediat minime caussam veram legis omnibus constare, inter quas causas fortasis recte reputaverimus ea quę arcana imperiorum Politicis hodiernis nuncupantur. Quinimo fieri poterit, ut persuaderi aliquid populo, vel optimatibus debeat, ut ita neglectis veris vel demonstrativis rationibus, ea quæ κατ' ἄνθρωπον, aut ad plebis intellectum accommodata magis sunt, (qualia Rhetorica, & Dialectica potissimum esse aliunde notum supponimus) adduci necesse habeant. Quibus ita constitutis, concludimus. Interpretem non semper debere caussam à legislatore adjunctam legi assignare: sed perpensa probe ipsius natura, lustratisque sedula curiositate omnibus circumstantijs, Si nulla penitus accidentia deprehenderit, quæ legislatorem commoverint, ut voluerit, potueritue veram causam celasse, tum demum eidem credere debere: quoniam tunc caussas dubitandi ultra non habet. Quod si e contra arguméta eiusmodi diversitatem, & inconvenientiam scripti cũ vero indicantia deprehéderit, non dubitabit meliorem veriorem q; caussam, neglecta ea quę expressa est, legi assignare. Ita enim demum legem perfectam faciet, veramque legis caussam indicabit, & quam propter lex valere vel cessare debeat. Argumentum autem seu indicium causæ non ex voluntate vera assignatæ nullum

Reg. 22. Reg. 23. Reg. 24.

quo-

quoad rationes legum, (de ijs enim jam in particulari nobis differendum erit,) est sufficientius, quam ipsa rationis falsitas.
Reg. 15. Falsam itaque rationem etiam à Legislatore expressam nunquam acceptabit ICtus, sed aliam caussam rationemve invenire omnino hoc casu annitetur. Falsa enim ratio nulla est. Sed de his ubi de opinione erronea dicemus plura afferemus. Iam si vera ratio à Legislatore sit expressa, id est talis, quæ re vera caussetur proportionem τῶ inesse vel non inesse, inter terminos legis, adeoque cum lege Syllogismum efficiat, & ad omnem eam universaliter extendatur secundum Reg. 19. tum vero nihil ulterius dubitandum est. Neque enim iam alia caussa melior dari poterit. Vnde concludimus. Interpretem rationem vel naturalem,
hoc c.§.11
Reg. 16. vel Politicam a legislatore assignatam semper recipere, & pro optima certissimaq; quam umquam nancisci possit
Reg. 17. habere debere. Item ea inuenta caussas alias quærere non esse obligatum. Quamvis enim caussæ aliç adjungi possent, eæ tamen huic ceu digniori semper subijcientur, & ex ea, quod de singulis latius exponetur, omnem suum valorem accipient. Loquimur autem de caussis speciatim ita dictis, idest quatenus rationes non complectuntur. Nam inventa ratione naturali, Politicam præterea quærere, quod expediat, mox docebitur. Et hæc de caussis & rationibus ab ipso legislatore assignatis. Quod si is nullam plane expresserit, supererunt reliqua bina investigandi eandem fundamenta. Et siquidem alij super ea testentur, imprimis fides eorum ex principijs de natura testium est examinanda, quæ eo maxime recidunt, an voluerint potuerintque veram caussam indicare. Vnde consimiles superioribus regulæ renascuntur, utpote ex ijsdem fundamentis ortæ. Confessio enim propria est testimonium in propria caussa. Interpres itaque caussam
Reg. 18. legi ab alijs assignatam, sive illi sint Historici, sive doctores, aut cujuscumque alterius generis homines, non debet temere

temere acceptare: sed pensitata probe ejus natura & circumstantijs, sedulo rimari, an aliquid obstaculi invenire liceat, cur vel non potuerint, vel non voluerint veram legis caussam detegere. Quod si nullum neque voluntatis neque facultatis impedimentum offendet, recipere sine vlteriore hæsitatione caussam ab alijs assignatam debebit. Reg. 29. Sin secus, nullo modo eandem approbabit, sed veriorem, melioremque semper quærere annitetur. Reg. 30. Falsum enim est non ens, falsa caussa non caussa. In ratione legis iterum apprime hæc manifesta sunt. Ibi enim in proclivi erit veritatem rationis agnoscere: quam si offendet, jam alia non dabitur eidem contraria caussa, neque ratio. Quamvis plures, vel invicem subordinata sibi, vel certe ad eundem ultimum finem tendentes, adeoque subalternatę tandem uni rationi supremæ, eiusdem legis constitui possint ac debeant, cum eadem lex multis interdum modis prosit, quemadmodum mox ubi de concursu rationum agemus, explanandum erit. Interim hic repetimus regulas de ratione a legislatore assignata propositas: cum & hic & ibi eadem sint fundamenta. Nempe Vbi ab alijs habemus rationem veram natu- Reg. 31. ralem, vel Politicam inquisitam, ea nos rectissime vti, neque vel eam, vel caussam aliam investigare ulterius teneri. Falsam vero rationem nullo modo acceptandam, Reg. 32. sed omnimodo ut cum vera commutetur allaborandum esse. Hoc itaque casu, ut & si nullam neque à legislatore neque ab alijs expressam rationem inveniamus ex ipsa eius natura ea erit indaganda. Ibi vero statim ab initio probe notandum, quod Interpres primo omnium debet de naturali ratione despicere, & an ea aliqua legi insit, diligen- Reg. 33. tissimam contemplationem instituere. Quodcunque enim legem facit omniū perfectissimam, pro eo merito prę sumitur, dum aliud nondum adest fundamentum per Reg. 6. Iam vero ratio naturalis, secundum aliquoties dicta, legem talem utique

utique reddit. Ergo ubi de nulla alia adhuc constat, merito pro ea primo præsumitur, deque ea prima cura & inquisitio instituitur. Investigantur autem rationes naturales vel per cognitionem, & collationem juris naturalis cum lege, vel in defectu ejus, per demonstrandi artem sive Analyticam. Ius enim naturæ in scientiam redigi posse certum est, & iam ante affirmavimus. Eam itaque scientiam cum suis propositionibus absolutam si habuerimus, facile videbimus, si qua lex cum aliqua earum conveniat, vel ex ea deduci possit, & tunc prout illa propositio in scientia demonstrata est, ita etiam ex eodem principio, ex eadem ratione demonstrari lex poterit. Videmus ergo ICti perfecti esse habere scientiam juris Naturalis, seu ad optimum finem ducentis, qualem quidem Aristoteles nobis relinquere est aggressus, sed ob errorem in finis constitutione, ceu diximus, commissum, sufficere ea penitus nequit. Etsi non pauca inde utilitas ad nos perveniat, cum magnam veræ scientiæ partem contineat. Quamvis enim finem verum omnino non constituat, neque tamen plane falsum & vero contrarium proponit: sed eum qui veri pars sit, seu vero sit subordinatus. Verus enim finis est divinæ voluntati se conformare, ejus vero pars est virtutes morales in summo gradu exercere. Eatenus ergo etiam hæc nobis præcepta sufficere poterunt, quibus cætera ex Theologis & nostræ fidei præceptis addentes, perfectissimam juris naturæ scientiam habebimus. Est ergo ICti leges conferre cum juris naturalis (quod semper divino consentire & subalternari debere ex dictis patet,) præceptis, & inde rationes quantum fieri potest petere. Sed in defectu juris naturæ, & ubi præcepta eius nondum sunt demonstrata, (id quod in plerisque imprimis privatis contrarium & negotiorum aliorum materijs nondum factum est) quid agetur? Sane constituendæ eius erunt partes ad legum interpretationem necessariæ Adeoque demonstrandi ars, seu Analytica erit adhibenda, & quærendæ caussæ legum positivarum ac demonstrationes, quatenus dari possunt, methodo ab Aristotele

Ep.3.§.9. Reg.34

tele in posterioribus Analyticorum fuse designata, quæ hic lecta, & intellecta præsupponimus. Etenim omnia huc necessaria præcepta transcribere, foret Epitomen eorundem inserere, quod sane nostro instituto non est conveniens. Sufficiat hic probasse, quod ICti sit, per artem demonstrandi rationes naturales nondum à Philosophis indagatas constituere, in quantum ad assignandas eas legibus positivis, quarum esse vult interpres, requiritur. Et hæc est illa præcipua difficultas, quæ hactenus omnes torsit. Nam si ingenue verũ fateri licet, doctissimi quique ICti, quos hactenus videre mihi quidem licuit, demonstrandi artis rudes penitus fuere: imo pleriq; omnes minime ad se pertinere illam arbitrati sunt. Neque mirum idipsum, cum vel ipsi commentatores qui Aristotelis Analytica magnis voluminibus nescio an explicare an vero implicare potius an nisi sunt, adeo nihil demonstrativè scripserint. Sed fortassis etiam horum præstantissimi aliud esse experti sunt præcepta intellexisse, aliud in usum deduxisse. Cæterum hujus quidem rei caussas alibi fortassis uberius exponemus, & si quando licuerit, etiam ipsa Posteriorum Analyticorũ Aristotelis libris excerpta præcepta distincte, & compendiose in publicum proferemus. Nunc quod obijci poterat contra ultimum ICto nostro demandatum officium removebimus. Nempe videri poterat ad ICti munus neutiquam pertinere, ut rationes naturales demonstrativa accuratione investiget, cum incertum sit an ipse legislator demonstrandi aliquam habuerit peritiam; idque eo magis, quoniam adeo paucis hactenus hanc excultam esse artem indigitavimus. Vnde secundum id quod utplurimum contingit, vel magis est verisimile præsumendo, potius ignarus horum præceptorum, & rudis hujus exercitationis legislator in dubio erit judicandus. Verumenimvero, non obstantibus hisce, dico ICtum, etsi incertum sit an legislator demonstrandi facultatem ullam habuerit, nihilominus demonstrativas hasce rationes quærere debere, quoniam ipsi ex superius demonstrata Reg. 5. pro maxima legis perfectio-

ne(quam sola hac ratione consequetur) perpetuo est præsumendum. Quinimo adiungo hoc etiam: quamvis legislatorem, & omnes eos qui ad condendam legem ullo modo concurrerunt, seu impellendo, seu consulendo, seu alio quocunque modo, si in quam, hos omnes expertes hujus artis fuisse maxime constet, debere nihilominus ICtum & indagare rationem naturalem omni studio, & indagatam ubicunque locum habere possit, assignare. Quippe ea est intellectus nostri natura, atque indoles, ut etiam ignorantes demonstrativas rationes nonnunquam adferamus, & non paucos Mathematicorum, ac aliorum hodiernis temporibus scripturientium, ignaros aut certe parum scientes præceptorum demonstrandi, imo se demonstrare nescientes, rationes interdum validas, & demonstrativas inter miscere videamus, etsi constans hoc apud illos, & perpetuum esse non possit. Immo quod maxime hic etiam est advertendum, & inferius repetetur, ejusdem rei eandem cognitionem, & scientiam esse & opinionem non repugnat, sive eandem rationem, eundemque syllogismum apud hunc scientiam, apud illum opinionem bonam solummodo efficere neutiquam est absurdum. Si nempe ille ex suis principijs primis debita via deductam rationem cognoverit; hic vero vel psittaci instar memoriæ mandatam, vel credulitate facili in animum admissam habeat. Quo sanè casu hic opinionem bonam, ille scientiam obtinebit. Denique ea est intellectus nostri imbecillitas, ut, quemadmodum superius aliqua ex parte tetigimus, quamvis in singularibus, ex ijs quæ patet oriri ex actione aliqua commodis vel incommodis quid agendum sit vel omittendum definire interdum satis facile liqueat; universaliter tamen idem facere, & ex singularibus illis propositionibus universales conformare quæ utplurimum procedant, non sine labore summo, summaque industria possimus. Ita, rudi exemplo & obvio uti mentem nostram declaremus, circumforaneos non paucos, imprimis eos qui secreta sua rudi plebeculę venditare satagunt, quibus modis plebem allicere, quibus delinere, ac detinere, tandemq;

§. 11 hoc Cap.

ad

ad erogandam pecuniam concitare debeant, optime nosse videmus, etsi ad demonstrandos hosce effectus ex vulgi natura & moribus, non magis quam ad lyram, quod aiunt, asinus, apti fouent. Sic, quomodo sit jocandum: quomodo ludendum, quomodo item seria conversatione, cum diversis hominum generibus societas colenda, ij qui prudentiam sibi tractu temporis, & peregrinationibus imprimis acquisivere, non omnino ignorant, universaliter tamen hæc ipsa definire raro sunt idonei. Et hinc est, quod casibus singularibus jus dicere, quam universaliter determinare ICtorum plerique malunt, & quod multa universaliter definiri posse negarunt, exemplis allatis contenti. Interim tamen hæc singularia non ob aliud quam ob universales illas caussas, & rationes ita sese habent, ijsque cessantibus & ipsa ita se habere desinunt. Quibus talem in modum sese habentibus, apparet eum qui propositionem aliquam sive legem naturaliter iustam, voluit, etiam rationem quæ naturam eius & essentiam constituit, admisisse utique recte censeri, neque ponendo hoc contra voluntatem legislatoris aut mẽtem quidquam fieri, imo id dici, quod ut ait Aristoteles, bb legislator ipse præsens diceret, & si scivisset dixisset. Atque hæc de ratione legis naturali hactenus dicta sufficiant: sequitur Politica, sive Civilis: quæ partim ijsdem, partim diversis aliquantulum modis investigatur. Qui ut eo rectius percipiantur, considerandum semper est, & in animo habendum qualis sit ipsa legislationis natura & perfecta condendi leges prudentia. Prudens quippe Legislator, ex ijs quæ docet Philosophus cc instructus est scientia universalium propositionum, & habitu eas ad singularia applicandi. Scientiæ illius partes sunt duæ, Naturalis, quæ optimam Civitatem regit, & ei leges ponit, & Civilis quæ varijs inde abeuntibus speciebus rerum publicarum easdem præscribit, id quod ante jam explicuimus. Si ergo rempublicam suam legislator conferens cum optima, ordinat eam quantum potest

I 2 illi

bb 5. Nicomach. 14. & 4. Eudem. 8.
cc 6. Nicomach. & 5. Eudem.

illi similem, bene agit, & hinc leges ex naturali ratione oriuntur. Quoniam vero non potest dari absolute optima respublica, ob hominum vitia adeoq; necesse est, ut quævis respublica ab ea aliquantum recedat, porrò legislator scientiæ Civilis partem quæ suæ reipublicæ formam, & leges ei convenientes proponit, secum considerat, & quantum licet universaliter ibi dicta singularibus applicat. Quoniam vero illa universalia utplurimum tantum sunt contingentia, hinc incumbit ei omnem movere lapidem, ne quam circumstantiam prætermittat inconsideratam, quæ faciat aliquam istarum legum ibi præscriptarum suæ Civitati non prodesse, vel nocere. Et talem si inuenit, recedit à præceptis illis, & earundem cõtrarium in republica sua, quatenus id exigere videt dictas circumstantias, inducit. Ex his videre est quomodo in indagandis rationibus naturalibus sola, ceu asseruimus, scientia sufficiat, in eruendis vero Politicis præter scientiam istorum præceptorum, aliud quid requiratur. Nam cum utplurimum contingentes sint hæc propositiones de quibus scientia datur, quatenus sunt tales, ubi ab ijs recedit in singularibus Legislator, etiam legum interpres id agere debet, quippè cujus cogitationes in id debent dirigi, ut ita formentur qualiter formabantur Legislatoris, cum conderet leges.

Reg. 36 Primo ergo interpres cum Scientiæ Civilis præceptorum parte ea, quæ formam ejus reipublicæ, cujus leges vult interpretari, attingunt, leges conferet, videns an aliquo præcepto generali earum aliqua contineatur. Ita enim habebit rationem politicam. Et cum utplurimum eę propositiones contingant, primo pro earum observatione præsumendum est. In defectu vero scientiæ illius denuo ceu supra

Reg. 37 Reg. 35. Interpres per artem demonstrandi rationes politicas nondum demonstratas ab alijs eruet. Iam vero quoniam ab his propositionibus sępe abeundem est prudenti, ob varias circumstantias, rationes illarum propositionum universaliũ in sua republica cessare facientes, prouti sępius memoravimus, idem & ICtus observabit. Hic ergo proprius im-

imprimis labor est ICti, utpote in positivis legibus desudanti. Non poterit vero rectius, hic & tutius progredi, ad inveniendam rationem eiusmodi in casu (quam ad differentiam ulterius illius rationem; Politicam specialem vocitabimus,) quamsi contrario procedat modo atque fecit Legislator condens legem. Ille deliberabat hoc pacto: quo posito consequar hunc finem meum: non illo, nam ducit in diversum, non isto, nam non est in potestate mea, &c. ergo hoc medium erit opportunum. ICtus ergo quærit ad quem finem illud medium ducet, non ad hunc, nec ad hunc, ergo ad illum quem conjecturando indagare tenetur, circumstantijs omnibus sedulitate accuratissima probe pensitatis, tam societatis, quam singularum partium, & ipsius Legislatoris, & eorum quæ in lege continentur. ICtus ergo, rationem Politicam specialem, conjecturando inuentam legi assignat, si videt omnibus circumstantijs consideratis, legem in hac republica ob eandem prodesse communiter. Habemus modos singulas rationes legibus assignandi: supe rest aliud non minus arduæ disquisitionis dubium. An nempe plures rationes, & quomodo legibus sint assignandæ; Et vero ex pluribus caussis idem posse demonstrari constat etiam in mathematicis, & idem pluribus modis ad eundem finem, posse prodesse, non minus clarum est. Imo ad plures fines idem posse ducere (non sibi adversos, sed uni tandem subalternatos, sive subordinatos) seu ad plura prodesse, notius est, quam ut dici debeat. Cum itaque ICti semper sit præsumere pro Legislatoris prudentia summa ex Reg. 7. Prudentis vero sit ea media eligere, quę ad finem quam maxime, id est quam plurimis modis, ducunt, per dicta alibi: omnino erit ICti præsumere semper pro plurib. rationibus legis, seu quærere, semper an plures lex eadem habeat rationes, & omnes eas assignare. Quomodo vero quærantur singulæ jam expositum dedimus. Hoc solummodo restare videt, vt quænam harum rationum conjungi, seu esse eiusdem legis caussæ possint, dispiciamus. Advertimus autem illico Rationem

Reg. 38

Reg. 39 C. 3. §. 16.

nem Politicam generalem cum speciali stare non posse in eadem lege. Hæc enim nititur accidenti, quod facit illam non habere locum. Vnde sicuti regula & exceptio quidem utręque possunt esse veræ, tanquam præpositio contingens ut plurimum, & contraria contingens raro : non tamen in uno eodemque indiuiduo locum inueniunt. Reliquæ rationes una stare nõ prohibentur. Nam & idem potest ad optima reipublicę finem prodesse, & in specie huic vel illi reipublicæ formæ esse utile. Ita verbi gratia. Hæreditates ad filios solos recidere, non æque ad filias, Iuris est naturæ, & in Oligarchia apprime tamen rationi status consentaneum. Vnde videmus rationem naturalem & Politicam generalem concurrere in eadem lege utique posse. Sic & specialis politica cum eadem stare non prohibetur. Neque etiam plures dari rationes naturales, vel Politicas generales specialesve eiusdem legis absurdum est, ex ijs quæ modo afferebamus. Vnde tandem ut finem huic disquisitioni de legum rationibus, κατ᾽ ἐξοχὴν ita dictis imponamus, concludimus, ICtum etsi
Reg.40. naturalem rationem legi unam assignatam habeat, debere nihilominus semper dispicere, an plures possit invenire.
Reg 41. Reg.42. Item an politicas generales possit adjungere, vel speciales.
Reg 43. Quod si forte prior se obtulerit politica generalis, debere eundem nihilominus circumspicere an & naturalis detur.
Reg.45. Ita & an adjungi aliæ Politicæ generales possint.
Reg 44. Quod si politica specialis prima innotuerit, de naturali non
Reg.46. debere propterea minus esse sollicitum. Nec minus de alijs
Reg 47. politicis specialibus. Generali vero politica inventa, de
Reg.48. speciali posse curam deponere, & pari ratione inventa specia, de generali esse securum. Demonstrationes horum omnium ex Reg.39. & subjunctis manifestæ sunt.

X. Absolutis tandem modis rationes legum indagandi, ordinis ratio exiget, ut inventas ad restringendum recte adhibere doceamus. Diximus itaque Restrictivam interpre-

pretationem debere indicare in quo casu lex locum non habeat. Erit ergo ICti inventa legis ratione casum sive actionem illam quæ in individuo affertur probe expendere, omnesque circumstantias non negligenter considerare, & videre an earum aliqua sit quæ rationem legis cessare faciat. Quod si talem inueniet, restringet legem, id est, dicet legem non habere locum, & ex ipsius Legislatoris mente non debere applicari ad hunc casum. Vt breviter Regulam concipiamus ICti est, **vbi ex aliqua circumstantia viderit legis** Reg.49.
rationem in aliquo casu cessare, dicere quod & lex ipsa cesset. Adeoque legem restringere. Et hoc est quod toties Doctores inculcant, [dd] ipsæque leges Romanæ tot exemplis [ee] non sine fructu examinandis, ei qui illius juris studium profitetur, confirmant. Vt unum ex omnibus declarationis ergo afferam: lex est [ff] quæ puniat matrem negligentem petere tutorem pupillo, privatione hæreditatis. Ratio est, quia mater naturaliter curam pupilli & bonorum atque educationis gerere debet, Hæc ratio cessat in matre minorenni. Nam ea curam sui gerere satis nequit, nedum pupilli. Ergo

dd *Bartol. ad l. in omnibus. ff. de adopt. Iason in l. stichum qui meus erit, col. 5. ff. de legat. 1. gloss. quoniam & rei, ad l. si cum exceptione, §. post annum, ff. de eo quod metus causa. Surd. cons. 375. n. 24. Ant. Massa Gales. de exercit. Iurisperit. lib 1. n. 54. Barbos. Axiom. 197. Edmund. Manincor. maxim. Iuris lit. L. n. 9. Pichard. ad pr. instit. de mil. testam. n. 4. & de L. Falcid. n. 28. & de eo cui lib. causa. n. 41. Harprecht. ad Instit. de excusat. tit. §. 15. n. 19. Marc. Ant. variar. lib. 2. resol. 35. n. 8. Knipschild. de fideicommis. c. 5. n. 62. Bertazol. in repetit. l. si quis maior. C. de transact. n. 236. Postius decis. Rotæ Romanæ de manutenendo 206. n. 41. Claud. Cantiuncula Top. legal. cap. 60. n. 3. Alciat. de V. S. lib. 1. n. 15. Donell. 1. comm. 13. Ludvvell. exercit. ad Institut. disp. 11. th. 4. f. & disp. 14. th. 6. g. pag. m. 294. Coras. de arte juris lib. 4 cap. 6. Pheder. libr. 2. cap. 3. Hunn. de author. jur. part. 2. cap. 3. Tiraquell. tract. cessante caussa p. 1. n. 11. Everard. loco a ratione legis cessante, &c.*

ee *l. quamvis non. 11. ff. de in jus vocand. l. quod dictum est. 32. ff. de pactis. l. 1. § 6. de ædilit. edict. l. adigere. 6. §. quamvis 2. ff. de jur. patron. l. stipulatio ista. 38. §. alteri 17. ff. de V. O. cap. post translatum. 11. §. cæterum, de renunciat. cap. etsi Christus. 26. de iurej. cap. cum cessante 60 de appell & c. ab auctoribus citatis locis, & per se obviis.*

ff *l. si minores, §. 1. & c. ff. qui pet. tut. l. matris pietas. 6. l. nepotibus. 10. C. h. t.*

go, & lex cessabit. gg Notare hic obiter possumus, quantum legibus Romanis vitiositatis pepererit, quod tantum a naturę iure in matrimonijs permittendis recesserunt. Nempe in hoc exemplo, mater quæ educationis & curæ bonorum pupilli debebat participare, ipsa indiget alijs qui hac in parte illi prospiciant. Hæc de singulis rationibus. Quod si plures concurrunt, an cessante vna vel omnibus lex cessabit? Et vero cum singulæ illarum solę dent τὸ esse legi, & propositionem caussent, patet quamdiu una saltim ratio manet, manere legem debere. Adeoque esse ICti ubi lex plures habet rationes, quandiu una superest, quæ non impediatur à circumstantia in casu dato legem cessare seu restringi non velle. hh Faceret enim hac ratione legem nullam & inefficacem, ubi non debebat. Quod tamen intelligimus ubi, non constat Legislatorem ex una sola ratione legem voluisse valere. Alias enim jam peccavit ICtus plures ei assignando. Vnde cum in principio operationis impegerit, necesse est errorem ejus cum operatione continuari in infinitum.

Reg.50

XI. Postquam fuse satis de rationibus legum inveniendis, & restringendi per easdem regulis egimus, consequens est ut ad reliquas etiam caussas descendamus. Etenim non ea est omnium animorum præstantia, neque eam omnes intellectus sibi perfectionem comparaverunt, ut demonstrationes de ijs omnibus quæ tractant sint consecuti. Vnde neque a Legislatoribus id adeo exigere debemus. Et hoc sensu tritum illud Iuliani accipiendum censuerim ubi inquit. ii *Non omnium quæ a maioribus constituta sunt ratio reddi potest*. Cui Neratius adstipulatur hiscæ verbis: *Et ideo rationes eorum quæ constituuntur inquiri non oportet.* (nempe semper & omnium.) *Aliquin*

gg *l. licet in delict. 2. C. si adversus delict.*

hh *Alciat. lib. 1. de V. S. n. 11. Sebast. Hornnioldus repertorij lit. R. 240. Hunnius. l. c. cap. 16. Pichard. ad pr. Inst. de eo cui lib. caus. n. 47. decis. Rotæ Rom. Ottoboni. 99. n. 22. Knipschitd de fideicomm. c. 8. n. 95. Everhard. loco a ratione legis cess. n. 5. § socrus. 7. Instit. de nuptijs. l. si non lex Alia sentia & ibi Baldus. ff. de hæred. instit. &c.* ii *l. non omnium, 20. ff. de ll.*

quia multa ex his quæ certa sunt subvertuntur. Debemus ergo & in aliis caussis legum interdum subsistere. Quæ quales sint, videre nunc peropus fuerit. Diximus ratiocinationem quæ ad voluntatem Legislatoris conformandam concurrit, vel institui perfecte, vel minus perfecte. De perfecta rem claram, ni fallor, fecimus. Minus perfecte si ratiocinetur legum conditor, Dialecticum agit, & opiniones consequitur, sivè probabiles syllogismos facit; paralogismi enim & erroneæ ratiocinationes & falsæ, non sunt ratiocinationes, adeoq; a prudentia, qualis omnino aliqua legibus est necessaria, merito exulant. Quid vero de ijs sentiendum, si forte obvenerint, ex illis quæ de erroneis opinionibus dicemus patere poterit. Opinio, vero est cognitio ex probabilibus, seu argumentatio ex propositionibus probabilibus: eas Aristoteles [ll] ita definivit. ἔνδοξα δὲ, [ἐστὶ] τὰ δοκοῦντα πᾶσιν, ἢ τοῖς πλείστοις, ἢ τοῖς σοφοῖς, καὶ τούτοις ἢ τοῖς πᾶσιν, ἢ τοῖς πλείστοις, ἢ τοῖς μάλιστα γνωρίμοις, καὶ ἐνδόξοις. (*Probabilia autem sunt, quæ videntur, aut omnibus, aut plerisque, aut sapientibus: ijsque vel omnibus, vel plerisque, vel maxime notis, vel maxime probatis.*) id quod in uno solo etiam esse potest. Quemadmodum ergo scientiæ, sive ex primis principijs & caussis naturalibus ac perpetuis deductæ propositiones fallere non possunt, sed ἀμετάπτωτον, ut ait Philosophus, [mm] faciunt scientem: ita hæ non præstant ab errore securos. Hinc opinioni accidere dicitur, quod sit vel vera, vel falsa; aut vera partim, partim falsa, idest conveniens ex parte cum vero, ex parte discrepans ab eodem. Prout enim vel perfecte, vel secus ratiocinati sunt ij, quibus accredimus nostras propositiones, ita vel cum rebus consentiunt vel non, adeoque veræ vel falsæ sunt. Quot vero modis hic errari possit anceps, & prolixa, & aliena ab hoc incepto est disputatio, & ex Logicis petenda. Nunc notandum illud saltim est, quod probe distingui, inter opinionem Legislatoris vel legum latorum debeat, & inter opinionem de lege, vel de Legislatore. Hæc enim non tam caussa est ipsam legis essentiam constituens, quam le-

ll lib. 1. Topicor. cap. 1. mm 1. Poster. 2.

gem aut latam confirmans, aut etiam latam videri faciens quæ non est. Nam siquidem bonam de Legislatore vel lege opinionem habemus, servamus eandem majori diligentia & promptitudine: secus si perverse de ejus bonitate sentimus. Quod vero ex opinione erronea fieri possit ut pro lege habeatur quæ non est, jam superius dictum est. Hæ ergo
hoc cap. 7 opiniones hic considerari non merentur. Illæ vero quæ Legislatorem ut talem vel talem faceret legem, & ejusmodi propositionem componeret, & ex opinatis caussis deduceret, commoverunt, cum magis ipsam essentiam legis tangant, non erunt negligendæ, imo tanquam optimæ post rationes
Reg. 51 caussæ, & prudente maxime dignæ absentibus rationibus semper præsumendæ, ac imprimis inquirendæ erunt. Innotescunt vero tribus modis, uti superius in genere dictum est. Confessione nempe Legislatoris, testimonio aliorum, & ex ipsa natura & signis earundem. De confessione, repetendæ hic Regulæ propositæ 23. 24. & 25. & ad opiniones applicandæ. Vt vero eo magis constet quando Legislator serio apposuisse opinionem censeatur, observandū. Quod
Reg. 52 Vbi Legislator opinionem suam addit, sive caussam in opinione fundatam, qua legi melior alia caussa, vel ratio nulla potest assignari, eam pro vera haberi, neque sine evidenti causa negligi debere. Nam opinio post rationem est perfectissimum actionum principium, & ad rationem accedens præ reliquis. Vnde cum pro perfectione legis præsumi debeat, etiam ea potius quam alia Legislatorem, imprimis id ipsum testantem, movisse censenda est. Patet hinc, quod etsi adscripserit Legislator opinionem verosimilem,
Reg. 53 interpres tamen an aliquam rationem possit invenire, debeat quærere. Nam pro perfectione legis, & pro legislatoris prudentia semper præsumitur, & possunt esse caussæ quæ ipsum coegerint opinionem dicis caussa apponere. Item
Reg. 54 videndum an opinionem meliorem possit Legi assignare, ex

ex eodem fundamento. Quod si neutrum horum inveniat, à confessione Legislatoris sine euidenti caussa non recedet. Si tamen certo constiterit esse eam falsam, nec serio appositam, aliam etiam caussam quæret. Erit enim non ens & quasi non addita. Quod vero sit falsa apparebit, si non sequatur ex ea lex, seu si syllogismum cum lege nullo modo faciat, vel si alias ex confessione, vel testimonijs luculenter idipsum probari possit, quæ omnia hic particulatim exequi nimis foret prolixum. De Testimonio aliorum itidem ante memorata repetimus, cumque ea vel sint historica, vel juridica, seu eorum qui eadem ex natura ipsarū opinionum, & signis eruerunt. In illis requisita testium, seu voluntas & facultas vera dicendi æque attenditur. In hisce præcipuè facultas, & an recte processerint in colligenda & indaganda opinione legislatoris, pari fere operà acsi nulla esset ab ijs allata, erit perscrutandum. Vnde Reg. 28. 29. & 30. hic in recenti memoria sunt habendę. In utroque vero casu, sive per testimonium Legislatorum sive per ipsius legum conditoris confessionem, si constet opinio bona, qua nec melior afferri, nec ratio potior addi possit, aliæ caussæ non sunt quærēdę. Sunt enim reliquæ hac imperfectiores. Quod si vero, & Legislator, & alij vel nullas, vel omnino falsas opiniones afferant: (potest autem id evenire utrisque) jam ex natura & signis opinionum ipsi ICto incumbet, non neglectis præterea circumstantijs, sedulo rimari, ut qua sententia inducta hosce vel illos componere terminos legislator voluerit cognoscat. Principio itaque quid omnes de illis rebus senserint, quas lex tractat, cujus caussam quærit, investigabit, idque imprimis tempore, Legislatoris: vel quid plerique crediderint super ijs, vel etiamnum credant, cujusmodi universalissima loca Topica sunt, quæ Aristoteles, & alij enumeraverunt, & ex orationibus, & dissertationibus vulgi vel sapientum ad vulgum factis plures ingenti numero colligi possunt. Insuper quæret quid docti senserint, seu omnes, seu plerique, ex eorumque libris maximè receptas opiniones &

Reg. 2Q. Reg. 56. Reg. 57.

K 2 ap-

approbatas, sibi excerpet. Quam maximè verò advertet qui in sententia fuerint sapientissimi tempore legislatoris, vel ij qui ab ipso tales sint reputati, v. gr. Consiliarij, amici, præceptores, cognati, familiares, &c. (quo in judicio faciendo cum sæpenumero graviter erremus, videmus novas erronearum opinionum caussas.)

Reg. 58. Harum opinionum si quam convenire legi viderit, & syllogismum cum ea facere, probabiliter eam & recte a Legislatore approbatam, & deficiente ratione caussam legis fuisse asseverabit. Præsumitur enim semper pro prudentia maiori Legislatoris ex Reg. 7. hęc vero est in eo præcipuè posita, ut perfectissimæ legum sint caussæ: hæc autem deficiente ratione est bona opinio. Tantum de opinionibus solis & singulis. Non possunt autem coniungi opiniones cum ratione. Nam in hoc concursu ratio potius attendetur, quam opinio, utpote quæ verum esse rei, quod altera saltim verisimile tribuit. Vnde Reg. 27. diximus Ratione inventa frustra caussas alias, adeoque & opinionem quæri. Inter se tamen concurrere plures opiniones ad eandem inferendam legem possunt. Quod ubi fit, consideranda ipsarum veritas, seu coincidentia cum ratione. Nam siquidem omnes ęque de ea participabunt, æque attendentur. Si falsę fuerint aliquę, neglectis ijs, veræ præpollebunt: cum illæ caussari per se nequeant, hæ utique possint, adeoque si illæ præferantur, pro imperfectione & imprudentia legislatoris præsumeretur. Ita potius Institutionum Iustinianearum textui, nn qui neptem ducere sororis fratrisve vetat, rationem illam ab ipso Imperatore expressam oo assigno, quod qui sibi invicem parentum liberorumque loco sunt, nequeant conjungi, quam illam subjunctam ipsi textui, quod cujus filiam uxorem ducere non licet, ejus etiam neptem ducere non permittatur. Cum eam si admittere velis, consobrini contra expressos textus pp non deberent conjungi, quoniam in

nn *§. fratris vero. 3. Instit. de nuptijs.* oo *§. ergo non omnes. 1. h. t. l. nuptiæ 53 ff. de Ritu N.* pp *§. duorum autem 4. Institut. h. t. l. si nepotem 3. ff. de de ritu nupt. l. uter ex fratribus. 23. & l. seq. ex fratrib. 24. ff. de condit. instit. l. æquissimum 2. §. si quis ita. 6. ff. de bon. poss. sec. tab. l. celebrandis. 19. C. de nuptijs.*

in patruo, amita, matertera, & avunculo idem prohibetur. Est ergo ICti in opinionum differentium concursu optimam seligere: æque autem probabiles æqualiter admittere. Reg.59 Reg.60

XII. Iam quomodo restringi ex opinione leges debeant manifestum est. Nam siquidem sola una aderit opinio, ea cessante lex cessabit, adeoque restringetur in eo casu ubi accidens faciens eam applicari non posse invenitur. Nam quod vice rationis est in lege, eo cessante lex cessat, sicuti ratione cessante, ex Reg.49. Est ergo ICti considerare casum oblatum cui lex est applicanda, an opinio legem caussans cesset, per aliquod accidens ei casui inherens, idque si fiat legem pronunciare locum non habere, adeoque restringere. Reg.61 Vbi vero opiniones plures concurrunt eque probabiles, ICtus non nisi cessantibus omnibus legem cessare faciat. videsis Reg.50. Reg.62

XIII. Hactenus hæc de voluntate dicta sufficiant. Sequuntur examinandæ caussæ reliquæ, appetitus nimirum, vis, & consuetudo. Appetitus est animæ facultas, qua antequam ratio accedat, à sensibus, & phantasia incitati movemur ad appetendum aliquid, vel fugiendum. Vnde patet, esse hoc principium agendi homini cum bestijs commune, Nam & eas sensus & phantasia eque movent. Adeoque non est prudentis huic principio motus semper obsequi, sed ratione illud temperare. Quod ubi fit voluntas evadit. Tria principia indagandi appetitum consideremus. Quod antequã fiat, sciendum ad appetitum affectus quoque pertinere, & ex appetitu suo modo originem ducere. Vbi ergo legislator affectũ aliquem sui animi erga aliquid, legis caussam asserit, ICti erit, perpẽsis Reg.23.24.25. primo considerare an ille affectus, vel appetitus sit cum ratiocinatione vel perfecta, vel imperfecta conjunctus; tunc enim vel ad rationem, vel ad opinionẽ referetur, inde decidendus, secundum Reg.27.& 57. Si hoc nõ contingat, consequens erit, & conveniens Interpreti sedulo

Reg. 63. dulo naturam legis & circumſtantias perluſtrare, & inquirere, an alia ſit diverſa opinio vel ratio, vel hiſce conformis appetitus, qui legem potuerit cauſſari, & facere ut legiſlator prætenderet hunc affectum, & inventum aſſignare legi debebit. Ità enim demum legem imperfectiorem non faciet interpretando. Si talem nullam invenerit, & appetitus ſeu affectus non ſit plane contra rationem, eundem ceu cauſſam retinebit. Nam ubi nec de meliore cauſſa alia, nec de falſitate præſentis adeſt ſuſpicio, ea quæ præſens eſt merito retinetur. Si tamen Contra rationem plane fuerit appetitus ille, vel non poſſit eſſe cauſſa legis, ideſt ſyllogiſmum cum legis terminis nequeat conſtituere, etiam ex reliquis binis, nondum memoratis cauſſis aliqua erit quærenda. Semper enim præſumitur pro prudentia majori legiſlatoris, ſeu pro minori ejus imprudentia: unde quam diu ſpes melioris cauſsæ adeſt, non acceptanda pejor: quamvis omnino verum ſit & certum, ejuſmodi caſum admodum raro eventurum, ut aliquis Legiſlator appetitum irrationabilem legi adſcribat, imprimis meliori & honeſtiori cauſſa motus. In teſtimonijs aliorum fortaſſis id eveniet facilius, de quibus ea quæ ſuperius dicta habemus, huc referri parili fundamento poſſunt. De natura, & ſignis unde erui debeant affectus pauca dicemus, cum nō tanti ſit pretij hac cauſſa, atq; ratio & opinio. Et principio, firmiter tenendum. Non præſumi pro hiſce cauſſis, Appetitu nempe, & Conſuetudine, quatenus ſine ratione ſunt, uti neque pro vi niſi in defectu rationis opinioniſque. videſis Regg. 27. & 57. Deinde æquabiliter pro omnibus tribus illis principijs ICtum præſumere in lege ratione & opinione deſtituta. Sunt enim principia extra prudentiam poſita, reſpectu autem prudentiæ, & ratiocinationis cauſſę legis aliæ alijs perfectiores judicantur. Iam de inueniendo Appetitu Legiſlatoris diſpiciamus. Qui cum ſit ex motu ſenſuum, & phantaſiæ, videndum

Reg. 64. [margin note beside "faciet interpretando"]

Reg. 65. [margin note beside "merito retinetur"]

Reg. 66. [margin note beside "ſumere in lege"]

erit

erit ex historicis, quænam talia in Legislatore esse potuerint, quæ spe, memoria, vel præsentia sua ad aliquem affectum impellere eundem potuerint. Affectuum quoque caussæ, & naturæ probe erunt & exacte cognoscendæ, cui rei Rhetorica Aristotelis [qq] non parum inservire poterunt, ut, quomodo, erga quos, quibus de caussis affectum aliquem concipiamus, & deponamus, item ad quæ suscipienda, per hunc vel illum affectum plerumque incitemur, eo rectius intelligamus. Et quoniam affectus magna ex parte in sanguinis aliquo motu consistunt, temperamenta quoque, & eorum proprietates, ex Physicis, & alia affectuum & propensionum animi signa aliunde addiscere non parum proderit. Dein singularia sedula admodum cura omnia erunt colligenda in Legislatore, & ijs quæ lege continentur, una cum adhærentibus utrobique circumstantijs, ut anne aliqua affectum eiusmodi luculenter probantia adsint, nobis innotescat. Ita Tacitus, [rr] ille prudentiam adjuvantium Historicorum facile princeps, eleganter mortem Agrippæ non ab Augusti odio, sed à Tiberij metu hisce verbis colligit. *Multa sine dubio sævaque Augustus de moribus adolescentis questus, ut exilium eius Senatus consulto sanciretur perfecerat: cæterum in nullius unquam suorum necem duravit, neque mortem nepoti pro securitate privigni illatam credibile erat. Propius vero, Tiberium ac Liviam, illum metu, hanc novercalibus odijs suspecti & invisi juvenis cædem maturavisse.* Hæc auctor famosissimus, quem tot commentariis nondum oppressum, tot axiomatibus excerptis nondum exhaustum aliquando (ita spero divina benevolentia permittet) solide enucleabimus, & quantum & qua mentis conformatione legenti ad prudentiam, qualis illa in corruptis rerum publicarum formis conceditur, & ad solidam illam & veram postea indagandam, ut & ad scientiam utrique necessariam conferat, plene, & ad oculum designare aggrediemur. Sed unde digressa est revertatur nostra oratio, ICti itaque est hac ratione, cognita natura & signis appetitus rationabilis, & Pag.79.

affe-

qq *lib.2. cap.2. & seqq.* rr *Annal.1.cap.6.*

affectuum, & ponderatis circumstantijs, si quæ eorum adesse signa & argumenta viderit, deficiente alia caussa, eos legi assignare. De concursu huius causæ cum aliis agendum. Et vero quod cum ratione & opinione rationi consentanea stare nequeat, obscurum haud amplius, existit. Eę enim si adsint secundū illas lex diiudicatur ut perfectiores, & ad voluntatem res recidit. Plures tamen affectus concurrere non prohibentur ad eandem legem caussandam. Possunt enim plures affectus ad idem nos movere, & ijdem affectus

Reg.68. ad multa incitare. Vbi ergo affectus plures æquali boni-

Reg.69. tate concurrunt, omnes admittentur. Sin aliquæ contra rationem plane sint, excludentur, alijs solis retentis. Quod si aliquæ sint cum ratione coniunctæ res ad voluntatem recidet, & locum habebit denuo Reg. 27. & 57. Cum aliis caussis si coniungantur, quoniam æque perfectas illas ex Reg. 65. di-

§.9. hoc c. ximus, vbi ipsarum quoque naturam exposuerimus, quid agendum sit patebit.

XIV. Restringendi hinc orientes Regulas iam contemplabimur. Concludimus ergo ex dictis. Si solus affectus ali-

Reg.70 quis caussa legis intelligatur, cessante eo ob accidens aliquod in dato casu, ICtum legem cessare dicere, seu restringere debere. Cum enim alia caussa non adest, hæc vicem rationis ex beneplacito legislatoris, cui omnem suam essentiam leges positivæ debent, fungi cogitur. Obseruandum autem hic, cum plerique affectus, per quos appetitus sese exerit, non in genera, sed in species, & in individua operentur, oriri ex affectibus plerumque leges speciales, quæ privilegia vocantur, quorum propterea licet naturam hinc interpretari, & restrictionem facere, & intelligere illas Doctorum: à Legislatore in fauorem concessa nō debent in dam-

Reg.71 num eorum quibus concessa sunt malitiosa interpretatione detorqueri. I quod & effatis ff & exemplis rr leges ipse

Ro-

ff l. nulla iuris ratio, 25. ff. de L. l. quod favore, 6. C. h. t. l. plures apochis, 19. C. de fide instrum. cap. ob gratiam 6. de R. I. in sexto. rr l. contra juris civilis, 28.

mana consentiunt. uu Cessat enim hic caussa ob quam sunt data, ob amorem enim conceduntur in signum benevolentiæ: id quod cessat, ubi damnum emergit ex priuilegio. Ità pariter scribunt. Onera personæ imposita non debere extendi unde sequitur, pœnas in exemplum a principe datas non debere ad alios transferri. Sunt enim odia hæc personalia. Liceret ejusmodi plura per omnia affectuum genera adducere, nisi in generalibus nobis subsistere decretum foret. Ex his igitur fundamentis multas leges à Iustineano fine condigna caussa in favorem mulierum latas cognoscere & interpretari possemus, etiamsi eum γυναικοκρατούμενον fuisse ex Historijs nesciremus. Verum quid si plures affectus eiusdem legis caussæ adferentur? Vbi sunt æqualis bonitatis, ibi non nisi cessantibus cunctis restringetur. Vbi vero irrationales seu rationi repugnantes intervenerint, cessantibus rationi non reluctantibus lex quoque cessabit. Nam in diversis causis pro optima præsumitur, & rationi plane repugnantes non attenduntur.

Reg.72.

Reg.73.

Reg.74.

XV. Ad consuetudinem nos vertimus. Quæ est perfectio facultatis operatricis, orta ex crebra actione, & faciens ut iam aliter atque hactenus egimus, agere sine difficultate non possimus. Vnde liquet aliquam reliquarum caussarum necessario hic præcessisse intelligi, quippe qua moti priores illas actiones per quas consuetudo introducta est, perfecimus. Ijs vero cessantibus relinquitur aliqua propensio seu promptitudo ad easdem actiones cessante caussa repetendas, quæ est illa consuetudo. Ita ex consuetudine domi latere dicitur, qui cũ primo metu aliave de caussa ęgredi ædibus vetaretur,

L post

de pactis. l. cum hi. 8. §. cum transaction. 6. ff. de transact. l. cum venditor, 2. ff. de l. commissoria. l. Carbon. edict. l. non eo minus. 14. C. de procurat. l. plures apochis. 19. C. de fide instrum. l. generaliter. 5. in fin. C. de sec. nuptijs.

uu Dd. ad leges citatas, imprimis. l. 25. ff. & l. 6. C. de ll. Dynus, &c. ad c. 61. de R. I. in sexto. Thomas de Tomasettis. Reg. 143. Vigel. Method. I. Civ. part. 1. c. 2. n. 5. Reg. 8. Donell. 1. comment. 13. Forster. lib. 2. cap. 3. n. 19. Pheder. part. 1. m. 2. n. 128. Io. Petr. Monett. de option. cap. 3. n. 142. Surd. decis. 195. n. 5. Mantica de tac. & ambig. convent. lib. 2. tit. 12. n. 27.

postea ob diuturnam illam mansionem, jam non cupit exire; sed lubens domi residet. Ita si legislator ex affectu, V. Gr, erga uxorem, primo inductus, in omni casu jura favorabilia fœminis condere: dein cessante eodem, ex consuetudine ita agere perget, hæc consuetudo erit hujus legis caussa. Nam quamdiu affectus ille duraret & si jam ita perfecta esset facultas operatrix, nihilominus patet affectum adhuc esse caussam actionis illius. Et similiter de caussis reliquis. Consue-
Reg.75. tudinem itaque profitenti legislatori tunc creditur, si caussam aliam, meliorem imprimis, adesse liquido nō constat, nec de voluntate eius detegendi veram caussam dubitatur.
Reg.76. Contra si melior ratio vel alia caussa appareat, & cur Legislator occultare eandem voluerit, colligi possit, ea
Reg.77. merito præfertur. Quod imprimis notandum si consuetudo rationi repugnet, vel caussa legis esse nequeat. Verum hęc omnia raro evētura esse, ex natura legum, & prudentis patet. Nam prudens consuetudinem ejusmodi casibus non facile profitebitur. Interim cum hæc sint generalia, ad omnia jura applicanda, quæcunque poterunt evenire, licet numquam evenerint hactenus, & raro eventura sint, debent complecti. Hæc de confessione Legislatoris: paria de aliorum attestatione judicamus, inspectis testium requisitis iterum & perpensis. Quod si ipsi colligere debeamus an consuetudo Legi ansam dederit, imprimis id quod sæpè fecit Legislator attendemus, hoc enim est signum apertissimum consuetudinis: dein an sine omni alia caussa id fecerit, circumspiciemus.
Reg.78 Et ita ex natura & signis consuetudinis, ICtus deficiente omni alia caussa, consuetudinem legi assignabit. De copulatione consuetudinis cum aliis caussis res clara est, quod ea non detur: nam aut cessabunt, ut jam ante diximus, priores caussæ, aut illis manentibus, ipsæ, & non consuetudo legem caussabuntur Inter se vero si conveniant, idem quod de affectibus judicandum.

XVI. De restrictione ex consuetudine vix attinet hic verba

ba facere. Rarissimè enim continget, prudentem ex consuetudine sine omni alia ratione adiuncta quidquam agere. Est enim id incuriæ & negligentiæ, a prudente alienissimæ. Sufficiat ergo in hoc eventu, Cessante cõsuetudine Legislatoris, Reg.79 legem penitus cessare, & in cæteris rem eodem atque in affectibus determinatum, modo sese habere.

XVII. De vi, seu necessitate, ultima sit inter caussas legis consideratio. Est autem vis principium extra Legislatorem positum, cogens eundem ad legem talem vel talem faciendam, sive faciens ut non possit non eam facere. Patet hinc propriè illam non esse caussam legis, cum faciat legem non oriri ex consensu, invitus enim & coactus agens, non videtur consentire. Vnde nec prudentia locum hic habet, quippe quæ cum electione conjunctas actiones moderatur. Interim tamen usu venire aliquando videmus, ut Legislator etiam maximè invitus aliquam legem condere cogatur, accidente aliquo ita imperante. Potest tamen fieri ut cum necessitate alia aliqua caussa sit conjuncta, V. Gr. ratio, vel opinio, si nempe agens eam habeat, & secundum eam cogat. Ita poterit aliquis cogere legislatorem ad condendam legem, quam alias ipse numquam in animum induxisset suum, quæ tamen ipsa rationem suam habeat sive naturalem, sive in opinione bona cogentis. Tunc vero an ex ipsa illa ratione aut opinione ex qua valet lex censebitur? Respondeo non debere hic negligi consensum, neque videri voluisse Legislatorem ea ad quæ est coactus, adeoque nec eorum rationes, & propterea neque ICti erit hanc ei affingere voluntatem, ultra quam consensum est professus. Quod si non fuerit pura necessitas, ex qua sunt actiones mixtæ, dabitur aliqua electio, & concurret aliquod iudicium de bonitate eius quod electum est, ex una dictarum caussarum profectum. Quare eo res recidet. In mera vero necessitate, quid agendum videamus. Et vero indagatio eius procedet parem in modum cum eo, quem de consuetudine diximus, repetita simul regula 67. Nam & semper dubitandum est hic de confessione Legislatoris & testimonio aliorum, an occultandi ve-

ram, sive prætendendi falsam caussam ulla habuerint: incitamenta, quę eo magis præsumuntur, ubi melior causa adest. Adeoque si caussa adest melior, & prætextus argumenta,
Reg. 80 Reg. 81 ICtus meliori illi inhærebit. Sin secus, legislatori credet, vel alijs de necessitate affirmantibus. Sed hæc omnia rarissime occurrunt, & legem a sua natura recedere faciunt: quare brevissimi sumus, imprimis cum ex superioribus hæc intelligenti cuivis possint decidi. Si colligi necessitas debeat a ICto, id fiet ex eo præcipue signo, si invitum videat agere legum conditorem, & contra solitas caussas agendi & rationes, & mores seu affectus, & consuetudines. Tunc enim colligetur satis probabiliter caussam externam adesse. Hac
Reg. 82 ergo ratione ex natura, & signis necessitatis per diligentem circumstantiarũ inuestigationem, omnibus alijs caussis deficientibus de vi argumentum capiet interpres. Poterunt vero & plures concurrere necessitates ad eandem
Reg. 83 legem caussandam, quæ simul erunt ICto admittendæ. Cum alijs vero caussis concurrere nullo modo necessitas pura potest, cum hæc electionem excludat, illæ recipiant. Ita non poterit aliquis coactus & sponte simul fecisse. Videsis plura de invitis & voluntarijs ac mixtis actionibus demonstrantem suo loco Aristotelem, vv quem hic describere nolumus.

XVIII. Cum & raro ex necessitate leges oriri & ex superius allatis caussis hæc deduci posse iam prædixerimus: de restrictione quoque breuiter nos expediemus. Vnde hoc solum addimus. Cessante necessitate legem caussante, ces-
Reg. 84 sare legem. xx Vbi enim una sola est caussa cur legis termini cohæreant, ibi ea cessante & lex cessabit. Sic vbi plures
Reg. 85 necessitates ad eandem legem introducendam conveniunt, non nisi omnibus cessantibus lex restringitur.

XIX. Ha-

vv *lib. 3. Nicom. c. 1. & seqq. M. M. 1. c. 13. & seqq. & 2. Eudem. c. 6. & seq.*
xx *Alc. de V. S. lib. 1. n. f. 125. Dd. ad l. quapropter necessitatem 162. ff. de R. I.*

XIX. Hactenus ergo singulæ caussæ quomodo indagentur, quomodo legem, vel singulæ vel plures, eiusdem aut diversi generis concurrentes caussentur, plene, credo, perspeximus. Quæ dum animo nobiscum singula recolimus, non possumus non unum atque alterum, in genere ad omnes pertinens inde deducere. Principio itaque dicimus: in assignandis caussis legum imprimis caute debere progredi ICtum. Vbi enim error maxime vitiat interpretationem, ibi maxima adhibenda cautela. Iam vero hic idipsum contingit dum per errorem commissum vel lex fit quæ non est, vel fit in casu ubi non est, vel ubi erat desinit. Deinde illud quoque ex dictis colligo: præ omnibus caussarum indagationibus maxime esse propriam ICto causæ specialis Politicæ indagationem. Quæ enim caussa legibus positivis propria est, ea ICto, qua ICto maxime convenit: atqui hæc talis est, & leges proprie positivas facit. Ergo. Porro neque hoc negligendum est, quod quædam caussæ legum non totam legem exhauriunt, seu totius legis sunt caussæ; Quod tum imprimis accidit, cum specialis aliqua determinatio additur legi caussam habenti generalem, id vero vbi fit determinatio illa caussam sequitur, & ea cessante cessat. Ita V. G. constat ratio cur dentur curatores minorennibus, nempe quoniam nondum plena ipsis est & perfecte sufficiens ad bonorum administrationem prudentia: quare vero ad vicesimum quintum usque annum, ea porrigatur ætas, & non in vicesimoquarto subsistat, vel ad vicesimumsextum sit extensa, ex illa ratione non liquet. Quippe cum naturalia iura & scientifica universaliter omnia determinent, prudentiæ legislatorum hæc actionibus humanis applicanti incumbit, ad tollendam ambiguitatem omnem, & litium occasionem certos fines, & accuratos apponere, qui etsi plerumque sint arbitrarij, tamen ex caussa generali vim suam sortiuntur. Vlterius quæri non absurde poterit, annon fieri possit, ut lex plane caussam non habeat, neque assignari sibi patiatur;

Reg. 86

Reg. 87

Reg. 88

tur: sive an omni necesse sit legi caussam adscribere. Et vero omnem legem suam habere caussam certum est: yy neque enim sine caussa quisquam agit, multo minus prudens, qualem voluimus legislatorem. Quod autem interdum contingit caussam legis non apparere ICto, id quousque sese extendat considerandum est, ut quando excusandus, quando arguẽdus sit ICtus, & quænam hic arti quæve artifici ad scribenda sit imperfectio, appareat. Vniversalia autem, quatenus sunt finita, cum sint cognoscibilia, eorum inscitia, uti jam ante retulimus, ICto merito imputabitur. In singularibus vero errari contingit sępissime, & infinitis modis, quemadmodum ea ipsa possunt esse infinita. Ita si singulare aliquod

hoc c. 6. 9. adeo sit alienum à civili scientia, ut quomodo sub aliquo eius subiecto subsumi debeat, ex alia demum sit probandum, jam olim ICtum quodammodo posse excusari concessimus. Ita & in speciali Politica ratione usu venire potest, ut ita sint latentes circumstantię ex quibus finem coniectare debemus, ut vix idipsum fieri possit, imo plane interdũ non possit. Id quod crebrius erit, si unius præcipuè partis, verbi caussa imperantis bonum per id contra aliam quæratur, ut in Oligarchia divitum, in Democratia pauperum: tunc enim studio aliquando hæc occultantur, etsi raro id obtineri possit. Sic & in opinione, & reliquis caussis latere possunt singularia, ex quibus iudicia earundem erant petenda.

Reg. 19. **Vbi ergo ita latent singularia, ut nulla curiositate ac diligentia possint indagari, omnino excusatus erit ICtus, caussam ex ijs petendam non inveniens.** Vltra enim id quod potest, nemo obligatur. Raram autem esse necessario debere eiusmodi occultationem, imprimis in melioribus rebus publicis liquet. Quippe ubi ad communem finem omnes debent per leges duci, ibi omnino finis ille constabit, & erit notus, adeoque omnino diligentius consideranti, quomodo lex ad eundem conducat patebit; quod si euidenter non conducat, vel plane non conducat, iam nominatenus saltim lex erit, cum ad fi-

yy *vid. Galesium de exercitat. Iurisperit. lib. 1. n. 140. & seqq. ibique citatum D. Thomam, &c.*

finem ducere legem omnem ex definitione constet, adeoque hæc erit ICto parum attendenda. Quod si ponatur, lex quæ prosit, ignoretur autem ejus caussa, siquidem ex reg. ult. 89. excusatus erit ICtus, etiam ob restrictionem omissam excusabitur, neque inde orientis injusti caussa existet. Tandē videmus errare etiam posse interpretem in caussis assignandis. Verbi gratia si latent veræ caussæ signa, & apparent alterius quæ revera non erat caussa legis: tunc enim cogetur interpres pro his præsumere. Porro quoniam diximus ex natura & signis opinionis, affectus, consuetudinis, & necessitatis quæ videntur circumstantiis inesse, debere eas legibus assignari, si plurium caussarum signa inveniētur, pro pluribus & probabilioribus signis etiam caussæ plures assignabuntur. Hinc est quod dicunt Doctores zz *in dubio standum pro pluribus coniecturis, ac præsumptionibus*. Item *qui allegat verosimile, allegat textum legis*, *Et magis verosimile vincit minus verosimile*, & similia, iam autem euenire aliquando potest, ut indicia veræ caussæ lateant magis, & pateant alterius, unde secundum hanc regulam procedens ICtus noster aberrabit falsam caussam assignando. Sed cum hæc non sit eius culpa, ex Reg. 89. neque ei adscribetur. Imo cum eiusmodi leges parum possint facere ad rempublicam, & propterea a sua perfectione & natura multum recedant, error quoque iste erit exigui momenti. Reg. 91.

XX. Priusquam finiamus, pauca etiam de Restrictione in genere, sive de caussæ ad singularia applicatione, perinde atque de ipsa caussa videbimus. Est autem & in restrictione summa adhibenda cautela, ne fiat ubi non debebat, aut ubi debebat non fiat. Alterutrum enim si contingat, aut fit lex ubi non debebat, aut desinit, ubi stare eandem conveniebat. Hoc ut caveatur, & debitum in modum fiat opera- Reg. 91.

zz *Bald. ad l. sive possidetis. C. de probat. Tiraquell. præfat. in l. si unquam. Fr. Becc. cons. 101. Cephal. 287. Menoch. cons. 113. n. 13. Rim. Iun. cons. 301. Vasq. de success. progress. lib. 1. § 6. n. 12. Stephan. Gratian. discept. forens. tom. 5. c. 878. n. 16. Euerh. loco a verosimili.*

Reg.92 ratio, generale hoc ex dictis colligimus. Nempe Vbicun-
Reg.93 que caussæ legum cessant, ibi & ipsas debere cessare. Vbi
non omnino cessant, leges debere manere, etsi sint duræ,
& injustæ. Quodcunque enim non potest tolli lege manente,
id ICtus non tanget ex Reg. 13. Debet preterea in restrin-
Reg.94 gendo esse rarus ICtus, & parcus. Nam quod facit cessa-
re legem, debet esse contingens raro, cum lex sit contin-
gens utplurimum. Restrictio facit cessare legem. Ergo or-
dinarie & regulariter non adhibetur restrictio, sed raro. Po-
test etiam errare Legislator in restringendo, sicut in assi-
gnanda caussa. Si enim lateat circumstantia caussam legis
faciens cessare, ita ut nullo possit modo indagari vel a studio-
sissimo, non poterit quoque restringere: verum id non sua,
sed circumstantiæ culpa accidit, & ipse nihilominus dicit,
quod diceret Legislator, si esset præsens. Nam & ille, hoc
posito, circunstantiam illam non videret, adeoque erro-
rem eundem erraret. Vnde ICto circumstantia quæ legis
Reg.95 caussam cessare facit, adeo occultata, ut per prudentiam
nullam observari ac deprehendi queat, non restringenti,
nihil imputabitur.

XXI. Atque hæc de restrictione, quæ æquitatis caussa est, cujus jam naturam plene & perfecte cognoscere licebit, & intelligere quæ super ipsa a Philosopho aaa sunt tradita. A quo definitur ἐπανόρθωμα νόμου, ᾗ ἐλλείπει διὰ τὸ καθόλου. (*Correctio legis quatenus deficit, propter universalitatem.*) Id quod jam obscurum amplius esse non potest. Nam quod lex utplurimum adhibendū de omni dicit, idipsum ubi non adhiberi debeat, per ęquitatem determinatur, adeoque universalitas illa legis emendatur. Dicitur præterea æquum & ab omnibus & hæc loco à Philosopho, melius justo, seu jure stricto, quod ita ad differentiam, vulgo vocatur, & in eo deficit, quod generale nimis est, adeoque per æquitatem restringendum. Patet ergo & hujus veritas ex dictis; Quod enim emendat aliud, id sane

aaa 5. *Nicomach.* 14. *&* 4. *Eudem.* 8.

fane eo est melius. Iam vero per æquitatem jus strictum emendatur. Ergo. Denique, & inde colligimus, ICtum perfectum debere esse æquum & bonum. Debet enim in restringendo, adeoque in inveniendo & definiendo æquo, exercitatus esse. Aequus autem est, ὁ τοιούτων προαιρετικὸς καὶ πρακτικός (*qui ad æquitatem spectantia proponit sibi, & agit*) pergente eodem Philosopho. Vnde cum perfectus ICtus perfecte restringere leges debeat, idest semper ubicunque opus est, neque pati, ut quidquam se impediat in hocce: habitus vero ille ita agendi sit æquitas: necessario inde conficitur, perfectissimum Iurisconsultum maxime æquum fore.

CAP. V.

De altero legum vitio nativo & inevitabili, quod est insufficientia earundem, & quomodo huic auxilium ex Interpretatione extensiva sit petendum, quæ qualis sit, & quomodo ex legum caussis fiat, explicatur.

SVMMARIA.

1 *Continuatio.*
2 *Insufficientia legis vitium nativum & inseparabile, quomodo legem lædat, vel qua labe adspergat.*
3 *Quod eidem auxilium ex interpretatione extensiva ferendum, & quanam ea sit.*
4 *Generalia superius proposita denuo ex hoc principio demonstrantur, & aliqua de extensiva interpretatione universim adduntur.*
5 *Ex ratione Naturali vel Civili una aut pluribus quibus modis lex debeat extendi.*
6 *Ex opinione quibus modis lex extendatur.*
7 *Item ex appetitu, & affectibus Legislatoris.*
8 *Ex consuetudine eiusdem.*
9 *Ex necessitate.*

10 *Generalia de extensione, & circa eam necessaria cantela, & contingentibus erroribus, & difficultate majore, quam in Restrictione.*

11 *Aequitas, quod etiam in extensione attendatur, idque & ex mente Aristotelis, cuius textu fuse enodato, ex ipsa rei veritate fit decisio.*

I. HVcusque de primo legum perpetuo & haud evitabili vitio prolixi satis fuimus, ut et de remedio ejus, videlicet Interpretatione restrictiva, de cuius natura, ac definitione quid alij senserint, a quasve regulas vel inutiles, vel parum fundatas præscripserint, jam non recensibimus; contraria tamen maxime & nostris repugnantia, ad majorem dictorum evidētiam in Appendice perstringemus. Nunc ad alterum æque nativum legibus vitium, atque inseparabile, nostra se convertet oratio, ut & ejus naturam, & quam præstare poterit ICtus medelam indicemus.

II. Est autem & illud jam superius nobis propositum, insufficientia videlicet legum, in eo consistens, quod actionibus omnibus ad finem civitatis aliquid vel emolumenti, vel impedimenti afferentibus, prædicata sua non sunt assignata: sive ut vulgariter loquar, quando de casibus præcipuis aliquot leges nullę sunt perlatæ. De hac legis imbecillitate non abs re fortassis fuerit statim ab initio illud decidere dubium, an videlicet sit inevitabilis, & præcaveri à Legislatore nulla prudentia possit. Etenim superius nondum satis fuse hęc quęstio ventilata est, imo in præsentem locum dilata. Iam vero non sine fundamento aliquo & veri luculenta specie videri possit, cum leges omnes universalęs esse voluerimus, universalia vero sint finita, ex mero Legislatoris vitio fieri, si actiones omnes ijsdem haud comprehendantur. Verum

a *Bartol. Bald. Alexand. Iason. Salicet. & alij Dd. quamplurimi ad l. adigere & alias adductas supr. litt. ee. & post antiquiores Everhar. loco a rat. leg. stricta. Forster. de interpret. Iur. lib. 2. c. 3. Coras. de Iure Civ. in artem redig. par. 4. cap. 5. & seqq. Donell. 1. comm. 13. Hunnius de Author. & Interpret. Iuris. lib. 2. cap. 3. & seqq. Steph. de Pheder. par. 1. memb. 3. Paul. Paris. vol. 1. cons. 102. Habn. ad paratitl. ff. de ll. &c.*

rum enim vero ut quam expeditissime hunc nodum solvamus, universale illud dupliciter dici de lege potest, vel respectu habito ad integrã propositionem legis, ut nempe in eadem prædicatum toti subiecto & omni insit, vel vero solius subiecti intuitu, ut id ipsum de multis dicatur. Quarum posterior universalitas, si sit nimia, & legis subiectum nimis multa comprehendat, non leve inde legi vitium oritur, uti postea fusius probare conveniet, nunc locus Aristotelis [b] sufficit, ubi sequentem in modum disserit. *μάλιστα μὲν ἐν προσήκει, τοὺς ὀρθῶς κειμένους νόμους ὅσα ἐνδέχεται πάντα διορίζειν αὐτοὺς, καὶ ὅτι ἐλάχιστα καταλείπειν ἐπὶ τοῖς κρίνουσι.* (*Maxime igitur conveniens est, ut rectè lata leges quantum eius fieri potest omnia definiant, & quam minimum relinquant judicantibus* definiendum: & paucis interiectis, *δεῖ ὡς ἐλαχίστων ποιεῖν κύριον τὸν κριτήν* (*oportet inquam paucissimis relinquere dominum judicem.*) Quorum ratio ex allatis jam olim à nobis potest colligi. Nam si legis est præcipua virtus dirigere, perfectio ejus erit optime dirigere, hoc autem fiet, si quam in paucissimis directionem relinquat judici, & omnia quousque potest sola dirigat. Hoc vero impediet nimia illa universalitas subiecti, faciens multa de subsumptione singularium intricata litigia, & certamina, à judicibus deinde discernenda: necesse ergo omnino erit leges recte conformaturo descendere ad species actionum infimas, iisque sua prædicata per quæ ad finem communem reddantur idoneæ apponere. Non ergo dicet legislator: injustum faciens, ex vitio agens, vel ex iracundia lædens aliquem luet pœnas. Ita enim quantis disceptationibus fenestræ aperientur, quis se injuste vel ex vitio egisse, aut ex iracundia læsisse fatebitur? Potius ergo transeundo delicta orientia ex iracundia singula, eorumque gradus, constituet pœnas debitæ proportionis. Sic & contractus negotiaque alia recensens quæ sint officia partium, & quæ contra justitiam ubique fiant, adsignabit præmijs pœnisque cum prohibitionibus, & imperio, adiunctis. Ita enim per legem decidentur quæ iudicis arbitrio antea indigebant. Hæ autem

cap. 6. §. 9.

b 1. *Rhetor.* 1.

actionum humanarum species (id quod inspicienti eas quotidianus usus infinitis exemplis probabit,) tantas recipiunt varietates, tantis obnoxiæ sunt mutationibus, oriuntur modo novæ, modo intereunt veteres, vel in alium finem diriguntur, aut mille circumstantijs variantur, ut mente eas comprehendere, nedum legibus, nulla ratione sit possibile: cum hasce consentiente Neratio c finitas esse, ut memoria teneri queant, utique velimus, illas vero infinitas prorsus esse videamus. Vnde ipsi Legislatores Romani d qui tamen tanta nos legum copia obruerunt, nondum omnes casus decidi potuisse sæpius conqueruntur. Neque id mirum cum tot millia librorum quæ veteres ICti antea ediderant, tot rescriptorum, edictorum, constitutionum, & responsorum myriades nondum suffecerint. Videmus ergo actiones humanas infinitas esse, adeoque intellectu non adeo commode comprehendi legibusque determinari posse. Atque ita habemus secundum legum vitium, non tam Legislatoris, vel legum, quam ipsius materiæ vitio obveniens. Id quomodo vitiet legem & corrumpat, pariter apertum est. Facit enim certos casus legibus non comprehendi, seu actiones aliquas sine modis seu sufficientibus ad finem directionibus relinqui.

III. Qua ratione jam vitium illud tolletur? An *legislatione*? sane ea hoc fiet commodissime, neque dubium est ubi illa licet uti, & ipsius legislatoris voluntatem habere, eam præferendam e. Sed nobis quid ICto hac in parte conveniat demonstrandum est. Illius vero non est leges condere. Nihil ergo ei restabit, quam ex legibus latis voluntatem Legislatoris etiam in hoc casu indagare. Id vero fiet, si caussas quibus inductus Legislator similia sive eandem rationem habentia decreverit, investiget. Nactus itaque casum aliquem legibus non comprehensum, perlustratis ijsdem, seligo casus alios & imprimis similes meo, vel analogos (ex ijs enim ve-

ro-

c *l. in omni parte 2. ff. de Iur. & facti ignor.*
d *l. neque leges. 10. & l. non possunt. 12. ff. de ll. & ad eas Dd. Donell. 1. com. 13.*
e *l. tanta. 2. §. sed quia divina 18. C. de V. I. E.*

cosimile est; me maximam voluntatis convenientiam consequi posse,) & inquiro caussas, quibus motus legislator attribuenda hæc vel illa prædicata iisdem censuerit. Postmodo quænam harum caussarum etiam in nostro casu locum habeat, & proportionem quoque inter eum & prædicatum aliquod dictarum legum constituat, quæro: quã si invenio, id ipsum prædicatum, quod per hanc rationem alius casus habet, meo quoque casui attribui voluisse Legislatorem colligo, & illam legem in hoc meo casu locum habere caussæ identitatem concludo. Quod quomodo in singulis caussarum superius enumeratarum procedat, ulterius erit constituendum: Interim nunc constat quæ interpretatio hic locum habeat. Extensio nimirum legis ad casus non comprehensos, sive extensiva interpretatio, quam alij *Intensivam, Ampliativam, prorogantem, progressionem, transgressionem, productionem, tractionem, porrectionem, suppletionem, repletionem, adeptionem, serptionem, ratiocinationem, collectionem*, & nescio quo non præterea nomine vocitantes, f varijs modis definitã reliquerunt. g Nobis extensio ea vocabitur, nomine usitatissimo, & rem maxime exprimenter, quippe cum legem ad ea ad quæ propriæ non erat lata, ex caussa voluntatis legislatoriæ extendat, definiturque, Interpretatio tollens in legibus vitium insufficientiæ per caussas eatundem, trahendo legem ad casum proprie ea non comprehensum, ob caussæ identitatem. *ad c. præc. §. 4.*

IV. Exinde conficimus denuo Reg. 17 Cum enim omni legi id accidere possit, ut ad similes casus extendatur, si casus oriatur ei similis, quem ipsa comprehendit, consequens est omnium legum caussas ut quærat extẽsivam interpretationẽ exer- *cap. 2. §. 14*

f v. imprimis Barthol. Cæpoll. cap. 1 de interpret. iur. extensiva.

g vid. præter modo laudandos ad §. 5. l. Bald. in l. si furiosis C. de nuptijs. & illum citantem Petr. de Ravenna singular. 398. Forster. de interpr. lib. 2, cap. 2. Everbard. de ration. legis larga. Stephan. de Pheder. part. 1. membr. 1. Constantin. Rogerius de interpret. juris parte 5. & seqq. Coras. de Iure Civili in artem redigendo. part. 4. cap. 7. & seqq. Hunn. de auth. & interpr. jur. part. 2, c. 13. & seqq. & Cæpolla & Mattheus Matthesilanus peculiaribus tract.

exerciturus. Patet etiam hinc denuo, quod jam olim statuebamus, non tam singulis legibus; quam toti earundem systemati & corpori inesse illud vitium. Neque enim hęc vel illa lex proprie potest dici vitiosa, ex eo quod casus ille non sit comprehensus, sed toti complexui illi & compagi legum de est aliquid, quo licet modo per interpretem supplendum. Equidem regeri posset debuisse legis illius quæ extenditur subiectum concipi universalius, ut & hoc nostrum comprehenderet: sed ita fortassis illa universalitas, ceu innuebamus modo, obscuritatem peperisset. Iam ut ad præcepta extendendi accedamus, observentur hic duæ illæ partes nostræ definitionis, ex quibus potissimum omnes reliquæ regulæ huc pertinentes demonstrabuntur. Prima est, quod ex caussa legis fieri diximus extensionem. Si ergo **Omnis extensio fit ex caussę identitate, Quæcunque extensio fit**
Reg.96. **sine caussæ paritate, ea est respuenda.** [h] Altera est, quod deficiente demum lege eam fieri voluimus. Vbi enim lex adest, extensione non indigemus. Et ubi voluntas Legislatoris est expressa, inepta est de ea coniectura, & contra Reg.4. Si ergo **Omnis extensio in defectu legis demum fit,**
Reg.97. **ubi lex est, merito ea reprobatur.** Antequam ad specialia transeamus, addo aliam ad universam hanc materiam pertinentem regulam. Nimirum quod **Ex unaquauis caussa**
Reg.98. **eousque debet extendi lex, quousque Legislator ex ea videbatur operaturus.** Hoc enim est, dicere idem quod diceret Legislator, & non facere legem contra ipsius voluntatem, secundum præceptum Regul. 15.

V. Iam ad singulas caussarum modo inventarum species progredimur, neglecta iterum natura, & fortuna. Prima itaque sese offert ratio legis, proprie ita dicta, quæ triplex fuit probata. Naturalis, Civilis generalis, & specialis. De
Reg.99. his tribus dico. **Vbicunque eadem ratio, ibi eadem est**

lex

---

h *v. Philipp. Francum. tract. de petitoriis n. 17. Io. Baptist. de Villalobos. Opinion. commun. litt. E. n. 150. Everhard. loco à ratione legis cessante, & reliquos modo nominatos.*

lex, nisi contraria legislatorijs voluntas pateat: per regulam proximam. 98. Et in hoc tum leges Romanæ exemplis i & testimonijs k nobis adstipulantur, tum Doctores l omnes nobiscum una sentiunt. Imo ipsa veritas manifesta a nostra stat parte. Etenim quodcunque ipsum τὸ esse dat legibus, illud quousque se extendit, eousque & leges possunt extendi. Atque ratio cum voluntate legislatoris conjuncta dat ipsum esse legibus, id quod probatum supra dedimus. Ergo. Id quod etiam ad rationum rationes & ita consequenter porrigitur

i *Instit. de legit. patron. tutel. §. 1. ibi. pari ratione. Instit. Quibus modis ius patriæ pot. l. hæc autem 20. §. 1. ff. de adopt. l. si quis. 7. §. servi. 2. ff. de Iurisd. l. quædam sunt personæ. 9. §. nummularios. 2. ff. de edendo. l. nauta. 5. §. 1. ff. Nautæ caup. & stabul. l. item veniunt. 20. §. ait Senatus. 7. ff. de hæred. pet. l. sed etsi. 25. §. de eo. 5 h. t. l. etsi paterf. 9. §. Hoc SCtum. 2. ff. ad SCt. Maced. l. si cum venditor. 66. §. 1. ff. de evict. l. regula. 9. §. & licet 5. ff. de Iur. & facti ignor. l. oratio. 16. ff. de sponsal. l si quis tutor. 60. §. quamvis. §. de Rit. nupt. l. libertum. 64. §. 1. h. t. l. L. Iulia. 4. ff. de fundo dot. l. posthumi. 3. d inj. rupt. & irr. l. 1. pr. de bon. poss. ex test. mil. l. 1. §. 13. & l. 2. §. 23. & seq. de SC. Tertull. l. si postulaverit. 22. §. eum qui. 2. ff. de adulter. l. cap. quinto. 25. §. 1. h. t. l. sed sciend. 3. ff. ad l. Pompej. de parricid. l. moris est. 9. §. si tamen. 3. ff. de pœnis. l. f. C. de const. pecun. l. f. ad l. Falcid. &c. ubi vel expresse vel tacite ratio ad extensionem adhibetur.*

k *l. nam ut ait. 13. ff. de ll. l. illud quæsitum. 32. pr. ff. ad l. Aquil. l. Gall. 29. §. & quid. 5. ff. de lib. & post. l. fin. C. ad L. falcid.*

l *gl. & Dd. ad ll. citatas, item ad l tale pact. § f. de pact. & ad l. si cum except. 14. §. post annum gl. quoniam & rei, &c. Bal. in l. volunt. in fi. & ibi Cynus C. de fideic. Ias. & Dd. com. in l. Titius. §. Lucius ff. de lib. & posth. Abb. in c. nihil de elect. adde Th. de Thomaset. reg. 299. Curt. sen. cons. 70 col. pen. Dec. cons. 50. & 301. Alexand. cons. 36 n. 11. & seqq. lib. 6. Paris. cons. 50. num. 52. lib. 3. Surd. cons. 301. n 19. & decis. 52. n. 10. Honded. cons. 4. num. 72. lib. 1 Menoch. cons. 484. n. 7. & seqq. Calder. cons. 147. Donell. 1. comm. 13. Colleg. Argentorat ad ff. de ll. th. 10. Alfons. Modit. in §. lex est. Inst. de I. N. & Civ. dubitat. 92. n. fin. Portol. de consortib. & fideicomm. legali, cap. 5. n. 14 Molina de Hispan. primogen. lib. 1. cap 4. n. 24. Cæsar Argel. de contradictore legitimo. q. 10. n. 115. Mantica de conject. ult. volunt. lib. 6. tit. 14. num. 21. Ugolin. de off. & potest. Episc. cap. 13. §. 27. n. 1. vers. quid igitur, & c. 49. §. 4. n. 2. Petra de fideicomm. qu. 5. n. 41. & seqq. Vinc. Fuscar. de fideicom. substit. qu. 460. n. 4. & seqq. Knipschild. de fideicom. c. 7. n. 100. Galesius de exercit. Iurisperit. lib. 1. num. 65. & seqq. Gammar. de extens. passim. Alciat. de V. S. lib. 2. Francisc. Gallus observat. lib. 6. cap. 21. Forster. de interpret. Iur. lib. 2. c. 3. Coras. de jur. civili in art. redig. lib. 4. cap. 8. Phedric. part. 1. m. 1. Hunn. part. 2. cap. 14. & seqq. &c. infiniti.*

gitur. Contraria vero voluntas hic iisdem modis quibus caus-sæ prioris voluntatis colliguntur: ex confessione nempe Legislatoris, & aliorum, & argumentis atque indicijs. Vbi
Reg. 100 ergo Legislator à ratione legis adscripta se abijsse testatur: vel legem contra ipsam condēdo, vel alio modo voluntatem indicando, ibi & ipse recedet ICtus. ex Reg. 98. Sic si ex aliorum testimonijs. sed locupletibus, & fide dignis, qualia
Reg. 101 jam antea ubique ea voluimus esse, pateat legislatorem aliud in alijs voluisse, vel ex caussis contrarijs processisse, ex ratione extensio desinit. Quod si ex natura reliquarum caus-sarum id colligi debeat, apprime consideratis hic nobis esse convenit, ne sine fundamento, *cerebrina* uti aiunt Ddres *æquitate* mentem legislatoris pervertamus. Probe ergo quæ signa contrariæ voluntatis habeamus, est observandum, & ex circumstantijs, non quibusvis, ratio est deserta à Legislatore censenda. Vbi tamen contraria voluntas manifesta est, etiam ex ratione inhibenda extensio multo magis ex quavis alia caussa, ex reg. 15 & 98. Generaliter etiam addimus hoc.
Reg. 102 Quod unaquęque extensio, ex caussa qualibet cessare debeat, si per eam lex vitio aliquo essentiali inquinetur. qualia quæ sint ex sequenti capite patebit. Neque enim pro voluntate vitiosa, id est imprudentia legislatoris, sed pro summa ejus prudentia semper est pręsumendum. Reg. 7. In
Reg. 103 specie ergo Ex Ratione naturali cessat extensio si ea vel speciali, vel generali politicæ incipiat enormiter adversari. Cum enim hæ finem proprium Civitatis, cui leges suas scripsit legislator, intendant, haud facile eundem vel tollens, vel graviter impediens aliquid sanciri ab eo poterit, neque eiusmodi quidquam factum esse ab eodem est præsumendum, ex Reg. 7. & 98. Et quamvis rationem naturalem constet eum secutum fuisse in aliqua lege, quæ alicubi dissentiat a ratione civili utravis, non erit tamen ea huc extendenda, sed in ijs retinenda, & cohibenda terminis, ne ad eversionem

rei-

reipublicæ extendatur. De Politica ratione vicissim quæritur an & ea non sit contra naturalem extendenda. Et vero nisi specialiter pateat Legislatorem id voluisse, nec Civilis, nec ulla alia caussa contra rationem naturalē extendetur. Reg.104
Patet autem voluisse eum, si finem habuit propositum plane diversum ab optimo, & attenderit conservationem reipublicæ plane injustæ. Et quoniam ratio naturalis dicit id quod est juris naturæ, quod est honestum per se, imo quod convenit pietati, & apud nos Christianos, quod vera religioni: hinc sequitur, absque expressa notitia & clara voluntatis legislatoris, non extendi contra jus naturæ: neque contra honestatem naturalem: [m] neque contra pietatem, aut religionem, [n] ullo modo debere. Quod si tamen expresse illud voluisse legislatorem constet, omnino ICto qua ICto id faciendum. Neque in hoc peccat, cum ipsi leges ex injustis iustas facere, adeoque mutare, & refingere non liceat. Reg. 10. & 15. Interim constat alibi demonstrandum, quod hæ leges omnes per se sint inanes, neque obligatoriæ, cum neque viro bono contra jus naturæ & honestatem imperanti alicui, neque probo contra pietatem, multo minus Christiano contra religionem quid jubenti, obtemperare fas sit: imo quivis horum mortem potius atrocissimā oppetere, quā horum quidquam exequi debeat. Reg.105 Reg.106 Reg.107 Reg.108

Contra specialem porro rationem politicam, Generalis extendi non debet. Nam contra id quod illi reipublicæ prod est, cui leges scribuntur, nil statuere legislator præsumitur. Hoc vero consistit in speciali ratione. Reg.109
Specialem tamen politicam rationem extendi contra generalem nil prohibet: nam suapte natura ei ut exceptio repugnat, & ei præstat in hac republica. Quod si plures rationes sint eiusdem legis proditæ, quam diu una Reg.110

m *l. in his quæ contra. 15. ff. de ll. Phederic. de interpr. jur. part. 1. memb. 3. n. 59. & n. ultimo.* n *l. sunt personæ. 43. ff. de religios.*

o *v. Vigel. Method. I. Civ. part. 1. lib. 1. cap. 3. exc. 3. Meth. I. Pont. l. 1. c. 2. & 3. Curt. Iun. cons. 138. n. 5. qui contra hanc dicit cum Io. Bapt. a Villalobos.*

Reg.111 earum durat, durat extensio. Quæ enim singula sola dant τὸ esse legi, ex ijs singulis fieri potest extensio. Id autem hæ faciunt rationes à Legislatore approbatæ. Ergo.

Reg.112 Quod si tamen ipse Legislator ex coniunctis se valere demum velle legem ostenderit, etiá hic, sicut alibi, voluntati eiusdem interpres se submittet, ex Reg.14.& 98.

VI. Hęc de ratione legis dicta sufficiant: consequens erit opiniones caussas legum contemplari. Sunt autem eæ vel verę penitus, & conuenient cum ratione, adeoque tota huc recidet cõsideratio: vel vero erũt analogę vero, id est, in parte sui aliqua cum vero conincidentes, & extẽdentur eousque

Reg.113 quo cum ratione coincidunt, vel ei non repugnant, nisi expresse ulterius fieri velle Legislatorem signa aut testimonia sufficientia, quæ hic debent esse non imaginaria, evincant. V.G. Sit lex fraudatorem annonæ capite plectens, quoad rem frumentariam, quoad cætera victus præsidia mulctans quadruplo, addita ratione Dialectica, jam Aristoteli notata: p ob cujus interitum magis dolemus, idest melius, & per consequens, eo privans civitatem gravius puniendus. Hæc equidem ratio hic procedit, quoniam indigentia in Civitate maior est frumentorum quam vini, cui & aqua & alia decocta poterunt substitui. At si extendere hanc legem velis ad alia, exempli caussa ad sapientiæ doctores, & nugivendos: eosque ita comparare inter se tentes, fortassis maiore dolore horum quam illorum defectum plerique in Civitate ferent, adeoque hos abigenti, quam illos divexanti major pœna fuerit dictanda. Quod injustum foret, & ridiculum. Ad rationem itaque hic respiciendum, cum eatenus saltim opinio legem revera, & essentialiter caussetur, quatenus cum ratione congruit. Quare Si falsa plane sit, & erronea opinio, (id quod rarius prudens legis-

Reg.114 lator fieri concedet) nulla fiet extensio. Nam aut lex neque im-

o comm. opinion. P. 292. p lib. 3. Topicor. cap. 2.

impedit, neque juvat reipublicæ conservationem, aut vero eandem impedit. Nam tertium, scilicet ut juuet, non datur hoc loco, cum id ex ratione fiat. Si primum usu veniat, lex erit superflua, & super re indifferenti, adeoque ICti cura indigna lata: si posterius, non poterit ultra de imprudentia Legislatoris, atque ea expressa est, præsumi. Si plures opiniones conveniant, eodem fundamento iuxta reg 111. ex Reg. 115
singulis lex secundum proportionem cum ratione extendetur, falsis neglectis. Quod si legem non nisi ex omnibus Reg. 116
junctis valere Legislator voluerit, pro una omnes habebuntur, & deficiente una deficere omnes existimabuntur.

VII. Ad affectus & appetitum dilabimur. Qui rursus, ut expositum ante est, vel cum ratione aut opinione conjunguntur, & ex ijs æstimantur: vel vero saltim inde participant aliquantulum, & pro ea parte dijudicantur, sicut ex analogia rationis opiniones. Vnde regula. Leges ex affectu partici- Reg. 117
pante aliquid à ratione, vel opinione, ortę, pro ea parte extenduntur iuxta ipsas. Quod si plane ex mero affectu oriantur, plerumque oriuntur inde jura singularia, seu privilegia, dicta quasi privatæ leges, cum affectuum plerique in singularia ferantur, ut sunt amor, ira, gratia, misericordia, & similes. Quamvis neque inficiemur ob rationem singularia jura indulgeri posse. Hæc ergo jura singularia personis singulis seu partibus civitatis concessa, extra personas illas, partes ve Civitatis quibus cócessa sunt, non extenduntur. q vide superius dicta. Quod si contra rationem sit affectus, ex quo lex

q *l. quia tale. 13. solut. matrim. l. cum patronus. 28. ff. de legat. 2. l. 1. §. & datur. 43. de aqu. quotid. l. exception. ff. de exception. l. 1. §. 1. ff. de iur. immun. l. in omnibus caussis 86. ff. de R. I. & l. privilegia 196. h. t. l. leges 3. C. de ll. l. maximarum. 19. C. de excusat. muner. 10. c. privilegium. 7. de R. I. in 6. & ad hosce textus Dd. Bartol. in l. Titia §. usuras, ff. de leg. 2. Abb. ad cap. ordinem. de rescriptis. Barb. in l. quia tale ff. solut. matrim. Ioh. Crot. in l. omnes populi, ff. de I. & I. n. 129. Io. Igneus in l. necessarios. §. non alias, ff. ad SC. Syllan. n. 389. Ægidius Bossius Crimin. tr. de Princip. n. 311. Anton. de Buti in cap. sane. de privilegijs. Natta. cons. 242. n. 1. T. 1. Belon. cons. 51.*

Reg.118 cta est (id quod iterum raro fieri poterit) denuò nulla ex-
Reg.119 tensio locum habebit: cum ceu dictum, pro imprudentia legislatoris ulterius quam ea est clare expressa, non presumatur, nec si in uno male egit, in alijs idem facturus existimetur. Sic
Reg.120 ubi plures affectus legi eidem præbuerint originem, nisi simul junctos eos Legislator voluerit, singuli eodem modo legis extensionem producent.

VIII. Ex his de consuetudine cõstabit. Nam consuetudo, vel cum alia caussa erit juncta, & ex eadem dijudicanda ve-
Reg.121 niet: vel rationi erit consentanea, & ex analogia illa æsti-
Reg.122 mationem sui consequetur: vel verò rationi erit contraria, & extensionem non admittet, idque eodem temperamento, sive una sive plures legi fuerint assignatæ, observando.

IX. De necessitate quoque res clara est. Quippè parem in modum ea ulterius ad similia non extendetur, sed ubi eadem erit necessitas, eadem lex vigebit, non ultra. [r] Et
Reg.123 sic si plures concurrant. Quod si necessitate cessante lex
Reg.124
Reg.125 manserit, iam ex alia caussa ea retenta fuerit necesse est, ac propterea ex illa extensionis fundamenta accipiet. Interim quoniam hæ posteriores causæ raro locum habent in legibus, breviores merito in explicandis ijsdem esse debuimus.

X. Atque hæc de singulis caussarum speciebus satisfacere nobis debent: nunc generalia aliqua ex hisce colligemus.

Pri-

n.3.T.1. Iac. Phil. Port. cons. 184. n.4. T.4. Schrader. cons. 1. n. 521. & cons. 14. n. 43. T. 1. Tiber. Decian. resp. 24. num. 19. vol. 2. Card. Tusch. litt. P. concl. 746. Tiraquell. de retractat. §. 26. gl. 1. n 61. & de iure primog. q. 37. n. 1. Anton. Corsett. singul. in verb. extens. n. 3. Suar. de legibus. lib. 8. cap. 10 & 11. Petr. Ioh. de Salas de ll. disp. 17. sect. 6. & 8. Mari. Antonin. variar. lib. 1. resol. 109. n. 6. Cardos. in praxi judicum & advocator. verbo privileg. n. 4. Ludvvell. exercit. ad instit. disp. 8. th. 6. litt. D. Christoph. Hentscher. de privilegijs Manincor. maxim. Iur. litt. I. 55. & P. 89. Gail. de arrest. imper. c. 9. 2. observ. pract. lib. 2. cap. 2. n. 14. &c.

r *l. quæ propter necessitatem 162. ff. de R. I. v. Giphan. de R. I. c. in argumentum 78. de R. I. in 6. & hic Dd.*

Primo itaque videmus, quam necessaria sit ICto cautela Reg.116 sedula in hac interpretatione. Aeque enim hic atque in restrictione, etsi permutatis vicibus, errores gravissimi contingunt. Etenim si omittatur extensio, desinit lex ubi esse debebat, si adhibetur in dispari caussa, fit lex ubi fieri non debebat. Oportet itaque Regulas dictas recte nouisse, & ad singularia applicare. Quamvis neque hic omnis error adeo exacte removeri semper poterit. Nam in singularibus aliquando latere poterit aliqua circumstantia, quæ nulla prudentia indagari queat, & tamen dissimilem casum facit, tollens caussæ paritatem. Ibi ergo extendens ICtus, legem ubi non debebat faciet. Sed & hic nullum ICti, nec Legislatoris, sed materiæ vitium esse apparet, prouti circa Regul. 95. præmonuimus. Hoc quoque ex hactenus commemoratis reddi potest perspicuum: cur nempe à casu ad casum facilior sit, ceu Ddres f ajunt, quam à persona ad personam Reg.117 extensio. Scilicet in personis multæ circumstantiæ facilius latent, imprimis eæ quæ ex intentione animi, cujus difficillima & maxime anceps est probatio, descendunt. Dein quædam jura ex Reg. 118. ita personę coherent, ut extra eam locum non inveniant. Porro & hoc conspicuum est conferenti Extensivam cum restrictiva interpretatione, quod facilior Reg.118 sit restrictio extensione. Nam in illa, caussa legis inventa, quæcunque ea sit, an casui dato insit nec ne, solummodo lustramus, & si non insit, sed cesset, continuo legem cessare asserimus. In hac vero caussam indagatam videntibus in casu proposito locum utique habere, nondum tamen extendere concessum est: sed antea circumspicere non perfunctoria curiositate oportet, an contraria Legislatoris voluntas probari

f Decius in l. illam. n. 11. C. de collat. & cons. 211. n. 5. cons. 218. n. 9. cons. 291. circa fin. cons. 377. n. 3. cons. 697. num. 15. Tyber. Decian. resp. 60. n. 45. lib. lib. 3. Iason. cons. 128. & 220. lib. 2. Socin. iun. cons. 176. & 185. lib. 2. Rolan. à Valle cons. 94. n. 20. lib. 2. Aret. cons. 74. n. 3. Paris. cons. 63. n. 12. & cons. 66. n. 5. lib. 3. &c. Menoch. cons. 315. n. 6. & seqq. cons. 326. n. 18. Knipschild de fideicomm. cap. 7. n. 106. Forster. de success. ab intest. lib. 3. c. 23. n. 20. & 5.

bari, vel ob exoriens legis vitium, & imprudentiæ argumentum præsumi queat. Quæ ipsa consideratio sępenumero non adeo in proclivi est. Denique collatis inter se invicem ijs quę de singulis caussarum speciebus, & ex illis oriente extensione diximus, facili negotio inde concludimus universalem hanc regulam. **Omnem videlicet Extensionem legum ex sola legis ratione dependere, ex eaque terminos suos, quos ultra citraque subsistere nequeat, adipisci.** Cæteræ quippe caussæ vel rationi repugnant, & extensionem nullam pariunt, ex regg. 114. 119. & 122. vel vero ei subalternantur, seu de ipsa participant, & omnem inde sui mensuram accipiunt, ex reg. 113. 117. 121. & 125. vel denique nullam cum ea communionem, vel repugnantiam habent, & indifferentes, & nomen vix tuentes leges, adeoque ICto parum attendendas generant. Vt ita solam rationem in extensionibus legum faciendis respexisse propemodum sufficiat. Dico propemodum, patet enim ex dictis, necessitatem quoque, & opiniones, & reliquas caussas etiam sine ratione attendi debere.

Reg. 129 | v. §. 7. h. c.

XI. Coronidis loco antequam ab hac materia abeamus, adjungere lubet quæstionem non inelegantem, &, ni fallor, hactenus nemini ante decisam, quæ & huic loco non inopportuna, & intelligendis dictis, & nobis, & Aristoteli, ubi de æquitate præcipue agit, multum erit accommodata. Nimirum quæro, an ex illa juris extensiva interpretatione perinde, ac de restrictiva docuimus, æquitatis habitus resultet, sive an extendendo voluntarie & prompte, & juri inde orto se submittendo æqui dicamur. Et sane, quidquid hactenus alij senserint, si rem ipsam serio intuemur, non aliter habere se videtur. Quin & Tullius hic consentit, [u] ubi ait *Valeat æquitas, quæ paribus in caussis paria iura desiderat*; & verba Philosophi superius adscripta, hunc sensum optime tueri possunt. Nam & hoc vitium quod insufficientiam dicimus, exinde oritur, quod universales leges & finitæ esse debent, actiones vero hominum sunt infinitæ: & eodem pacto hic atque ibi, quam-

Cprac. §. f.

t 5. Nicom. 14. & 4. Eudem. 8.
u in Topicis apud Donell. 1. comm. 14.

quando loquitur lex universaliter, accidunt vero aliqua praeter illud universale, tunc recte agit (interpres extendens) *qui in eo quod omisit Legislator, & in quo peccavit, simpliciter loquens, corrigit omissum, ita ut Legislator loqueretur, siquidem praesens ibi esset, & quemadmodum si scivisset.* (illum casum qui ortus est) *legem super eo tulisset.* x Vnde quamvis hanc interpretationem una comprehendere debuerit, manebit tamen æquitas *correctio legum quatenus deficiunt propter universalitatem*. Egregie vero etiam quadrant sequentia. τοῦτο γὰρ αἴτιον, καὶ τοῦ μὴ πάντα κατὰ νόμον εἶναι, ὅτι περὶ ἐνίων ἀδύνατον θέσθαι νόμον, ὥστε ψηφίσματος δεῖ. τοῦ γὰρ ἀορίστου ἀόριστος καὶ ὁ κανών ἐστιν, ὥσπερ καὶ τῆς λεσβίας οἰκοδομῆς ὁ μολύβδινος κανών. πρὸς γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ λίθου μετακινεῖται, καὶ οὐ μένει ὁ κανών. καὶ τὸ ψήφισμα πρὸς τὰ πράγματα. (*Hac enim caussa est cur non omnia secundum legem sint,*) lege sint comprehensa, rectius habet Dionys. Lambinus & interpretatio Basileensis Anonymi Eudemiorum) *quod de quibusdam lex ferri non potest. Plebiscito igitur opus est. Rei enim infinita infinita quoque regula est, ut & structura Lesbia regula plumbea est: nam ad lapidis figuram inflectitur, & non manet eadem regula. Sic & plebiscitum ad res.* (novas orientes, vel mutationem patientes mutatur.) Sed scrupulum iniecturum videtur illud quod subnectit. ὁ γὰρ τῶν τοιούτων προαιρετικὸς καὶ πρακτικὸς, καὶ ὁ μὴ ἀκριβοδίκαιος ἐπὶ τὸ χεῖρον, ἀλλ' ἐλαττωτικὸς ὅσπερ ἔχων τὸν νόμον βοηθὸν, ἐπιεικής ἐστι. (*Nam qui proponit sibi consulto, & agit talia, & non est summi & accurati iuris sectator,*) non est juris interpres in sua caussa durior Lambinus & Basileensis recte, (*in peiorem partem, sed diminui ius suum patitur, etiamsi legem habeat auxiliantem, is est aequus.*) quo & pertinent illa ex Magnis moralibus, y ὁ ἐλαττωτικὸς τῶν δικαίων τῶν κατὰ νόμον. (*qui ius suum imminui patitur quod per legem habebat.*) Hæc enim omnia ad restrictivam interpretationem solam videntur pertinere, quæ à iure summo aliquid diminuit. Verum æque de jure suo diminui patitur, qui extensionem legis inopinatam, ubi lex non erat lata, tolerat, atque

x *v. gl. fin. l. tale pactum §. fin. ff. de pact. Angel. consil. 249. col. 1. in fin. Iason. in l. Titius. §. Luci 9. col. 2. 3. 4. ff. de lib. & posth. & consil. 41. col. fin. vers. 2. vol. 3. Rom. consil. 439. col. 1. in f. v. 4. Decis. Neapolit. 69. n. 20. & c. citatos a Gabrielio, communium conclus. lib. 6. concl. 10. &c.* y lib. 2. cap. 1.

atque qui restrictionem eiusdem suffert. Et hunc quoque sensum admittunt sequentia. ἃ γὰρ ὁ νομοθέτης ἐξαδυνατεῖ καθ' ἕκαστα ἀκριβῶς διορίζειν, ἀλλὰ καθόλου λέγει, ὁ ἐν τούτοις παραχωρῶν, καὶ πᾶν θ' αἱρούμενος ἃ ὁ νομοθέτης ἐβούλετο μὲν καὶ καθ' ἕκαστα διορίσαι οὐκ ἐδυνήθη δὲ, ὁ τοιοῦτος ἐπιεικής ἐστι. (*Nam quæ Legislator non potuit singulatim accurate definire, sed universaliter dicit, in ijs quisquis suo jure cedit, illud sumens & recipiens quod Legislator voluit quidem singillatim definire, sed non potuit, is est æquus.*) Quæ omnia quam egregie consonent videmus. Sed nos quidem quid Aristoteles senserit, non nimium nunc solliciti, (neque enim hic ejus agemus interpretem:) contenti erimus rem ipsam decidisse. Minimè, itaque differre diximus illum habitum, quo quis instructus jus quod ex restrictione oritur, vel quod ex extensione prodit, lubens & promptus atque haud gravate recipit, nec accuratione nimia in pejus, idest iniquum legem cupit interpretari. Ipsos quoque habitus parum differre videmus, cum & in caussæ indagatione conveniant, & applicatio parum distet, & eadem incommoda ex neglectu alterutrius, etsi contrarijs modis, scaturiant atque promanent. Quod itaque & circa extensionem sit æquitas, & secundum æquitatem sit extensio facienda, & hinc ICtus perfectus æquus esse debeat, demonstratum habemus, ut ita optime sibi constet illud & legibus Romanis, & earum Doctoribus familiare dictum, z *Vbi eadem æquitas ibi idem ius esse debere*, quamvis idipsum de exceptionum quoque extensione possit intelligi, de qua in Appendice nonnulla subjungendi dabitur occasio.

CAP.

z *v. l. si cum venditor. 66. §. 1. ff. de evict. & gl. ad §. 1. Institut. de legit. patr. tutela. & ad §. si igitur gl. f. Quod cum eo qui in al. pot. item ad l. fin. C. de const. pecun. & ad. l. licet C. de excus. tutor.*

CAP. VI.

De reliquis juris defectibus, qui evitari à sedulo Legislatore possunt, prout singulis perfectionis partibus opponuntur, sive sint emendabiles ICto, sive inemendabiles: deque illorum medelis, interpretatione videlicet Methodica, Analytica, & Casuali.

SVMMARIA.

1 *Continuatio.*
2 *Iuris vitia in numero legum posita.*
3 *Alia ex neglecta partium distinctione orta.*
4 *Ex confusione orta alia, & eorum emendatio per interpretationem Methodicam, & quae ea sit, ac quibus praeceptis observatis facienda.*
5 *Dissonantia legum.*
6 *Legum singularum defectus, & primo facientes legem non esse propositionem.*
7 *Quinam faciant legem esse plusquam propositionem, deque remedijs eorum, Analytica nempe, & Heterogeneis Interpretationibus, & quae illae sint.*
8 *De facientibus legem propositionem imperfectam.*
9 *De nimia subiectorum universalitate, deque interpretatione Casuali hic adhibenda.*
10 *Legis defectus ex consensu.*
11 *Directionis vitia qualia sint, & quod ex imprudentia oriantur.*
12 *De fine legum ab optimo recedente.*
13 *De vitijs mediorum quoad facultatem vivendi secundum leges.*
14 *De vitijs mediorum cobibentium, sive cogentium voluntatem.*
15 *de indicatione legum seu promulgatione duplici, per scripturam, & per consuetudinem.*

O I. Ab-

I. ABsolvimus vitia duo legum primaria, & nativa, eorumq; tollendorum præcepta in regulis Restrictivæ & Extensivæ interpretationis ordine convenienti exposuimus: quæ tamen adeo hactenus difficilia visa fuere, ut paucissimi confusas aliquas de ijs quæstiones, & assertiones proferre ausi sint, quas tamen magna ex parte inanes, & falsas in Appendice conspiciemus. Alij [a] non minoris ingenij & famæ viri, quo aliquod excusationis velum pudori suo obtenderent, dum in alijs minus intricatis materijs occupati, hasce omnium communi consensu principes, & fundamenta cæterarum continentes silentio prætermitterent, non doceri eas per præcepta posse persuadere nobis annisi sunt, adeoq; exemplis contentos nos esse voluere. Inter quos etiam offendo Franciscum Duarenum [b] de extensione, in qua tamen prolixiores plerique quam in restrictione sese exhibuere, hisce verbis disserentem. *Id enim iudicandum est ex lege esse, quod etsi nec scriptum, nec forte cogitatum est à Legislatore: verisimile tamen est eum, si consuleretur, dicturum esse. Instit. de legit. patron. tutel. Quemadmodum autem id fiat, facile non est in universum definire: sed exempla varia, quæ legentibus passim obvia sunt in Pandectis, vice præceptionum homini non hebeti esse possunt.* Ita se summus ille ICtus expedivit. Puto tamen nos satisfecisse doctis quibusque, universim ista pertractando, regulisque suis distinguendo. Id quod eo magis cuique patebit, si exempla illa omnia in ipso Iure Romano, ejusque fusissimis Interpretibus, secundum exposita nostra principia examinare & veritatem illorum exinde deducere, ac falsitatis fundamenta deprehendere se posse experiatur. Imo si iuxta eadem salebrosam de fictione juris doctrinam [c] examinaverit; quippe quæ hinc omnem explanationem suam acceptura est. Dum enim lex fingit hoc vel illud esse, V. Gr. postliminio re-

a *Rom. in l. si vero §. de viro, ff. solut. matr. Alciat. de V. S. lib. 1. n. 50. Althus. dicæol. lib. 1. cap. 16. n. 13. Offred. in summ. de V. S. n. 7. & 8.*
b *In comment. ff. de ll. & SCT. c. 9.*
c *de qua vid. præter alios, Hopper. de arte Iuris lib. 2. Giphan. comm. de R. I. lib. 1. cap. 10 Angel. Mattheac. de via & rat. jur. lib. 1. c. 20. Everhard loco à visfictionis & ibi citatos.*

reversum à civitate non abfuisse, dicit eandem iuris rationem eum obtinere, acsi non abfuisset. Quin & patent fundamenta citationis ex argumẽto legis, quę admodũ omnibus de Iure scribẽtibus familiaris est. Quoties enim ex caussa vel ratione legis, non ex ipsa lege aliquid deductum volunt, arg. l. id probari dicunt. Imo ipsa ratio legis argumento legis citatur. Vnde & ratiocinationem cum Cicerone extensivam interpretationem, item collectionem cum alijs modo laudatus ille Frãciscus amat appellare. Etsi non diffiteor aliam quoq; dari ab hac diversam ita citandi rationem, cuius ipsius fundamẽta quoque mox detegimus. Interim nunc de binis illis inevitabilibus vitijs legum expediti, reliqua quoq; quæ etsi præcaveri possunt, interdum tamen ægerrime evitantur, recensebimus. Ea namque est rerum humanarum varietas, & inconstantia, ea intellectus nostri imbecillitas, ut labe nulla aspergi interdum non possit. Vnde Imperator d *In nullo aberrare, seu in omnibus irreprehensibilem, & inemendabilem esse, divina utique solius, non autem humana constantia est seu roboris.* Quibus ita positis, cum nullo modo aliquid magnopere huc faciens nobis negligere decretum sit, secundum partes perfectionis supradictas, omnes inde pullulantes imperfectiones oppositas enumerare conabimur, exordio à jure in genere facto, in legibus singulatim sumptis earumque partibus desinentes. Exponemus autem omnia illa brevissime, & summam saltim rei indicantes, imprimis eorum defectuum, qui legis essentiam lædentes sine eius mutatione tolli nequeunt, adeoque saltim ne per interpretationem inducantur a ICto sunt considerandæ. Illis vero quæ emendationem à ICto recipiunt, speciem interpretationis, ac modum pariter, qua poterimus accuratione adjungemus.

hoc c. §. 7.

II. Vt a communioribus, ceu promisimus, exordiamur, agmen ducant ea quæ juri, sive legum complexioni insunt. Quorum primum in numero consistit vitium, qui & defectu, & excessu peccare potest. Defectu vel peccat ex culpa materiæ, sive actionum, quas omnes dirigi non posse in specie, *C. præced. §. 6.*

d *l. delit. nobis, 3. §. si quid autem 13. C. de V. I. E.*

iam dedimus demõstratum: vel vero ex culpa legislatoris. Id quod fit, vel dũ universaliter ille nimis leges concipit, adeoq; paucis legibus omnia complecti cupit, qui error cum in singularum propositionum subiectis præcipue consistat, in con-
Inc C.5.9. venientiorẽ locum quo de iis agetur, est differendus: vel vero dum ex negligentia, & incuria actiones plures quam par erat sine assignatione prædicatorum, sive sine directione relinquit. Et hæc labes eo erit maior, quo illę actiones magis ad finem pertinent, & aliqua cognatione eundem attingunt, quoque magis in republica frequentantur. Quam autem proclivis sit in hunc errorem Legislatori lapsus, copia illa nimia actionum, per se fugiens, imo superans vim intellectus, obscurum esse non patitur. Nihilominus cum plane eadem, sive culpa legum, sive condentis eas orta insufficientia ius deformet, eadem quoque interpretatio extensiva utrivis ex æquo medebitur. Paucitati legum copia opponitur, quæ videri poterat legibus inesse non posse, utpote quas innata laborare insufficientia posuimus. Cæterum in discretis partibus discreta hæc vitia hęrent, & dum desunt necessaria, superflua abundant. Quod fit, quando actiones aut non amplius existentes, aut non exstituræ, aut per se indifferentes, & ad finem nihil quidquam facientes, operosa directione onerantur, iis è contra quæ dirigi attinebat, omissis & neglectis. Quem errorem ex imprudentia legislatoris oriri apertum est: cumque sine abrogatione vel mutatione non corrigatur, neque ICtum ei sufficere liquet: quippe quem iuris partibus manentibus citra mutationem imbecillitates earum vel singularum, vel universarum, tollere debere statuimus. Reg.10. Et quamvis singulis legibus vitium illud inutilitatis inhæreat, totum tamen inde corpus, dum partes superfluas nancifcitur, deturpari, manifestum est.

III. Partium iuris distinctio sequitur, quæ vel maiorum est, vel minorum. Hæc turbatur, si leges plures vel earum partes seorsim ab invicem collocandæ coniungantur, & connectantur, sive erga se mutuo rationem aliquam seu proportionem Syllogysticam habeant, sive non. Hic casus cum legẽ

pro-

propositionem non amplius faciat, denuo vbi de propositionis defectibus in lege dispiciemus, repetetur. Maiores classes vel partes legum si confundantur, seligi illæ, & separatim a ICto proponi poterunt, cum hac ratione legis essentiæ nihil depereat, & collocationis saltim, seu ordinis ratio vitietur. Vnde cum hæc res methodum requirat, per quem corrigatur, proximus de ea sermo et illius emendationem complectetur. hoc C.§.7.

IV. Confusionem vitium esse legum, & ante probavimus, & doctissimi quique fatentur, deque ea in iure Romano interpretes affatim queruntur, quos inter & Rittershusius e in Novellis eã imprimis agnoscit, & alii alibi experiuntur. f Hãc tollit methodi introductio, quam Methodicam interpretationem propterea nuncupabimus, definiemusque Interpretationem quæ confusionis in jure vitium emendat, in ordinem scientiæ simillimum idipsum redigendo. Patet autem ICti esse ordinem hunc in jus eo destitutum inducere. Nam quęcumque imbecillitas legum tolli potest sine mutatione, eam ICtus inducet. Atque hæc potest. Sicut enim in Decalogo quodcunque præceptum præmittas, nullum exinde minus obligabit: sic in iure Romano, aut quovis alio, quamlibet legem præposueris, nulla propterea lex esse desinet, vel imperfectior inde fiet; interim si concinno omnes ordine collocentur, totum systema pulchrum, & laudabile reddetur. Quod vero & hæc iuris conformatio temere cuivis non sit committenda, ne sub specie ordinis alia atque alia confusio oboriatur, per se constat. Nos de ICto, hoc est apte & concinne, atque prout debet, idipsum agente sermonem instituimus. Quem in modum autem iura positiva debeant ordinari quæritur: & nondum eundem satis constare ICtis vel inde licet colligere, quod tot systemata, compendia, œconomiæ, methodi, partitiones & aliæ ordinationes Iuris toto inter se cœlo diversæ in dies maiori numero vul- Reg.130.

e *præfat. in Nouell. cap. 5.*
f *v. Angel. Mattheac. de via & rat. jur. lib. 1. cap. 27. 28. ibique Tolosanum Connanum, Budaeon, & Donell. in principio commentariorum.*

vulgantur. Methodus autem optima est una sola. Diximus eã esse scientię similem. Ex Analyticorũ igitur parte ea quæ de ratione docendi, & componendi scientiam iam inventã tractat, erit addiscenda. Philosophus enim postquam habet huius vel illius singularis caussam, quærit an ea & pluribus insit & ita ad universalissima per definitiones subiectorum & prædicatorum investigatas ascendit, ac tandem in principiis sistitur, quæ vel sunt proprie ita dicta, & ulterius probari nequeunt, sed intelligentiæ habitu diiudicantur: vel ita certo respectu nominantur, quatenus in ea scientia in qua tunc Philosophus versatur, nequeunt demonstrari, sed in alia probationem suam accipiunt, & hypotheses dicuntur. Vbi ad hæc universalia deventum est, ab iis rursus dividẽdo ad maxime specialia per gradus descendit, & ex suis principiis, unicuique gradui peculiariter inhęrentia demonstrat, V. Gr. primo quæ corpori, dein quæ viventi, dein quæ animali, tandem quæ rationali insint, & sic de cæteris, idque agit donec ad infimas species unde processerat, revertatur. Ita enim & ipse nullam à se scientię partem omissam certius cognoscet, & ordine optimo & compendiosissimo quæ cuique per se, vel per aliud demum insint exponet. Iam in positivo iure id facturus alia nõnulla præterea observare debet. Nempe quod hic multa ex speciali politica ratione oriantur, quæ sub scientiam non cadit, sed prudentia est, & propria tamen ICto Reg. 87.: item quod multa ex aliis caussis quam ex ratione sint derivanda, neque ex una ratione, sed ea duplici naturali nempe, & politica, leges deducantur, adeoque ad diversas scientias pertineant; Ex his itaque debet intelligere ICtus quod scientificum planè ordinem in iure positivo Civili, quodquod illud sit, servare nequeat. Adeoque quod quam simillimum eidem conformans suo officio satisfaciat. Primo itaque Le-

Reg. 131. gum rationes, quatenus dantur, assignatas habens, quęret semper annon universalius subiectum quam lex habet, constituere possit. (id quod Summistas ex parte aliqua tentasse videmus;) & an in id subiectum consentiat Legislator,

quod

quod ex supra propositis indagabit. Hoc si procedet donec ad principium aliquod deveniat, habebit quoad illam partem scientiam legum suarum. Vbi vero recessisse a ratione Legislatorem ex supra propositis Regulis cognoverit, caussam illam quatenus rationi conformis est, & subiecta, sive quatenus materiæ illarum legum cum prioribus conveniunt, vel iisdem comprehenduntur, ordinabit ad instar scientiæ, ab universalioribus ad specialissima descendens. Ita enim scientiæ quam simillimum corpus conficietur, & ius positiuum dici poterit in artis formam, quatenus eius capax est, deductum. Quod vero hoc ius in artem redactum priori illi auctoritate prævalere debeat, non affermaverim. Quinimo saltim indicis vicem præstare hanc dispositionem novam, & memoriæ atque subsumptioni facilitatem parere, in propatulo est: de cætero vero non nisi quatenus exactissimè priori illi iuri congruit, potestatem ullam obtinere. *reg. 11.*

V. Tantum de Methodo: consequens est de communione finis dicere. Nam de ea imperfectione Iuris, quæ ex societatum imperfectione resultat, nihil hic adduci opus est, cum ex civili, adeoque perfectissimo iure nos Iurisconsulti nostri contemplationem recte instituere iam olim asseruerimus. Cum ergo, ceu expositum habemus, summa & necessaria sit iuris virtus harmonia illa & concentus, seu in unum finem & communem instituta omnium mediorum directio: non poterit non fœda esse illa dissonantia, qua leges an diversa & contraria sibi inuicem nituntur. Idipsum vero cum vel vere vel apparenter, & præcipuè in iure scripto uel ex scripturæ, vel orationis, vel ex ipsius legis natura contingat, peculiarem considerationem merito à nobis exiget. *cap. 3. §. 4.* *cap. 10.*

VI. A vitijs quæ integro legum systemati accidunt, ad ea quæ legum singulis insunt, nostra se convertet contemplatio, eodem ordine, quo in perfectione factum est, progressura. Voluimus autem ante omnia legem esse propositionem. Quot ergo modis hinc recedetur, tot habebimus defectuum capita. Id autem dupliciter evenire cernimus. Vel enim

enim id quod pro lege venditatur, minus est quam propositio, vel vero plus est. Sin minus est, vel solum unus adest terminus, vel vero abest proportio τοῦ inesse vel non inesse. Si terminus deficit, vel subjectum abest, vel prædicatum. Quicquid horum trium sit, cum tota propositionis natura subvertatur, lex esse desinit, adeoque nisi per extensivam interpretationem prędicata alia lege jam comprehensas poterunt assignari, nulla hic medela a ICto est expectanda, qui leges perficere sine mutatione, non vero facere debet. Quod vero et hic, & omnes alii essentiam legum afficientes errores a prudente Legislatore rarissime commutantur, per se clarum est. Interim hic omnia quæ contingere possunt recensere debemus.

VII. Perspectis terminis intra debitum modum subsistentibus, progredientes etiam ultra eundem erunt lustrandi. Ita enim qua ratione lex plusquam propositio sit, cognoscemus. Accedit autem id ipsum si plures adsint termini, quam qui ad vnam propositionem requiruntur. Et manifestum est debere hoc vitium tolli resolutione terminorũ, seu segregatione & distinctione, atque secretione terminorum abundantium; Vnde hoc interpretandi genus Analyticum sive resolutorium dicemus, definientes interpretationem qua medianter lex terminos plures justo comprehendens, iisdem ab invicem separatis, resolvitur, & extricatur. Observanda hic præcepta ab Aristotele in prioribus Analyticorum g proposita, quæ hic repetere nolumus, cum propria illius loci sit ista doctrina, adeoque iam eius notitia a nobis præsupponatur, quęque inibi habentur applicari saltim ad leges debeant. Quotiens itaque lex plures in unum connexos habens terminos, propositionis modum excedit: ii termini vel habent rationem aliquam τοῦ inesse communem cum terminis legem constituentibus, vel non habent, & pertinent uel ad aliquam aliam forte præcedentem, uel sequentem legem: vel plane sunt diversi, nullam cum legibus com-

g 1. Prior cap. 31. & seqq.

cognationem habentes, id quod cum sit valde à ratione legislatoria alienum, non poterit non rarum esse. Hoc ergo si fiat, Termini ad legem nullo modo pertinentes segregandi solummodo sunt ICto, ab ea que secernendi, nec ultra curandi. Nam ICti leges est curatio, non alia. Termini ad alias leges pertinentes, à ICto ad eas ad quas pertinent sunt referendi, & à lege ubi alieni sunt, removendi. Quod si cum lege communem existentiæ suæ aliquam rationem habent termini adiuncti, vel erunt ratio legis, vel eandem τῦ inesse vel non inesse rationem obtinebunt. Terminus rationem communem τῦ inesse vel non inesse habens cum lege, vel eam habet cum subiecto eandem, vel cum prædicato. Vtroque modo tot orientur propositiones, seu leges, quot erunt vel subiecta, vel prædicata, habentia communem rationem. Si utrumque tam subiectum quam prędicatum ita componatur, numerus orietur propositionum, quam termini in se invicem ducti producent. Si terminus superfluus est ipsa ratio τῦ inesse, vel consequentes ex ratione τῦ inesse format propositiones, tot erunt syllogismi sive ratiocinationes, quot termini illi rationes facientes, sive propositionem aliam tanquam media caussantes, & erit ICti, contractos illos, & stipatos syllogismos secundum logica præcepta resolvere. Quo facto singulæ propositiones sintne leges necne, nullo negotio ex dictis, & dicendis, dijudicabitur. Atque hinc oritur altera illa, quam supra innuebamus, ex argumento legis Doctoribus frequentata citandi ratio. Quoties enim in eiusmodi syllogismo, vel syllogismorum cumulo aliqua omittitur propositio, id quòd sæpissime usu venit, solet ea ipsa argumento legis citari, utpote per analysin demum, sive resolutionem argumentorum invenienda. Ex hisce latere non potest, quantus nascatur ICto labor, si leges in discursus prolixos conformentur, qui plures propositiones, imo discursus sæpenumero alios maxime a legum natura diversos continent, & ex alijs multum discrepantibus scientijs petitos. Id quod fieri sæpe potest, ad probandas propo-

Reg. 133.

Reg. 134.

Reg. 135.

Reg. 136.

Reg. 137.

sitiones legales, earumque rationes, ceu superius jam monuimus. Hoc ergo quoties occurrit (occurrit autem in Iure Romano sæpissime.) tantum ex illis scientijs alijs necessario perfecto ICto erit degustandum, ut hisce exponendis, & discernendis sufficiat: secus enim si sit, interpretari omnes illius juris partes nequibit. Hinc Forstero tot ac tam variæ jam superius indigitatæ interpretationes ortæ. Theologica nempe, Medica, Physica, Ethica, Politica, & quæ aliæ scientiæ dari possunt. Nos has omnes Interpretationes Heterogeneas una voce dicemus, definientes eas interpretationes, ex aliarum à Iure diversarum scientiarum cognitione petitas, quibus mediantibus aliena juris immixta explicantur, & intelliguntur. Tot itaque hæ esse possunt, quot scientiæ. Neque enim ulla tam aliena est, quin juri queat immisceri. Sunt autem hæ à ICti habitu diversæ, & per accidens ei necessariæ, quoniam ex diversis scientijs petitæ culpa legislatoris immiscentur.

cap.4. §.9. Reg.138. cap.2. §.3. c.11. §.1.

VIII. Quod si jam lex vel sit propositio, vel in eandem resoluta, statim inspicieda est, & examinanda, an sit perfecta. Duplici autem ex fonte perfectionem propositionis in antecedentibus arcessebamus, ex universalitate videlicet, & contingentia utplurimum. Cùm vero postea probaverimus, omnem legem debere esse, & universalem, & plerumque contingentem, jam plusquam apertum est, sive particularis, sive contingens in utramque partem, aut raro (nam necessarias leges non dari certum fecimus) existat propositio, jam legem eam amplius non esse, adeoque hic legum interpretis munus in totum cessare.

cap.4. §.2. cap.3. §.5. & 9.

IX. A propositione integra, ad partes ejus transimus. Subiectum nempe, & prædicatum: Hoc directiones media, illud dirigendas actiones plerumque continere diximus. Addidimus etiam peccari in subiecto constituendo, si illud nimis universale ponatur, idest tale, quod de multis admodum dicatur. Hac enim ratione de ijs quæ subsumi debent lis oritur, adeoque nondum satis lex dirigit, multa arbitrio judicis dirigen-

rigenda relinquens. Huic vero Methodica illa interpretatio succurrit, cujus esse diximus simillimam scientię formam in jus introducere. Scientiæ vero non in summis principijs subsistunt, siquidem perfecta sunt, (hoc enim si faciant, στοιχεῖα Aristoteli, id est elementa dicuntur,) sed à summis generibus ad imas species contemplando descendunt. Erit ergo hic methodicam interpretationem facientis officium, subiecta nimis universalia dividere, donec ad ultimas species deveniatur, ut omnia de quibus prædicatum legis dicatur, plenius patescant. Præterea oritur alia ex universalitate legum vitiositas. Cum enim ea sit natura universalium conceptuum, quod à sensibus magis sunt remota, & difficulter animo & imaginationi repræsentantur, eorum præprimis, qui animum abstrahere ab individuis quæ sensui sunt exposita minus assueverunt; etiam hinc oritur illis nova applicandi legem ad actiones, easque subsumendi sub lege difficultas, quam solvi contrario remedio necesse est, sumendo nempe individua, sive casus cum suis circumstantiis subiecto legi usque quaque congruentes, iisque prædicatum legis applicando, quo inde quid in similibus agendum sit liqueat. Hæc interpretatio propterea Casualis non absurde vocabitur, diceturque esse interpretatio, tollens obscuritatem legis, ex nimia subiecti universalitate ortam, conformando casum singularem eidem subiecto penitus respondentem. De hac interpretandi ratione parum est, quod moneamus, hoc tamen est attendendum unice, ut caveamus imprimis, ne casum legi affingamus, qui circumstantiam aliquam comprehendat legem cessare facientē, in quo aliqua κρίσις, & circumspectio erit adhibenda: & hic fuit labor præcipuus Glossatorum iuris Romani, qui cuivis fere legi casum suum etsi interdum male respondentem attribuerunt. Non est autem quod eandem hanc interpretationem cum restrictiva, vel extensiva existimemus, ex eo quod & illæ casum respiciunt, cum hæ tres interpretandi species in summa differentia sint positę. Restricturus enim legem, habet casum legis subie- Reg. 139.

cto comprehensum, quem ex caussæ cessatione nihilominus excludit. Extensurus contra, lege non contentum eidem includit. Hæc vero interpretandi ratio casum legis subiecto exacte & per partes ac circumstantias omnes æqualem, & quadrantem effingit, eique prædicatum legis applicat. In hac itaque operatione casus illa formatio, tollit imbecillitatem sive vitium quod legis subiecto inest, in prioribus vero per eundem lex infirmabatur, per inquisitionem caussæ & applicationem demum salvanda. Ne nunc addam in illis interpretationibus casum plerumque afferri, non fingi: quod si casus fingatur, hanc præcedere interpretationem, & in eo saltim variari, quod circumstantia addatur in restrictione, legem faciens cessare.

X. De legis qua propositio est vitijs hęc erunt potissima, quæ etsi in scripta lege ferme sola locum habeant, quoniam tamen nec ex scriptura, nec ex oratione contingunt, sed ipsa terminorum ratio & virtus hic laborat, hoc loco prætereunda silentio non fuerunt. De vitijs legis ex consensu ortis nunc foret disserendum; sed & hic studio parci sumus, quoniam ex consensu tota lex deficit vel mutatur. Siquidem enim a principio adfuerit consensus facientium leges, sed defecerit, abrogatur lex: si nunquam adfuit, neque lex fuit, sed uti monuimus antein jussum herilem, vel Tyrannicum vel aliud quid transiit, quorum interpres an ICti nomen mereatur, nunc non disputabimus.

XI. De ipsis quæ directioni accidunt defectibus magis ad rem faciet esse sollicitos, cum in ijs tota legum vis ponatur, quæ plane concidit, si ipsa directio desit. Ita lex proprie non est illa propositio. Furtum natura turpe est. Pupillus non potest obligari naturaliter. Pacta sunt jurisgentium, vel alia ejusmodi. Per has enim, qua tales, nulla actio dirigitur, neque quid gentium, vel naturæ juris fit per leges potest decidi, sed ad Philosophos, & scientes pertinet super hæc ferre judicium: nec veritati eiusmodi propositionum quidquam demitur, vel additur, etiamsi mille Legislatores easdem affirment vel negent. Interim sciendum, posse tamen & hujus

ge-

generis propositiones nonnunquam dirigendi vim participare: si V. Gr. horum prædicatis porro prædicata alia ad finem aliquem conducentia sint assignata. Exempli gratia; Quæ sunt jurisgentium ad hanc pertineant Iurisdictionem; Natura turpia committens in hanc pœnam incidat, & ita consequenter. Tunc ergo eatenus illis standum propositionibus, quatenus directiones super illas aliæ fundantur. Vlterius directionis virtutem prudentiam cum dixerimus, jam probatione non indigebit, vitium ejus in imprudentia consistere. Et sane imprudentum leges quam sint exigui, imo nullius pretij, si plane omnis absit prudentia, plusquam notorium est. Vnde & furiosorum, pupillorum, fœminarumque contractus, & pacta, leges privatas constituentia, aut plane prohibita, aut certe angustis limitibus cohibita in laudabiliter ordinatis rebuspublicis plerisque omnibus cernuntur. Hinc celeberrimus ille Gallorum ICtorum Franciscus in Anti Triboniano suo *h* inter acerbissimas Romani juris reprehensiones, post multas Tribonianum præcipue tangentes criminationes, illam superadducit, qua imprudentiæ labem primis eius juris auctoribus affingat gravissimam, dum Iavolenum, non ultimum eorum quorum libri consarcinandis Digestis materiem prçbuere, turbati habitum fuisse cerebri, ex Plinio *i* probat. Sed ut & illi obiter respondeamus. Non poterit per hoc, etiamsi quam maxime credatur, notabilis aliqua juri Romano macula Inuri, cum non tam ob Iavoleni prudentiam verba illius legis vim nunc obtineant, quam ob compilatorum perspectam sine dubio hac in parte Iustinianeo tempore virtutē: quos conveniebat non minus ex Iavoleni, quā olim ex Ennij stercore Virgilius se factitare aiebat, aurum colligere. Omnino enim suffragante ipsi adducto Plinio *k* Nullus liber est tam malus, quin aliquantulum boni ad minimum contineat. Sed in viam redeamus, rei naturam potius, quam aliorum sententias considerantes. Imprudentiæ itaque partes eodem ordine quo antea prudentiæ sistemus.

XII. Prin-

h cap. 12. i lib. 6. cap. 15. k apud Plin. Jun. lib. 2. Epist. 12.

XII. Principio finis sese offert, optimus a prudente eligendus. Ab hoc tot disceditur modis, quot diversi ab ipso possunt constitui. An vero leges propriè dictę maneant nihilominus, quæ ad alium quam optimum finem ducunt, anceps videtur controversia. Negat id præter Platonem, [l] & Marsilium Ficinum, Cœlius quoque Rhodiginus, [m] cujus hæc sunt verba. *Legem esse (Pindari sententia) Deorum, hominumque reginā rursumque esse legis finem Iustitiam: legem principis opus: principem Dei cuncta exornantis spirantem imaginem. Quamobrem, ubicunque principum institutiones, aut Civitatum vera non sunt, hoc est, ad optimum certa ratione non dirigunt, legis haudquaquam videri nuncupatione, sacrove dignas titulo. Quinimo decreta dici verius, edictave, ac instituta. Siquidem lex vera est, lex bona est, æterna item, & mutationis prorsum nescia, imo & eadem ubique, si modo vera. Nam quæ ingeniorum afflatu, subinde locis temporibusque interpolata distinguitur, & Protei modo formam variat, neutique lex dicenda est. Legem ex Platonis scientia sic ferme possumus finire. Lex est gubernandi ratio, formulaque vera, finem ad optimum per commoda media nos deducens, transgredienti pœnam, parenti præmium præfigens. Quæ quia a summo est bono, & rursus in idem refluit, hinc veterum legum latores earum inventionem divini muneris arbitrati.* Et quę sequuntur, minus huc facientia. Et sane, si verū fateri velis, proprie illę saltim legis nomen merentur quæ vere conservant societatem, ad bonum optimum ducentes. Possunt tamen & reliquę ex analogia quam habent cum istis, legum nomen obtinere, modo magis, modo minus eo dignæ. Et nisi hoc concedas, iam paucas leges in plerisq; hodiernarum rerumpublicarum invenies, utpotè quæ multum ab illa perfectione recesserunt. Interim utut ista sese habeant, cum citra legis mutationem, hocce essentiam ejus mutans vitium corrigi nequeat, nullum ejus à ICto levamen præstolandum est.

XIII. Media ad facultatem secundum leges vitam ducendì pertinentia si desint, prædicatum legis deerit, qui defectus

l *Plato in Minoe, & Marsil. Ficinus. in argum. eiusdem.*
m *lection. antiquar. lib. 18. cap. 19.*

ctus jam ante est deprehensus. Quod si adsit quidem, sed imperfectione laboret, vel talis ea est, quæ inane totum illud faciat, vel quæ saltim quadamtenus lædat. Illud contingit, si ad finem nullum ducat prædicatum. Erit enim ita inane. Vel si dentur contraria prædicata, quod in Antinomiam abit, vbi de ijs tractabitur, exponendum. Vel præterea si sit impossibile. Hinc & legibus, & Doctoribus frequentissima assertio, quod impossibilium nulla sit obligatio. Et his omnibus casibus nullus est locus interpreti, legis essẽtia læsa, quæ sine mutatione non restituitur. Idem accidit ubi minus legis virtus imminuitur, & in eo solo peccavit Legislator, quod non facilia, & expedita satis, aut efficacia media apposuit. Nam & hic nulla nisi per mutationem legis correctio. 5.6 hic C.

XIV. Perinde sese in medijs cogentibus voluntatem res habet. Nam & hic incorrigibile ICto est vitium. Neque tamen parum lex vitiatur, si pœna ejus prohibitioni nulla sit adnexa. ⁿ Vnde Macrobius ᵒ *Inter leges*, ait, *illa imperfecta dicitur, in qua nulla deviantibus pœna sancitur*. Idem est in præmijs, quæ æque necessaria demonstravimus. Hic vero nullum nisi ab extensiva interpretatione subsidium. Quod si proportionem debitam remunerationes pœnæve non habeant, sed vel exiguæ sint, vel magnę nimis, nulla hic interpretatio, sed sola correctio legem meliorabit.

XV. Atque hæc de legum vitijs, quibus à perfectione sua debita discedunt, dicta sufficiant: quæ cum alijs animadversa jam hinc inde, & sparsim tradita sũt, tum & Fabio quodammodo notata, ubi inquit ᵖ *Maxime vero commune est quærere, an sit honesta, vel vtilis.* (lex nempe) *Iustum, pium, religiosum, cateraque his similia, honesto complectimur. Iusti tamen species non simpliciter excuti solent. Aut enim de re ipsa quæritur, ut digna ne pœna, vel præmio sit, aut de modo præmij, pœnave qui tam maior, quam minor culpari potest: Vtilitas quoque interim natura discernitur, interim tempore. Quadam an obtineri possint, ambigi solet. Ne illud quidem ignorare oportet, leges aliquando totas, aliquando*

n Duar. comm. ff. de ll. c. 4. Donell. 1. comm, cap. 5. in fine.
o Comm. in somnium Scipionis prope finem. p lib. 2. Instit. Orat. c. 4.

quando ex parte reprehendi solere. Quæ omnia quam a vero minime abludant, ex ijs, quæ toto hoc adduximus capite mānifestum est. Indicandi ratio sequitur, quam perfectissimam fore, si per actiones in consuetudinem usque exercitatas fiat, dictum habemus. Imperfectiores ergo esse leges scriptas consuetudinarijs inde conspicuum est. Cum vero & hic ICti nulla sit opera, utpote cujus non est leges promulgare, sed promulgatas interpretari, non est quod hic nos detineamus. Quæ autem sit consuetudinarij juris, præ eo quod scriptum vulgo nuncupatur, præstantia, ex ijs quæ de utroque, & interpretatione eius nunc subijciemus, magis elucescet.

CAP. VII.

De Consuetudinario Iure, eiusque interpretatione Extensiva, & Restrictiva, deque ejus præstantia, & quod alias interpretationes præterea non recipiat.

SVMMARIA.

1 *Continuatio, & ἀνακεφαλαίωσις vitiorum, quæ de legibus sunt demonstrata.*

2 *Legis consuetudinariæ definitio affertur, ex qua quod notoria esse debeat, & quæ eius in rerumpublicarum diversis speciebus diversa vis sit, deducitur.*

3 *Quantum præstet Consuetudinaria lex scripta, repetitis omnibus hactenus recensitis vitijs ostenditur.*

4 *Quomodo, & restrictio, & extensio in Lege consuetudinaria ex caussa eius locum habeant.*

5 *Facilitas interpretandi consuetudinem, & quomodo consuetudo cum scripta lege concurrat.*

6 *Quomodo hactenus enumerata legum vitia, ijs quæ signis insint, adeoque interpres legibus quæ signis auxilietur.*

1. ENumeravimus hactenus imbecillitates legum, uti credo, omnes, quæ ad summam non mediocrem excreverunt.

verunt. Sunt enim, ut eas hic repetamus, Contingentia, Insufficientia legum, abundantia earundem, & tum in classibus legum, tum in singulis legibus ordinandis confusio, necnon legum inter se contrarietas. Item si propositio lex esse desinat, vel cum alijs terminis seu propositionibus conjungatur; aut vero si particularis sit, vel Contingat in utramque partem, aut plane raro accidat. Præterea si nimis universale habeat subiectum, aut ex consensu imperfecto sit orta, aut dirigendi vi destituatur, vel eandem minus habeat perfectam, vel ad finem ab optimo diversum conducat, vel impossibilia præcipiat, aut certè cum difficultate conjuncta: vel vero pœnas aut præmia non assignet, vel sine debita proportione assignet. Quibus omnibus ultima imbecillitas ex indicatione accedit per scripturam. Cum enim duplex sit indicandi leges, ceu sæpius diximus, ratio, per consuetudinem, & per scripturam, duplex hinc oritur iuris differentia, ipsis legibus Romanis,[a] & earum Doctoribus communi calculo approbata, quæ inter ius scriptum & non scriptum, seu consuetudinarium intercedens, diversas iuris species efformat. De utraque ergo harum dicemus, & de Consuetudine quidem prius, tanquam perfectiore, & dignitate potiore.

II. Est ergo, ne alias aliorum opiniones sectemur,[b] Lex Consuetudinaria, ex cuius complexu jus consuetudinarium oritur, lex, sive propositio ex societatis consensu dirigens eandem ad communem aliquem finem, ita per crebras actiones in opinionem, & operativam facultatem civium introducta, ut jam sine difficultate aliter agere nō possint. Hinc patet omnem consuetudinem esse notoriam, & inepte

a § 3. *constat autem. Instit. de Iur. Nat. G. & Civ. & l. jus Civile 6. §. 1. ff. de I. & S. ad easque Dd. & Commentatores.*

b *c. consuet. dist. 1. ibique gl. & Dd. Dion. Prusæus oratione de consuetudine. Cicero lib. 2. de invent. apud Duar. ff. de ll. c. 11. Donel. 1. comm. cap. 10. Mattheacius. de via & rat. iur. lib. 1. cap. 33. n. 4. Coras. de art. iur. part. 2. cap. 18. Bartol. ad l. de quibus 32. ff. de ll. n. 11. Mynsing. centur. 6. observat. 41. Petr. Salazar. de usu & consuetud. Cothmann. vol. 1. resp. 13. n. 15. Colleg. Argentorat. ad ff. de ll. thes. 34. Hunn. de author. & interpret. iur. part. 1. cap. 9. ibique citati complures.*

à Doctoribus [c] dividi eandem in notoriam & nō notoriam, cum hæc consuetudo esse nequeat, nec fieri possit, ut id quod adeo frequentatur, ut operandi facultatem perficiat, non sit notorium. Licet etiam hinc cognoscere, quomodo in singulis formis consuetudo introducatur, & vires suas exerat. Nempe potissimus eius est in Democratia valor, ubi vel ex tacito populi consensu ius tale nascitur. Ibi enim penes populum est leges condendi potestas, adeoque eius voluntas pro lege est. In Aristocratia vero aut Regno, sola populi consuetudo neutiquam sufficit. Neque enim ibi si populus consensit, civitas consensisse videtur, quippe quæ vel secundum omnes, uel certe secundum maiorem partem aliquid fecisse existimatur. Potior autem pars ea est, quæ in civitate plurimum potest, seu maiestatis maximam partem habet. Quę cum ibi penes Regem, vel Optimates sit, iam non obscurum est, ijs dissentientibus, maximam civitatis partem consensisse in legem non esse putandam.

III. Quantum vero præcellat consuetudinaria lex scriptam, meridiano sole clarius elucebit, si quę modo enumeravimus vitia legibus accidentia, maxima ex parte locum in ea nullum penitus invenire ostēderimus. Vt adeo subeat mirari, qua opinione moti summi Doctores scriptam ei legem non æquare modo, sed & præferre contra ipsā legum Romanarum, & præcipuorum Interpretum auctoritatem sint conati. Principio enim, neque id immerito: *magnæ auctoritatis,* teste summo ICto Paulo [d] *hoc jus habetur, quod in tantum probatum est, ut non fuerit necesse scripto id comprehendere.* Cum quo facientem Doctorum turbam supervacuum foret & infinitum enumerare, cum res ipsa verum testetur. Si enim iam eam perfectionem operandi secundum legem cives sunt consecuti, ut aliter agere quam secundum legem illam non possint, adeoque ipsa lex notoria est, quorsum attinebit eam tamquam ignotam annotare. Conspicuum hinc est quam sit commodior & perfectior illa indicandi ratio, quæ sine prævia doctrina, ex æquo omnibus quid sit agendum exemplis alio-

rum

c *Mascard. de probation. vol. 1. concl. 428. n. 19. & seqq.* d *l. Immo. 36. ff. de ll.*

rum moventibus simul, nec leve calcar addentibus, indigitat, atque commonstrat. Non ergo hic ulla imbecillitas, quales plurimas legis virtutem sæpenumero omnem tollentes ex scriptura oriri postea videbimus. Procul hinc omnis interpretandi necessitas, obscuritate cessante, siquidem consuetudo sit absoluta, uti debet, vel ipsam legis essentiam simul aliqua ex parte afficiente, quam complere non conditarum legum interpretis, sed ipsius legum conditoris studium requirit. Quin etiam eę ipsę hactenus longo ordine recensitæ imbecillitates, fere nunquam, aut rarissime legi consuetudinariæ poterunt inhærere. Quippe non facile lex pœnas ac præmia vel nulla, vel sine proportione ordinata habens, in consuetudinem abibit. Neque difficilia media, & multo minus impossibilia continens poterit frequentari. Directione vero, & omni circa eam prudentia destituta, nunquam recipietur. Et consensus hic tantum abest ut deficere possit, ut prima hinc principia debeant oriri, & tanto is esse perfectior, quanto constantia eius major ad generandam illam operatricis facultatis exactam promptitudinem exigitur. Neque vero universalitas subiecti hic metuenda, cum in singularibus actionibus subsistat. A contingentia quoque utplurimum, & universalitate, recedi hic nullo modo poterit: & quamvis in individuis seu actionibus subsistatur, eę ipsæ tamen imitationem universalem, & utplurimum faciendam præscribunt, adeoque æque, imo rectius atque universalia subiecta nobis serviunt. Neque porro ulla alia earum, quæ propositionis naturam lædere dicta sunt imbecillitatum, locum hic sibi vindicabit, cum uti diximus, in actionibus cum modo suo coniunctis consuetudo consistat. Contrarietas vero consuetudinum vix cogitatione poterit in eodem subiecto effingi. Neque confusio hic, aut partium pręposteta connexio, aut abundantia tantopere timenda, quamvis hæc omnia cum antedictis cunctis in scriptis legibus facilius obveniant. Vnde constat quam exevitabilibus vitijs, ea quæ perimunt essentiam legis inesse consuetudini plane nequeant, & ne cogitatione quidem affingi eidem sine diffi-

cultate possint: graviter vero lædentia rariora multo sint atque in scripto iure. Adeoque solam finis imperfectionem hic frequentari concludimus, utpote quem optimum humana imbecillitas ægerrime obtinet.

IV. Ex reliquis inevitabilia illa duo, insufficientiam videlicet, & contingentiam offendimus. Quę uti in nullo jure, ita neque in hoc evitari possunt; quippe ex ipso materiæ circa quam leges versantur vitio obtingentes. Quæ cum ita sint, merito contra eos sentimus qui vel Restrictionem, vel Extensionem consuetudinis in dubium vocaverunt, parum pensi & veritatis argumenta manifesta, & summorum Doctorum cōsensum habentes cum quibus nos consuetudinarias leges restrictione æque ac alias indigere,

Reg. 140 asserimus, & extensionem quoque parem in modum admittere, [e] sine hæsitatione asseveramus. Cuius etiam
Reg. 141 exemplum luculentum ipse Iustinianus [f] in extensione pupillaris substitutionis dedit. Quibus ita positis consequetur necessario ex caussis utramque fieri debere, atque etiam sic denuo comprobari veritatem Reg. 17. 18. 19. &c. videmus. Caussę autem illæ vel æque erunt atque lex ipsa notoriæ, quod si eveniat, jam ad perfectionem consuetudinis addi vix quidquam poterit, & præter applicationem eius ad casus, nil operæ ICto relinquetur: Vel vero erunt, secundum tra-

cap. 4. § 4. & seqq. dita superius præcepta indagandæ. Quæ & hic omnis generis occurrent, sępius tamen ratio, imprimis politica, vel generalis, vel specialis, utpote ad legem faciendam aptissimæ: rarius, ut alibi, ita hic, opinio, imprimis erronea: quamvis, & hic verum sit, Communem errorem ius facere. Quo sane non carebat illa Aegyptiorum lex, ne ante triduum ægri purgarentur. Rarius etiam ex affectu, & necessitate.

Om-

e *Bald. ad l. de quibus ff. de ll. Paul. de Castro cons. 159. col. 2. Alex. cons. 68. vol. 2. Lælius Mancinus genialium disquisit. centur. 3. cap. 279. & seq Alf. Modit. in §. lex est. instit. de iur. Nat. G. & Cir. dubit. 56. n. 5. Angel. Mattheac. de vid & rat. iuris lib. 2. cap. 1. n. 8. & seqq. Colleg. Argentorat. de ll. th. 41. &c. v. l. 1. C. & sis longa consuet.*

f *in fine pr. & §. 1. Instit. de pupill. substit.*

Omnino ergo & hic, Cessante caussa, & imprimis ratione consuetudinis, cessabit lex consuetudinaria, & ex caussa, ac potissimum ex ratione extendetur, quousque eam admisisse legislatorem erit verosimile. Cumque contrariæ voluntatis certissimum sit indicium lex à legislatore lata, vel scripta, vel itidem consuetudinaria, hinc apprime erit cautio necessaria, Ne extensio fiat consuetudinis contra aliam consuetudinem, vel legem scriptam, & in suo vigore perdurantem. Cætera hic eadem cum superius expositis observabuntur. Reg. 142. Reg. 143. Reg. 144.

V. Et hæc de Consuetudinaria lege hoc loco attulisse contenti erimus. Neque enim nostri est propositi quæcunque de eadem dici possunt, huc in medium proferre. Illud interim affatim putamus hinc liquere, quam sit longe facilior consuetudinarij juris interpretatio atque scripti. Vbi enim paucissimę imbecillitates, ibi sane facilior earundem sublatio. Id autem hic esse uberrime perspectum habemus. Hæc quoque fortassis non inutilis fuerit, nec aliena plane observatio, quod Consuetudo possit cum scripta lege concurrere idest in scripturam redigi, etsi ea non indigeat. Neque hinc fit jus scriptum, quamdiu in usu remanet, nihilque perdit essentiæ suæ & virtutis. Adeoque eiusmodi jus consuetudinarium scriptum nullam ex scriptura interpretationem accipit, sed qualiter diximus, absque scriptura eadem est facienda. Nam quod absque interpretatione clarum est, ei interpretatio non affingenda. Reg. 9. Atque jus consuetudinarium absque scripturę interpretatione ex actibus clarum est. Ergo. Quinimo vice versa scriptura hæc ex consuetudine, ceu imperfectior a perfectiori, & signum ex signato interpretationem accipiet, unde tritum illud: *Optima legum interpres consuetudo.* g Quod si tamen jus illud desueverit quadamtenus, & propterea scriptis comprehēdatur, ne intercidat, signum haud obscurum est, in jus scriptum illud degenerasse. Si vero consuetudo aliqua sit, cui sit in eadem repu- Reg. 145.

g *l. si. de interpretatione, 37. ff. de ll. c. cum dilectus 8. extr. de consuet.*

publica (Nam extra suas societates, atque loca non extendendæ leges, utpote illorum respectu quibus datæ sunt, leges existentes) alia lex contraria scripta: Siquidem consensum plenum ac debitum, id est potioris partis in civitate habeat consuetudo, erit abrogatum jus scriptum per consuetudinem. Sin secus, nondum lex erit illa consuetudo, adeoque contra statuta non vocanda in partes. [h] Et huc fundamento innititur divisio illa Bartoli, [i] qua consuetudinem aliam contra, aliam secundum, aliam præter leges esse profitetur.

VI. Priusquam ad signa legum, & ijs necessaria interpretamenta nos conferamus: excussis omnibus quæ legi quatenus legi insunt vitijs, (nam nec in consuetudine alia invenimus,) eorumque hactenus repertis interpretationibus: C.2. §.ult. peropus erit, id quod antequam istam speculationem aggrediebamur, promisimus, exsolvere, & quomodo ceu signis hæc legum vitia insint, paucis ostendere. Nam qua talibus interpretem ijs assignatum dedimus. Proinde cum signum sit ens, quod ad aliud, cujus est signum (id quod signatum cocitare consuevimus,) eam habet relationem, ut illud ipsum vel antecedat, vel comitetur, vel sequatur: Lex vero sit signum sequens voluntatem Legislatoris, de cōformandis & dirigendis ad finem civitatis actionibus, perfectissima sane erit in ea signandi facultas, si semper eandem voluntatem indicet. Iam vero cum omnem legem id utplurimum saltim facere docuerimus, oritur inde contingentia legis, & interpretatio ei respondens, quam Restrictivam nominavimus. Insuper ad perfectionem signi faceret, si de omnibus actionibus voluntatem legislatoris potefaceret: cum vero & illud infinita actionum copia non patiatur, hinc insufficientia per Extensivam interpretationem medicanda necessaria est. Præterea cum & solum, & totum, & distinctum deberet signatum exhiberi, leges vero interdum propositiones cum alijs permixtas, aut parum distincte singulas in actiones

h *Harprecht. ad inst. de jure person. §. in servos, 5. n. 32. Menoc. consil. 1156. n. 66*
i *in l. de quibus. n. 10. ff. de ll.*

nes divisas, prout ex fuere in mente condentis, nobis exponant, hinc Casualem, Analyticam, & Heterogeneas interpretationes addidimus. Tandè tunc nec ordo in proferendis legibus semper is, quem Legislator in animo juxta ideam reipublicæ conceptam habuit, vel certe habere debuit, teneatur, Methodicam quoque interpretationem accivimus. Ex quibus omnibus probatum satis superque autumo, quomodo ea quæ per interpretationem hactenus tolli diximus uitia, legibus quatenus signa sunt inhæreant. Quare non fuisset equidem accurationi Philosophicæ adversum, si statim ab initio ex hac legum essentiæ parte illa deduxissemus, reliqua deinde inemendabilia subjungentes: Verum subtiliorem hanc contemplationem credentes, ne eos qui ad usum hæc præcepta fortassis sunt adhibituri, statim ab initio deterreremus, primo in genere vitia legum pertransire, ac demum hoc in loco, admonitione minus inopportuna, nativa & vera fundamenta ac principia interpretationum commonstrare maluimus. Ita & acutioris philosophiæ sectatoribus, & aliis ad praxim adhibenda quæ sunt sola desiderantibus, optime nos satisfacturos esse arbitrantes.

C A P. VIII.

De juris scripti natura, & perfectione, necnon de imperfectione, ejusque partibus, tum ex orationis, tum ex ipsius scripturę natura petitis.

S V M M A R I A.

1 *Continuatio, & propositio dicendorum.*

2 *De natura & perfectione Orationis, & Scriptura in genere: unde colligitur scripti Iuris definitio.*

3 *Orationis quoad leges perfectio in specie resumitur, & in quibus consistat, docetur.*

4 *De Voce in genere, eiusque perfectione, seu proprietate communi.*

5 De

5 *De vocibus Technicis, & earum proprietate.*
6 *De vitijs vocis naturam tollentibus, hic non considerandis, deque vocibus peregrinis.*
7 *De vocibus antiquis.*
8 *De vocibus novis, & novatis.*
9 *De vocibus plura significantibus, seu aequivocationibus. Deque homonymis casu, & synonymis, & Analogis, latis, ac strictis significationibus, idem de homonymijs ex consilio loquentum ortis.*
10 *De voce non significante totum conceptum per omnes partes.*
11 *De vocibus coordinatis, quae hoc loco sint tradenda, & primo de syntaxi, seu constructione.*
12 *De vitijs in proportione orationis, facientibus legem videri, quae non est.*
13 *De ijsdem facientibus appare non esse legem, quae est.*
14 *De vitijs orationis, quatenus iuri, seu toti legum complexui convenit.*
15 *Definitio perfectae scripturae, ad similitudinem perfectae Orationis.*
16 *Recensentur vitia scripturae, ad similitudinem vitiorum Orationis.*
17 *Quod sint eiusdem generis vitia, quae orationi, & scripturae legum accidunt, & eorum caussae deq; cautela in dignoscenda sede vitiorum legis, adhibenda.*

I. POstquam quæ juri, & legibus, qua talibus vitia accidũt, perlustravimus, neque ex indicandi ratione quæ per consuetudinem fit, alia prodire certi sumus: ordinis ratio exigit, ut ad significationem eam quæ per scripturam fit, progrediamur, & scriptum jus contemplemur. Quamvis enim videretur esse prudentis optimum eligere promulgandi modum, adeoque omnes leges facere consuetudinarias: cum tamen multa & materiæ, & eorum quibus leges scribuntur, & quæ tandem est humana imbecillitas, etiam legislatorum culpa eveniant, quæ impediunt absolutam illam perfectionem legum, quam habere ipsas, ceu diximus, neces-

se

se est, quo frequenter secundum eas, & indesinenter agatur: fieri vix potest quin interdum ad scripturam sit recurrēdum, ne leges pereant. Ne nunc addam, quod actiones nonnullæ legibus ordinandæ veniant, quæ non adeo sæpe exercentur, ut earum frequentatio consuetudinem inducere possit. Quo ita posito, omnino & quæ ex scriptura in legem redundent vitia, ad ICti cōsiderationem pertinebit: & quomodo eadem sine mutatione tolli possint despicere eiusdē erit. Nisi ergo à vero aberrasse nos fatemur, cum ICti esse diximus legis vitia tollere, necesse est concedamus perfectissimi ICti officium esse, ut leges vitiosissimas ijs possit liberare. Neque quidquam hic officit, quod in perfectissima societate positum jus nobis contemplandum sumpsimus. Neque enim inde colligi debet perfectissimum jus nobis esse propositum contemplari, cum ex illo neutiquam omnes interpretationum species simus inventuri, quippe quod imbecillitates non nisi inevitabiles continet: sed sciendum est, jus civile nos considerare, id est illud, quod alia omnia jura vel comprehendit, vel certe de ijs participat, adeoque vitia etiam iuris omnia, atque adeo omnes interpretationes recipit. Porro neque illud obstare credendum est, quod ICtum legum qua legum interpretem voluimus: quo posito interpretatio orationis, seu scripturæ ad essentiam eius non pertinet. Nam cum non ICtum solum, sed perfectum ICtum nobis formare sit animus, necessarium quoque erit non proprias solum, & essentiales ipsi interpretandi rationes, sed & accidentarias, necessarias tamen eidem ad priores illas bene adhibendas, hoc loco contemplari: quemadmodum id postea latius, & clarius declaratum dabimus. Interim nunc pari qua in Iure fecimus ratione, hic in scripto iure procedentes, perfectionem eius & imperfectionem per partes singulas exhibere conabimur. c.§.ult.I.

II. Ius quid sit, in superioribus definivimus. Iuris ergo scripti essētiam ut habeamus, nihil restat, nisi ut scripturę naturam præterea addamus. Scripturam autem inter signa iam olim numeravimus, & recte. Tota enim eius natura in eo cap.2.§.2.

posita est, ut aliquid significet. Sit ergo Scriptura quidem signum Orationis per figuras, sive ductus linearum. Oratio vero signum mentis, sive conceptuum, in sonis articulatis consistens. Vtræque ergo in eo conveniunt, quod sunt signa: discrepant, quod hæc conceptuum, illa huius index est. In quo calculum suum nobis adijcit auctor antiquus, nec indoctus, libri de Interpretatione, vulgo Aristoteles creditus, & eleganter apud Celsum [a] Tubero, *Quorsum, inquiens, nomina, nisi ut demonstrarent voluntatem dicentis*: cumque hisce sentientes alii complures etiam ICti [b] Sine scriptura ergo oratio quidem est, non vero sine oratione scriptura. Nam quæ rerum ipsarum species repræsentant figuræ, vel imagines, inter picturas, non scripturas merito numerantur. Cum itaque ex signorum ordine sit & scriptura, & oratio, facile inde conficitur, quæcunque signa perficiunt, lædunve, etiam illas parem in modum afficere. Signum autem, ut ex parte iam aliqua diximus, est ens, ad aliud aliquod (quod signatum solet vocari) eam habens relationem, ut illud vel antecedat, vel comitetur, vel sequatur, idque vel semper, vel utplurimum, sitque præterea eo evidentius, seu notius. Qui fit ut idem modo signum sit, modo signatum, respectu nostri, dum vel cognoscitur facilius, vel difficilius. Perfecta proinde signa ea esse colligimus, quæ cum signato hanc habent cognationem perpetuam, ut posito illo solo & toto, sola ac tota semper, vel præcesserint, vel ponatur, vel sequutura sint. Scriptura ergo perfecta erit, quæ orationem ita designat: Oratio quæ conceptum. Vitiosæ utræque existent,

§ ult. cap. praeced.

a *l. Labeo 7. §. fin. ff. de suppell. legat.*

b *gl. in l. Fulcinius 7. §. quid si latitare. verb. animus. Donell. 1. comm. 13. Thederic. de interpret. part. 1. membr. 1. n. 4. Forster. de interpret. iur. lib. 2. cap. 2. num. 2. Farinac. prax. crim. p. 5. q. 126. n. 158. Mantica de conject. ult. voluntat. lib. 3. c. 4. Alvarad. de conjecturata mente defuncti lib. 1. c. 1. Masc. de probat. concl. 1415. n. 24. & seq. Hunn. de author. & interpr. ius part. 2. cap. 2. Surd. de alim. tit. 2. 2. q. 2. n. 1. & consil. 119. n. 61. Flamin. de resignat. Tom. 1. lib. 1. qu. 13. n. 29. Mar. Antonin. var. lib. 1. resol 4. n. 9. Perez lib. 8. ordin. tot. 9. p. m. 216. Menoch. cons. 1. n. 262. & de presumpt. lib. 3. qu. 1. n. 39. & de arbitr. lib. 1. qu. 1. n. 35. Port. cons. 46. n. 18. &c.*

ſtent, ſi vel nihil, vel multa, vel ex parte ſaltim, & non ſemper idem denotent. Quibus ita inventis nullo negotio cernimus, Ius ſcriptum eſſe complexionem legum, qualem ante finivimus, in orationem redactarum, & ſcriptura comprehenſarum. Deprehendimus etiam jus illud perfectum fore, ſi iſta oratio exactiſſimè reſpondeat ſoli illi propoſitionum ſyſtemati, idque per omnes partes, plene, ac ſemper indicet, eodemq; pacto ſcriptura rurſus orationem illam deſignet. Primo itaque in oratione per partes hanc perfectionem, eique oppoſitas imperfectiones intuebimur, idem poſtea conſimiliter in ſcriptura præſtituri. cap. 1. 5. 8.

III. Orationem ſignum eſſe conceptuum, ex ſonis articulatis, poſuimus: perfectiſſimam quoque pronunciavimus eam, quę conceptus hoſce ſemper ſolos, & omni ex parte, (ubi ſubintellige comprehendi relationes quoque & reſpectus ad invicem expreſſos) indicat. Debet ergo oratio uſquequaque proportionata eſſe conceptibus quos indicat, & quo hæc proportionum ſimilitudo erit maior, eo abſoluta magis exiſtet oratio. Nudo ergo, & ſimplici conceptui ſonus aliquis reſpondebit articulatus, qui vox dicitur. Propoſitioni ſive complexioni terminorum ſeſe continentium, vel de ſe invicem affirmatorum, aut negatorum, conſtructio quoque vocum, & coordinatio æqualis dabitur, quæ enunciatio dicetur. Harum ſi plures colligantur invicem, referentes ratiocinationes ex propoſitionibus conflatas ſeu diſcurſus, oratio κατ' ἐξοχὴν nuncupari aſſolet. Iuri itaque perfectiſſime reſpondens oratio eſt, quæ complexionem illam propoſitionum (quales leges eſſe debere diximus) prout eę in animo legiſlatoris ſunt quam optimæ conceptæ, ſimillima proportione enunciationum per partes omnes imitata perpetuo exprimit. Legi vero, ſi propoſitiones ſingulæ, per voces pari proportione coniunctas ita referantur. Quare tria ſunt præcipua, in quibus ponitur iſta orationis perfectio. Si nempe & ipſę voces, & earum conſtructiones ad exprimendam legem, ſive enunciationes, at denique ipſarum enun-

ciationum complexiones debito modo conformantur. De finalis deinceps dicendum erit.

IV. Conceptus simplices per voces exprimi solent. Vox autem est orationis pars, sive sonus articulatus, quo posito conceptus aliquis ponitur, sive significatur, & quidem vel absolutè qualis est nomen vel cum tempore, qualis est verbum, vel vero adsignificat, sive qualitatem, aut relationem aliquam, vel respectum, aut non absimile quid addit nomini, vel verbo, cuiusmodi sunt adverbia, quæ qualitatem motus denotant qui est in conceptu verbi, item coniunctiones, respectum mutuum nominum verborumve indicantes, & quæ præterea ex Aristotele,[c] eiusque commentatoribus, & aliunde huc adducere tædiosum foret, & supervacaneum. Virtus ergo vocis, & essentia est significare, sive posita, ponere conceptum in animis audientium. Et hæc voci virtus inest, non ex sua ipsius natura, quasi ea posita continuo necessum sit ob illam positam conceptum certum sisti in animo audientis: sed ex mero hominum arbitrio, quibus placuit hoc vel illo articulato sono hanc vel illam rem animo conceptam exprimere. Neque vero aliter fieri potuit. Nam quod a quibusdam iactatur, voces ita potuisse & debuisse effingi, ut sono suo imitarentur exactissime quantum fieri possit, res quibus denotandis adhibentur, id vero in iis rebus, quæ cum sono sunt coniunctæ, eatenus procedere poterit, quatenus ille sonus vel est articulatus, vel ad articulatum ea similitudine appropinquans, ut ipso audito utcunque repræsentetur animo audientis. In reliquis contra ubi vel similitudo illa, vel omnis omnino sonus abfuerit, neque imitationi locus dabitur. Tales autem sunt res longe plurimæ, quibus hac ratione nomen assignandi fundamentũ nõ superent. Quo enim quæso cogitationem, visum, & alia infinita sono efficaci exprimes? Ne nunc quantæ inde sint oriturae difficultates commemorem, quod res quamplurimæ inter se diversissimæ sonum eundem involvant, quæ sane si voce eadem omnes efferantur, nihil certi animis nostris repræsentabunt. Sed ut verbo

c Poeticor. cap. 20.

bo defungamur, totam hanc rem exigui momenti esse liquet. Quin potius arbitrariam esse vocum significationem ex eo indubium est, quod tantas diversitates, & mutationes linguarum experimur, quæ nullo modo evenirent, si naturalem aliquam, & congenitam significandi vim vocabula obtinerent. Imo si vocum hæc foret indoles, ut illico ex ipsarum natura, simulac audiretur, res aliqua animis nostris sisteretur, iam non foret comparanda operosè earum memoria, neque tantæ de significatione earundem lites nascerentur. Quinimo etsi nunquam audita vox illico mihi rem cui imposita esset significaret. Sed hæc mittimus. Ridendi itaque potius quam refutandi sunt qui voces dari immutabiles cum Accursio d autumant. Neque maiori severitate puniendi, qui naturalem vocibus vim stabilire argumentis nituntur. Inter quos mirandus omnino D. Vaconius a Vacuna lib 4. declaratione 127 qui postquam vocabula dixit alia esse rerum, alia hominum, *rerum* pergit, *vocabula à naturali, & propria qualitate nominantur: ut alba res à naturali albedine, & nigra a nigredine nuncupantur: nuncupanturque quoniam res (ob earum naturalem qualitatem) huiusmodi vocabulorum potior erant caussa. Idcirco & rerum vocabula dici possint. Quædam vero non a naturali, sed ab aliqua accidentali qualitate vocantur, V. Gr. Fundus alius Sempronianus, alius Cornelianus &c.* Et paucis interjectis, cæptum discursum ita prosequitur. *Cum naturalis rerum proprietas divina quadam providentia hic constituta immutabilis sit, §. sed naturalia Instit. de de Iur. Nat. Gen. & Civ. & hac, ut supra dixi, est causa eorum nominum, quæ rerum vocabula appellantur, ergo huiusmodi appellativa vocabula, ut illius effectus, immutabilia sunt. Suæ enim causæ naturam profectò sequuntur.* Quæ omnia mihi, liceat modo vera fateri, somnia & sine mente soni videntur. Quin igitur manet potius, quod ab initio diximus, usum esse magistrum loquendi, & sonis non solum propriam, sive certam, sed omnem omnino significandi potestatem largiri. Qua in re cum alios complures e tum Servium apud Celsum f consen-

d *ad leg. 3. ff. de legat. 1.* e *Rot. Rom. Buroti, decis. 87. n. 17. decis. 930. n. 11. & Ottoboni decis. 44. n. 18. Bald. in l. ult. vers. e contra vero, qu. 14. n. 35. C. de*

sentientem habemus, dum ait: *non ex opinionibus singulorum, sed ex communi usu nomina exaudiri debere.* Communis autē ille usus cum non per omne genus humanum sese extendat, sed certis suis terminis circumscriptus hinc inde varietur, ex in linguarum tanta est diversitas. Vnde cum absque hoc si foret, perfectissima vox, sive uti vulgo appellatur, propria esset, quæ certam vel notionem, vel notionis qualitatem seu accidens, omnibus, & semper, integre, & sola indicaret, iam non datur vox propria magis, quam ea, quæ nunc omnibus lingua illa sive communione orationis utentibus, unum aliquod solum & integre denotat.

V. Cum vero præter illam sermonis communionem quæ inter gentes universas est, de rebus inter ipsas quotidie occurrentibus, alia quoque existat inter certas particulares societates, quæ in commune sibi bonum aliquod collaborant, vel studium aliquod peculiare exercent, in quo sæpissime conceptus occurrunt, & res ad alios non magnopere pertinentes, neque in usu eorum positæ, quæ ut invicem significentur nominibus indigent, ac propterea ab ipsis illius artis vel studij cultoribus insigniri debent, hinc voces Technicæ oriuntur. Iuri nostro nimium familiares. Sicut ergo voces alię ex communi eadem lingua utentium usu, ita hæc ex artificum, seu studij illius ad quod pertinent cultorum usurpatione æstimantur. Eritq; proinde vox Technica ad similitudinē communis maxime propria, quæ unum certum aliquem conceptum, sola, integre denotat, omnibus illius artis, vel studij peritis. Apparet nunc quomodo evenire possit, ut vox eadem & communis esse possit, & Technica: si nēpe aliud communiter, aliud artis alicujus, vel studij sectatoribus designet. Id quod ipsum etiam

hæred. inst. 10. Nevizan. Syl. nuptial. lib. 1. n. 171. ibique citati. Mattheus de Afflict. Constit. regn. Neapol. 2. 10. Montaigne de Bigamia q. 2. Bertrach. pr. prælud. tract. de gabella, &c. Barth. Cepolla in rubr. de V. S. n. 3. Pheder. de interpr. part. 1. memb. 3. n. 9. Parlador. rer. quotidian. lib. 1. c. 3. n. 6. Borcholt. ad instit. de legat. § si quis in nomine. quibus adde citatos infr. ad cap. 9. § 4. f.

t *l. labeo 7. § f. ff. de suppell. legat.*

etiam in jure Romano perfrequens est, & divisioni proprietatis in Naturalem & Civilem [g] originem dedit.

VI. Ex vocum proprietate definita, defectus colligere pergemus. Horum alij totam naturam, & substantiam vocis tollunt, quod fit, si sonus, vel articulatus non sit, vel nihil penitus significet: ita enim vox nullo modo erit, adeoque neque à nobis hic consideranda, quibus interpretari eas, non facere propositum est. Alij lædunt saltim, & imminuunt vocis virtutem, seu proprietatem in significando consistentem. Id quod aut revera, aut nostri saltim respectu fit. Respectu nostri impropria vox videtur, si per se sit quidem significans, & fortassis maxime propria, sed non nobis, verum alterius linguæ communionem habentibus. Quæ voces peregrinę dicuntur, Aristoteli [h] γλῶτται, & definiuntur, οἷς χρῶνται ἕτεροι, (*quibus alij utuntur.*) scilicet extra nostræ linguæ communionem positi. Cum enim ex voluntate liberrima, & consensu gentium voces, earumque significatus dependere diximus, voluntates vero hominum admodum varient, & continuis subjaceant mutationibus, fieri non poterit, ut gentes ab invicem longis terrarum intervallis remotæ, nec ulla vitæ communione junctæ, in eundem sermonis usum consentiant, & si consentire inceperint, persistant.

VII. Ex voluntatis humanę inconstantia perfrequens ipsis vocibus oritur vitium, Antiquatio nempe, quæ fit, quando voluntas utentium circa soni alicujus usum immutatur, ita ut vel plane ab eodem abstineant, & ita in desuetudinem vox abeat, vel ut ad rem aliam significandam eam adhibeant, ubi solet nova substitui interdum vox, ad significandum conceptum alterum, quem prior denotabat: fit autem hæc vocum antiquatio frequentissimè, vel ob insuavitatem vocis, vel ob difficultatem eam pronunciandi, vel aliud aliquid, vel denique ingenito etiam plerisque novitatis studio, & tædio vulgarium, & præsentium. Vnde factum videmus, ut unius alteriusve sæculi spatio totæ linguæ in tantum sint mutatæ, ut novę quasi appareant. Exemplum in Gallica

g *v. Martin. Bonacin. de legibus disput. 1. qu. 1. punct. 8. n. 1.* h *Poetic. c. 22.*

fica habemus, ubi quotidie adhuc voces antiquantur aliæ; aliæ novantur, quibus constantiores Itali hoc nomine laudem merentur. Neque est, quod credamus hanc vocum imbecillitatem legibus accidere non posse, ex eo, quod illæ in perpetuo usu versentur, adeoque voces quibus designantur, in desuetudinem ab re non patiātur. Quamvis enim hoc ita sit, tamen non est vox illa propria quæ in solis legibus invenitur, & extra eas ab omni usu vulgari est aliena; sed quæ omnibus, aut certe plerisque communiter usurpatur. Ita sane voces pluscule, ne procul exempla petamus, legibus XII. Tabularum comprehensę iam antequam illæ ab usu recederent, quod nondum planè est factum, translatis quibusdam exinde in corpus Iustinianeum fragmentis, antiquatæ Romanis habitę fuere. Quinimo hac ratione illud contingere potest, ut vox quæ fuit communis, in Technicam degeneret, si nempe ab usu communi recedens, solis ijs, qui legum studia tractant, frequentari necesse habeat.

VIII. Antiquis opponuntur novæ, seu novatæ voces, quę plerumque in earum locum succedunt, etsi hoc perpetuum non sit: interdum enim novæ res nova exigunt vocabula, & conceptus qui hactenus fortassis animos aliorum non subiere, ut indicentur, nova signa postulant, unde quemadmodum in Poetica arte Horatius canit.

necesse est
Indicijs monstrare recentibus abdita rerum,
Fingere cinctutis non exaudita Cethegis.

Fieri quoque poterit, ut sine omni urgente necessitate, vel suavitatis, vel facilitatis, uel novitatis, qua sonus pollet, caussa, vel denique mero novitatis, & varietatis amore, sensus ei tribuatur, dum multi cum Flacco iterum ita sentiunt.

Quid autem
Cæcilio Plautoque dabit Romanus, ademptum
Virgilio, varioque? ego cur acquirere pauca
Si possum invideor, cum lingua Catonis, & Ennj
Sermonem patrium ditaverit, & nova rerum
Nomina protulerit. Licuit semperque licebit

Si-

Signatum præsente nota producere nomen.

Et ita eodem pergente, hactenus

Vt silvæ folijs pronos mutantur in annos,
Prima cadunt: ita verborum vetus interit ætas,
Et iuvenum ritu florent modo nata, vigentque.

Nec alia ratione imposterum.

Multa renascentur, quæ iam cecidere; cadentque
Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus,
Quem penes arbitrium est, & ius & norma loquendi.

Et hæc fortassis excusabilis foret licentia, Poetis imprimis, quibus delectatio, in varietate magna ex parte & novitate apta consistens, pars finis existit. Verum tædiosa hæc eadem est, si modum non teneat, neque suos intra terminos subsistat petulantia: quam adeo maleferiatam nonnulli exercent, ut parum eleganter sibi scripsisse videantur, nisi inepta novitate et risum, & contemptum à legentibus sanioribus extorserint. Hæc autem noua eousque manent, donec civitate donentur, idest usu pleno frequententur. Tunc enim non secus ac reliquæ voces approbatæ, propriæ evadunt. Sunt autem voces novitatem habentes, vel planæ novæ, vel ex parte, quas novatas vocitabimus: illę vel fiunt sono novo excogitato, vel vetere novam significationem accipiente. Neque enim minus novat vocem, qui sensum ei hactenus inauditum tribuit, quam qui nouum plane sonum introducit, cum omnem uocis naturam in significandi vi jam dudum collocauerimus. Nouatæ seu ex partæ nouę fiunt, vel deriuatione, si nempe terminatio vocis, aut pars aliqua soni vel significationis immutetur, vel compositione si plures uoces, secus atque hactenus fuerat factum, in unum compingantur. De quo iterum Flaccus.

Dixeris egregiè, notum si callida verbum
Reddiderit iunctura novum.

& Tullius [1] *Novari verba*, scribit, *quæ ab eo, qui dicit ipso gignuntur, ac fiunt, vel coniungendis verbis, vel sine coniunctione. Coniungendis verbis novamus, ut hæc. Tum pavor sapientiam mihi omnem*

S ex

1 *lib. 3. de Oratore.*

ex animo expectorat. Annon vis hujus me versutiloquas malitias? Videtis versutiloquas, & expectorat, ex conjunctione facta esse verba, non nata. Et alibi. *k Ego autem etiamsi quorundam grandis ac ornata vox est Poetarum, tamen in ea cum licentiam statuo esse maiorem, quam in nobis, faciendorum, iungendorumque verborum: tum etiam hominum voluptati vocibus magis quam rebus serviunt.* Quibus non absimilia ex alijs transcribere supersedemus.

IX. Atque hæ fuere vocis imbecillitates in eo positæ, quod non semper, neque omnibus significat: diversæ ab ijs oriuntur, si non unum aliquod certum, sed plura denotet. Erit hoc vitium proinde eo majus, quo plura, & diversa magis sunt inter se significata. Vnum enim quid denotare, virtutem vocis esse posuimus. Aut ergo res eodem nomine comprehensæ plane nullam secundum id nomen essentię communionem habent, sed penitus inter se sunt discrepantes, id quod sępe casu fortuito accidit, ut ejusmodi res idem nomen sortiantur, & hinc casu synonymæ res, & à rebus facta translatione, etiam voces dicuntur. Quod si ob aliquam essentiæ convenientiam eadem rebus multis vox applicetur, uel tota voce aliqua designata essentia alteri communis est, quod fit quando vox genus denotat, sive universale aliquod, quod de multis dicitur. Tunc enim de quibuscunque illud universale dicetur, ijs & nomen illud quodammodo competet. Sic & Homo, & Leo, & Piscis, & alia corpus animatum habentia animalia recte, non tamen proprie nuncupantur. Et hæ res synonymæ nobis dicentur. Vbi vero pars essentiæ saltim eius, quæ verè nomine illo designatur, communis est alijs eodem nomine comprehensis, æquiuocatio oritur analoga. Fitque hoc quando eadem vox modo aliquam essentiam rei indicat plene, modo rem cui eius pars magna, vel parva & cum alijs multis, vel paucis inest. Et hinc oriuntur significationes latæ, strictæ, latiores, strictiores, latissimæ, & strictissimæ. V. G. si dicam Iurisprudentiæ vocem latissime sumptam denotare omnem circa leges cuiuscunque generis versantem prudentiam: minus latam, circa ea quæ sunt positiua jura, & non merè

k *in perfecto Oratore.*

rè naturalia, occupatam: stricto significatu comprehendere solam eam quæ circa leges est publicè latas, siue rēpublicam aliquam conseruantes, strictjori advocatoriam prudentiam, & strictissimo interpretationem juris notare. Vnde videmus varios, & analogos, sive in aliqua essentiæ parte convenientes sensus unius ejusdemq; vocis oriri posse. Nam de exempli allati veritate nunc solliciti non sumus, ad declarandum illud, non ad probandum adducentes, quod cum sit, veritatem eius præcisam non requiri ex Aristotele didicimus. Præter hæc quæ vel casu, vel aliqua essentiæ suæ convenientia idem nomen accepere, dantur etiam res quæ ex consilio & voluntate loquentis inter se reipsa diversę idem nomen obtinent. Idque vel necessitate ita cogente, si propria uox deficiat, vel ex varietatis, aut elegantiæ studio. Vnde rursus duo homonymiarum genera nascuntur. Primū est quando ob similitudinem rei alicujus cum alia, vox proprię alteram significans, ad alteram significandam adhibetur, diciturque Metaphora, vel Latine translatio, quæ vox ipsa hac definitione comprehenditur: sicut enim res à loco ad locum propriè, ita metaphoricè nomen a re ad rem transferri dicitur. Quare non opus est exempla alia hic adducere. Alter modus ex consilio plures voci significatus indendi, Metonymia, latine Denominatio nuncupatur: fitque, quando res inter se diversæ, & oppositæ relatione tamen aliqua se respicientes nomina commutant invicem. Hujus propterea tot sunt species, quot sunt entium eiusmodi inter se diversi respectus. Ita quoties efficiens pro effecto, materia pro materiato, finis pro eo quod ad eundem tendit, forma pro formato, instrumentum pro facultate operandi, & in genere principium pro principiato, vel viceversa hęc pro alijs denominantur, Metonymia est. Ita si substantia pro accidente, continens pro contento, signum, pro signato, & vicissim nominantur, idem erit. Neque minus huc pertinet, species pro genere, totum pro parte, & contra usurpata, etsi hic nouum Synecdoches nomen sine caussa Rhetores excogitaverint. Ita & pro specie positum indiuiduum, seu Antonomasia huc referetur. Ironia

S 2 quo-

quoque hic notanda est, seu quando affirmatio pro negatione, vel contraria, & opposita pro se mutuo ponuntur. De quibus singulis pluribus hic disserere non est animus, cum sufficiat principia & fundamenta æquiuocationum utcumque hic indicasse, & ad Rhetores accurata horum omnium explicatio pertineat.

X. Voces quibus modis abundent significationibus vidimus; superest, ut quomodo deficiant perspectum habeamus. Et vero si plane nil denotet sonus, iam à vocum numero exclusus est. Quod si denotet aliquid imperfecte, fieri id potest, si partem saltim conceptus ejus qui totus erat exprimendus, repræsentat. V. Gr. si hominem abdomen dixero, vel animal: & hoc casu cum plerumque nomen illud etiam alium aliquem conceptum integre denotet, ad aliquam prænominatorum æquivocationum res redit. Cumque per additionem alterius vocis tollatur multis vicibus illa obscuritas, dicendo animal rationale, vel aliud quid in alijs: hinc illa ICtis *l* regula, qua *Improprium* aliquid dici tradunt, *quod cum aliqua adiectione, non autem simpliciter profertur*. Cæteroqui si vox partem saltim alicujus rei denotat, cum non minus partis, quam totius integer sit conceptus, sive repræsentatio in animo per se subsistens, nullum inde voci oritur vitium. Minus insuper vox quam par erat designat, si relationem, vel casum, seu tempus, seu personam, uti conveniens erat, non declarat, quod fit si declinatio, motio, comparatio, vel plane nulla, vel perperam in voce sit observata. Denique & non satis videtur vox perfecta, quæ nô sola significat, sed rem habentem nomen iam suum designat, quę Polyonyma dicuntur. Et quamvis hinc voci nullum videatur fieri vitium, quod essentiam ejus lædat, ad minimum tamen superfluam eam reddi, inficias ire nemo poterit.

§. 6. hoc C.

XI. Examinatis vocibus singulis, ad coordinationem earumdem erit faciendus progressus, & in specie ad eam quæ legibus convenit. Nam de constructione quidem in genere, ejusque natura, non est accommodatus hic dicendi locus.

Pos-

l *Alc. de V. S. lib. 2. n. 1. ibiq; citat. Bart. in l. Lucius §. quæsitum ff. de legat 3.*

Possumus tamen eam quantum ad propositum nostrum describere, ut sit coordinatio vocum, sive connexio, mutuam terminorum ad se relationem, vel habitudinem exprimens. Quoad leges ergo perfecta ea erit, si propositionem qualem supra descripsimus, & legem esse diximus, exacte referat. Duo ergo hic cumprimis venient perpendenda: ipsa constructio seu σύνταξις, & ipsius συντάξεως cũ propositione, sive mentali legis oratione, aut mente legis proportio. Ipsam Syntaxin vocum & constructionem quod attinet, statim ab initio de natura caussave eius disceptari potest. An nimirum & ipsa, sicuti de vocibus dictum est, ex mero utentium arbitrio, an vero ex certa aliqua & definita ac naturali respectuum, vel relationum quæ in rebus sunt, imitatione dependeat. Et vero quamvis hanc litem penitus nostram facere nunc non sit animus, paucula tamen afferre non pigrabimur. Nempe largimur haud illubentes, quod in imitatione aliqua rerum, & ejus quam illæ invicem habent rationis quadamtenus sit construendi ratio collocata, quodque adeo totidẽ construendi rationes, quot modis eæ inter se conferuntur, ordinari possint. An vero hæc, vel illa ratio terminandi, flectendi, connectendi, conjugandi, declinandi, aut alias construendi huic, vel illi terminorum conceptuumq; relationi respondere debeat, in totum arbitrarium pronunciamus. Quomodo tamẽ quam optime, convenientissimeque hæc sit facienda rerum immutatio in vocum constructione, imo in ipsis vocibus, & in quantum procedat, vel non, speculationis est arduæ quidem, & exquisitæ, sed quæ non ad hanc, quam nunc tractare decretum est, scientiam, sed ad Grammaticam Philosophicam condendam pertinet. Quinimo si eo quo possemus aliquando revera progredi, nunc spe saltim, & generali speculatione licet ascendere, possemus aliquando ex debitis fundamentis procedentes linguam plane novam, omni & abundantia, & defectu significationis vocum singularum, & constructionis carentem, condere, quibus distinctos, & quales in animo formarentur representare conceptus liceret. Qua ratione, Deum immortalem! quantis tędijs, & rixosis disputationibus

le-

levaremur, quæ ubi quam vehementissimè efferbuerunt sæpe inter eruditos, tandem in voculæ alicujus distinctione, vel confesso improprio usu desinunt. Dudum jam hæc animo conceperam, scriptoque an committerem, mecum dubius hærebam, non ignorans si qua a vulgaribus hominum opinionibus nimis remota, & difficilia proponantur, plerumque ea etsi laudabilia, risum tamen potius, & contemptum ignorantum, quam laudem, aut admirationem incurrere: cum nescio quæ fortuna in manus meas acutissimi viri Iohannis Claubergij Logicam satis subtilem detulit, quam evolvens hęc inter alia multum ijs quæ hactenus mecum cogitaueram consona inveni. *Optimum quidem foret, novam plane linguam ad scientiarum usum condi à sapientibus, rebus & intellectui melius accommodatam, quam ulla sit ex ijs, quibus hodie utimur. Sed quamdiu talis optatur solum, non datur, licebit cuiusvis disciplinæ Doctori nova subinde vocabula excogitare.* Quibus lectis mirum quantum sum in speculationibus meis confirmatus, videns usque adeo speculantem ceu debet quemvis alteri consentire. Interim non dissimulanda est difficultas etiam huius linguæ excogitandæ, & quam sit nimis adhuc maturum nostrum desiderium. Ante enim res omnes discriminari, & à se invicem distingui, naturæque earum & proportiones mutuæ determinari debent, quam de ijs perfectè indicandis cogitari conveniat. Vnde cum hac in parte parum hactenus tot seculorum intervallis præstitum sit; & nimium adhuc. *Mortalia pectora cæca Noctis habeant:* suffecerit inventis recte ad investiganda ea quæ rerum cognitioni desunt uti, quo celerius in ordinandis tot scientijs, quibus adhuc destituimur, & in indagandis rerum hactenus reconditis essentijs, contra atque hactenus factitatum est, promoveamus. Quo sane parum respicere videntur qui in varias linguas transfundendo male ordinata pręcepta, ulteriorem difficultatem quotidie studijs inducunt. Sed unde abducta est nostra redeat speculatio. Eas igitur quas habemus linguas præcipuas lustrantes, constructiones perinde atque voces, ex mero hominum arbitrio fieri observamus, dum modo his, modo illis particulis præfi-

xis,

xis, vel annexis, illa, vel illa indicantur: Vnde eodem modo uitia eas capere consequetur. Antiquari nempe constructiones, & ab usu removeri, vel in alium usum adhiberi, & novari, manifestius est, quam ut doceri debeat. Clarius etiam in linguas alias ex alijs transferri easdem conspicimus. Vnde Germanismis Latinis, & Latinismis Germanis origo. Sic & Græcismi antiquitus apud Romanos sunt notati, quos celeberrimo ex ICto Theologo Tertulliano, familiares B. Rhenanus testatur, apud celebrem illum Antitriboniani auctorem, [m] qui & Afras, & Syras dicendi rationes Iuri Romano inesse asseverat. Quin & plura significantes constructiones, sive Amphibologicas offendimus, tam casu ortas, quam consilio; ex translatione nempe continuata, quæ allegorijs, aut affectata elegantia, quæ figuratæ dictæ syntaxi originem præbuit, natas. Etiam minus exprimentes easdem cernimus, ex declinatione, conjugatione, aut connexione neglecta, vel alia relationum minus accurata designatione provenientes. Quæ omnia prolixius hic pertractare consulto detrectamus.

XII. Ipsa vocum proportio, & numero, & qualitate vitiat legem, si vel faciat apparere legem quæ non est, vel non apparere quæ est. In priorem errorem incidimus facillime, si per voces composita videatur ennnciatio, sive propositionis index oratio, quæ plures propositiones comprehendit, imo sæpe integrum syllogismum. Ita hæc propositio, Homicida quia est homo vitiosus punitur, totum continet syllogismum, tribus hisce propositionibus constantem. Omnis vitiosus puniatur. Omnis homicida est vitiosus. Omnis homicida puniatur. Cuiusmodi enunciatio dicitur causalis. Similiter exceptivæ pluribus æquipollent. Vt: Omnis civis præter impuberem habeat jus legandi pro lubitu. Nam resolvitur in has. Impubes non habet jus legandi. Omnis civis qui non est impubes, habet ius legandi. Sic copulativæ quæ dicuntur vulgo, exprimunt propositiones, diversa subiecta, vel prædicata habentes. Relativæ etiam, & reduplicativæ, & conjunctivæ, & conditionales continent plura quam debebat unica,

m cap. 12.

unica, & simplex enunciatio, quam unicæ propositioni respondere conveniebat. Atque his modis simulatur propositio ubi plus est quam propositio: possunt autem & perfectiones propositionis simulari per orationem, ubi revera est imperfecta propositio. Ita pro universali, vel contingente utplurimum venditatur, quæ talis non est, per præfixam particulam alias plerumque indicantem eiusmodi propositionem, quæ Logicis vulgaribus signum appellatur. Qui itaque non ipsam terminorum rationem intuetur, sed signum, omne videlicet, vel contingit utplurimum, præfixum in oratione tanquam necessarium indicem & infallibilem sequitur, is posito signo ubi non debebat, necessario decipietur. Et hunc in errorem nos deducunt Logicorum non pauci, definientes propositionem universalem, quæ signum universalitatis habet præfixum, & contingentem utplurimum, quæ contingentiæ utplurimum, quæ ex definitionibus Aristotelicis sunt corrigenda, cum non tam externa verba, quam sensus animi, seu orationem internam attendendam ratio suadeat. Inter leges etiam sæpenumero censetur, quæ lex non est, sed fuit, sive quæ est abrogata: quod tamen non tam scripturæ, etsi ea si desit, hic error non facile accidat, sed consensus vitio contingere dictum est.
cap.6.§.10 Cætera vero legis requisita non tam facile simulantur per orationem, qualia sunt præmia, vel pœnæ, & alia. Nam vel adsunt voces quales debent, & respondent termini, vel de-
cap.6. sunt utraque, & orietur aliquis e deffectibus superius recensitis.

XIII. Dissimulatur lex, vel occultatur his fere modis ratione orationis. Si nempe pars eius aliqua terminum propositionis essentialem denotans, suo loco mota sit, & ita collocata, ut quorsum referenda sit, ægre appareat. Ita enim incautis non videbitur propositioni respondens oratio, quæ tamen re vera est. Nam si plane absit vox essentialis ejusmodi, simul ex terminus aberit, & vitium in classem superius commemoratorum cadet. Secundo perfectio propositionis læditur per signa perperam præfixa. Contrario videlicet modo,

do, quo simulationem fieri proponebamus. Imprimis autem hic illud est perfrequens, quod singularis sive ad individuum alligata videtur oratio, dum casus proponitur, ubi universale erat subiectum constituendum. Ita lex illa: n *Si Nerva arbitrium ita pravum est, ut manifesta ejus iniquitas appareat, corrigi potest per iudicium bona fidei*, complectitur hanc: Omne arbitrium inter socios manifesto iniquum corrigitur per judicium bonę fidei. Tertius non minus frequens occultationis modus est, si precantibus, vel interrogantibus, verbis lex utatur, ubi jussio revera continetur, id quod in fideicommissis perpetuum ferè est. Poterat etiam dissimulata videri enunciatio, ubi voces plures justo accumulantur. Verum aut illę sunt significantes, exprimuntq; certos terminos, & adeo & ipsi abundant: aut nil denotant, & non sunt voces nec mutant sensum, & quæ cætera huc pertinentia usus suggeret.

XIV. Persecuti pleraque omnia quæ legi conformem orationem deformant, ad eam nunc orationem, quę juri sive complexioni integræ legum respondet, accedimus. Verum enim vero hac quidē in parte aut nulla cernimus vitia, aut quę ipsam materię, seu complexionis legum vitiositatem involvunt adeoque ex dictis iam olim dependent. Ita vel numero, vel ordine, vel distinctione enunciationum male se habente, ipsum propositionum systema laborabit. Vnum hoc omittendum non videtur, quod diversis orationibus lex eadem indicari sæpius solet, adeoque si non vis juris vitiatur, certę superflua copia & nauseam parit, & difficultatem intricatam. Vnde & Giphanius in titulo ff. de Reg. Iur. & Ritterhusius in Novellis Iuris Romanis, alijque in aliis partibus id reprehendunt. Quod vero & dissonantiæ species legibus per orationem possit affingi, & quid circa eam ICto sit agendum, deinceps pluribus exponetur.

VX. Tantum de oratione iura exprimente dictum sit: nunc ad scripturam ordinis nos ratio defert, quę est uti diximus orationis signum, eo proinde perfectior, quo magis & omnibus

n l. unde si. 79. ff. pro socio.

nibus, & ſemper, & articulatè, pleneque ſignificat quam debet orationem. Cujus rei impedimenta eadem hic quæ orationis invenimus. Sicut enim ſoni ex mero utentium arbitrio conceptus, ità ſcriptura ex voluntate utentium orationem ſignificat: ac proinde & mutationes diverſimodas, ac varietates admittit. Cumque ſcriptura foret perfectiſſima quæ orationis partes ſingulas exacte, & diſtincte exprimit, ac indicat, omnibus, ac ſemper; non poſſimus jam perfectiorem habere ſcribendi rationem ea, quæ orationis partes articulatè, ſingulas, hoc tempore repræſentat, omnibus hac ſcribendi communione utentibus.

XVI. Vnde conſpicua ſatis ſuperque eſt, quoad perfectionem, & imperfectionem, orationis cum ſcriptura convenientia. Perinde enim ut ſoni, vel nil ſignificant, vel ſunt inarticulati, & voces eſſe deſinunt: ita & ductus illi noſtri ſi jam non amplius orationis articulos, ſeu membra ſingula, per litteras, ſyllabaſque exprimant, ſed vel plane nihil, vel *ipſas res*, ceu imagine repreſentent, iam ſcripturæ naturam non amplius retinent. Quemadmodum porro Oratio, ita & ſcriptura, peregrina, antiqua, & nova eſſe poteſt. Plura etiam & diverſa per ſcripturam exprimi contingit, vel ex ductu, vel ex diſpoſitione litterarum, quæ initium legendi finemve, aut ordinem occultans, varias exhibet *lectiones*, aut per plura & diverſa exemplaria ejuſdem ſcripturę. Imperfecte verò, ſeu non per partes omnes quod oratio indicari ſcribendo queat, latere nequit, inſpicienti abbreviaturas vulgo ita dictas, notiſque antiquorum & ziglis ſcripta, item ductuum obſcuritatem, & lacunas, ævo, vel aliunde formatas, diſtinctionumve, quæ vel voces, vel orationes earumve partes diverſas ab invicem ſecernunt, ac ſegregant, item accentuum, qui ſonos affines, earumque quantitates diſtinguunt, omiſſiones, vel uſus præpoſteros, & hinc orientia vitia conſideranti: quibus non ſingulæ ſaltim voces, ſed & enunciationes, atque integrę orationes bene conſtructę male exprimuntur. Quamvis & hic plerumque ipſius orationis,

aut

aut propositionum, ac terminorum vitia concurrant. Illud quoque apprime notatu est dignum, quod sæpissime varijs & diversis scriptis exemplaribus inter se repugnantibus, & diversa atque contraria dicentibus, Antinomia quædam sive legum diversitas, atque incertitudo creatur. Neque magis illud prætereundum, quod legum complexionem quoad scripturas deturpat, si nempe aliquoties eadē lex totidem verbis repetatur, quæ iteratio & per se fastidium, & satietatem, & abundantiam, & inutilem copiam caussatur. Neq; tamen rarum hoc in Romano Iure, ubi non Instituta modo in Digestis ferme integra repetita, sed & alias leges totidem verbis iterum atque iterum descriptas reperimus.

XVII. Ex quibus omnibus tum vitiorum effectus, tum caussas easdem scripturę & orationis deprehendimus. Sicut enim per orationem vitiosam, vel nihil, vel aliquid sed imperfecte, vel plura indicantur: ita & scriptura idem efficit. Quemadmodum porro oratio eiusque partes, ita & scriptura vitium trahit, vel ex communi utentium consensu mutato, unde antiquatur præcipuè, & novatur: aut ex voluntate ipsius loquentis, vel scribentis, prout ille seu ex opinione, seu affectu, seu consuetudine in aliquam elegantiam, vel brevitatem, vel aliam novationis caussam fertur: vel denique ex ipsius materiæ natura, si res nondum habeat appellationem, vel scripturæ materia non sit apta: quæ necessitatem imponunt aberandi ab optima dicendi scribendive ratione. Quæ omnia quomodo contingant facillimæ est perceptionis. Ante omnia autem, quod propterea hic monendum duximus, sedula adhibenda legum interpreti cautio est, ne in sede vitij aberret: credens in scriptura esse vitium, quod in ipsa oratione, vel propositione, seu conceptu legis delitescit, aut viceversa. Nam per quod interpretatio impeditur, aut subvertitur, illud cumprimis ICto cavendum. Atque per eiusmodi errorem id fit. Ergo. Patebit autem id ipsum facili negotio, ex ijs quæ dicta sunt, de singulorum vitiorum natura, & essentia, inter se collatis. Et hæc etiam de scripti juris Reg. 146.

T 2 ris

tis tum ex oratione,tum ex scriptura pullulantibus imbellitabus dixisse sufficiat. In quibus omnibus brevitatem, eo magis succinctam præstare laboravimus, quo minus ex huius scientiæ principijs omnia demonstrari de oratione & scriptura possunt,sed ex Grammaticę,Criticesve præceptis magnam partem dependent.

C A P. IX.

De Interpretationum quæ versantur circa jus scriptum speciebus tribus: Critica nempe, Grammatica, & Mentali, deque differentijs harum, & præceptis,secundum quæ adhibentur.

S V M M A R I A.

1 *Continuatio, & propositi ulterioris ratio.*

2 *Generalia de interpretatione juris scripti.*

3 *De Interpretatione legis scriptæ, ex natura & perfectione ipsius scripturæ.*

4 *De Interpretatione legis scriptæ ex natura, & proprietate orationis cum scriptura consentientis.*

5 *De interpretatione legis dubiæ, ex natura, & perfectione ipsius legis, & inde orientes regulæ variæ.*

6 *De interpretatione legis, ex caussis, quæ movere potuerunt Legislatorem ad faciendum legem talem, vel tribuendum sensum certum illi orationi, vel scripturæ.*

7 *De colligenda voluntate legislatoris contra proprietatem Orationis.*

8 *De eadem constituenda contra bonitatem, & significationem scripturæ.*

9 *Species harum omnium interpretationum proponuntur, ac definiuntur, earumque differentiæ discriminantur.*

I. Quem-

I. QVemadmodum Medicæ scientiæ cultor, qui morborum naturas & differentias ex caussis suis deduxit, parum præstitisse censendus est, neque ad curam ægrorum admittendus, nisi & curandi præcepta, & medicamentorum virtutes pari ratione ijsdem adjûxerit: ita & nos merito inanem lusisse operam dicemur, si imbecillitatibus juris scripti, quantum hujus instituti ratio exigit, summatim indicatis, tollendi easdem modos omiserimus. Quod ut effugiamus, proximum nunc in eo laborem ponere decrevimus. Tales autem tollendi modos esse debere, ex superioribus, & imprimis ex Reg. 10. liquet, qui mutationem omnem excludant. Neque enim hic minus atque ante Regulas nostras semel positas observabimus: cum ubique verum vero consonet. Non ergo trademus quomodo orationem vitiosam permutare meliore aliqua ICtus debeat, neque quomodo optima oratione leges possit comprehendere. Etsi enim & hanc operationem vulgo interpretationem dici iam confessum olim habeamus: tamen, & ibidem habitum hunc à nostro alienum declaravimus: imo foret hoc Grammaticam, non leges interpretandi artem profitentis. Multo minus quomodo scriptura optima leges exprimi, & vitiosa corrigi debeat, hic exponi oportet: cum id scriptoriæ artis opus sit. Quid ergo nobis hic præstare incumbet? Quid vero aliud quam quod interpretis definitio exigit. Vt nimirum manente Oratione, & scriptura, quales eas voluit Legislator, vitium utriusque tollamus. c.2.§.2.

II. Hoc autem tunc demum effectum dabimus, si quantum potest perfectissimum significatum Scriptura vel Oratio per ICtum accipiat. Cum enim tota vis & scripturę, & sermonis, in significatione ponatur: si illa sit perfecta, sublatum omne erit vitium. Erit ergo ICti officium, perfectissimam Orationi, & scripturæ legis significationem adscribere. Reg. 147. Nam & ita ijs Legislator prudens utetur. Perfectio vero illa cum sit significare unum quid, & id solum, ac per omnes partes; hinc Ità erit accipienda Scriptura, & Oratio, ut ali- Reg. 148.

quid

quid operetur, [a] id est non sit inanis, & nihil significans, vel superflua, idque observandum per partes ejus omnes. Imo ita accipienda erit, ut unus ei solus, & certus sensus insit.

Reg. 149. Reg. 150. Porro intelligenda Scriptura, & Oratio quemadmodum eam intelligi voluit Legislator, [b] ex Reg. 14. & 15. Voluit autem intelligi Legislator, vel qualiter debuit, vel qualiter non debuit.

III. Si scripturam intelligi voluit Legislator qualiter debuit, ita ea intelligetur, ut est perfectissima, seu maxime significans, idest quemadmodum usus exegit illius temporis quo scripta est lex. Quem præsumitur hic secutus semper Legislator, donec manifeste aliud appareat. Quod enim perfectissimam per se facit legem, idest prudentis adhibere, adeoque & Legislatoris, ex Reg. 5. & 7. Iam vero usus scripturæ maxime frequentatus tempore Legislatoris talis est, ut perfectam fecerit legem, & qualem facere prudentem decuerit, utpote maxime significantem mentem eius, quam propalare erat animus. Ergo ICti erit semper præsumere pro

Reg. 151. usitatissima significatione scripturæ, respectu habito ad tempus legis scriptæ. Et quamvis sæpe contingat, immo plerumque contingat, non ipsum Legislatorem, sed alium leges in scripturam redigere: nihilominus & pro illius quamvis sit imprudentissimus, prudentia erit semper præsumendum,

a *Cap. si Papa. 10. de Privil. in 6. Goffred. in summ. de potest. jud. deleg. num. 8. Socin. Reg. 440. gl. & Bald. in l. 1. pr. ff quod met. caus. Roland à Val. cons. 61 n. 14. Alexand. lib. 4. cons. 100. n. 4. & lib. 6. cons. 214. Castrens. lib. 2. cons. 193. in fin. Curt. sen. cons. 29. num. 4. Cravett. cons. 25. num. 3. & resp. 1. pro gen. n. 46. Decius cons. 626. n. 7. Ruin. cons. 79. Surdus vol. 2. cons. 53. Consil. Marpurg. 9. n. 52. Mascard. cons. 1059. n. 4. Menoch. cons. 378. n. 13. Gabrielius lib. 6. concl. 3. n. 2. & seqq. M. Mantua sing. 47. n. 1. Vigel. Mem. I. Controv. cap. 1. lib. 1. par. 1. Reg. 8. PeKr. de testamen. coniug. p. m. 432. n. 2. & qui præterea magno numero citantur à Cardinale Tuscho. lit. V. concl 85. & Barbos. loc. comm. lib. 1. n. 11. Ottobon. Rot. Roman. decis. 22. n. 25.*

b *v. citatos ad cap. 5. §. 11. (x.) l. in ambiguis 96. ff. de R. I. l. in ambiguo 3. ff. de rebus dubijs. l. alienationes 28. §. oratio 1. ff. de V. S. l. nepos. 125. & l. Vrbana 166. h. t. Giphan. de R. I. lib. 1. cap. 8. p. m. 96. Mamucor max. Iur. litt. I. n. 17.*

dum, neque à scripturæ sensu abeundum, nisi nihil significare eam certi, adeoque quasi nulla esset, eam tractare velimus. A cujus enim significatu pro lubitu, & sine caussa licet abire, illud certi quid denotare nullo modo poterit. Quæ cum ita sese habeant, patet non cujusvis debere arbitrio committi, ut leges describat, sed omnino certis modis hanc libertatem esse refrenandam ei, cujus curę publica salus commissa est. Cum etiam frequenter accidat, ut exemplaria plura describantur eiusdem juris, patet ob effugiendos errores ex sæpiori descriptione orientes: **Illud exemplar præferri** Reg. 152 **omnino debere, in faciendo de scriptura legis judicio, quod proxime accedit ad tempora Legislatoris, & si sint** Reg. 153 **antiquitate æqualia, illud cui & notitiam, & diligentiam magnam esse adhibitam patet.** Unde merito magno in pretio Pandectæ Pisanæ, nunc Florentinæ, à Doctoribus [c] habentur: quippe quas antiquissimas esse, manifesto liquet tum ex scripturæ genere quod majusculis meris conceptum litteris, neque periodos, neque voces usitatis hodie distinctionibus ab invicem sejungit: tum ex subscriptione quam talem sub finem Tomi primi legisse memini.

Ego Marsilius Ficinus adfui dum hoc reperiretur, idque propria manu adscripsi, die 19. Aprilis 1486. Petro Gerardi sedente Vexillophoro Iustitiæ. Quare perspicuum judicamus hoc volumen fuisse ab ipso Iustiniano compositum, neque solum transcriptum. Quo de asserto tamen magna à Doctorum non paucis [d] movetur controversia, quam nos una cum collatione hujus exemplaris cum Vulgari, & Haloandrina editione, ICto nostro speciali Romano-Germanico reseruamus. Interim in generalibus nunc pergimus, quæ ex dictis supra facile deducentur, eo-

que

c *Vide Lælium Taurellum in præfatione ad ff. Florentina. Hunn. de author. & interpr. Iur. Civ. part. 1. c. 2. l. 5. Besold. de lib. iur. cap. 9. Bartol. in l. pren. ff. de pact. n. 1. & l. 3. n. 4. C. de Cond ob caus. dat. adde Steckium in præfat. ad Anticritica juris. Anton. Augustin. lib. 1. emendat. cap. 1. Forster. de interpret. Iur. lib. 1. cap. 2. n. 7. & 10.*

d *Belosd. l. c. cui add. Alberic. Gentil. de libr. Iur. Civil. cap. 2.*

que imprimis recident, ne vitium, vel imperfectio scripturæ affingatur, & pro eius usu communi sensus constituatur, unde si scriptura clara est, & perfecta, ac propria, nulla ejus quæretur interpretatio: ex Reg. 9. Si peregrina, ex usu illius
Reg. 154 peregrinæ linguæ erit ipsi significatio adscribenda. Si an-
Reg. 155 tiqua, ex eo quem habuit. Si nova, ex eo quem habere in-
Reg. 156. Reg. 157. Reg. 158 cepit. Si ambigua, seu plures legendi rationes recipiens, ex usitatiori legendi modo erit existimanda: & quæ plura super hac re congerere Critici foret.

IV. Ita parem in modum Orationem, si qualem debuit adhibuit Legislator, eam adhibuit maxime propriam. Vnde
Reg. 159 pari fundamento. Pro Orationis proprietate, quam ex solo usu, ex dictis supra, æstimabit, f sẽper presumet ICtus habito respectu ad tempora Legislatoris. g Ijs enim quos habuit Civibus primario locutus est: non futuris, neque præmortuis. Nunquam ergo præsumendus, sed semper omni studio evitandus ICto sensus vocis antiquatus, novus, novatus, peregrinus, ambiguus, seu multiplex, vel obscurus, aut alio quocunque modo ab optimo, usitatissimo, & maxime proprio re-

e *l. non aliter 96. ff. de legat. 3. & l. 1. §. licet autem. n. 10. Manincor. Reg. Iur. litt. V. n. 22. Donel. 1. comm. 15. Forster. de Interpr. Iur. lib. 2. cap. f. Reg. 16. 56. 64. & 86. Gammar. de extens. num. 75. Martin. Bonacin. de l. disp. 1. l. 1. Punct. 8. & 14. Mopha de rat. Studior. circa f. in voce verba. Pedroch. resp. de individ. n. 699. Guido Papa decis. 206. n. 5. Decianus vol. 1. cons. 5. n. 117. & cons. 16. n. 25. Farin. cons. 45. n. 17. Menoch. cons. 332. n. 7. & 27. & cons. 863. n. 14. &c.*

f *Mopha. l. c. Hopper. de arte jur. lib. 2 cap. de juris conjectura. Vigel. Method. I. Controv. l. 1. c. 1. reg. 4. ibiqoe citati Turzan. comm. opin. E. 29. Io. Fichard. addit. ad Villalob. C. 107. Fr. Vivi. ab Aquila. lib. 2. comm. opinion. Iason. in rub. de damno inf. n. 7. Rot. Rom. Ottob. decis. 44. n. 18. adde Barbos. loc. comm. V. n. 7. vbi præter leges citat. Surd. cons. 313. n. 87. & cons. 454. n. 18. Mantic. de conject. ult. vol. lib. 3. tit. 8. n. 1. Lusit. Fr. Anton. a. Sousa in relect. de censuris bulla cœna. cap. 2. n. 4. & cap. 6. disp. 29. n. 3. & c. 7. n. 1. & c. v. supra cap. 7. (e.) & Bartol. in l. 1. C. de jur. cal. e t. in l. cum de lanionis. §. asin. molend. ff. de fund. instr. Innoc. in c. cum caussa & c. cum clamor de testam. & citatos a Forstero de interp. iur. lib. 2. c. f. reg. 10.*

g *Bonacin. de legibus disp. 1. l. 1. punct. 8. n. 19. Card. Tuschus. comm. concl. lit. V. concl. 91. Coras. de jur. civ. in art. red. part. 4. c. 5. Barbos. loc. com. V. 28.*

recedens. *h* Porro Vocibus claris, & proprietatem certam Reg.160
ac sufficientem habentibus, non est interpretatio applicanda. *i* Foret enim hoc improprietatem, adeoque imbecillitatem ijs affingere, quod vetat Reg. 4. Multo minus ergo Reg.161
ijsdem obscuritas, vel ambiguitas erit tribuenda. *k* Quin potius secundum Reg.159. pro eo usu, quem habuere tempore Legislatoris, sunt exponendæ. Isque si perfectus sit, aut proprius, acceptandus: sin secus, pro eo quantus adest, facienda interpretatio. Ita ergo incumbit ICto lectione auctorum Legislatori coætaneorum sedula, hanc sibi cognitionem comparare, ut de usu vocum certus sit. Conducet itaque hic concordantias, ex Legibus, & alijs ejusdem styli auctoribus conficere, quales & in Græcum Novum testamentum Smidius, & in alios auctores alij confecere, ex quibus quoties, & quo sensu quęvis vox a legum auctoribus usurpata sit, appareat. Nec minus proderit differentias vocum, & convenientias notasse, & accidentia singula, deriuationes, cōpositiones, & similia ut quatenus in usu fuerint, necne constet. Ex his .n. deinde pro modo usus quē vox habet, significatio ei tribuitur: Ita vox peregrina, pro usu peregrinorum. Antiqua pro Reg. 162
eo qui olim fuit. Nova pro eo qui modo cepit, significabit. Reg.163 Reg. 164
Technica pro usu artificum, ex qua habet perfectionem ante definitam. Reg. 165
Ambigua quoque vox pro usu potiori recipiet interpretationem, sive ea sit casu orta, sive consilio. *l* Ita homonyma casu, ęque usitata, ęque valebunt: & Reg.166
ex orationis natura, & perfectione quoque patebit, qui sen-

V sus

h *Alciat. de V. S. lib. 2. n. 3. Cephal. cons. 369. n. 6. & 439. n. 21. & 490. n. 31. & 607. n. 55. Schrad. de feud. p. 8. c. 7. n. 28.*

i *l. ille aut ille. 25. §. 1. de legat. 3. Manmcor. Maxim. jur. V. 24. Barbos. loco comm. V. 37. Card. Tusc. pract. civil. V. 108. Decis. Rot. Rom. Seraph. 762. pr. Roland. à Valle cons. 79. n. 55. lib. 3. Socin. cons. 13. n. 39. Forster. de interpr. 1. lib. 2. c. f. Reg. 13. & 14. Guido Papa sing. 308. Aloys. de Albert. sing. 13*

k *Hartm. Pistor. lib. 2. part. 1. Qu. 5. n. 11. & apud eum Bartolus.*

l *Oinotom. in comm. ad rub. Inst. de obligat. n. 7. Barbos. loc. comm. V. num. 13. ibique citati.*

sus præstet: nisi forte cõstructioni oriatur vitium ex alterutro.
Reg.167 Tunc enim Sensus ille præferetur, qui constructionem facit optimã, seu contextũ congruũ. Si synonymia insit voci,
Reg.168. usurpatę à Legislatore: Illum sensum præferendum, per
Reg.169 quem vox alteri illi competit, liquidum est. Ità in analogis ea erit significatio propria, quæ totam rei essentiam & solam complectitur, & per quam cur communis sit reliquis vox illa, possit probari. Id quod & in ICti æquiuocatione
cap.1.§ 14 extricanda fecimus. In Metaphoris ex similitudine sensus
Reg.170 *Reg.171* invenitur: in Metonymijs ex oppositorũ natura: Vnde si propriam vocis significationem norim, ex ea quæ hujus rei cum illa est similitudo, vel oppositio; facile translationis vel denominationis, adeoque significationis rationem investigabo.
Reg.172 Notandum vero hic, posse metaphoricos eiusmodi usus vocum, si frequententur, transire in proprios, & tunc ceu proprias eas voces tractari, id quod ex loquentium usu constabit. Idem de constructione dictum volumus, ubi hæc omnia repeti posse manifestum est. Nam ut Reg. 159. 160.
Reg.173 161. prætercam, & Constructio peregrina ex ejus linguę proprietate, & antiqua ex præterito usu, & nova ex in-
Reg.173 cipiente censetur. In ambigua, ea quæ voces singulas facit magis proprias præfertur. Item quæ construendi ratio-
Reg.175 nem magis facit usitatam. Sic in allegorijs ex similitudine interpretamur: & consimiliter in cæteris. Etiam in proportione consistentia vitia patebunt, si constructionis proprietas
Reg.176 innotuerit. Verba vero precantia, vel interrogantia, vel qualiacunque, pro affirmantibus, & imperantibus hic habenda: siquidem legis sensus, de quo infrà, permittet. m
hoc c.§.7. Copia vero nimia, & superflua iteratio legum, sine sublatione eorundem quæ abundant, tolli nequit. Adeoque hæc de-

m *v. §. si is qui 5. Inst. de eo cui libert. caus. & Steck. Anticruicorum cap. 3. p.m.7.*

devoranda est nausea, nisi per Methodicam interpretationem in corpus bene ordinatum leges digerantur, ubi superflua omitti debere patet.

V. Hunc in modum ergo procedendo, siquidem sensum scripturæ, vel orationis proprium invenimus, & qualem Legislatorem voluisse vero sit consentaneum, iam res peracta est. Quod si vel imperfecta adhuc oriatur oratio, vel scriptura, alius labor est incipiendus. Neque minus, si qualem noluisse legislatorem credere est sententia, eliciatur. Primum si usu veniat, vel orietur scriptura, aut oratio partes omnes non exprimens, vel plura designans. Nam si non sola exprimat, cum illud ex usu loquentium oriatur vitium: Interpretis hic nulla est correctio. Si nihil designet, neque illius est significationem imponere. Restabit ergo, ut aut imperfecte, aut multipliciter significet, vel oratio, vel scriptura siquidem ab interprete expectet auxilium. Si imperfecte, id est non omnes partes vocis, vel enunciationis, in lege denotentur per scripturam, vel per orationem, aut nulla erunt signa voluntatis de suppletione, & nec ICtus poterit progredi ulterius, aut vero aderunt, & quidem saltim unum cuique relevando vitio; & illud erit sequendum, & **ex signis voluntatis Legislatoris oratio vel scriptura, minus plena erit supplenda.** Reg. 177. Colliguntur autem illa ex caussis, vel testimoniis aliorum, quemadmodum supra in caussas legum inquirentes proposuimus. Quod si duplicia, vel plura adsint argumenta supplendi, pro qua parte signa plura steterint voluntatis, ea erunt efficaciora. cap. 4. §. 4. & seqq. Voluntas autem illa per caussas colligitur, vel circa scripturam, vel circa orationem, vel circa ipsam legis sententiam, sive constitutionem, aut conceptum: idest quæritur, vel quid scripserit, vel quid dixerit, vel quid senserit Legislator. Itaq; secundum huius triplicis voluntatis argumenta imperfecte significatę leges supplentur: & ex eadem etiam ambiguæ, seu plura significantes scripturæ, vel orationes legum, unum certum sensum accipiunt. Quod & ipsum partim fuit expositum. Etenim quomodo ex

proprietate orationi, & ex perfectione atque usu scripturæ dubiæ, certa adscribatur sententia, modo declarare annisi sumus. Verum sciendum est dari præterea casus alios, in quibus nullum ex istis fundamentis legi sensum licet adsignare: quos ipsos ad duo summa capita revocare possumus. Quippe vel oratio & scriptura ambigua quocunque sumatur sensu, æque propria est, aut æque impropria, & ita ex dictis neutram licet alteri præferre: vel vero ex propria scriptura, aut oratione talis oritur sententia, quam Legislatorem amplecti voluisse non est verosimile. Priorem casum nunc considerabimus, posteriore in sequentem paragraphum reiecto. Quotiescunque igitur utra duarum significationum (quod idem de pluribus quoque verum est,) orationem, vel scripturam æque perfectam, vel imperfectam relinquentium, præferri debeat, dubitamus, ad voluntatem Legislatoris, eiusque caussas, atque signa confugiendum est. Cumque omnium primaria & maxime spectanda sit voluntas, seu cum ratiocinatione iunctus appetitus, ceu superius demonstratum est, patet ad prima nostra fundamenta nos reuerti. Adeoq; cum voluntas illa per prudentiam perficiatur, & per illam leges, proque earum utraque semper præsumi debere, reg. 5. & 7. docuerimus: patet in dubio, sublata orationis ac scripturę præstantia, indeque orientibus interpretandi fundamentis, significatum illum vel vocis, vel orationis, vel scripturæ præferri debere, qui legem facit perfectiorem, aut certe minus imperfectam, si omnis defectus evitari nequeat. Per regg. 5. & 6. Perfectiones itaque & imperfectiones earumque gradus ex supra notatis repetentes, magnum regularum acervum cumulabimus. Et omnium quidem primo, plus quam evidens est, quod præferri debet in dubio sensus, qui legem facit propositionem, ei qui facit esse minus quam propositionem: Nam sine dubio perfectior est sensus ille, cum hic legem tantum non perimat, & interire faciat. Eodem fundamento sensus faciens legem pro-

Cap. 4. §. 9. | Reg. 178 | Reg. 179 | C. 5. & 6. | Reg. 180 | Reg. 181.

propositionem contingentem utplurimum, ei quæ contingentem raro, vel in utramque partem. Item consti- Reg.182.
tuens legem universalem, ei qui particularem. Porrò in
hujusmodi ambiguitate potior erit interpretatio, per quam Reg.183.
lex fit vna sola propositio, discreta ab alijs, & distincta,
illa quæ multas propositiones intricata connexione inter se
jungit. Cumque præterea & consensus ad legem perficiendam multum conferat, isque ex consuetudine apprime pateat, amplectenda magis erit interpretatio, faciens legem Reg.184.
usu receptam, & consuetudinariam, [n] adeoq; notoriam,
ei quæ novam vel inauditam. Multo magis etiam ea erit eligenda, quæ facit legem valentem adhuc esse, & obligan- Reg.185.
tem, atque illa, quæ reddit abrogatam vel ipsam, vel aliam,
vel totam, vel ex parte. Vnde recte dicitur a Doctoribus,
Correctionem legum non præsumi, [o] sed *esse odiosam*: [p] immo
evitari debere, [q] & *quantum fieri potest ad jus commune per interpretationem esse redeundum*. [r] Nempe leges quæ corriguntur,
pereunt, si non totæ: certe pro ea sui parte quæ corrigitur.
Vnde in reg. 1. & 2. hic peccaretur. Vlterius præferetur interpretatio, seu sententia per interpretationem constituta,
faciens legis subiectum aptum, sive non nimis universale, Reg.186.
ei quæ contra: Item formans legem a prudentia ortam, Reg.187.
ei quæ ab imprudentia profectam: ut & legem reddens di- Reg.188.
ri-

n *Villalobos opinion. comm. reg. 240. ibique citatus Remigius de charitate subsid. in qu. an Ecclesia & clerici sint immunes. Forster. de interpr. jur. lib. 2. c. fin. Reg. 3. & 91. ibiq; citatos ad Harprecht. in Instit. de legit. agnat. tutela § quod autem lex. 2. n. 30.*

o *l. si quando 25. pr. C. de officios. testam. l. præcipimus. 32. §. fi. B. de appellat. Menoch. de adipisc. possess. rem. 4. n. 21. Franc. Becc. consi. 1. n. 13. &c.*

p *Sich. cons. test. 1. n. 9. Hunnius de author. & Interpr. jur. par. 2. c. 15.*

q *v. Matthesilan. recollect. in C. quom. & quando judex. n. 2. Aloys. de Albertis singul. 26. Alciat. de V. S. lib. 2. num. 29. Phederic. de Interpr. jur. part. 3. n. 10. Bonacin. de ll. Disp. 1. qu. 1. punct. 8. n. 22. & laudati a Forstero. cap. f. Reg. 2. & Reg. 92. & 93. Barbos. loc. c. l. 18.*

r *Hartman. Pist. lib. 2. part. 1. l. 5. n. 40. & Forster. loc. cit.*

rigentem, & effectum aliquem habentem, ei quę inutilem & elusoriam. s Neque minus inter dirigentes, seu ad fi-
Reg.189. nem aliquem ducentes, præstabit ea, quæ ad finem meliorē
ducit: item quæ ad finem reipublicæ, cui scripta illa lex
Reg.190. est, proprium ducit, adeoque reipublicæ est utilis. t Secundum differentias itaque, & præstantiam finium inter se, differ-
rent, & præstabunt sibi invicem leges; adeoque præferetur
Reg.191. Reg.192. sensus legis ad pietatem magis accedens, ei qui minus, &
per consequens ad salvationem animarum faciens ei quę
Reg.193. secus: u ita & probus improbo, honestus inhonesto, ju-
Reg.194. Reg.195. stus injusto. x Præterea interpretatio quæ rationem facit
Reg.196. habere legem, eique congruere, erit melior alia, quę idem
haud facit. y Et si utraque legem faciet à ratione profectam,
Reg.197. quæ potiori, sivè meliori, vel melioribus, pluribusque ra-
Reg.198. tionibus legem facit initi. Ante omnia ergo lex eligetur,
quæ rationem habet in jure naturali fundatam, adeoque
cum jure naturę consentit, præ ea quę refragatur. z Quod
Reg.199. si ratio non possit esse caussa legis, prævalebit ea quę caussam
habet magis rationi consentaneam, seu minus ab ea rece-
den-

s l. Divus Hadrianus penult. ff. de vsu & habitat. l. si prætor. 75. ff. de judicijs. leg. f. ff. ne quid in loco publico. Mantucor. Max. iur. l. 72. Bellon. jun. cons. 91. n. 13. & seq. Hond. cons. 61. n. 51. lib. 2. Menoch. cons. 399. n. 24. Hartm. Pistor. Part. 1. lib. 2. qu. 2. n. 46. Rot. Rom. Gregor. XV. decis. 358. num. 5. Barbos. loc. comm. l. 33.

t L. ita vulneratus. 51. §. f. ff. ad l. Aquil. ubi adde Gothofred. litt. L. l. hoc modo legato 65. §. 1. de condit. & demonstr. Forster. cap. f. reg. 76. ibiq. Decian. vol. 1. resp. 1. n. 321. adde Vigel. Method. Iur. Civil. part. 1. libr. 1. cap. 2. num. 6. Reg. 8.

u Phil. Porc. cons. 4. n. 21. cons. 61. n. 52. cons. 23. n. 35. cons. 58. n. 7. consil. 91. n. 26. & cons. 120. n. 7. Marsil. singul. 151. n. 1. 2.

x Phedric. de Interpr. jur. part. 3. n. 7. 9. Decian. vol. 2. resp. 46. n. 158. Alb. Brun. de statut. fœm. exclud. n. 32.

y Pheder. l. c.

z Pedroch. resp. de individ. n. 429. Decian. criminal. lib. 2. cap. 9. num. 8. Ceval. præfat. opin. comm. contra comm. n. 42.

dentem. Itaque sententia quæ opinionē probabilem, seu Reg.200.
sapientibus probatam legis facit caussam, pręponenda erit
ei,quę parum verosimilem statuit. [aa] Quin & in concursu Reg 201.
opinionum præferetur magis verosimilis. [bb] Insuper quoniam prudentis est,in agendo omnes considerare circumstantias, quo ijs conveniens sit actio: hinc & in legibus sensus
erit optabilior,qui magis conveniet loco, tempori, [cc] per- Reg.202.
sonę tam legem dantis, [dd] quam accipientis, caussæ item, sive [ee] materiæ subiectæ, [ff] reliquisque circumstantijs omnibus singulisque. Et quoniam materia subiecta ea est, de qua nunc loquitur Legislator, liquet exinde,
relationem dictorum in dubio non esse faciendam ad ea Reg.203.
quæ multis interiectis præcessere, sed ad ea potius quæ immediate-

aa *v.citat.c.4.§.19.lit.Zz, & adductos a Foster. c.f. reg.7. & 22. Menoc.cons. 8.n.22. cons 68.n.22. cons.37.n.114. cons.14. n.14. cons. 82. n.29. cons.128. n.9. cons.137. n.26. cons.144. n.112. cons.190.n.16. cons.196. num.6. cons. 285. n.27. cons. 633. n.4. cons.23.n.5.&c.*

bb *Bald. ad l. fin. de hæred. instit. Iason & DD. ad l. si extran. ff. de condict. caus. dat. Bartol in l. veteribus. n.5. de pact. Rol. a Valle cons.81. n.7. Cons. Marpurg.9.n.85. & n 95.*

cc *Cacheran. decis. Pedemontan. 166. n. 12. Surd. cons.454. n.13.*

dd *c. solitæ 6. de Major. & obedientia. Mopha de rat. stud. lib.2. in voce Verbum Socin. Reg. 44. cum fallentijs. Alciat. de V. S. lib. 1. n. 85. Coras. de Iur. Civ. in art. redd. part. 4. cap. 4. Phederic. de interpr. Iur. part. 3. num. 29. Forster. cap. f. reg. 15. ibiq. Cephal. cons. 23. n. 28.*

ee *Forster. c. f. Reg.30. ibique gloss. in l. plenam §. equiti de usu & habitatione Matth. de Afflict. tit. ex quibus caus. feud. amitt. Roland. à Vall. cons. 55. n. n.14.&c.*

ff *Bartol. in leg. si uno ff. locati Io. de Anania consil. 60. in f. Gammar. de extension. num.75. Pedroch. respons. de individ. n. 687. Mopha de rat. stud. lib.2. in voce verbum. Phederic. de interpr. jur. part. 3. n.28. Cardinal. Tusc. conclus. tract. v. 96. & 111. Alex. consil. 179. n. 12. lib. 1. Cephal. consil. 516. num. 33. Cyriacus controv. 62. n. 18. Socin. cons. 2. col. f. vol. 4. Hippol. Marsil. singul. 510. n. 1. & seqq. Alciat. de V. S. lib. 2. n. 3. Menoch. consil. 179. n. 14. Bonacin. de ll. disp. 1. qu. 1. punct 8. Duar. ad ff. quibus ex caus. maj. p.m. 125. q. Donell. 1. comm. 13. in f. & citati magno numero a Forster. cap. f. Reg. 29. & c. 2. lib. 2. n. 25. Mancinor. l. 74. & V. 18. Barbos. V. 9. ubi & ll. licet invenire idem dicentes.*

mediate ſunt præmiſſa. [gg] Cum cętero qui à graviſſima imprudentia excuſari non poſſet Legiſlator, dum ſermonem ad remota referri volens, ea non repetit, neque etiam ſatis clare illam relationem indicavit. Vt taceam orationis quoque hinc vitium oriturum, pro quo itidem præſumere vetamur, reg. 159. Porro cum actionibus in republica frequen-
Reg.104. tandis leges ſcribantur, potior omnino ſenſus erit, legem
Reg.105. faciens aptiorem rebus agendis. [hh] adeoque, & foro, vel praxi utiliorem eandem, & accommodatiorem reddens, eiuſque conſuetudinibus magis conſentaneam: [ii] id quod tamen ad tempora Legiſlatoris, ſicut omnia alia referendum eſt. Nam quid nunc expediat, ante aliquot ſecula ſane nemo facile præviderit. Pari quoque ratione præ-
Reg.106. ferri merebitur interpretatio, faciens dirigi, & moderari actiones magis in republica neceſſarias, [kk] ſeu finem eius
Reg.107. magis attingentes, item ea quæ magis crebras, & ſæpius uſu venientes. [ll] Præter hæc omnia cum æquitatem juri ſtricto
Reg.108. meliorem demonſtraverimus, patet inde merito jus ſtrictum
Reg.109. æquitati poſthaberi [mm] ſenſumque æquiorem [nn] uſuiq; præ-

gg *Borgin. Cavalcan. Fori Fivizanenſ. deciſion. 1. nu. 29. Rim. ſen. conſ. 259. n. 14. vol. 2. & conſ. 426. n. 28. vol. 3.*

hh *l. quotiens. 67. de R. I. Giphan. de R. I. lib. 1. c. 8. p. m. 96. Pedroch. apud Forſter. cap. f. Reg. 59. & lib. 2. c. 2. n. 25. Donell. 1. comm. 15. &c.*

ii *Forſter. lib. 2. cap. f. reg. 10. & 80. ibique adducti. Menoch. conſ. 104. n. 13. Hartm. Piſt. Mynſing. Honded. Prateius. &c.*

kk *Menoch. conſ. 61. n. 19. conſ. 151. n. 25. de arbitr. caſ. 199. n. 12. Foſter. loc. cit. reg. 11.*

ll *Phederic. de interp. iur. part. 3. n. 26. p. m. 176.*

mm *l. Divus Antoninus. 7. de in integr. reſtit. repetita l. etſi nihil. de R. I. l. & ſi quis 14. §. idem Labeo ait. 13. de religioſis. l. ſi ex duobus. 32. de peculio. l. filio. 17. de inj. rupt. l. in ſumma. 2. §. item Varus. 5. de aqua & aqualuv. l. placuit. 8. de judicijs. cap. unic. de rerum permut. in 6. adde gl. & DD. ad has leges & ad l. 1. C. de l. fin. in l. 25. de donat. & gl. f. in l. qui ſervum. §. f. de O. & A. gl. damnoſ. l. 61. §. circa commod. de furt. gl. ſecundum l. ſi mihi de ſervit. ruſt. præd. gl. meum. l. 20. ſi certum pet. gl. rationem. l. 1. C. ſi ſervus utero & Fachin. prolix. lib. 1. controverſ. cap. 3. Gammar. de extenſion. n. 96. Donell. comm. lib. 31. cap. 2. Hippol. Marſil. ſingul 685. Tiraquel. de retr*

præferri, qui & *benignior* [oo] apud ICtos audit, & *humanior*. [pp] Cumque sit iustitiæ proprium, tribuere æqualibus æqualia, inæqualibus inæqualia: semper in dubio erit accipienda interpretatio, per quã lex æqualibus æqualia, & inæqualibus inæqualia tribuit: [qq] Inde cum ad utilitatẽ cõmentendere debeant leges, amplectenda erit interpretatio damna non inferens, sed moderans, vel minuens. [rr] Et multo magis arripienda erit ea, quæ utilitatẽ affert, & quidem quæ majorem, præ ea quæ minorem: & quæ utrique parti [ss], seu pluribus, ei quæ alterutri, seu paucioribus. Tandem generaliter sumendus sensus pro favorabilibus faciens: quæ qualia sint, in genere, & in specie, peculiari de Favorabilibus exercitatione declarare constituimus, ubi examinabitur Bonacinæ [tt] sententia, *favorabilia* definientis ea, *quæ primario* Reg.116. Reg.111. Reg.115.

X *pro-*

lig.§.35.gl.1.n.4. Alfons. Modit. ad Instit. §. Prudent. responsa. dubitat.7.n.5. Harprecht. ad Instit. de I. N. G. & Civ. §. sine scripto 9.n.59. Manincor. A. Maxim.63. & Forster. cap.f. Reg.4. & 5.

nn *Forster. l.cit. ibique Menoch. cons.154. n.84. cons.231. num. 20. cons.256. num.19. cons.659. n.5. cons.623.n.3. cons.724.n.23. Paris. cons.111. num.7. Cephal. cons.28.n.28.*

oo *l. Benignius. 18. ff. de ll. l. si tibi 20. inf. de reb. cred. l. sed Proculus. 4. Mandati. l. proxime. 3. de ijs qui in testam. delentur, descripta in l. ea quæ. 192. de R. I. l. cum in test. 24. de reb. dub. l. qui ad tempus. 2. §. si pater. 3. de decurion. l. semper in dubio. 56. de R. I. & l. rapienda occasio. 168. b. t. Forster. loc. c. & lib.1.c.2.n.40. & lib.2.c.3.n.22. Hippol. Marsil. singul. 151.n. 1. 2. Donel. 1. comm.15. Giphan. de R. I. lib.1. cap.8. Vigel. Meth. Iur. Civ. part.1. lib.1. c.2.n.6. &c.*

pp *l. Barbarius 3. ff. de off. Prætor. l. si ita scriptum sit. 13. pr. de lib. & posth. l. si fuerit. 10. §. un. de reb. dubijs. l. cum apud omnes. 2. inf. C. de comm. ser. manum. Forster. & Donell. locis citatis.*

qq *Vide adductos Forstero cap. ult. Reg.24. & 63.*

rr *Bartol. Iason. & Dd. ad l. f. §. in comput. C. de jure deliber. Decius in capit. Pastoralis. de appellat. & cons.574.n.7. Alex. cons.33. & 141. vol.1. Gonzad. cons.5.n.3. Cravett. cons.3.n.3. & cons.33.n.24. Menoch. cons.8.n.23. cons.128. n.10. cons. 141. num.17. cons.203. num.1. cons.231.n.21. & de arbitr. jud. quæst. cas.199.n.15. Forster. cap.f. reg.88. Giphan. lib.1. de R. I. c.2. & cap.9.*

ss *Menoch. cons.140.n.9.*

tt *De legibus Disp. 1. qu.1. punct.8.n.13.*

prosunt, *etsi secundario noceant*, & aliorum, qui *favore digna*, & *quæ plena favoris apud omnes sunt*, ea dicendo, egregie se suo officio satisfecisse rati sunt. In præsentia interim suffecerit pro favorabilibus habuisse ea, quæ ipsum Legislatorem talia voluisse constat. Qualia nonnulla ex jure nostro Romano in medium proferemus. Quod antequam aggrediamur, universaliter tenendum est,
Reg. 213 in dubio pro favorabilibus interpre-
Reg. 214 tandum, uu & quod inde sequitur, contra odiosa pronunciandum esse. Vbi vero sententiarum in ambigua scriptura, vel oratione, ea est diversitas, ut latior una, strictior altera sit, in materia favorabili semper latior preferetur, xx in odio-
Reg. 215 Reg. 216 sa vero strictior eligetur. Vnde tritum illud juris nostri Doctoribus. *Favores interpretatione extendendi, & ampliandi, odia vero restringenda.* yy Id quod perperam nonnullis intellectum magnis erroribus caussam prebuisse in Appendice notabimus. Iam ad specialia progrediamur. Ex mente itaq; seu Iustiniani, seu Triboniani, favorabilia sunt, & pro se in dubio interpreta-
Reg. 217 tionem, eamque latiorem, ubi significatuum est diversitas, merentur imprimis, ad religionem pertinentia, seu religiosa: zz quod quamvis de locis religiosis id præcipue videatur dictum, eadem tamen ratione ad cætera extendi potest.

Sic

---

uu *Harprecht. in rubric. de I. et I. n. 51. Donell. 1. comm. 15. Vigel. Meth. Iur. part. 1. lib. 1. cap. 2. num. 6. reg. 9. Phil. Dec. in l. si idem cum eodem §. si una de Iurisd. n. 8. Menoch. cons. 171. n. 18. Marpurgens. cons. 17. n. 2.*

xx *Abb. in cap. Rodolph. de rescript. Bonacin. l. c. n. 18. Alfons. Modit. in inst. §. Lex est de I. N. G. & Civ. dubitat. 9. n. 5. Menoc. cons. 600. n. 4. Pedroch. respons. de individ. n. 622.*

yy *c. odia. 15. de R. I. in 6. adde gl. & Dd. necnō Mynsing. ad Inst. de Act. n. 50 Th. de Thomasett. flor. leg. reg. 209. Gomez ad §. pœnales. n. 12. & ad §. actionum. num. 10. & apud Barbos. loc. comm. O. 2. Ioseph Aldrete de religios. discipl. tuenda. lib. 2. cap. 14. num. 6. Io. Petr. Monet, de distribut. quotid. p. 1. q. 10. tit. 1. Ioseph. de Sesse Aragon. decis. 18. n. 102. & decis. 45. n. 27. quibus plures addit. Manincor. maximar. Iur. O. 5.*

zz *l locum autem. 17. ff. de religios. l. si sponsus 5. §. sed etsi. 11. ff. de donat. inter vir. & mulier. Modit. in §. Prudentum respons. Instit. de I. N. G. & Civ. dub. 7. num. 7.*

Sic & in dubio pronunciatur, & quidem laxius, pro rebus Reg. 218
sacris, [aaa] pro caussis pijs, [bbb] uti vocitantur, necnon Reg. 219 Reg. 220
pro Ecclesia, eiusque bonis, [ccc] & pro personis miserabili- Reg. 221
bus [ddd] dictis, quales reputantur pauperes, [eee] viduæ, [fff] pu-
pilli, [ggg] & multo majori ratione, in utero adhuc existen-
tes, [hhh] & similes aliæ. Parem in modum favore prosequi Reg. 222
placuit matrimonia, & nuptias, [iij] affectumque marita- Reg. 223
lem, [kkk] tamquam potissimum earum requisitum, & ad con-
servationem etiam nuptiarum non mediocriter facientes Reg. 224
dotes [lll] Quin & favere debemus in dubio legitimationi-
bus, [mmm] & successionibus liberorum in bona paren- Reg. 225

aaa *l.sancimus 22.C.de SS.Eccles.* bbb *Alex.cons.81.n.4. lib.6. Cephal.cons. 514.n.7.* ccc *Alex. Raudensis decis.42.n.38.Specul.de restit.in integr.§.2. Cephal.cons.43.n.9. Porc. cons.31.n.27.*

ddd *Oldendorp. de jure singular. cap.de personis miserabilibus.*

eee *Cornel.Benincas. tract. de paupert.q.4.n.10. Iason.l.si constante n.144.ff. solut. matrimon.Dd. in l.1. quanto Imper.inter pupill.vel vid.cog.Bald.l.pen. §.fin.C.ad Treb.*

fff *Dd. ad d.l.1.C.quand. imper. inter pupill.vel vid.*

ggg *l.1.§.fin.de usuris. l. Tutor.3.§.praterea.4. de susp.tutor.l.1.§. & generaliter. 15. de ventre in possess.*

hhh *l.1.pr.si ventris nomine, & l.1.§. & generaliter 15.de ventre in possess.*

iij *l.f. de servo corr. l. Gajus Sejus. 45.ff.solut.matrimon.cap. fin.de sent. & re judic.gl. cap.si testes 4.q.3. Innocent.in cap.1.inf.de frigidis & maleficiatis. Tolosan.Syntagm.jur. univers. lib.9.cap.12.n. 11. Fulvius Pacianus de probationibus lib.1.cap.50.n.62. Menoch. cons.18.n.15. Moditius in §. respons. prudentum.instit.de I.Nat. G. & Civ. dub.7.n.7. & apud Hieron. de Cevallos. Præfat.opinio. comm. contra comm.n.24. Dec. ad cap.1.de constitut. col.f. Barbat. cons.2.n.83. vol.2. cons.40.n.11. Alciat.3. Paradox.cap.7.Catelianus Cotta memorabi. verb. Nuptiar. Nevizan. Sylv.nuptial.lib.5.n.73. Mascard.vol.3.concl.1138.n.13.ubi plures recenset.*

kkk *l.Gajus Seius 45.ff. solut.matrim.*

lll *l.1.ff.solut.matrim. l.si ego Seia. 9. §. si res 1. de jur. dot. l. in ambiguo.70. h.t.repetita l.85.de R.I.l. si sponso dotem 74.de jur. dot.l.f.C.ad SC.Vellej. leg.assiduis 12.l.qui pot.in pign. Bald.ad leg.legatum. C.de condit.insert. Menoch.cons.201. n.19. 242.n.261.n.4. & 35.994.n.10.& 1039.n.5. Maninc. max.lit.I. n.17. Oldendorp.de jur.sing.cap.13.Campez.de dote dotisq; constit. q.80.n.5.*

Reg. 226. tum; [nnn] immo omnibus beneficijs Principum, [ooo] omni-
Reg. 227. Reg. 228. busque honoribus. [ppp] Porro respondendum quoque fuerit in dubio, & quidem data occasione laxius, pro ultimis vo-
Reg. 229. luntatibus, [qqq] earumque conservatione, adeoque pro testamentis, [rrr] pro institutionibus hęredum [sss], cœterisque
Reg. 230. Reg. 231. inde orientibus. Denique faciliores esse debemus ad pronunciandū pro libertate, [ttt] quinimo pro omni liberatione [uuu] ab

mmm *Bald. ad l. neque absens. ff. de adopt. & ad l. servis. C. de legat. Menoch. cons. 18. num. 16. Anton. de Rossellis de legitimat.*

nnn *l. cum ratio 7. §. si plures 3. ff. de bonis damnator.*

ooo *Donell. 1. comm. 15. Forster. de interpret. iur. cap. fin. reg. 38. Manincor. axiom. B. 5. Albert. Brun. tract. de augment. concl. 9. spec. de action. v. quid si filius. & apud Barbos. loc. comm. B. 6. Menoch. de præsumpt. lib. 3. q. 103. n. 31. Tiraquell. de nobil. cap. 37. n. 519. Valasc. cons. 58. n. 11. Cotta. memorab. Verb. privil. p. 704. P. Sanch. de matrimon. lib. 8. disp. 1. n. 4. Card. Tusch. litt. B. concl. 49. Cardos. prax. jud. & advocat. verbo beneficium. n. 67. Monet. de distribut. quotid. p. 2. q. 14. n. 6. & 39. Ioseph. Aldiete in allegat. juris pro omnimoda regularium exemptione. p. 3. c. 6. n. 12. Thomas. de Thomasett. flor. leg. reg. 56. adde Menoc. cons. 2. n. 54. cons. 213. n. 16. & cons. 801. n. 9. &c.*

ppp *l. qui ad tempus. 2. §. præterea 6. ff. de decur. l. ad remp. 8. de muner. & honor.*

qqq *ll. Passim. & imprimis l. 1. C. de SS. Eccles. & Dd. ad l. cum hi. ff. de transaction. & specialiter Imola, & Barbat. cons. 6. vol. 1. cum Ias. in l. Gallus §. quid si tantum lect. 1. n. 14. ff. de liber. & posth. apud Cævallos. præfat. opinion. comm. contra comm. n. 23.*

rrr *l. in testamentis 12. de R. I. adde Giphan. Menoch. cons. 115. n. 31. Cardin. Tusc. concl. 90. T. Moditius. in §. prudentum responsa. Inst. de I. N. G. & Civ. dubitat. 7. n. 7.*

sss *l. cum quidem. 19. ff. de lib. & posth.*

ttt *§. fin. Instit. de donat. §. ante hæredis institutionem 34. instit. de legatis. §. 1. I. de eo cui libert. causs. l. si quia etiam. 3. §. 1. de alienat. judic. mutand. caus. l. f. §. 1. de vulgar. & pupillar. substit. l. proxime 3. in f. de his quæ in testament. del. leg. Domino. 16. de SC. Silan. l. conficiuntur. 8. §. si ei servo. 5. de iure codicill. l. si idem servus 14. de leg. 2. l. pœnales. 32. §. f. ad l. falcid. l. quidam ita. 25. §. si quis filium 2. ad SC. Trebell. l. Lege Iulia 24. pr. & §. 2. de manumiss. l. si pater 4. de manumiss. vindicta. l. si pecul. 10. l. si ita scriptum. 16. l. qui duos. 18. §. 1. l. Divus pius. 26. l. Uxorem 29. de manumiss. testam. l. generaliter. §. si quis servo. 10. de fideic. libert. l. si servus. 19. l. si peculium. 20. §. is cui servus. 3. l. si hæred. 28. de statu lib. l. duobus. 30. de liberali caus. l. f. qui sine manum. l. quando lex Favia. 3. §. Hoc interdictum. 9. de lib. & hom. exhiben. l. inter pares 38. de re judicata. l. quotiens 20. l. libertas. 122. l. in obscura. 179. de R. I. l. cum inter. 14. C. de fideicommiss. libert. & Dd. passim.*

ab obligationibus, atque oneribus cujuscunque generis: cumprimis autem pro liberatione, sive absolutione à pœna [xxx], Reg. 232
vel ubi ea penitus fieri nequit, ad minimum pro mitigatione Reg. 233.
earundem, [yyy] adeoque quod inde necessario fluit, semper in dubio facienda interpretatio pro reo, [zzz] vel pro pos- Reg. 234
sessore. [a] Atque hæc de favorabilibus hactenus allata exem- Reg. 235
pla sufficerint: quibus contraria omnia sunt odiosa, adeoq; ceu dictum habemus, interpretationem contrariam, & strictiorem in dubio semper accipient. Ita perpetuo per interpre-
tationem vel excludentur, vel certè imminuentur exhæ- Reg. 236
redationes liberorum, [b] necnon obligationes introdu-
cendæ [c] item pœnæ infligendæ, earumque exasperatio- Reg. 237.
nes & augmenta: præsumptiones quoque doli, [d] & deli- Reg. 248.
cti, [e] casq; gravantia. [f] Contra fiscum quoque in dubio Reg. 249
recte interpretabimur: [g] imprimis quatenus liberorum suc- Reg. 250
Reg. 251
ces- Reg. 252

uuu l. Adrianus 47. ff. de obligat. & A. Cephal. consil. 228. n. 32.

xxx Spec. de hom. ver. pone, & de satisd. §. viso. ver. sed qualiter. & de advocat. §. sequitur videre in princ. & citati a Manincor. max. 4. A. Barbos. loc. com. 2. & 3. A.

yyy l. inter pares 38. de re judic. l. si præses 32. ff. de pœnis. Arumæ. lib. 1. decis. 11. n. 34. Donell. 1. comm. 15. & 22. Mopha de rat. studior. lib. 2. in voce verbum. Tiraquell. tract. de pœnis temperand. Cephal. cons. 220. n. 20. Philipp. Decius in l. imper. de jurisd. n. 15. Rol. a Valle cons. 64. n. 14. Ioach. Beust. tr. de jurej. p. 462. §. f. Farinac. vol. 2. n. 43. Honded. cons. 58. n. 43. & cons. 72. n. 18 lib. 1. Rot. Rom. Ottoboni. decis. 110. n. 21.

zzz l. inter pares 38. de re judic. l. favorabiliores. 125. de R. I. adde Oldendorp. de jur. singul. Iacob. de Arena. posit. §. 2. n. 7. Cavalcan. Fort Fivizan. decis. 20. n. 37. Decian. vol. 1. resp. 1. n. 58. Cephal. cons. 747. n. 22.

a §. retinendæ 4. instit. de interdict. l. in harede. 5. §. 1. de calumniat. l. sive autem. 9. §. si dubius. 4. de Publician. l. utifrui. 5. si ususfr. pet. leg. si ob turpem. 8. de condictio. ob turp. causs. l. militis 30. §. veteran. 3. de testam. mil. l. 1 ubi possidetur. l. nemo 126. §. f. de R. I. l. in pari. 128. b. t. l. cum te. 2. de C. condict. ob turp. causs. adde Iacob. de Arena posit. §. 2. n. 7. Decian. vol. 3. resp. 27. n. 45.

b l. cum quidam. 19. ff. de lib. & posth.

c l. Adrianus 47. de Obl. & A.

d l. si servus. 61. §. citra 6. ff. de furtis. Rot. Roman. Ottobon. decis. 5. num. 8. Menoch. cons. 203. n. 17. Tusc. F. concl. 478.

e Gabriel. comm. conclus. lib. 7. concl. 2. Forster. cap. fin. Reg. 6. ibique citati com-

cessionem, vel ultimas voluntates, vel alia favorabilia impedit. Verum quid si duo fauorabilia concurrant, ita ut sensus unus huic, alter illi prosit? Sane non difficile collectu est,
Reg. 253 pro magis favorabili decernẽdũ, fore vel si id non liqueat,
Reg. 254. pro sensu magis adjuvante illud cui fauet. Contrarium uti semper, ita & hic in odiosis observandum, ubi pro minus
Reg. 255. odioso, vel in æque odiosis pro magis vim ejus infringente
Reg. 256. significatu fiet interpretatio. Tantum de favorabilibus & odiosis hoc loco, non omnino illi considerationi dicato, attulisse contenti, ad reliquas legum perfectiones revertimur. Diximus in dubio sensum qui legem facit justam, præferendum ei, qui injustam reddit, reg. 195. Id quod per omnes, contractuum, aliorumque negotiorum, imo per omnes actionum species tenendum est: quas hic recensere velle speciatim, foret aut jus naturale, aut civile, aut utrumque describere, quo labore non sine caussa hic supersedebimus. Interim, ut generaliter nonnulla addamus, primo statim intuitu exinde patet, in dubio faciendam interpretationem
Reg. 257 contra injuriam facturos, seu contra eos qui præsumuntur iniusti. Secus enim facientes legem faciemus injustam. Tales autem sunt, qui volunt, & possunt: quemadmodum pluribus ab Aristotele in Rhetoricis docemur. [h] In dubio itaque capienda interpretatio cõtra eos qui volunt, possuntve
Reg. 258 injuriã facere & in concursu talium, cõtra eos qui magis velle, & posse præsumuntur. Rectè itaque contra eos qui obscuro sermone in paciscendo, vel contrahendo utuntur, ubi apertius loqui poterant, interpretabimur. [i] Quippe illi po-

plures. Farinac. consil. 25. n. 12. consil. 60. n. 84. 93. Rol. a Valle consil. 1. n. 36. &c.

f *Rol. a Valle l. c. n. 37. Forster l. c.* g *l. non puto. 10. ff. de jure fisci.*

h *1. Rhet. cap. 10. 11. & 12.*

i *l Labeo 11. ff. de contrah. empt. l. quidquid astringendæ. 99. de V. O. Bartol. ad l. veteribus, ff. de pactis Alciat. resp. 7. n. 29. lib. 8. Surd. decis. 322. n. 63. & de alim. tit. 6. q. 1. nu. 26. Cardin. Tuschus conclus. Pract. V. 106. Fontanell. de pact. nupt. c. 4. gl. 9. par. 5. n. 152. Cardos. praxi judic. voce verbum. Mendoz. a Castro prax. Lusit. lib. 1. c. 3. num. 4. Mantica de tac. & ambig. convent. lib. 4. tit. 27. n. 9. Mar. Antonin. Variar. lib. 2. resol. 33. n. 19. &c.*

poterant fallere. Hinc iura nostra contra stipulatorem Reg. 161
verba explicanda [k] monent: cum in illius potestate fuerit, pro lubitu interrogationem formare. Sic ex voluntate injuriãdi presumpta, interpretationem apprehendimus contra Reg. 162 Reg. 163
eos qui alijs injuriam fecere, contra infames, contuma- Reg. 164
ces [l] vitiososque, & dolosos, ac fraudolentes in genere om- Reg. 165
nes. Verum cum hæc interdum ægre pateant, & fortassis magis in singularibus, adeoque judicialibus quæstionibus, quam in ijs quæ proprie ad ICtum pertinent, & in legum natura subsistunt, versentur, plura hic attexere nolumus. Porro itaque si nulla ratione justitiæ, vel bonitatis, in lege appareat differentia, fit interpretatio pro ea sententia, quę minus injustum parit. Ita cum minus injustum patiatur, qui lucrum perdit, quam qui emptum, vel ab alio oneroso titulo acquisitum: hinc in dubio, si non pateat ex alio fun- Reg. 166
damento, pro quo sit decidendum, potius contra lucraturum quam perditurum fiet interpretatio, [m] Adeoque faci- Reg. 167
lius contra donatarium, quam donantem [n], contra lega- Reg. 168
tarium, quam hæredem [o] pronunciabitur, cæteris, uti dixi, paribus: quibus similia plura afferre supervacaneum arbitramur. Quod si neque hoc appareat, medium in dubio Reg. 169
sequemur. [p] Ita enim certum erit minui injustum. Vlterius, præferetur sententia legem faciens verum continere, Reg. 170
atque dicere, ei quæ falsum amplecti fingit. Aut enim illa veritas in ipsa legis propositione consistit, & idem est cum ju-

k *l. stipulatio 38. §. in stipulationibus. 18. de V.O. & l. quidquid astringendæ 99. ibiq. Forster. de success. ab intestat. lib. 6. cap. 18. n. 2. Alex. Tartagn. cons. 13. n. 5. lib. 2. Menoch. cons. 883. n. 6. &c.*

l *Iason. in l. si fideiussor. §. meminisse de legat. 1. Menoch. de arbitr. qu. 90. n. 31. Cons. Marpurg. 13. n. 40.*

m *l. non debet. 41. §. 1. de R. I. adde Commentatores.*

n *Menoch. cons. 280. n. 21. cons. 319. n. 15. cons. 381. n. 17. Curt. Iun. cons. 56. n. 5.*

o *Menoc. cons. 423. n. 30. cons. Marpurgens. 25. n. 27. & 292. Cephal. cons. 447. n. 15. Angel. Matth. tract. de legat.*

p *§. cum ex aliena 25. inst. de rer. divis. Io. Bapt. Caccialupp. de transact. q. 12. n. 7. Manincor. Max. iur. m. 9.*

justo, aut in ijs quæ cum lege cognationem habent, in caus-
sa V.Gr. vel alijs, & certum est, semper esse prudentiæ ma-
ioris argumentum, verum perspexisse, quam deceptum esse.
Reg. 271 Tandem sententia faciens legem præcipientem aliquid,
vel imperantem, potior erit, interrogante, vel consulente,
vel simili. Etenim illa dirigit, actiones non ista. Item quę
Reg. 272 leges facit habere præmia, pęnasque adiunctas, & quidem
Reg. 273 debitæ proportionis. Faciens item media legi apposita
facilia, & magis possibilia, item designans legem mini-
Reg. 274 Reg. 275 mè superfluam, vel totam, vel quoad aliquam sui partē: [q] sic
Reg. 276 & reddens legem minime absurdam, [r] vel absurdi con-
Reg. 277 sequentis caussam: [s] aut litium, ac discordiarum produ-
Reg. 278. ctricem. [t] per consequens non faciens legem nimis subti-
Reg. 279. lem. [u] Denique quæ periculo vacantem [x] præstabit le-
gem, ei quę conjunctam cum eodem efficit, merito præferetur.
Hæc enim omnia vel voluntatem, vel facultatem subsumen-
di, & vivēdi secūdum leges, ex superius dictis, aut lædunt, aut
peri-

---

q *l. si quando 109 ff. de legat. 1. l. postliminij 5. §. f. de captiv. Enenkel. de privileg. lib. 2. cap. 3. n. 57. Menoch. cons. 329. n. 8. & cons. 344. n. 20. 31. 35. Cephal. cons. 637. n. 27. apud Forster. cap. f. reg. 26. Manincor. max. 45. S.*

r *l. si a domino 136. §. si prædo. 3. ff. de hæred. petit. l. nam absurd. 7. ff. de bon. libert. l. fin. C. per quas pers. l. f. C. de author. præst. l. sancimus 3. de usur. rei judic. l. un. § pro secundo 4. C. de caduc. toll. l. f. §. 1. C. de sentent. paß. Bonac. de legib. disp. 1. q. 1. punct. 8. n. 21. Enenkel. de priuileg lib. 2. c. 3. n. 52. Paris. cons. 48. n. 40. cons. 70. n. 8. 20. 59. & seqq. cons. 90. n. 21. cons. 111. n. 33. vol. 3. & cons. 72. n. 9. vol. 4. Rolan. a Valle cons. 25. n. 18. Decian. vol. 3. resp. 34. n. 59. & seq. & citatis a Forster. c. f. Reg. 23. Manincor. max. iur. 5. & seqq. A. Barbos. L. com. 5. A. & Everhard. loco ab Absurdo, &c.*

s *Franc. Ripa respons. 130. n. 21. apud Forster. de interpr. iur. cap. f. Reg. 28.*

t *cons. Marpurg. 10. n. 99. & cons. 16. n. 73.* Pedroch. de individ. n. 554.

u *l. actio. 47. §. 1. ff. de negot. gest. l. ita vulneratus. 51. §. f. ad l. Aquil. l. si fideiuss. 29. §. quædam tamen. 4. Mandati l. est differentia 9. quibus in caus. pign. l. sicut re. 8. §. si debitor. 16. quibus mod. pign. l. si ita script. 13. de lib. & posth. l. posthumus. 12. de inj. rupt. & irr. l. filio. 17. ibid. cap. dilect. filij. 6. de judicijs. Donell. 13. comm. c. 13. Cujac. 17. Obs. 29. Val. Franc. de fideiuss. cap. 5. n. 324.*

x Marpurg. *cons. 26. n. 311. Sichard. cons. 6. n. 34. Cævall. præfat. opin. comm. contra comm. n. 34. Cun. de pact. cap. 15. n. 80.*

perimunt. Tandem, quod minime omittendum est, potior multo est sententia, faciens legem nulli alij contrariam, Reg. 180. y vel totam toti, vel ex parte parti alterius, imprimis rationi ejusdem, prout ex ijs quæ proxime sequenti capite afferemus, luculenter constabit. Atque hæc sunt, quæ ratione bonitatis, sensum aliquem in dubio præferre suadent, quibus alia plura, vel descendendo ad magis specialia, vel circumstantias juris alicujus singularis inspiciendo, adjungi poterant, quæ nos, utpote generalia saltim elementa hujus doctrinæ pertractaturi, merito præterimus. Interim tamen generaliter adhuc aliqua de dictis modo sunt monenda: Nempe videmus omnes propemodum hasce perfectionis ac imperfectionis in jure partes, gradus suos recipere, per quos augentur ac minuuntur. Quæcunque ergo hactenus simpliciter diximus, ad illos gradus ita sunt referenda, & applicanda, ut semper pro minori imperfectione, proque majore perfectione præsumatur, ex reg. 5. & 6. Adeoque Si in dubio Reg. 181. uterque sensus, (vel si plures sint, omnes) ejusdem generis imperfectionem secum trahat, pro minori fiet electio. Reg. 182. Quod si alterutrer plura habeat vitia, jam per se patet, pro paucioribus stari. Vnde videmus, posse omnia ea quę modo pronunciavimus, simpliciter habito ad gradus respectu hic respeti. Verum cum hæc per se sint conspicua, malumus perituræ parcere chartæ. Neque etiam de perfectionum gradibus quidquam addimus; cum sive imperfectionem, sive perfectionem intuearis, idem sit. Si enim hæc sententia illa est perfectior, sane illa sit hac imperfectior oportet. Vnum solum

y *l.1.C.de ser.fugit.Bartol.in l.f.§.idem quæsivit.3.ff.de condict.indeb.Mynsing. ad instit.de excus.tutor.§.16. Alciat. de V. S. lib.2.n.29. Hartm.Pistor.lib.2. part.1.q.4.n.64. Enenkel.de privil.lib.2.c.3.n.52. Forster. cap.f.reg.82. Cantiuncul.cons.23.n.10. Alex.cons.48.n.5.& 11.lib.1.& cons.56.n.9. lib.2.& cons.25.n.17.cons.44.n.2.lib.7.Ceph.cons.156.n.23.cons.760.n.18. Men.cons. 151.n.29.cons.180.n.14. cons.201.n.60.cons.221.n.27.cons.308.n.19.consil. 595.n.6.consil.927.n.19. de arbitr.cas.199.n.23. Pedroch. resp.de individ.n. 570.Cacheran.decis.Pedemont.23.nu.46.Postius de manutenendo decis.Rot. Rom.102.n.4.&c.*

adhuc supereſt, quo pertractato finem huic conſiderationi imponemus: concurſus nempe vitiorum ſive imperfectionum diſſimilium, ſeu non eiuſdem generis exiſtentium, qualia hactenus conſideravimus. Si itaque ex duplici ſenſu legis, hinc atque inde vitium diverſi ab altero generis naſcatur; utrum ab interprete ſit præ altero admittendum, ob diverſitatem vitiorum, & graduum ſecundum majus minuſque multimodam differentiam, vix ullatenus decidi poſſe videtur. Et vero omnia hæc vitia, quot fieri poteſt modis velle componere, tantum non infinitum foret. Quantum tamen univerſaliter licet, aliqua non inania, nec inutilia *præcepta* generatim conſtituemus. Sciendum itaque primo eſt, omnia ſuperius inventa legum vitia ad quatuor claſſes revocari poſſe, ſub quarum prima collocentur ea, quæ legem penitus perimunt: qualia ſunt, quæ legem faciunt non eſſe propoſitionem, non eſſe contingentem utplurimum, non eſſe univerſalem, non dirigere, adeoque eſſe plane ſuperfluam, vel eſſe abrogatam, vel contrariam alteri. Sub ſecunda defectuum claſſe ponimus ea, quæ totam legem ejuſque eſſentiam non quidem perimunt, ſed gravi labe afficiunt: quemadmodum contingit, ſi lex fiat irrationabilis, abſurda, injuſta, inhoneſta, inutilis reipublicæ, non conveniens materiæ ſubiectę, tempori, perſonæ dicentis, vel accipientis, &c. Tertio porro ordine comprehendimus ea legum vitia, quæ legem non quidem totam, ſed partem ejus perimunt, cumque pars principalis ſine interitu totius, aut certe gravi labefactatione nequeat intercidere, apparet hic de iis ſaltim nos loqui, quæ neutrum faciunt, V.Gr. ſi pœnæ vel præmia deſint, imprimis in caſu non admodum evidente, aut ſummam reipublicæ attingente. Item ſi pars legis ſit correcta, & abrogata, vel ſuperflua eſt. Denique ſi pars legis afficiatur non tota lex, ad quartam ſeriem vitium illud pertinebit. Conſtatque iterum non fore partis principalis illam læſionem, neque nimis gravem, cum cæteroqui tota lex afficeretur. Huc ergo pertinet, ſi lex habeat ſubiectum nimis univerſale, adeoque caſuali interpretatione indigeat, vel ſi media ſint difficiliora,

liora, vel præmia, pœnæve a debita proportione nonnihil deficiant. Denique ad euitandam quintam imperfectionum classem, hucquoque referimus ordinis, & distinctionis partiũ neglectum, & cætera leviora vitia, quæ legem neq; totam perimunt, vel graviter afficiunt, neq; partẽ eius interire faciunt. His ergo classibus quatuor constitutis, dicimus in concursu vitiorum specie differentium, vel esse ea ipsa eiusdem classis, vel diversæ. Si ejusdem classis vitia occurrant, siquidem primæ sint, parum intererit pro quo pronuncietur, cum quocunque manente lex pereat, adeoque nihil ICti consideratione, seu interpretatione dignum remaneat. Quod si ex reliquis ordinibus sint defectus concurrentes, fateor ob vitiorum diversitatem, & graduum inæqualitatem, universaliter nihil definiri posse, nisi quod jam olim diximus, prudentiæ & imprudentiæ Legislatoriæ discrimina observanda venire, ita ut pro maiori prudentia & imprudentia minori omnis controversia dirimatur. Id quod in singulis definire infinitum foret, patere tamen ex dictis superius poterit. Ita, exempli caussa, potius correctio aliqua partis, quam pars superflua est admittenda in lege. z Imprudentię enim maioris est superflua statuere, quam corrigere, & emendare minus bene & accommodate statuta: cum hoc ipsum, etiam si ne culpa legislatoris fieri possit, ut lex desinat expedire, & propterea correctione indigeat, ob superius indicatam actionum nostrarum inconstantiam. Quod si vero ex diversis classibus sint vitia, quæ hinc inde legi videmus inesse, illud saltim universaliter licet colligere, quod potius secundæ, tertiæ, & quartæ classis vitia, quam primæ debeant admitti. Hæc enim totam legem perimunt, non illa. Porro potius tertiæ, & quartæ, quam secundæ, potius quartæ, quam tertiæ clasis defectus admittentur. Adeoque, ut denuo exemplum adferamus, potius contra disputandi rationem, sub-

Reg. 183. cap. 5. §. 2. Reg. 184. Reg. 185. Reg. 186. Reg. 187

z gl. f. c. quamvis, de usuris in 6. &c.

tilemque veritatem legis facienda erit interpretatio, quam
Reg. 288. quæ superfluam legem reddat. aa Item potius superfluum aliquid in lege admittendum, quam contrarietas eius cum alijs legibus statuenda bb, & quæ plura specialiter hic inter se conferre consulto supersedemus.

VI. Hucusque de modo seligendi in dubio sententiam ex ratione perfectionis quæ legi inest, prolixi satisfuimus; quæ proinde præcepta bene menti imprimenda sunt. Neque obstat, quod errari hac in parte possit; si nempe Legislator deteriorem sententiam voluerit. Nam ista minime erit Interpretis culpa, si nulla huius opinionis indicia videns, maluit meliorem sectari partem, quam & ipsum Legislatorem secutum, vero magis erat consentaneum. Excusatus ergo utique erit, etsi sensum per accidens mutet, cum optima interpretandi præcepta optime adhibens, præterea præstare nihil sit obligatus. Iam autem si harum differentiarum nulla in legis ambiguæ sententijs deprehendatur, (id quod perrarum fore liquet,) ex caussis reliquis mens Legislatoris seu voluntas erit investiganda: eaque vel circa ipsum sensum, vel circa orationem, vel circa scripturam.
Reg. 289. Circa ipsum legis conceptum potissimum voluntas Legislatoris erit indaganda. Nam quod facit supersederi posse reliquis operationibus, idipsum primario erit attendendum. Mente vero legis, ceu signato, constituta, verba & scripturam, utpote signa illius, non curabimus. Vnde patet primam de mente Legislatoris ex signis & caussis voluntatis invenienda curam ICti esse debere. Quemadmodum itaque supra capite quarto, dictum est, col-
Reg. 290. lectis signis opinionum, affectuum, consuetudinis, vel necessitatis, utri legis sensui ea maxime congruant, pensitabit, & exinde in dubio judicium faciet. Et quamvis hic iterum decipi ICtus possit, non extantibus voluntatis signis, ta-

aa *l. ita vulneratus 51. §. fin. ff. ad l. Aquil.*
bb *Villalob. Opinion. commun. litt. C. 195.*

tamen cum & rarum id fit, & citra ipsius culpam accidat, neutiquam illi imputabitur: neque illi adscribendum erit, si ut alibi, ita & hic

Interdum docta plus valet arte malum.

Quod si neque hac ratione certi de sensu legis efficimur, eæ- Reg. 291
dem voluntatis caussæ in oratione erunt inquirendę, & inde eidem erit significatio certa & una constituenda. Ita si certi fuerimus de opinione Legislatoris circa stylum, vel vocum significationes, elegantiasque constructionum, & quę cætera hic occurrere diximus, utri sensui opinionem legis- Reg. 292
latoris magis convenire videbimus, eum orationi assignabimus.[cc] Ita & ex studio, & affectu novitatis, antiquitatis, vel Reg. 293
metaphorarum, aliarumve dubiarum locutionum, sensum unum ex pluribus maluisse Legum conditorem colligemus. Immo & consuetam Legislatori loquendi rationem, etsi Reg. 294
impropriam, hoc casu præferemus.[dd] Sic & necessitatis se- Reg. 295
quemur argumenta, si qua vocem hoc potius quam alio significatu donare coegerit. Tandem hæc omnia eadem Reg. 296
prorsus ratione in scriptura observabuntur. Videlicet, ut reliquis omnibus præsidijs cessantibus, voluntatem scribentis ex opinione, vel consuetudine, vel appetitu, vel necessitate formandi ductus, hoc vel alio modo, arguamus. Quæ omnia cum sint rariora, & imperfectissimas plerumque leges comitentur, prolixius in hoc compendio pertractari non merentur.

VII. Ordinatis ijs præceptis, quæ in dubio & ancipiti sensu legis, ubi æqualis utrinque est proprietas, & improprietas, quis sensus eligi debeat, nos erudiunt, reliquus est ille solus casus, quo proprietate orationis vel scripturæ constituta sensus talis exoritur, quem voluisse legislatorem vero nō sit consentaneum. Hoc enim expedito, nihil in hac materia consideratu dignum supererit. Quotiescunque vero vo- Reg. 297

lun-

cc *Coras. de jur. Curt. in art. redig. part. 4. c. 1. in fine.*
dd *Donell. 1. comm. 15. p. m. 44.*

luntas diversa legislatoris cognoscitur ab ea, quam verba,
vel scriptura, proprio, & solito sensu intellecta, produnt,
contra usum & proprietatem scripturæ, & sermonis pro
mente Legislatoris recte fiet interpretatio, sive sententię
constitutio.[ee] Cum enim omnis legum vis ex voluntate le-
gislatoris dependeat, adeoque contra eam nulla valeat in-
terpretatio, reg. 14. 15. & 150. & verba etiam signa sint so-
lummodo illius, & scriptura rursus verborum, nihil esse po-
test evidentius, quam contra ea pro mente legislatoris re-
ctissimè stari. Noluisse autem legislatorem sensum quem
Reg. 198 oratio vel scriptura præfert, unde colligetur? Sane testi-
monia contra scripturæ orationisve proprietatem valitura
necesse est ut sint veritatis admodum conspicuæ, & indu-
biæ, imprimis, si ex materiæ seu sensus bonitate de qua mox
dicemus, nullum habeant argumentum adjunctum. Quin
neque signa voluntatis contrariæ qualiacunque hic attende-
mus. Ita nec opinio, nec affectus, nec consuetudo, neque
Reg. 199 alia ulla caussa voluntatis a ratione aliena sufficerit, ad
sensum orationis improprium proprio præferendum.
Reg. 300 Multo minùs si contra rationem eadem pugnet, cum qua
propriè sumpta sententia consentit. Foret enim hoc pro im-
prudentia Legislatoris præsumere, cujus est vel sine ratio-
ne, vel contra eandem operari. Vnde rectissime pro Servio
contra Tuberonem Celsus decidit:[ff] non consuetudinem, sed
usum proprium vocis qua testator usus sit, respici debere;
*non enim ex opinionibus singulorum, sed ex communi usu nomina
exaudiri debere*: etsi in Tuberonis errorem etiam Corasius[gg]
Reg. 301 incidisse videatur. Solum itaque tunc contra proprietatem
scripturę aut orationis apprehendenda sententia, cum pru-
den-

---

ee *Tyber. Decian. vol. 2. resp. 1. n. 20. & resp. 28. n. 7. Alciat. de V. S. lib. 1. n. 9. Socin. in fallent. reg. 441. Gemin. cons. 122. n. 2. Alex. cons. 22. n. 5. Coras. par. 4. cap. 4. ac jur. in art. redig Bald. in l. contra ff. de ll. apud Petr. Gerard. de Petrasancta singul. 7. n. 15.*

ff *l. ab eo 7. §. f ff. de supell. legat.*

dentis eſt ſenſiſſe contra eam, ſive cum majoris foret imprudentiæ ſententiam propriè intellectæ orationis, vel ſcripturæ ſecutum fuiſſe, quam eam, quæ cum improprietate eſt conjuncta. Imprudentia autem major tum erit in electione ſenſus proprij, quando ex eo vitium reſultat, quod magis lædit eſſentiam, & perfectionem legis, quam improprietas ob alium ſenſum inducta. Tunc ergo ſenſus orationis, aut ſcripturæ improprius præfertur proprio, ſi hic majori vitio quam ille legem inquinet, ſitque præterea talis, qualem in animo habuiſſe Legislatorem vero non ſit abſonum. Si enim vel ex conſtitutione reipublicæ, vel temporũ, vel ex alijs circumſtantijs colligi poſſit, nullo modo tale quid in mẽtem venire legum conditori potuiſſe, quale præfert ſenſus improprius, etſi prudente dignior, affingi tamen ille legi non poterit, ne contra reg. 15. & 150. impingatur. Oblata itaque lege tali, quæ proprie intellecta inſignem aliquam imperfectionem adjunctam habet, ICti erit omni ſolertia rimari, an per impropriationem aliquam, ſeu quantum fieri poteſt leve ſcripturæ vel orationis vitium, quod tamen ſit veroſimile legislatorem admiſiſſe, eſſentialem illum legis defectum poſſit tollere. Nam ſi vel imbecillitas illa legis ſit perexigua, vel major illa, & enormior, quæ ex impropriatione oritur, vel nullum ſolertiæ ulli indagandum corrigendi medium, vel talis impropriatio quam pateat à legislatoris mente eſſe alieniſſimam, inepta erit hæc ſenſus melioratio. Sed ſeparemus hanc conſiderationem, & primo de Oratione eiuſque impropriatione, expediti deinde & de ſcripturæ præſumendo vitio aliqua ſubijciemus. Secundum claſſes itaque vitiorum modo conſtitutas progrediendo, citra omne dubium pro impropria oratione in lege recte præſumitur, ut evitentur vitia primæ claſſis, utpote legem penitus nullam & inutilem facientia, [hh] V. gr. ne lex deſi-

Reg. 302 (margin, beside "itaque lege tali")

Reg. 303 (margin, beside "do, citra omne dubium")

gg *de jur. civ. in art. relig. part. 4. cap. 4. inf.*

hh *Coraſ. de jur. civ. in art. redig. part. 4. cap. 4. & Tuſch. concluſ. 110. V.*

desinat esse propositio, vel propositio universalis, vel contingens utplurimum, item ne fiat abrogata, vel contraria aliis [ii]; ita enim aut ipsa peribit, aut opposita, ceu sequenti capite probabitur: sic & ne fiat impossibilis, vel alio modo plane superflua, [kk] ac inanis, improprietas admittetur. Parem in

Reg. 304. modum ut secundæ classis vitia, legis totam essentiam graviter lædentia excludantur, sensus impropriustolerabitur, v. gr. ne lex fiat absurda, aut absurdi consequentis caussa, [ll] ratione destituta, seu eidem repugnans, [mm] injusta, [nn] inhonesta, [oo] inutilis reip. aut damnosa, [pp] materiæ subjectæ non conveniens, [qq] adeoque inepta, vel personæ ferentis, aut accipientis legem parum accommodata, [rr] & quæ cætera ex superioribus facile colligenda nunc enumerare nolumus. In

Reg. 305. tertio vitiorum ordine, si nempe pars legis perimatur, quamvis plerumque ille partis interitus sit futurus damnosior improprietate aliqua, cum tamen interdum usu venire queat, ut pars illa minus sit magni momenti, & improprietas illa admodum insignis, comparanda hæc bina erunt, & quod vitiū

Reg. 306. minorem arguet imprudentiam, illud præferetur. Si & in quarta serie, si citra legis totalem vel particularem interitū, vel insignem essentiæ læsionem, vitiū aliquod oboriatur, id

ii *Coras. l. c.* kk *Mopha de rat. Stud. lib. 2. fol. m. 408. b. in medio. Socin. in fallentiis reg. 441.*

ll *Alberic. de Rosat. in l. 1. ff. de bon. poss. apud Socinum loco citato. Alciat. de V. S. lib. 2. n. 3. Alex. cons. 61. n. 4. lib. 1. Menoch. cons. 4. n. 20. Coras. part. 4. de jur. civ. in art. redig. cap. 4. Gratian. disceptat. forens. Tom. 5. cap. 834. n. 13. Everhar. loco ab absurdo.*

mm *Coras. l. c. Alciat. l. c. n. 8.*

nn *Coras. l. c. Bald. apud Socin. fallent. reg. 441.*

oo *Coras. l. c. Angel. in l. quinque §. parentes, C. de in jus voc. apud Socin. l. c.*

pp *Socin. l. c.*

qq *Coras. & Socin. l. c. Phederic. de interpr. iur. part. 3. n. 22. Alciat. de V. S. lib. 2. n. 3. Forst. de interp. jur. lib. 2. c. 3. n. 20. Alex. cons. 86. n. 2. lib. 1. Gemin. cons. 122. n. 3. Vvesemb. cons. 73. n. 43. Calderin. cons. 244. Farinac. cons. 88. n. 34. & alios plures, quos in partes vocant Card. Tusch. conclus. pract. 111 V. & Everhard. loco a subiecta materia n. 2.*

rr *Socin. Coras. & Card. Tusch. locis modo citatis.*

id quod per partes exponere, immensus vitiorum, adeoque faciendarum inter ea comparationum numerus non permittit: neque adeo hoc facto opus est, cum ex fuse allatis vitiorum differentijs, cuivis facile comparatorum eorundem inter se gradus possint innotescere. Sed alius adhuc casus intactus superest. Fieri enim poterit, ut etiam improprius ille sensus aliquid vitij contineat. De quo notandum est, debere id ipsum tale esse, ut cum improprietate illa conjunctum, nihilominus nondum exæquet illud quod ex proprio significatu oritur, qua de re ea quæ supra de concursu vitiorum diximus, repetenda sunt. ICtus itaque etsi impropriæ oratio- Reg. 307.
nis sensus vitij quid habeat, nihilominus pro eo præsumet, modo non superent utraque hæc simul sumpta, orationis nempe & sensus vitia illud quod in solo sensu subsistit. Secus enim pro minori imbecillitate decidetur. Quod si hæc Reg. 308.
duo exæquent illud unum, ita ut vix aliqua evidens adsit differentia, voluntatis reliqua signa attendentur, neque sine ijs à proprietate recedetur. Cessat enim recessus caussa, quæ erat pro voluntate saniori legislatoris præsumptio. Denique notandum in genere, non mediocriter confirmari Reg. 309.
Interpretem in eligendo sensu improprio, si signum aliquod voluntatis inveniat, quod legislatori receptam illam improprietatem probet, v. gr. consuetudinem voce abutendi, vel aliud quid. Ita enim firmius maluisse legislatorem hunc sensum præ illo concludet.

VIII. Eadem hæc in scriptura tantum non omnia erunt repetenda. Nam quoties vitium legem perimens per scriptu- Reg. 310.
ræ non improbabilem errorem poterit evitari, id fiet, ex superius dictis caussis. Sic & si totam essentiam lædens vi- Reg. 311.
tium per eum tolli queat. Vt & plerumque si pars legis Reg. 312.
redimi possit. In reliquis eadem vitiorum comparatio in- Reg. 313.
stituenda, observatis regulis 306. 307. & 308. Imprimis quoque hic proderit, signa scripturæ vitiosæ observasse, Reg. 314.

v. gr. lacunas, expunctiones, diversas lectiones, & cætera talia, quibus inventis securior erit præsumptio. Cavendum
Reg. 315. quoque ne nimis fiat magna mutatio, sed minuenda ea quantum fieri potest, ex reg. 302. Ita facilius litterarum permutationes, quam transpositiones, & hæ quam expunctiones admittentur; Rarius hæc omnia in syllabis, vocibusque, rarissime omnium in integris phrasibus, vel periodis nobis permittemus. Etsi nonnumquam in libris, capitibusve
cap. 4. §. 9. integris transpositiones videmus esse commissas, ceu in Politicis Aristotelis supra notavimus; quæ sane omnia sine indicijs, argumentisque manifestis corruptæ scripturæ non satis secure fient. Qualia sunt tum ea quę diximus, tum summa librorum a tempore protographi remota descriptio, & scribentis sępius comperta negligentia, & cœtera eius generis. Quousque vero & quibus terminis omnia hęc sint continenda, non est huius considerationis, sed eius quam de Critica arte sub manibus habemus. Illud pręter ea, quę de Orationis improprietate statuenda diximus, hic advertemus: quod & ob Orationis vitium, scripturę corruptela pręsumatur. Et
Reg. 316. quidem si Oratio vel eius pars plane sit perditura essentiam suam, utique verosimilis scripturæ menda tolerabitur. Vt
Reg. 317. & si tota eius perfectio alias periclitetur, & gravi labe adspergatur, verbi gratia si tota obscura, inusitata, ambigua, vel alias foret impropria mansura. In reliquis ceu de comparatione materiæ cum scripturę vel orationis vitijs diximus, in
Reg. 318 concursu vitiorum scripturæ, & orationis pro minori im-
Reg. 319 becillitate decidetur. Quod si æquale sit utrinq; vitium, nõ nisi ex voluntatis indicijs, ceu reg. 308. jam affirmavimus, poterit contra scripturam cõcludi. Si etiam usu veniat, ut vitiũ aliquod conceptus legis & per scripturę, & per orationis aliquã imperfectionẽ tolli possit, eadem observabũtur. Primo .n.
Reg. 320 si sint inæqualia vitia orationis, & scripturæ, pro sensu meliorando assumenda, ubi minor orietur imperfectio, & facilior

cilior correctio, ibi opus aggrediemur: Ita præstabit facere syllabæ jacturam, vel transpositionem, quam orationem statuere totam inusitatam. Quod si æqualia utrinq; hæc inveniantur: aut voluntatis signa litem dirimentur, aut neq; illis juvantibus, pro orationis vitio potius quam scripturæ præsumetur: ne frustra & sine fundamento mutatio scripturæ inducatur. Ex hisce satis late congestis facile erit decidere, ubi non debeat scripturæ vitium apponi, vel oratio ab usu remota recipi. Contraria enim dictis solummodo assumentur. Quare hic Regulas non accumulabimus. Summa rei est, ut caveatur ne vitium affingatur legi, vel augeatur sine necessitate. Specialia qui voluerit exempla, legat textuum emendationes, quas magno sepe judicio, sæpius tamen etiam non toleranda audacia in Iure Romano facere annisi sunt complures viri clarissimi, & præcipue Accursius, Antonius Augustinus, Cujacius, Catteianus Cotta, Busius, Connanus, Faber, Forsterus, Elbertus Leoninus, Gothofredus, Hortensius, Pacius, Pinellus, Rævardus, Vulteius, &c. contra quos fere omnes insurgit in elegantissimo Anticriticorum libello, Iohannes Steckius, ex quibus omnibus ingens exemplorum seges, quibus illustrari & probari veritas dictorum queat, studiosis huius interpretationis nullo negotio colligetur. Sed videri poterat hoc interpretamenti genus parùm ICto convenire. Nam mutationem legis videtur secum trahere, quam à ICto voluimus remotam Reg. 10. Facilis hic solutio, neque enim lex mutatur, neque scriptura, sed qualem Legislator voluisse colligitur utramvis, talis sistitur: sublata ea quæ sinistro aliquo accidente introducta erat. Objici porro poterat, admodum esse fallacem utramque hanc interpretandi rationem, tam qua ab orationis proprietate, quam qua a scripturæ bonitate receditur, adeoque cum in errores hoc pacto labi facillime possimus, parum esse quin penitus negligendum sit ICto fallax eiusmodi & anceps interpretandi studiū. Et sane non possumus ire inficias, quod fieri queat, ut hisce in modis indagandi mentem legislatoris, ab eadem aberre-

Reg. 321
Reg. 322.

mus. Nam principio siquidem vel non appareant signa, vel conjecturę de voluntate legislatoris circa orationem, vel scripturam a nativa sua bonitate abeuntem, v. gr. si consuetudinem habuerit loquendi, seu utendi hac, vel illa voce, in hoc illove significatu valde improprio, cujus memoria perierit, necesse erit per Reg. 302. cessare ICtum, & errorem relinquere. Ita si forte maluerit legem vitiosam, ob caussam latentem ICtum, & ille levissima lectionis mutatione, vel orationis improprietate arrepta, optimam eam sistat, nihilominus fallitur. Sic si errans scriptor legum, mutata voce legem reddat meliorem quam erat, & justiorem, neque contrarij sensus relinquantur indicia, retinere scripturam cogetur ICtus. His & alijs modis igitur ab errore penitus liberi non erimus. Sed cum hæc omnia non interpretis, nec interpretationis accidant vitio, sed vel legislatoris, vel alterius intervenientis obstaculi, & rara sint prætereа, imo rarissima in legislatore prudente, Interpreti, aut arti illius nullo jure erunt adscribenda.

IX. Finita tandem enumeratione specierum quibus Ius scriptum interpretari datur, & constitutis circa omnes regulis, ni fallor, sufficientibus: ipsas harum interpretationum essentias, & appellationes constituamus oportet. Ad appellationem quod attinet non deerunt qui omnem hanc circa jura scripta interpretationem Criticam nominare cupient: non circa scripturæ vel orationis solius naturam, sed & circa ipsius rei, circa quam eæ versant, Criticos occupari debere ferentes, ut mentem, seu voluntatem, & sententiam de ijs singulis, quæ scripsere auctores, quos interpretantur, constituere sint idonei. Et sanè siquidem eousque se extenderet ipsorum cura, quamvis non adeo per omnis generis libros hac ratione singuli se diffundere possent: non tamen eum contemptum, quem nunc circa verborum scripturarumque corticem hærentes, relictisque rerum nucleis, speciosas pro ijs nugas vendentes, plerique incurrerent. Sed hoc quidem arbitrio cuiusque relinquimus, an Criticam hanc interpretationem circa scriptum jus omnem nuncupare velit, nec

nc;

ne: interim differentiæ eius, earumque definitiones nobis erunt ponendæ. Videmus autem quatuor præcipue fundamenta omnium dictarum interpretationum. Nam vel ex scripturæ, vel ex orationis perfectione, vel ex caussis in specie ita dictis, earumq; signis, vel ex ipsa ratione, & inde orta præstantia, sensum constitui legi certum videmus. Prior illa Critica nobis κατ' ἐξοχὴν dicetur, eritque Interpretatio, quæ sensum legis scriptæ ex ipsius scripturæ usitata significatione, & bonitate eruit. Secunda Grammatica vocari non inepte poterit, definiendaque erit, interpretatio quæ ex ipsa Orationis proprietate, qua lex est comprehensa, eius sensum colligit. Cumque id vel fiat consentiente scriptura, vel contradicente, seu repugnante: illa κατ' ἐξοχὴν, & præ reliquis ita dicetur. Hæc cum scripturæ simul mutationem, deque ea conjecturam comprehendat, Grammatico-Critica ad differentiam nuncupabitur, eritque interpretatio quæ pro conservanda orationis proprietate collectum scripturę vitium emendat. Reliquæ species omnes non incongrue Mentalis interpretationis nomen sustinebunt. Nam in eo omnes conveniunt, quod aliunde quam ex orationis, aut scripturæ natura, mentem legis inquirunt: ex caussis nempe, & rationibus voluntatis, seu mentis Legislatoriæ. Vt ita sit Mentalis, in genere, ita dicta interpretatio, per quam non ex scripturæ, vel orationis natura, sed ex ipsius voluntatis rationibus & caussis legi scriptæ sensus certus assignatur. Sunt autem admodum discrepantes inter se modi in sensum legis seu voluntatem legislatoris penetrandi: unde species huius mentalis interpretationis differentes exsurgant necesse est. Nam vel ex ratione seu perfectissima condendi legem prudentia sententia legislatoris præsumitur, vel ex caussis reliquis voluntatis. Illud si fit, oritur Interpretatio Mentalis κατ' ἐξοχὴν, seu per eminentiam ita vocitanda, quoniam mentem eruit, vel rationalis etiam, quoniam maxime ra-

tio-

tioni consentaneam: & imprimis ita ea dicetur, quæ in dubio sensum legem perfectiorem efficientem, scriptura & oratione congruente, eligere docet. Quod si vero contra scripturæ bonitatem, & consensum idem contingat. Criticam Rationalem, vel Mentalem eam dicemus interpretationem, quæ sensum legis perfectiorem, & prudentiæ conformiorem, contra scriptionis proprietatem quando debeamus amplecti, nos erudit. Quæ vero idem contra Orationis proprietatem facit, eam mentalem, vel rationalem Grammaticam nominabimus. Vt enim in illa de scripturæ emendatione, & sensu, ita hic de orationis significatu, conjectura & consideratio concurrit. Vbi vero ex alijs caussis mentem legislatoris venamur, eam interpretationem, evitandæ confusionis gratia, Intellectivam in genere nuncupabimus. Cujus propterea species tres erunt distinguendæ. Etenim quæ ex caussis voluntatem Legislatoris quoad ipsam legis conceptum investigat, Intellectiva per eminentiam audiet. Quæ quoad Orationem: Intellectiva Orationis. Quæ quoad scripturam, Intellectiva scripturę interpretatio prædicabitur. Atque hæc sunt genera, quæ circa scriptum jus nobis inventa sunt interpretandi. Ex quibus jam judicare possumus, quo sensu Doctores legum [ff], atque ipsæ adeo leges,[tt] inter mentem, & verba legis (addimus nos inter scripturam idem fieri debuisse) distinguant: & quam perperam rationem legis, & mentem idem nonnulli [uu] esse asseverent. Cum enim ratio sit ille terminus,

seu

ff *Thederic. de interpret. jur. par. 1. memb. 1. in principio. Coras. de jur. civil. in art. redig. part. 4. cap. 1. Forster. de interpr. jur. lib. 2. cap. 1. n. 14. & lib. 2. c. 2. n. 1. Donell. 1. comm. 13. decis. Rota Rom. Ottoboni. 44. n. 17. Barbos. loc. comm. V. 4. & seqq.*

tt *l. scire leges 17. & seqq. 25. 29. 30. ff. de ll. l. nominis 6. §. 1. ff. de V. S. & infinitæ aliæ, partim DDribus modo dictis citatæ, partim mox afferendæ.*

uu *Forster. de interpr. jur. lib. 2. c. 2. n. 2. Donell. 1. comm. 13. Alciat. in l. nominis & rei §. 1. de V. S. & apud Alfons. Modit. in §. Lex est. Inst. de l. Nat. G.*

seu caussa illa, quæ naturalem inter subiectum & prædicatum legis quoad inesse, vel non inesse propensionem, vel proportionem efficit: mens vero legis ipse sit conceptus legis, seu præpositio, aut oratio, uti dicunt Logici, mentalis, quæ fuit in animo legislatoris, Orationem vel scripturam legis formantis, patet, sicuti minor, majorque syllogismi a conclusione, ita rationem a lege, seu mente legis differre. Intelligere etiam licet ex dictis, quam rectissime mentem potiorem verbis æstimandam, & contra verba etiam attendendam, Reg. 323. & leges, xx & earum Interpretes yy moneant. Sane enim propter quod est aliquid, illud melius erit eo quod propter illud existit. Iam vero oratio est indicandæ mentis caussa, ceu dictum ab initio huius capitis habemus, unde ea sane verbis suo jure præferetur. Addo & scripturæ præferendam mentem Reg. 324. legis: eodem argumento, & majori: quoniam hæc orationi de-

& Civ. dubitat. 92. num. 4. Dynus in cap. f. de R. I. in 6. Bart. in l. non dubium col. 7. vers. secundum dubium est. C. de ll. Bart. Bald. Alex. & Castrens. in lege cum mulier. pr & omnes per illum text. ff. sol. matrim. Bald. in l. 1. col. ult. in pr. ff. si cert. pet. Everbar. loco a rat. leg. larga. n. 18. &c.

xx *l. scire leges. 17. l. contra legem. 29. & l. fraus 30. ff. de ll. l. jurisprudentum. 7. §. utrum autem 7. de pactis. l. si cum simplicius. 9. ff. de servit. l. ad exhiben. penult. ad exhibend. l. credendum. 4. §. 1. qui pet. tut. l. scire oportet. 13. §. 2 de excus. tut. l. si mihi. 12. in f. de leg. 1. l. Titia. 34. §. f. & l. cum pater. 77. §. dulcissimis. 20. ff. de legat. 2 l. non alter. 69. in f. de legat. 3. l. Labeo 7. §. f. ff. de supell. leg. l. in ambiguis. 3. ff. de reb. dubijs. l. si quis ita. 3. §. conditio. 9. de legat. adim. l. quisquis mihi. 116. l. verbum erit. 123. l. in conventionibus. 219. de V. S. l. in ambiguis. 96. de R. I. l. non dubium. 5. & l. f. C. de ll. l. cum virum. 16. C. de fideicom. cap. intelligentia. 6. & cap. propterea. 8. de V. S. &c.*

yy *gl. & Dd. atque comment. ad ll. citatas. adde Bald. ad l. 3. pr. C. de lib. præter. Tiraquell. ad l. si umquam. 8. C. de revoc. donat. in verbo libertis n. 47. & seqq. et tract. causs. cessante, &c. n. 138. & seqq. Rogerius de interpr. jur. cap. 1. n. 19. Simon de Pretis de interpret. ultim. volunt. lib. 2. dubit. 2. solut. 1. n. 280. Phederic. de interpr. part. 1. pr. n. 3. & part. 3. n. 3. Coras. de jur. civ. in art. redig p. 4. cap. 1. Gammar. de extens. n. 13. & n. 75. & de modo disput. & ratioc. in jure lib. 1. c. 13. n. 1. Socin. reg. 441. Alciat. de V. S. lib. 3. n. 1. Mantica de conj. ultim. volunt. lib. 3. tit. 3. n. 9. Cantiuncula dialect. legal. cap. 13. & c. 64. n. 1. Alfons. Modit. in §. lex est. Instit. de I. Nat. G. & Civ. dub. 75. n. 1. & 92. n. 1. Donell. 1. comm. 13. Colleg. Argentoratense dd. tit. de ll. thes. 12. & Barbosa loc. comm. M. 26. V. 4. & 5. & 96. Cardin. Tusch. concl. 199. M. & 93. V. ubi plures citantur.*

designandæ saltim adhibetur. Quapropter, ubi de mente legis constat, ibi neque de verbis, neque de scriptura solliciti simus necesse est. zz Et hæc de interpretatione scripti juris hac vice dicta sufficiant.

CAP. X.

De Antinomijs, ijsque tam veris, quam falsis, sive apparentibus, deque evitatione harum, & conciliatione illarum: & quid circa irreconciliabiles sit IurisConsulto agendum.

SVMMARIA.

1 *Continuatio, deque Antinomia, quid sit, & quæ circa eam agenda in genere, quodque aliæ sint veræ, aliæ falsæ.*

2 *De Veris Antinomijs, & quomodo reconcilientur earum aliquæ; quodque circa irreconciliabiles sit ICti officium.*

3 *Quæ sint Antinomiæ falsæ, seu apparentes, & quod earum evitatio ICto incumbat, quibusque modis fiat.*

4 *Generalia duo. Nempe ICtum nonnisi tota lege perspecta interpretationem aggredi debere: & posse ex lege alia aliam interpretari.*

I. FIniremus jam de Interpretatione legum, eiusque speciebus contemplationem omnem, & ad ICti nostri habitum, eiusque perfectionem nos converteremus; nisi oblata aliquoties ante de contrarietatibus legum, seu Antinomijs dicendi occasio, hunc in locum foret rejecta, adeoq; nunc apprehendenda. Erit autem ista consideratio, ultra quam videtur, sine magna difficultate, postquam omnia huc pertinentia jam habemus demonstrata, id quod consulto fecimus, ut appareat tantis litibus agitatæ summopere, huius materiæ facilitas, intelligentibus vera interpretandi fundamenta: Antinomia itaque est Oppositio, sive contrarietas, quæ

zz *Bald. & Dd. ad l. quoniam indignum C. de testam. Iason. in l. conventiones. pr. ff. de V.O. Imola in c. f. pr. de officio delegati.*

quæ facit leges duas, ſive partes binas unius legis, vel duarum, una ſtare, aut veras eſſe non poſſe. Quoties itaque duæ partes in eadẽ lege ſibi contrariantur, ſeu quoties leges duæ vel plures ſibi invicem contrariæ ſunt, vel contradictoriæ, vel partes habent partibus legum aliarum contrarias, aut contradictorias, toties Antinomia aderit manifeſta. Evidens eſt huius vitij pernicioſa violentia. Legem enim facit nullam: dum enim ſimul ſtare nequeunt, ad minimum alterutra pereat neceſſe eſt. Ita & partium una neceſſe eſt intereat, eiuſmodi pugna oborta. Non ſolum itaque, ceu ante docuimus, nunquam imbecillitas iſta, ſine Antinomia præſumetur in legibus, ſed & omni niſu, & quod aiunt manibus pedibuſque allaborandum erit ICto, ut quacunq; fieri poteſt interpretatione, deprehenſam in legibus contrarietatem tollat. Cæteroqui enim lex una per alteram ſubverteretur, & periret. a Sunt autem Antinomiarum aliæ veræ, aliæ falſæ. De utriſque erit ineunda tractatio. C. 9. §. 5. & 6. Reg. 325.

II. Veræ ſunt eæ quas antea definitas dedimus, & contingunt ſi & ſcripturæ, & orationis proprietate, & uſu pro virili obſervatis, nihilominus leges inter ſe pugnent. Heic ergo quidnam ſupererit auxilij? Optimum certe fuerit utramvis ſervare: b ſin minus alterutram certe. Vtraque ſervatur per reconciliationem, ideſt ſublationem contrarietatum, & aſſignationem ſenſuum talium, qui invicem non repugnant. Cumque dixerimus jam ſuperiore capite, in concurſu eſſentialium vitiorum cum defectibus orationis, vel ſcripturæ, pro hiſce quæ minorem imprudentiam legiſlatoris arguunt præſumi, & potius pro vitio Orationis, quam ſcripturæ, Reg. 322. primo omnium Oratio legis conſideranda erit, an per improprietatem eius aliquam veroſimilem dirimi queat hæc legum pugna: & quo minor ea impro- Reg. 326 Reg. 327.

a vide præter adductos cap. præced. litt. y. Phederic. de interpr. II. part. 2. m. c. 76. Card. Tuſch. concl. 108. C. Farinac. prax. crimin. part. 4. conſ. 95. n. 7. & alios citatos a Barboſa loc. comm. c. 68. & Manincor. Max. Iur. C. 57. &c.

b v. Franc. Connan. in comm. apud Forſter. de interpr. jur. lib. 2. c. ult. reg. 25. n. 2.

prietas poterit sufficere, eo erit minor statuenda. Vnde si
Reg. 328. per vocem impropriam pugna legum queat sedari, non erit tota oratio talis fingenda. Foret enim id contra Reg. 4. Consideranda dein & scriptura, an eius vitio leviori posito possit idem fieri sive an minorem imprudentiam illius quam orationis necessaria impropriectas arguat. Quod si per utramque æque id confici possit, videsis Reg. 320. & proxime eã sequentes, quas hic repetere nolumus, etsi æque huc faciant.
Reg. 329. Quoties ergo per scripturę vitium verosimile tolli potest antinomia, commodiore orationis expositione non se offerente, illud erit admittendum, sive in omissione, sive abundantia, sive transpositione aut immutatione id ipsum consistat. Quod si hac ratione utraque lex salvari per conciliationem nequeat, si verbi gratia aut improprietas nulla verbis accidat, neque scripturæ vitium verosimile occurrat, quo posito sensus alterutrius legis commodus oriatur: (Nam quod pene omisissemus, in utraque legum contrariarum
Reg. 330. hęc emendatio tentanda, & verosimilior, ac facilior pręferenda est.) Evanescente spe conservandi utramq. legem,
Reg. 331. contenti simus oportet, si alterutram earum conservemus. Quamvis Doctores, legibus quibusdam, & nescio quibus ficulneis rationibus innixi neutram valere posse contendant, qua de re in Appendice nonnulla per saturam addemus. Interim huius asserti ratio clara est. Nam cum ICtus pro prudentia legislatoris debeat præsumere, majoris vero sit imprudentiæ, binas leges non valentes tulisse, quam unam, necesse erit ICto ex binis legibus contrarijs, quoties potest alterutram salvare. Imo cum eius sit officium facere leges manere, ceu Regula prima docebat, necesse est ei incumbat, ut unam potius, quam utrasque perire sinat. Verum utram perire, utram manere ex contrarijs contradictoriisve iubebit. Sane, ubi utraque lex conservari nequit, ICtus eam manere dicet quam voluit Legislator vel quam voluisse eum verosimile est. Idque exigente ita Reg. 14. Quo posito omnino,

nino,

nino, quemadmodum fieri diximus, ubi duplex est sensus legis unius, eodem modo & hic, ubi duæ sunt leges, erit operandum, Nempe p Reg. 178. preferetur lex perfectior d adeo: que secundum partes perfectionis itidem hic constituentur regulæ, nempe ut præferatur lex consuetudinaria non cõsuetudinariæ, iusta, iniustæ, rationabilis, irrationabili, & ita portis Regulis sequentibus omnibus, præter eas, quæ de vitiis, totam legis essentiam tollentibus loquuntur. Ea enim cum legem tollant, iam Antinomiam non relinquunt. Quod si harum differentiarum per Rationalem interpretationem nulla possit inveniri, Intellectiva erit applicanda interpretatio, & secundum dicta superioris capitis §. 6. mens Legislatoris ex signis voluntatis inquirenda, & capienda argumenta, quę alterutram legem ex repugnantibus maluisse legislatorem probent. Ita verbi gratia lex geminata, & sæpius repetita, vel clarius, & distinctius expressa, vel moribus condentis conveniens, præferetur. Patet autem iam rarissimas fore hasce leges, quarum neutra alteri præstet; & ceu olim iam diximus, plerumque fore ut neutra ad finem civitatis magnopere conducat, cum alias non posset non huius respectu aliqua apparere diversitas. Et hoc ipsum multo magis dicendum erit, si ne ex intellectiva quidem interpretatione, utra lex prævaleat, decidi possit: quod ubi continget in huiusmodi penitus irreconciliabili Antinomia ICtus excusatur, cui media nulla supersunt alia, mentem Legislatoris indagandi: adeoque altera alteram impediente, neutra contrariarum legum valebit, & pro non scriptis ambæ habebuntur, cum dirigendi vim, qua sola fere leges metimur, nullam obtineant.

Reg. 332
Reg. 333
Reg. 334
Reg. 335

III. Hucusque de veris Antinomijs: falsę seu apparen-

c *vid. Donellum apud Hunn. de auctor. & interpretat. iur. part. 1. cap. 2. quæst. 2. Phederic. de interpret. jur. p. 1. memb. 1. Petr. Gilken. Comm. in 5. Nicom. Aristot. cap. 10. n. 15.*

d *Phederic. de interpret. jur. part. 2. membr. 2. prolix.*

tes antinomię sunt non entia, non antinomię, antinomię improprie ita & per abusum dictæ, & si definire placet, sunt **imaginatæ contrarietates legum**, seu **imagines in phantasia genitæ, contrarietatum inter leges revera non existentium**. Fit autem id propter duas caussas præcipue: propter similitudinem videlicet, & imperitiam eorum qui leges tractant: undè quo ea est major in interprete eo, plures illis videntur in jure Antinomiæ. Dum enim aliquid vident diversitatis, putant adesse contrarietatem, & repugnantiam. Cum itaque hic videamus esse aliquam culpam ICti, colligimus,
Reg. 336. **boni ICti esse Antinomias falsas nullas recipere.** Est *enim* hoc summam juri imbecillitatem affingere. Quod si nostri ICti, quorum curis ius Romanum hactenus tractatum est, id præstitissent, non haberemus tantas querelas, clamitantium plures antinomias ab interpretibus, quam legibus processisse: imo non haberemus tot Resolutionum & Conciliationum inania exempla quorum, vel maxime ridicula saltim huc adferre, & odium & tædium pareret. Cum itaque triplici ratione, ob imperitiam & rerum similitudinem Interpreti legū contingat decipi, nempe in scripturæ, Orationis, & ipsius legis agnoscenda natura, de his tribus erit ordine videndum. Quoad scripturam, falsæ Antinomiæ auctor erit ICtus, si vel non intelligens scripturam, legat aliter atque *scriptum* est (v. gr. abbreviaturam, uti loquuntur, perperam intelligendo, &c.) vel ob negligentiam, festinationem, aliamve incuriam animi, non satis considerate legat, adeoque in errorem incidat. Huic ergo occurretur defectui, si ICtus **intelligat exa-**
Reg. 337. Reg. 338. **ctissime scripturę rationem, & si legat attentissime.** [c] adhibita ubi opus est Critica interpretatione. Circa Orationem idem iterum continget, de negligentia, ut & de ignorantia, quæ quomodo locum habeat, apparet. Si v. gr. voces ferme idem significantes confundat, vel idem notantes diversas putet, contrarias item constructiones non intelligat, nec oratio-

c *v. Forstero de interpret. jur. lib. 2. cap. 1. in voce per lego.*

tiones caussales, copulatas relativas, norit exponere, & quæ plura ex dictis c. 8 patent. Hoc ergo ut iterum præcaveatur, ICti erit perfecte nosse orationum significatus, & eas considerare quam studiosissime. Reg. 339. Reg. 340. Ex ipsa legum & antinomiæ natura dupliciter deceptio contingit. Nempe si vel legem imaginetur sibi utramvis, vel alterutram, ubi non est, vel contrarietatem, ubi non est inter easdem. Vtrumque accidit, si ubi aliquid ex natura adest, totam essentiam adesse credimus. Vt sicû adsint partes aliquæ, vel requisita legis, credas continuo esse legem. Erratur itaque tot modis, quot requisita sunt legis. Vnde graviter errat ponens antinomiam, ubi alterutra, aut utraque lex non est propositio, vel est propositio, sed particularis, vel contingens utrinque, vel raro, vel ab eo qui legum ferendarum jus non habebat, profecta V. Gr. a glossatore, vel interprete, vel si destituta sit omni consensu, puta correcta, abrogata, vel non perlata, vel si non dirigat v. gr. narret, suadeat, consulat, roget, &c. vel sit impossibilis, & ita porro. Hoc ut evitetur, ICti erit accurate, legem utramq; Reg. 341. considerare, & si essentiale requisitum alterutri deesse senserit, Antonomiam non statuere, sed eam quæ hoc laborat, plane ceu ad jus non pertinentem negligere. Idem in con- Reg. 342. trarietatis natura faciendum: nam & ibi, requisito essentiali aliquo absente, nulla statuenda est oppositio V. gr. si vel nô sint eiusdem iuris leges, sed hoc aliam, illud aliam rursus societatem regat. Ita inter ius Canonicum & Civile non est proprie dicta Antinomia: Item inter generalem legem, & eius exceptionem diversitas quidem est: nulla vero contrarietas. Ambæ enim stare simul possunt: ita ut iuxta Papiniani effatum

t *l. in toto. 80 ff. de R. I. l. jus singulare. 16. ff. de ll. l. servis urbanis. 99. §. f. de legat. 3. l. sanctio legum. 41. de pænis. cap. generi 34. de R. I. in 6. adde Dd. ad hos textus. & Bart. in l. re conjuncti dubitat. 3. ff. de legat. 3. & in l. quæsitum §. fin. ff. de fund. instruct. leg. Giphan. de R. I. lib. 1. c. 11. Dec. cons. 664. num. 8. & seqq. Menoch. cons. 141. n. 7. & 26. & cons. 328. n. 23. & cons. 738. n. 4. Manincor. max. iur. G. 17. & qui magno numero præterea adducuntur a Barb. loc. comm. 9. G. & a Card. Tusc. Pract. concl. G. 36.*

cum *in toto iure generi per speciem derogetur, & illud potissimum habeatur, quod ad speciem directum est*. Quæ verba duplicem quidem sensum, sed utrumque æque congruum, & veritati, & a nobis hactenus propositis admittunt. Nam & ita verba capi possunt, ut dicant exceptionem regulæ eatenus, quatenus sese extendit derogare; &, si in eodem casu diuersa inueniantur statuta, prævalere illud, quod specialius, id est, accuratius cum omnibus suis partibus, & circumstantijs definitum est. Priori sensu ad hunc locum, posteriori ad regulam nostram 334. dicta spectabunt. Sic si in materijs, aut casibus diversis diversa decidantur, vel si diverso respectu, aut diversis circumstantijs: & quæ plures differentiæ sunt, quibus cõtraria a non contrarijs distinguuntur, ex definitione eorundem petendæ. Observandum quoque omnino est, Antinomiarum, sive oppositionum inter leges, duo constitui posse genera, quorum prioris quæ sunt, & hactenus a nobis fuere consideratæ, Antinomias propriedictas, sive essẽtiales dicemus, utpote quæ ipsi legum essentiæ insunt, vel inesse videntur, posterioris generis Antinomiæ Accidentales audient, cum videlicet non ipsæ leges ex suapte natura invicem perpetuo pugnant, sed in aliquo casu, ex concursu circumstantiarum, vel actionum contrariarum in eodem subiecto. V. gr. lex est. Mœnia urbis transcendens capite plectatur. Alia est. Vrbem obsidione liberans publice alatur, & honoretur. Quidam noctu muros transcendens, eruptione hostem ab obsidione abegit. Quæritur utra lex valeat? Eiusmodi itaque in casibus, cum tota quæstio, vel eo recidat, ut vel utra lex cessare, vel utra prævalere debeat, ambigatur, in propatulo est, vel ad Restrictivam, vel ad Rationalem interpretationem nos reverti.

IV. Ex hisce colligere licet, quam nulla nova interpretandi ratio circa Antinomias versetur, pręter ante recensitas, & quam ijs cognitis, in proclivi sit antinomiarum, quousque ea fieri potest, resolutio. Nunc ex omnibus quæ hactenus de interpretationum varijs speciebus memoravimus, duo adhuc ge-

generalia interpretandi præcepta deducta subjiciemus. Primum, quod jam olim Celso [g] agnitum est, ubi ait. *Incivile est, nisi tota lege perspecta, una aliqua particula eius proposita, iudicare, vel respondere.* Nempe est ICti legem, integre, cum omnibus eius partibus habere cognitam, antequam de eius interpretatione quid statuat. Reg. 343 Quippe potest, ut ex hactenus fuse dictis liquet, in parte illa quam neglexerit, ratio legis vel caussa voluntatis legislatoriæ, vel eius signum, vel denique orationis sensus delitere, quorum singulorum defectus, errores summos excitare vidimus. Eodem fundamento legem aliam ex alia interpretari ICtum posse [h] evincimus. Reg. 344 Nempe ut in parte, ita multo magis in lege integra delitescere poterit interpretandi caussa, vel ratio, vel reliquorum ad interpretationem optime perficiendam necessariorum aliquod, quo spreto, postea errores evitare non est integrum.

CAP. XI.

De habitu proprio ICti, sive de virtute animi propter quam Iurisconsultus quis dicitur, quæ nam ea sit, deque eius natura, & perfectione particulatim.

1 *Continuatio, & ἀνακεφαλαίωσις enumeratarum Interpretandi specierum, cum contemplatione, quanam earum sint magis propria, & in quo omnes conveniant.*

2 *Habitum ICti esse habitum animi, eorumq; numerus ex Aristotele, & quod Intelligentia habitus ICti non sit.*

3 *Quod idem non sit scientia.*

4 *Nec Sapientia.*

5 *Nec Ars.*

6 *Nec Prudentia.*

7 Nec

g *l. incivile est. 24. ff. de ll.*

h *Vigel. Method. I. Civ. lib. 1. c. 2. n. 6. reg. 5. & 6. Duar. comm. de ll. cap. 10. pag. m. 7. 6. circa f. Donell. 1. comm. 15. pag. m. 44. &c.*

7 *Nec γνώμη, nec Synesis cum γνώμη coniuncta.*
8 *Sed Synesis sola, & quid ea sit, quodque sit Legislatoria prudentia subordinata.*
9 *De Scientia perfecta praeceptorum, quae à ICto exigitur.*
10 *De Memoria seu peritia Legum perfectissima, deque artificiali, ei succenturiata.*
11 *De Habitu applicandi praecepta.*
12 *Definitio IurisConsulti perfecti quaesita.*

I. REvertimur nunc ad ICti naturam plene constituendam, postquam interpretationum genera omnia perlustravimus. Quo autem rectius quis nam propriè sit ille habitus ICtum faciens, definiamus, colligendæ erunt species interpretationum hactenus inventæ, & quænam earum propriæ sint maximè ICto erit videndum, & quonam præterea in uno omnes conveniant, & ICto sint usurpandæ. Numerum ut colligamus: habuimus Interpretationem Restrictivā *cap.* 4., Extensivam, *cap.* 5. Methodicam, *cap.* 6. §. 4. Analyticam, & Heterogeneas etiam §. 7. Casualem quoque §. 9. & circa Ius scriptum *cap.* 9. §. 9. Criticam, Grammaticam, Grammatico-Criticam, Mentalisque species Rationalem, Rationalem Criticam, Rationalem Grammaticam, Intellectivasque circa leges, circa Orationem, & circa scripturam versantes. Harum omnium eæ maxime erunt propriæ ICto, quæ soli illi, & omni potissimum competunt. Tales maximè sunt Extensiva, & Restrictiva: nam hæ omni legi, adeoque omni legum interpreti sunt necessariæ. Proxima ab his est Rationalis, quæ tamen circa leges scriptas versanti solummodo adhibetur, cum in Consuetudinem non cadat. Quoniam tamen plerumque leges in scripturam rediguntur, plerumque & ea ICto conveniet. Soli interim ICto competit. Ita, & circa leges Intellectiva etsi hæc rarior adhuc sit illa. Casu alijs quoque huc pertinet eodem fundamento. Reliquæ circa scriptam legem occupatæ, vel Critico, vel Grammatico, vel utrique sunt ex parte communes. Methodica vero, & Analytica demonstrantibus, vel demonstrationes resolventibus.

tibus. Heterogeneæ ab eius disciplinæ ex qua promanant Doctoribus participantur. In eo tamen, & hæ sunt propriæ ICto, quod quatenus Legislator in legibus suis adhibuit alienas ab ipsis scientias, sive facultates, vel earum partes, illas ipsas intelligere, ac dijudicare docent. Conveniunt ergo in hoc quatenus ICto sunt propriæ omnes hæ interpretandi species, quod de prudentia legislatoria judicium formare docent.

II. Hanc operationem, sive hasce operationes animi esse, non corporis, puto probatione non indigere. Quo stante per animi quoque virtutem sive habitum perficientur, per dicta ab initio. Animi ergo habitus qui sint, pernoscamus oportet. Sunt autem illi à Philosophorum scientissimo [a] jam olim enumerati. Nempe quod sint. Intelligentia, Scientia, Sapientia, Ars, Prudentia, cique succenturiati, sive subordinati σύνεσις & γνώμη, quibus Latinas voces respondenter non invenimus. Horum proinde habituum unus aliquis accurate loquendo cõstituet ICtum, nisi incerta, ceu Doctores [b] assolent, vocum ambiguitate ludentes, modo hunc, modo illum eidem adscribere malumus, nunc artem, nunc scientiam, nunc prudentiam Iuris dicendo. Id quod etsi magnis ICtis familiare prorsus novimus, nobis tamen proprietatem, & accurationem sectari hoc loco decretum est. Quare ordine memoratorum habituum singulos examinabimus, quantum sufficiet ad demonstrandum, an ICtum nec ne faciant. Et principio quidem ab Intelligentia ICtus nemo nuncupabitur. Hæc enim habitus est primorum principiorum, quæ demonstrari nequeunt, sed demonstrationibus, adeoque scientijs condendis inserviunt. Iam vero principia scientiarum esse leges, nemo quidem per somnium, credo, dixerit. Vnde nec de Intelligentia ulterior hic ineunda consideratio. C.1.§.ult.

III. Scientiam esse habitum eum, qui facit ICtum, fortassis rectius defenderetur. Nam & juris scientes, & juris scientia trita sunt usu etiam peritissimorum vocabula. Praeterea

a *lib.6. Nicomach. cap.3. & seq.* b *vid. Harprecht. ad § Iurisprud. 1. Instit. de I. & I. n.6. & 7. Cassaneum Catal. glor. mundi. p. 10. consid. 17. & seq. Ang. Mattheac. de via & rat. jur. lib. 1. c. 8. n. 36.*

rem per caussas noscere est scire: Legum vero omnium caussæ noscendæ sunt Iurisconsulto, ex reg. 17. Vnde non paucos hanc sententiam fovisse, immo mordicus defendisse videmus.[c] Verum neque hic quod quærimus inveniemus, diligentius rem omnem expendentes. Quamvis enim causæ ICto sunt legum quærendæ, non tamen illæ sunt scientificæ, sed causæ voluntatis, quibus legislator motus est, ad leges tales, vel tales formandas. Vnde cum positivæ sint leges, quas tractare ICtum diximus: patet jam per initialia nostri tractatus verba, scientiam hic nullam dari exquisitam posse. Quod ergo scientia non faciat ICtum,[d] constat ex hisce, quomodo vero nec sine scientia esse possit ICtus, & qualis ea sit, mox exponetur.

IV. Sapientiam non esse habitum proprium ICti, facile ex allatis jam patet. Est enim ea ex scientia, & intelligentia composita, versaturque circa rerum abstrusissimarum, difficillimarum, & divinissimarum, aut non multum abinde recedentium exactissimam contemplationem. Iam vero nec scientiam, nec intelligentiam constituere ICtum modo decidimus: neque abstrusas adeo res esse leges, neque ad divina earum interpretationem accedere liquet. Quare & infrequens est opinio juris sapientiam statuentium,[e] & cum vocis impropri etate, eiusque incuria maxima conjuncta.

V. De arte magis vero videri poterat cõsentaneum, quod ea sit per quam operetur ICtus. Nam & ars boni & æqui recepta,

c *Petr. Andrea Gammarus de excellentia scientiæ legalis, & de extensione in principio. Coras. de juris arte lib. 1. c. 14. Chassaneus catal. glor. mundi. part. 10 consid. 18. Gilkenius tractatu peculiari, Iurisprudentiam esse scientiam. Ludovicus Pelleus Carnutensis in Confutatione eorum, qui ius civile artis, seu scientiæ nomine non esse donandum censuere, &c.*

d *Ita vna arbitrantur, Ang. Mattheac. de via & rat. jur. lib. 1. c. 8. n. 30. & seq. Faber. Iurisprud. Papinian. princip. 2. Illat. 5. & apud Harprecht. comm. Instit. de I. & I. §. 1. n. 7. Christoph. Ehem. princip. Iur. lib. 1. c. 11. Bocer. class. 1. disp. 1. th. 9. Besold. comm. ad l. 1. tit. 1. lib. 1. ff. num. 4. & ad l. 10. n. 17. Arnisæ. Politicor. cap. 13. Paul. Busius. lib. 2. subtilitat. cap. 8. Volcmann. Scribonius introduct. ad Iurispr. th. 3. Hunn. disp. 1. th. 10. & variar. resol. I. Civ. lib. 1. tract. 1. q. 13. & seqq. & Bachov. ad Inst. de I. & I. §. 1. n. 4. & de action. disp. 1. th. 5.*

e *vid. Cassaneum Catal. glor. mundi. part. 10. considerat. 17. & eum refutantem Angel. Mattheac. de via & rat. Iuris lib. 1. c. 8. n. 4.*

cepta sunt loquendi genera, etiam optimi ævi scriptoribus; f & exquisitis dicendi magistris, imo juris auctoribus primarijs. Quod si tamen naturam artis penitius introspicientes contemplemur, aliud fateamur necesse est. Est enim eius proprium recta cum ratione aliquid efficere, id est novam speciem, seu nova individua, quæ ante non existebant, producere. Ita sutor calceamenta, sartor vestes, Poeta carmina, quæ nondum antea extabant, oriri faciunt. Interpres vero, neque leges novas, neque legum sensus recentes fabricatur: sed a legislatore jam dudum sancitas constitutiones imbecillitatibus suis liberat, dicitque quod dixit, vel sensit, vel dicere voluit, vel scribere Legislator.

VI. Cum itaque interpretandi habitus sit quidem cum recta ratione coniunctus, non tamen effectiuus, erit fortassis prudentia. g Differt enim hæc in eo ab arte, quod operativa quidem sit, non tamen effectum producat. Verum neque hæc quadrare videtur. Est enim prudentia habitus, idoneos nos faciens ad eligenda media commoda, per actiones ad finem aliquem perveniendi. Id vero Legislator facit, cuius est per leges actiones civium ad bonum publicum dirigere. ICtus vero id præstare nequit, sed saltim voluntatem Legislatoris de medijs electis non satis declaratam explanat. Sicut ergo leges conditurus, fine seu bono societatis communi proposito, consultat, & deliberat de medijs per quæ actiones omnium ad eum finem quam commodissime dirigantur: ita interpretationem legum facturus media a legislatore adhibita lustrans, finem inde colligit ad quem colliment, unde valorem suum postea accipientes, vel cessant eo cessante, vel protenduntur eo durante.

VII. Affinis proinde hic est habitus prudentiæ, non ipsa prudentia. Erit ergo ex subordinatis habitibus, vel γνώμη, vel σύνεσις, vel utrumque. Neutiquam vero est γνώμη; hæc enim est juxta Philosophum: h ἡ τοῦ ἐπιεικοῦς κρίσις ὀρθή (*de æquo rectum judicium*) ubi male interpretes vertunt: *judicium viri æqui, &*

Bb 2 *boni,*

f *Vlpian pr. ff. de I. & I.*
g *Angel. Mattheac. l. c. n. 40.*
h *6. Nicomach. 11. & 5. Eudem. 11.*

boni, vel ex aquo & bono. Hoc enim jam est æqui, & συνετῶς, quod & observavit scientissimus Feldenus.[i] Quare cum ipse ICtus auctor sit æquitatis, & æquum & bonum quid sit definiat, non erit eius habitus in eo positus, ut judicet de æquitate, id quod est aliorum. Audiamus Feldenum loquentem. *Vnde dicimus*, inquit, *habitum administratoris legum, respectu singularium esse prudentiam, respectu legum σύνεσιν, adeoque ex συνέσει prudentiam. Quare, & iterum parentes de ipsius prudentia iudicium habent, quod ipse de Legislatoris. Et quando æquitatem introduxit index, in ultro parentibus est γνώμη, iudicium rectum de æquo a iudice introducto. Poterit hoc quod dico, concipi ex multis magistratibus subalternatis, quorum singuli respectu superiorum habent σύνεσιν, ratione inferiorum prudentiam. Quod in ducibus bellicis manifestissimum est.* Hæc ille, quibus verius dici nil poterat. Neque ergo ex ἐυσυνεσία, & γνώμη compositus erit habitus ICti, id quod præter Iohannem Eichelium[k] nemo, credo, hactenus dixit. Is autem postquam σύνεσιν ICti esse propriam docuit, ita pergit. *Alter ille habitus, quem Aristoteles γνώμην appellat, abesse non potest. Eius enim beneficio id quod æquum, & bonum est indagamus. Nam, inquit Aristoteles, quæ vocatur sententia quam bene scientes, & habere sententiam, γνώμην quosdam dicimus, ob æqui & boni viri iudicium rectum. Cui rei id argumentum est, quod æquũ & bonum virum maxime esse ad consentiendum, hoc est ignoscendum idoneum diximus: æquitatem vero esse habere consensionem, & veniam circa singula. Consensio autem sententia est indicativa recta æqui & boni viri: ast recta ea est, quæ est veracis.* Hucusque Aristoteles, ex his porro Eichelius, *Constat itaque nostrum habitum interpretandi leges, esse quasi compositum ex perspicacia, & sententia, seu γνώμη, quemadmodum sapientiam ex scientia, & intellectu conflatam esse notum est.* Deceptum ergo illum patet a versione, cui ipse inhærens, nec de textu Aristotelis, nec de rei veritate ulterius cogitavit. Quamvis enim ICtum æqui, & boni ex legibus producendi peritum, necesse est iudicem etiam de aliorum consimilibus operationibus maxime esse ido-

i *in annotat. ad Hugon. Grot. de jure belli & pacis lib. 2. c. 17. §. 1.*
k *De interpretat. legum. part. 1. cap. 10. §. 2.*

idoneum; non tamen inde sequitur γνώμην constituere eius naturam, seu habitum: non secus atque alios si intuemur artifices, quorum virtus in eo, ut recte artem exerceant ponitur, de aliorum operibus optimè iudicantes, ex eo iudicandi illam facultatem ad artem ipsorum, cuius est consectarium, constituendam concurrere dicemus.

VIII. Relinquitur ergo tandem quod sit συνετὸς ICtus, & habitus eius σύνεσις, seu εὐσυνεσία qui apud latinos nomen non invenit hactenus satis accommodatum: uti & ipse ICti habitus nomen nondum etiam congruum accepit, quoniam a iurisprudentia eiusque affinibus habitibus parum fuit discriminatus. Est autem εὐσυνεσία habitus, per quem de ijs medijs, quæ consultando per prudentiam elegit aliquis, recte iudicamus, Ἡ μὲν γὰρ φρόνησις ἐπιτακτικὴ ἐστι, inquit Philosophus, [1] ἡ δὲ ξύνεσις κριτικὴ μόνον. (*Prudentia quidem ordinatrix est, synesis vero iudicatrix solummodo.*) Sicut ergo media recte eligere, & adhibere, est prudentis: ita de ijs electis ab alio iudicare, est eius qui synesin habet. Quot ergo sunt species a materiæ desumptæ prudentiæ, tot etiam syneseos. Adeoque ut Prudentia, ita & synesis dabitur alia Politica, alia Oeconomica, alia legumlatoria, alia iudicatrix, alia consultatrix. Erit ergo hæc quidem σύνεσις legumlatoria, seu prudentiæ legislatoriæ subordinata, nam de ijs quæ per legislatoriam prudentiam sunt ordinatæ leges, iudicat ICtus. Neque est quod prudentiam, vel σύνεσιν legislatoriam adiunctam hic suspicemur, ex eo quod ad casus applicare leges ICtum vidimus, quos examinare, & circumstantias indagare quibusque medijs verum ubique elici debeat, quousque ad iudicandum pertinet, iudicantis, adeoque iudiciariæ prudentiæ est. Nam casus illos dari debere ICto, iam tum olim, ubi hac de re agebamus, indicavimus, ut ita per accidens saltim interdum ad eum, & non per se hæc deveniat consideratio. Sed de perfectione quoque huius syneseos pauca erunt addenda. Colligetur ea ex prudentiæ perfectione. Quemadmodum ergo prudens Legislator non est, qui sola præcepta leges ferendi habet, & ad quod bonum sint quæque actiones ducendæ, *cap.6.§.9.*

ex

1 *6. Nicomach. 11. & 5. Eudem. 10.*

ex ijs cognovit: ſed præterea requiritur, ut exquiſitam ſingularium & circumſtantiarum habeat notitiam, ne qua adſit, quæ præceptum alioqui generale, & utplurimum applicandum, prohibeat (nam & hæc præcepta ſunt plerumque contingentia, non neceſſaria,) ac tandem exigitur, ut ſæpiſſime præcepta illa media adhibendo, & circumſtantias indagando, iam habitum ſibi comparaverit: eodem plane modo & σύνετος perfecte, adeoque perfectus ICtus noſter erit, tum demum, ſi indagandi legum cauſſas & mentem, ſive de legibus latis recte iudicandi præcepta ſcientifica, (qualia nos ſummatim hoc tractatu exponere ſtuduimus, & ſiquidem recte ſentimus, expoſita dedimus) comprehenderit, leges deinde omnes, earumque partes ſingulas, & circumſtantias recte cognoverit, ac tandem applicare hæc præcepta ijs eouſque laboraverit, donec habitum, id eſt ſummam eius operationis perfectionem ſibi acquiſiverit. Et hic adeo erit quæſitus ille perfectus ICtus.

IX. Quo tamen hæc fiat evidentior perfectio, de ſingulis ejus partibus ſeparatim adhuc aliqua afferemus, Sunt autem eæ tres. Scientia præceptorum, notitia ſive memoria legum, & applicatio præceptorum ad ipſas leges. Scientia illa tum erit perfecta, ſi ex cauſſis, & quod eæ ſint cauſſæ per illam cognoſcatur. Errabunt ergo illi quam graviſſime, qui tum ſe ſcientiam horum præceptorum habere credent, ſi memoriæ ea mundaverint. Id enim vel pſittacus faciet, certe quivis puer, faciliuſque fortaſſis quam Empedoclis verſus. Illi ergo dicunt quidem quæ dixit ſciens, at neutiquam ſciunt. Debet enim qui ſcire ſe vult profiteri, etſi ipſe ſcientiam non invenit, vel ordinavit, tamen de arte demonſtrandi tantum intelligere, ut de principijs ſcientiæ, & potiſſimum de definitionibus, earumque partibus, ac inde orientibus diviſionibus, ac demõſtrationibus judicare poſſit: debet præterea examen horum inſtituere, & lapſum præceptorem nullibi offendens, tum demum conſentire, & ita ſcire dicetur. Quod vero nonnullos abſque accurata adeo ſcientia nihilominus crebro uſu, & exercitatione diuturna circa leges verſantes, in-

interpretati satis congrue, & in paucissimis aberrare videmus; id exinde potissimum contingit, quod accedens ad notitiam multorum mediorum, cum suis quo' destinari solent finibus, naturali ingenij perspicacia, vicem scientiæ aliquo modo supplet. Quam vero nondum hæc sufficiat, & mirum in modum certitudine sit scientia inferior, inde patet, quod summi Doctores scientia destituti, non saltim alij alijs invicẽ, sed sibi ipsis sępissime contradicere diversis in locis animadvertũtur: quorum numerum non exiguum huc apponeremus, nisi alij loco hanc congeriem reservaremus. Nunc quæ vir Clarissimus Ioachimus Hopperus m de hoc hominum genere eleganter scripta reliquit, non possum non huc transferre. Ea itaque sunt quæ sequuntur. *Siquid subinde verā scientiā hoc genus homines habere videntur, ea non ratione & arte constat, sed bonitate naturæ, ut Plato ait, & multarum rerum memoria, cum longo usu, & experientia coniuncta, quæ sæpe similitudinem aliquam ac faciem gerit sapientiæ, cum non sit. Nam quemadmodum qui in sole ambulant, licet aliud agant, tamen colorantur: ita qui in continenti rerum usu versantur, aliquid subinde scientiæ colligere videntur, licet eam revera ne prioribus quidem labijs attigerint, verumque ICtum ne pictum quidem, ut dicitur, viderint.* Et paulo deinceps de iisdem ita pergit. *Cum legum duplex sit tractatio, una vera, quæ certa ratione, ac intelligentia constat,* (idest præceptis scientificis,) *& altera communis, quæ opinione fertur, vaga & incerta, prior ad veram Iurisprudentiam, posterior ad hanc vulgarem pertinet. Etquidem cum prima brevis sit, & semper sibi consentiens, quoniam certis finibus circumscripta, arteque tota tractata, ea tamquam mensura utitur, ad quam unamquamque rem propositam dimetitur: vulgaris contra, quia mensura caret, nec definitam habet regionem, cuius terminis septa teneatur, nec certum quid, quod sequatur, infinita est, & contentionibus plena, multisq; difficultatibus obstricta, ut ex immensis scriptis eorum qui eam sequuntur, & opinionum varietatibus, quibus summa dissensione certantes, tanquam fluctibus in vasto mari sursum ac deorsum iactantur videre licet. Qui quidem certis quibusdam distinctisque scienijs addicti, & consecrati, alij in aliorum auctoritate delitescentes, cum ipsi*

m Seduard. seu de vero ICto lib. 4. tit. 7

& quæ plures ipsam legem circumstantiæ variare possunt; penitus animo figet, & ita, ut hæreant, quantum fieri possit diu, ac pertinaciter. Quot vero jura tantam requirant, & tam operosam diligentiam, definiendum erit. Nam qualitatem, legum in quibus perfectus quærendus sit ICtus, jam ante denominavimus, & Civiles eas determinavimus. Perfectus ergo is fortassis erit ICtus, qui omnia iura mente comprehenderit. Huic enim demum nihil addi poterit. Sed hac ratione hominem ICtum non faciemus, cum non ei, sed soli Deo omni scientia ista competat, ut leges omnes ubivis conditas, & condendas noverit. Nobis vero de homine ICto sermo erat. Humano ergo animo speculationes nostras accommodemus, qui infiniti capax adeo non est, ut ne phantasia quidem efformare illud, sed solo intellectu, idque ægre, concipere possit. Mensuram itaque certam, ut huic notitiæ determinemus, secundum singula iura habitus non specie, sed numero differre sciendum est: ut adeo ICtus sit Romanus perfectus, qui jura Romanis scripta interpretari, quam optimo perfectissimoque habitu possit, Gallus qui Gallicas leges, & ita consequenter. Quo ita posito perfectus erit ICtus quoad memoriam, qui unius alicuius reipublicæ leges omnes, cum omnibus partibus, & circumstantijs quibuscunque, memoria constantissima comprehendit, & ex alijs iuribus tantum adiunxerit, quantum ad interpretandas illas requiritur. Et hæc erit exactissima memoria legum, quæ quoniam sæpiuscule, vel ob animi imbecillitatem, vel ob legum insignem copiam obtineri nequit, ab artificiali auxilium mutuari necesse habet. Est autem artificialis memoria, repræsentatio eorum, quæ in animo fuerant asservanda, per scripturam facta. Cuiusmodi si sit multorum facta digestio, Loci communes vulgo dicti oriuntur. Hæc vero fiet perfectissime, si secundum præcepta Philosophi, º & Analyticam Interpretationem leges in propositiones singillatim distinguantur, & hæ rursus in suos terminos: Illique porro ita disponantur, ut subiecto cuique in legibus invento prædicata om-

cap. 3. §. 2.

o 1. *Analit. cap. 32. & seqq.*

omnia in iisdem reperta subscribantur, addita affirmatione, vel negatione: paremque in modum subiecta sua prædicatis. Ita enim indice ordinato titulorum facto, confestim quæ de quoque termino prædicentur, quæve eidem subjiciantur, ubi libuerit, ad manum erunt. Quem laborem nos in Digestorum quinquaginta libris integris, & magna Codicis parte exantlatum, ubi per reliquum Codicem, & Novellas Constitutiones perduxerimus, suo tempore publicæ luci non invidebimus. Præterea non exiguum ad memoriam legum conservandam adiumentum præbebit, earum per Methodicam interpretationem in artis, quousque licet, formam redactio: cum nihil tam amicum reminiscentiæ sit, quam ordo. Sed de hisce in speciali ICti Romano Germanici perfecti consideratione prolixiores erimus, ubi varios modos, quibus alii summi ICti memoriam adiuvare conati sunt, enarrabimus, & excutiemus.

XI. Residua est ipsa applicatio præceptorum, quę in eo tota est, ut pręcepta interpretandi generalia cognita in singulis legibus usurpemus, & adhibeamus, & quomodo procedant experiamur. Id enim si sæpius effectum dederimus, perfectionem aliquam, sive habitum in ea operatione cõsequemur, ita ut cognita imposterum quavis lege cum suis circũstantiis, facillime ejus caussam, & promptissimè colligamus, & ad quem finem ducere possit, perspiciamus, adeoque ex ea ipsa sensum legis, & vim sine errore perspiciamus. ICti itaque perfecti erit toties iterare hanc operationem, quoad perfectionem illa plenissime consequatur.

XII. Exinde concludimus tandem, neque scientiam præceptorum interpretandi, neque memoriam legum, quantacunque demum ea sit, sed hęc utraque cum habitu interpretandi, seu perfectione applicandi illa præcepta, & in usum deducendi, ICtum demum exhibere perfectum, ut ita tandem Iurisconsultus perfectus definiatur qui legum imbecillitates citra mutationem tollendi scientiam (hactenus a nobis propositam) habet perfectissimam, & præterea memoriam earum legum, quas interpretari cupit, cum aliis, quantum ad

eas

eas requiruntur perfectissimam, & tandem habitum præcepta illa applicandi perfectissimum sibi comparauit. Vel ut explicatius singulę perfectiones determinentur: Iurisconsultus perfectus is est, qui legum imbecillitates manentibus legibus tollendi præcepta omnia ita scit, ut de eorum veritate ex caussis genuinis, & quod illæ sint caussæ ipsi constet: legumq; præterea quarum interpretem est acturus, seu quarum imbecillitates est sublaturus, omium cum partibus cunctis, & circumstantijs memoriam habet firmissimam, & aliarum præterea quantum ad eas conferunt; ac denique præceptorum illorum applicationem toties exercuit ut jam promptissime, & quantum fieri potest sine hæsitatione & difficultate eam exequatur. Et hoc erat quod quærebamus.

CAP. XII.

Auctarij loco adijciuntur nonnulla de habitibus Iurisconsulto perfecto necessarijs, vel per se, vel per accidens, Iurisconsultum tamen, haud constituentibus. Item de difficultate, necessitate, dignitate, certitudine & incertitudine, deque mutationibus Interpretationis legum: necnon Naturalis, & Divini juris interpretatio quid differat ab ea, quam tractat ICtus: de informatione perfecti ICti. Epilogus.

SUMMARIA.

1 *Auctaria quædam addenda, & primo: qui habitus ICto sint omni necessary, qui plerumque, vel per accidens.*

2 *De difficultate interpretandi, & quod ea augeatur, legislatorum numero aucto.*

3 *Necessitas interpretationis legum.*

4 *Dignitas eiusdem.*
5 *Idem certitudo ac incertitudo, quousque se extendat.*
6 *Mutationibus quomodo subiaceat eadem.*
7 *Quare iurium naturalium interpretatio ICtum non faciat.*
8 *De Iure divino aliqua: nimirum an detur, quale detur, ex analogia utcumque declaratur, & quæ sit eius interpretatio, & a ICti habitu quantum diversa. Quodque ICtus perfectus debeat esse Christianus.*
9 *Institutio perfecti ICti, quæ esse debeat, in genere.*
10 *Anacephalæosis dictorum, & conclusio opusculi.*

I. POteramus hic subsistere, postquam fidem in principio datam liberavimus: nisi ad lucem majorem,& evidentiam eorum quæ proposuimus facturum videretur, si pauca adhuc in genere de ICto, eiusque habitu, quem synesin Legislatoriam imposterum vocabimus, adjungemus. Dabimus ergo & hoc ἐπίμετρον. Et principio quidem ICto nostro idem quod artificum plerisque usu venire deprehendimus, qui præter operandi præcepta, & operationis habitum, ex crebra versatione circa singularia comparatum, indigent instrumentis, indigent præparatorijs, quæ ipsa artifices quidem, non faciunt, neglecta tamen artifices fieri non sinunt. Vt rudi exẽplo tota res reddatur explanatior, calceolarium intueamur, nec pigeat in sutrinam diverti. Non sufficit sane illi præcepta secandi apte corium,& consuendi certam in formã novisse, circumstantias porro corij, & bonitatis, ac vilitatis discrimina perdidicisse, ut cui parti aptum sit intelligat, ac denique calceamenta plurima confecisse quamuis hæc fere sint omnia, quæ, artem ipsius constituant. Verum debet insuper modulo, subula, seta, alijsque instructus esse præsidijs, deinde corium durius, & ad modulum applicari ineptum, emollire, vel vero laxum nimis indurare, aut inæquale & hinc inde protuberans ęquare posse, siquidẽ calceos aptos cupiat conficere: Perinde, si licet paruis componere magna, cum ICto sese res habet. Nam & ipse præter ea, quæ ad synesin ipsius requisivimus, adeo indiget quibusdam, ut sine

ijs

ijs ICtum se præbere nequeat, ex ijs ipsis tamen ICtus nullatenus reddatur. Suntque ea, quemadmodum in adducta modo arte diximus, in duplici posita differentia. Quippe vel instrumenta sunt, vel præparationes, ob materiæ, quæ hoc loco sunt leges, vitia necessariæ: quæ nisi tollantur, leges interpretari non permittunt. Instrumēta ICto omni necessaria sūt. Ratiotinandi scientia, Historices studium, & Iurium quæ naturalia diximus scientię. Ratiotinandi scientia, quæ vulgo uno Logices nomine comprehenditur, revera non est una. Nam vel syllogismum in genere tractat, ejusque naturam ac proprietates demonstrat, id quod in Prioribus Analyticis Philosophus est executus, vel vero demonstrationem, seu perfectissimum Syllogismum contemplatur, quod idem egit in posterioribus Analyticorum. Et hæ binę partes vere, & κατ' ἐξοχὴν Logices nomen merentur; nam sola absolute, & bene, imo optime ratione uti docent. Reliquæ indigniores sunt utręque, quarum altera Dialectica, sive Topica vocatur, quæ ex opinionibus receptis, probabiliter utramque in partem διαλέγεσθαι, sive disputare docet, & loca probabilia, seu recepta, & approbata a vulgo, vel plerisque, vel doctioribus effata, atque principia, proponit σοφιστικὴ audit, quæ deceptionum & errorum fontes recludit. Hæc Sophisticorum Elenchorum binis, illa Topicorum octo libris Aristotelicis materiam ministravit. Has omnes quod nosse debeat ICtus, repetenti superiora dubium esse non potest. Etenim rationes legum vel naturales, vel politicas quæsituro, omnino demonstrandi scientia erit necessaria. Topica vero Opinionibus dignoscendis, perinde atque Sophistica deprehendendis erroribus unice opportuna est. Ex Historiarum porro scriptoribus opiniones Legislatorum, & errores, vel eorum auctores, caussasque, & consiliarios, præceptores, amicos, affectus, cupiditates, harumque rursus caussas varias, temperamenta, mores, educationes, necessitatis etiam argumenta, & status reipublicæ, & Civium mores, unde Politica specialis caussa cognoscitur, & quæ alia nulla cæteroqui sagacitate conjectanda sanctionibus ac constitutionibus originem præbere so-

vid. c. 11. §. 9.

solent, optime patescunt. Necessarium ergo & hoc studium omnibus legum interpretibus; eatenus imprimis, quatenus res gestæ & materię,& tempori,legum latarum magis appropinquant. Iurium naturalium scientiæ exinde etiam requiruntur in positivarum legum interprete, quoniam eæ, siquidem naturales societates regunt, nunquam ferme non in multis,imo plerisque cum illis concordare possunt. Quarum
cap.4.§.9. proinde rationes in promptu erunt sciētiam hanc animo ha-
p.56. bentibus, alias demonstraturo easdem non leves difficultates injecturæ. Necessitatem itaque horum trium summam videmus, cum ad caussas legum omni interpreti indagandas conducant. Prima vero cognitio, Logica nempe,ad præceptorum etiam interpretandi scientiam, quam in ICti perfecti definitione requiri docuimus, adjumentum tale adfert, quo carere sine scientiæ vitio non poterit. Quæ sequuntur scientiæ non sunt perpetuę adeo necessitatis, sed pro vitiorū Iuris copia, modo requiruntur, modo abesse possunt. Necessaria tamen fiunt, quando insunt vitia legibus, per eas tollenda, quæ nisi aufferantur, legis interpretationem difficilem, imo plane non possibilem reddunt: non secus ac (ut aliud simile afferam) colorum crassities & diversitas, tabulęve inæqualitas, & penicilli ineptitudo, pictorem etiam optimum exprimere ad vivum nihil permittunt. Sicut ergo ille (nisi ab alijs jam hoc sit factum) colores attenuare, ac temperare, tabulam lęvigare, penicillum adaptare necesse habet, & si hęc ipsa pingendi artem non constituant: ita & ICtus tollere mendas, & defectus legibus qua scriptura, qua oratione comprehensis, siquidem interpretari eas velit, tenetur. Vt ergo, ubi ita facto opus est, leges in classes concinne distinguat, methodo scientię, quantum fieri potest, analoga comprehendat, in propositiones resolvat, easque in terminos secet, illos in Locos communes digerat, subiecta legis generalia in species suas dispescat: requiritur omnino ars dividendi, de Methodo doctrina, deque resolutione ratiocinationum, & propositionum, earumque collectione scientia, quę Logices, sive Analytices sunt partes, quarum utramque modò omni

ICto

ICto necessariam probavimus. Pari modo, & Grammatices, & interdum etiam Rhetorices, in scripto iure inevitabilis est necessitas. Ita significationes vocum colligere, homonymias, & differentias, ac derivationes, & cætera huc pertinentia coacervare, peregrinarum linguarum, & antiquarum vocum notitiam sibi acquirere cogitur ICtus. Criticus quoque, & antiquę literaturę callens, easdem ob causas, plerumque sit oportet, & potissimum ob scripturę mendas superius indicatas. Nam & hanc nucem frangat oportet, qui nucleum esse vult. Quam tamen hęc omnia a ICti habitu, & synesi Legislatoria differant, in propatulo est. Quin imo Heterogeneę interpretationes cum ex omnibus scientijs possit contingere, ut sint adhibendę: jam constat nullam esse scientiam adeo abstrusam, adeo arduam, adeo alienam, cuius non aliqua cognitio a ICto possit exigi, si eius aliquid legislator legibus suis, cęteroqui non intelligendis, admiscuerit.

II. Elucet hinc, non sine temeritate neganda, interpretationis legum difficultas. Quippe per se caussas omnium legum indagare, quanti sit laboris, evidentissimum est: qui ipse augetur, numero legum adaucto. Quod si reliquæ etiam imbecillitates accedant, & scriptura ius comprehendatur, vix exantlandi labores nascuntur. Nam vel sola linguę unius cognitio exactissima hominem sibi poscit integrum: Iam vero si Critices studium, si Antiquitatis, si Historiarum infinitam notitiam, si de caussis voluntatum legislatorię inquisitiones tędiosissimas, si denique tot scientiarum diffusa pręcepta, quę possunt a Iurisconsulto pro legum imbecillitate varia diversimode requiri, consideramus, quam non unius ętatis studiũ ad iuris alicuius vitiosi exactam interpretationem sæpènumero sufficiat, in conspicuo est. Quare præstaret sane eos, quibus circa leges adeo vitiosas Maiestas est concessa, quantum liceret, citra insignem mutationem, quæ novitatem reipublicæ periculosam creare posset, tollere vitia pleraque, & auctoritate sua jus in melius producere. Sed hæc alterius sunt loci. ICtis interim conveniret mea sententia, quæ conjunctim singuli non possunt, divisim omnes expedire. Adeoque ex

re hujus nostri studij foret, eos qui Critica delectantur, varias lectiones colligere, & emendationes per omne juris corpus in unum congerere, adeoque hunc totum laborem absolvere. Alios quibus Oratoriæ cura est, hoc unum per omne jus curare, ut proprietas vocum, & certus sensus constructionum & periodorum constet. Nonnullos porro Historica sola considerare, & apponere tempora promulgationis, & occasiones, status reipublicæ, & cætera conquirendo. Quosdam præterea solas continuationum rationes, & ordinem sectari, & eum scientiæ similem constituere. Aliquos rursus Analyticam interpretationem solam per omne ius expedire, leges in propositiones resolvendo, & siquidem hic labor non displiceret in locos communes redigendo. Diversos ab his expediret caussas legum omnium investigare, & apponere, atque ita ætiologico commentario ius illustrare. Deniq; quosdam conduceret leges superfluas: inutiles, ac abrogatas distinguere, item antinomias resolvere, & quæ plura eius generis occurrunt, separatim perficere. Etenim hac ratione labores disiuncti leviores, & certiores, omni confusione sublata, redderentur: qui nunc in unum confusis omnibus commentariorum generibus, nulla ex parte perficiuntur, plerisque ubi non opus erat, multa & nihil at rhombum, quot aiunt, facientia congerentibus, ubi verò summopere erat necessaria interpretatio, ne hiscentibus quidem. Sed & hac spe fortassis desperata ulterius nobis blandiri desinamus. Hoc unũ addimus: nihil adeo difficultatem interpretandi cumulare, atque legislatorum copiosam diversitatem. Hinc enim varia opinionum, consuetudinum, affectuum, circumstantiarum, dictionumque discrepantia genera oboriuntur, infinitis sudoribus vix discernenda. Cumque & temporum hic accedant varietates, in quibus etiam fines rerumpublicarum mutari possunt, & mille circumstantijs variari: quantæ hinc antinomiæ, diversitatesque, legum & abrogationes ægerrimè tollendæ, ac distinguendæ producantur, plusquam manifestum est.

III. Necessitatem interpretationis legum non opus est ar-

argumentis multis demonstrare. Cum enim omnibus legibus defectus binos nativos, contingentiam nempe, & insufficientiam assignaverimus, iam patet, non posse jus ullum extensione, & restrictione carere. Quippe sine quibus obligatio omnis tolleretur, & iniusta summa ex summo iure orirentur. Quin & si oratio, vel scriptura obscura interpretatione non juvaretur, nullum superfore legibus effectum clarum est. Nam de sensu non constaret. Patet ergo neque statutis prohiberi posse omnimodo interpretationem legum[a], cum eam ratio naturalis exigat, adeoque ut Doctores [b] confirmant, ipsa sit iuris naturæ, qualia immutari legibus positivis haud possunt.

IV. Dignitas ex necessitate patet, & difficultate. Nam quo carere respublica nulla potest, etsi sit cum labore summo coniunctum, id sane non laude modo, sed tantum non veneratione dignum est. Vtrumque modo de ICto demonstravimus, unde in facili est conclusio. Ne tamen videamur extollere nimium nostrum ordinem velle, monemus: longo intervallo synesin legislatoriam prudentiam sequi, quemadmodum servus domino honore longe est inferior, ab eoque dependet, [c] unde & subordinatam illa huic diximus.

V. De Certitudine quoque, & incertitudine huius interpretationis nostræ paucula erunt adijcienda. Eam enim alij maiorem, alij minorem vero statuunt. Maiorem iusto certitudinem sibi fingunt illi, qui iuris interpretationem totam in scientia constituunt, id quod auctores clarissimi multi iam superius indicati fecerunt. Scientiam porro dicunt esse rerum necessariarum, & immutabilium: unde interpretationes esse necessarias, & variationis expertes, confici putant. Verum hi duplicem errorem erant. Neque enim mera scientia inter- c.prec.§.3.

Dd pre-

a *Bartol. in l. omnes populi. ff. de I. & I. Bald. in auth. si qua mulier. C. de SS. Eccl. & in l. 3. C. de lib. præter. & in l. jubemus. §. f. C. ad Trebel. Dec. in cap. ex tenore. de rescript. n. 24. Achil. Pedroch. respons. de individ. n. 699. Martin Bonacin. de ll. qu. 1. punct. 8. n. 2.*

b *Pedroch. l. c. Menoch. cons. 1. n. 27. & seqq. Simon de Pretis. de interpret. ult. volunt. lib. 1. fol. 11. col. 1. fol. 1. n. 3. &c.*

c *Hopper. Seduardi. lib. 4. tit. 28.*

pretandi habitum facit, id quod ante plenius demonstravimus. Neque æternarum, & necessariarum, ut illi putant rerum est scientia. Nam cum Aristoteles dicit [d] scientiam rerum esse necessariarum, & earum quæ aliter habere se nequeunt, de vi colligendi, seu probandi, & argumentandi, quę est in syllogismo demonstrativo, seu caussa demonstrativa, loquitur: quę quamdiu est, necessaria est, & immutabilis conclusio. Illi autem singulas propositiones, adeoque præcepta singula scientiarum volunt esse necessaria, id est talia quorũ prædicata non possint non inesse, vel non inesse subiecto. Illud vero in Mathematicis equidem, & Analyticis contingit, non æque in alijs omnibus, in Physicis verbi gratia, aut Ethicis, aut Politicis, id quod ipse Philosophus non uno in loco profitetur, & apertissime in ipsis Analyticis, ita scribens. τοῦ δ' ἀπὸ τύχης οὐκ ἔστιν ἐπιστήμη δι' ἀποδείξεως. οὔτε γὰρ ὡς ἀναγκαῖον, οὔτ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ ἀπὸ τύχης ἐστὶν, ἀλλὰ τὸ παρὰ ταῦτα γινόμενον. ἡ δ' ἀπόδειξις θατέρου τούτων. πᾶς γὰρ συλλογισμὸς ἢ δι' ἀναγκαίων, ἢ διὰ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ προτάσεων. καὶ εἰ μὲν αἱ προτάσεις ἀναγκαῖαι, καὶ τὸ συμπέρασμα ἀναγκαῖον· εἰ δ' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, καὶ τὸ συμπέρασμα τοιοῦτον. (*Eius vero quod est à fortuna, non est demonstrativa scientia. Nam neque necessarium, neque utplurimum contingens est quod à fortuna est, sed quod præter illa factum est. Demonstratio vero ex alterutro horum est*. id est vel ex necessarijs, vel ex utplurimum contingentibus propositionibus. *Omnis enim syllogismus aut ex necessarijs, aut ex utplurimum contingentibus propositionibus est; & siquidem propositiones sunt necessariæ, necessaria etiam est conclusio, si contingentes utplurimum, & conclusio talis est*.) Quibus magis etiam specialia sunt illa, ex Nicomachijs petita, [f] ubi Civilem scientiam ex utplurimum contingentibus procedere fatetur. Verba ita sese habent. ἀγαπητὸν οὖν περὶ τοιούτων, καὶ ἐκ τοιούτων λέγοντας παχυλῶς καὶ τύπῳ τἀληθὲς ἐνδείκνυσθαι, καὶ περὶ τῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, καὶ ἐκ τοιούτων λέγοντας, τοιαῦτα καὶ συμπεραίνεσθαι. (*Boni itaque consulendum est, si de talibus* (Ethicis nimirum vel civilibus) *ex talibus dicentes, ruditer & typo quodammodo ostendamur verum, & de ijs quæ utplurimum contingunt, ex talibus* di-

d 1. *Posterior. cap.* 6. e 1. *Posterior. cap.* 25. f 1 *Nicomah.* 1.

dicentes etiam talia concludamus.) Ex hisce patet utplurimum esse contingentia in Civilibus præcepta: sub hisce proinde & nostras interpretandi regulas numeramus, ne maiorem quam par est certitudinem ijs affingere videamur. Exceptiones itaque, & hic dabuntur, & quoties accidens aliquod orietur, tollens caussam regulæ, ipsa illa cessabit. Sed ad eos qui omnem certitudinem huic nostro habitui ereptam voluere transimus, qui sane non pauci fuere, scientiam omnem interpretandi negantes. Inter quos eminet Angelus Thius in hæc verba prorumpens[g]. *Sileant tumentes, & ventosi Legistæ, cum inter ipsos, & Philosophos tantum interſit, quantum a divinis rebus distant humana, & carentes vita speculativa, sicuti mortui, & lapidei, non veri homines iudicentur.* Mitius Zabarella[h]. *Aliud autem est legislatoria aliud iudiciaria, quæ est illa iurisprudentia, quam profitentur illi, qui his temporibus ICti vocari volunt. Hanc enim legislatoria ignobiliorem esse manifestum est, idque aperte testatur Plato in Gorgia, & Arist. lib. 1. de arte Rhetorica. Est enim simplex quædam peritia, quæ neque scientia est, neque prudentia, nec ars appellari meretur, cum sine ratione sit, hanc enim callere aliquis potest, absque ulla civilis, ac legislatoriæ cognitione. Sed ita esse videtur sub legislatoria, ut empirica est sub arte Medica. Empirica enim cum rationem ignoret, ars nominari non potest, cum ars non dicatur, nisi quæ cum ratione est.* Sed in his equidem Logici illi minime fuerunt logici, id est ratione sua recte usi. Nisi forte de ICto eiusmodi locuti sunt, qualem se triduo Cicero,[i] & paucis horis Gaspar Sciopplus[k] facturos pollicentur. Sed hæc quidem refutatione non indigent, cum qualem nos ICtum dicamus, satis sit declaratum, & ipsa præcepta scientifica adducta, quantum præstari possit, re ipsa probent. Quare id saltim addimus: omnem esse in præceptorum ad singularia applicatione errandi facilitatem relictam, si nempe sine consideratione circumstantiarum indifferenter ea fiat. Tunc enim

g *in præcognitionibus logicis.*
h *de naturalis scientiæ constitutione cap. 35.*
i *Orat. pro Murena.*
k *Consultatione de instit. studiorum.*

c.4.§.19. & cap.5. §.9. & 10 cap.9.§.6. & seqq.

præsente aliqua circumstantia, quæ tollit caussam Regulæ, error omnino committetur. Quinimo, quod neque superius dissimulandum censuimus, non potest hic error omnis præstari à ICtis: sed necesse est, ubi caussæ voluntatis legislatoriæ circa scripturam, Orationem, vel legem latent, ipsum pro prudentissima, seu optima sententia scripturæ, legis, aut orationis præsumentem falli: neque hoc magis ICto imputandum, quam Medico artis præcepta sequenti, & singularia omnia rimanti, si quid in corpore lateat, vim medicamenti pervertens, cuius signum nullum uspiam apparebat. Vt adeo & hic liceat cum Philosopho dicere, [l] πεπαιδευμένου ἐστὶν ἐπὶ τοσοῦτον τἀκριβὲς ἐπιζητεῖν καθ' ἕκαστον γένος, ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται. (*Est hominis recte instituti catenus subtilitatem, & accurationem in uno quoque genere desiderare, quatenus eam rei natura recipit.*)

VI. Iam quo pacto interpretandi ratio mutationibus sit obnoxia videamus, habito respectu ad jus circa quod versatur. Prout enim id ipsum immutatur, necesse est & rationem interpretandi variari. Vti ergo crescunt ejus imbecillitates, id quod temporis tractu varijs modis potest accidere, ita & interpretandi difficultas, & labor crescit, V.G. si scripta exemplaria vitientur, lingua ab usu recedat, & alia ejuscemodi eveniant. Quod si decrescunt vitia juris alicujus simul & interpretandi necessitas minuetur. Vnde fieri potest, ut ubi antea requirebatur interpretatio, V.Gr. cum lex nondum frequentabatur, ibi nunc superflua ea sit futura, legis sensu notorio existente. Quin & fieri potest ut integra, interpretandi ratio intereat, & alia fiat, statu reipublicæ & legibus mutatis, tunc enim jus novum novum exiget interpretem.

VII. Non inopportunum etiam hoc loco fuerit, rationes exponere, cur Iurium naturalium interpretationem a ICti nostri habitu separaverimus. Quippe siquidem perfecte tradita fuerit scientia ea, interpretatione non indigebit, nisi quatenus à scriptura ei oboritur vitium, adeoque per accidens interpres hic saltim requiretur. Nam & extensio hic

l 1. Nicomach.1.

hic est supervacua, ubi finita & universaliter tradita omnia, quæ applicare, & an insint, nec ne singularibus videre, alterius est à scientia diversi habitus, Prudentię nempe: concludere vero cur insint, vel non particularem facit scientiam, jam olim Aristoteli *m* agnitam. In mentali quoque par hic est ratio. Nam, aut proprietatem antea invenimus vocum; aut scriptionis, per quam commoda expositione facta sensus verus elicitur, vel vero ex ipsis scientia id quod elici debebat colligo, de verbis minus sollicitus, vel facilem habens divinationem. Vnde patet quantum à synesi hæc differat operatio. Exemplum addo. In scientia iuris naturalis invenio contractum mutui, seu mutuationem esse licitam & honestam. Ratio est. Quod dum res usu consumenda alicui conceditur hoc pacto, ut individuum aliud eiusdem generis restituat, indigentiæ alicuius sine alterius damno succurritur. Quæro an Petro sit mutuandum. Hic circumstantias lustrare, & videre an ille finis sit huic actui communis, seu an ratio hic procedat, neque accidens aliquod adsit illam impediens, scrutari, prudentiæ est: invento vero eo, concludere non esse mutuandum, scientię particulari convenit. Ita si inveniam Petrum esse infantem: dico cujus indigentia non sublevatur, & tamen cogitur mihi restituere eiusdem generis individuum cum eo quod mutuo accepit ei non expedit mutuo accipere. Atqui Petri infantis egestas non sublevatur. Non enim novit uti recte mutuo. Ergo ei non mutuandum. Qui syllogismus est demonstratio de particulari facta. Et sic in similibus aliis.

VIII. Iure naturali humano perspecto, Ius positivum Divinum generatim intuebimur, non alium in finem, quam ut eius differentiam a nostri interpretatione eo magis pernoscamus. Quæretur autem hic fortassis, an aliquod ius inter Deum & homines intercedat, quale quidem nos definivimus. cap.3.§.2. Nempe conservans societatem inter Deum, & homines. Societas enim cum sit communio plurium tendentium operando ad communem finem: videri poterat indignum Di-

m 1. Poster. cap. 21.

Divina Majestate, ad finem tendere, utpote quæ ipsa infinita, & rerum omnium finis unus, ac agendorum & omittendorum terminus existit. Quod si tamen imbecillitatem nostri intellectus perpendentes, quæ divinæ perfectionis minime capax, eam in imagine tantum, & quasi in speculo multum obscuro contemplatur; & quatenus cum ea habent analogiam humana tantummodo percipit: non videmur minus reverenter de summo Numine locuti. Si, quemadmodum Sacræ litteræ, & Sanctissimi Patres, manus, pedesque, & corpus ad significanda nobis opera divina, Deo tribuerunt, ita & nos societati aliquid analogum inter nos ac Deum intercedere statuamus, dum ipse pro summa sua benignitate ad finem propositum huius nostræ vitæ, æternam videlicet beatitudinem, præsentibus auxilijs una nos ducit. Si ergo est aliqua inter Deum & nos quasi societas, patet eam esse inter admodum inæquales, & inter ens perfectissimum cum imperfectissimis. Quare ut porro in naturam huius iuris palpando quasi perveniamus, cuinam ex humanis societatibus inæqualibus maxime ea sit similis, inquiremus. Offerunt his sese tres præcipuè: Herilis nempe, Regia, & paterna. Esse societatem quæ est inter Deum atque nos, similem ei quæ inter servos est atque dominum, negari non poterit. Servum enim quis se inficiabitur altissimi? propter quem sumus id quod sumus. Quinimo sicuti servus naturaliter is est cui non sufficit prudentia propria ad se suaque regenda, sed aliena est necessaria, quam habet Dominus, qui propterea eo ceu instrumento suæ felicitatis utitur, & tamen ipsum etiam interea ad bonum aliquod perducit, curans conservationem ipsius, etsi non ipsius, sed sui caussa: n Ita & nobis sane non sufficit propria prudentia ad nostra recte gubernanda, sed indigemus Diuini numinis præsidio, ad cuius prudentiam nostra collata mera est stultitia. Deus ergo nos habet suæ benignitatis, & misericordię, ac beneficientię, quasi obiecta, in quibus exerat bonum suum, quibusque communicet munera sua; & quos sui caussa, idest suæ justitiæ & bonitatis caussa

n *Vid. Aristot. 1. Polit. 4. & 5.*

caussa ad bonum aliquod, æternam nempe beatitudinem ineffabili clementia & sapientia perducat. Ita & Regia potest vocari quam Deus in nos exercet beneficentia, adeoque Regia hæc videri societas. Sicut enim Rex naturaliter, ille est, cujus prudentia ita eminet præ subditorum prudentia, ut iam proportio nulla remaneat, ceu inquit Philosophus: ° imo ut sit tanquam Deus inter homines, & sua prudentia totam civitatem seu singulos Civium faciat felices, seu ad summum bonum civile pervenire: ita omnino cœlicus ille Rex, ipsa prudentia existens, nos per eandem reddit felices, & beatitudinis æternæ, siquidem præceptis ipsius non reluctamur, participes. Sed utut hæc sese habeant, & tam regia, quam herilis societas summum habeat cum ea, quæ cum Deo nobis est communione, similitudinem, adeoq; parabolis multis Novi Testamenti ansam dederit: longe tamen similior est Paterna societas, a Salvatore nostro non semel ad exprimendam Divini numinis erga nos amorem adhibita. Neq; aliter poterat, nam priores duas complectitur, & plura superaddit ex ijs quæ a Deo in nos conferuntur beneficiis. Nam & parens nõ secus, ac dominus aut Rex præstat prudentia, indeque naturaliter competenti imperio: & hoc præterea habet, quod sit caussa filij procreans, adeoque eiusdem auctor, id quod neq; in rege, neque in domino est, at utique in Deo, qui magis est caussa nostri, quam ullus pater, imo infinitis modis magis est nostri procreator. Quippe animæ & corporis auctor, cum patres nostri naturales saltim ceu instrumenta exiguum quidquam materiæ, idque etiam ipsum non à se, sed a Deo acceptũ ad generandum corpus nostrum conferant. Præterea hoc habet pater prę Rege, & domino peculiare, quod ipse perficere filios, & ad perfectionem eam, quam ipse habet perducere annititur, cum Rex & Dominus in servorum, & subditorum conservatione subsistant. Neque aliter Divina beneficentia nobiscum agit, non saltim nobis conservandis intenta, utpote quorum capillos numeratos esse, nec sine consensu decidere posse, est professa, sed & perficere nos cupit, & tandem Angelis

° 3. Polit, cap. 17.

gelis similes, imo superiores,& iudices Angelorum faciet, & se conspiciendum nobis a facie ad faciem exhibebit. Quæ sane est summa,qua ad Deum accedere possumus, excellentia. Nam in hoc a paterna societate differt Divina,quod non plane idem specie secum, ceu pater filium, sed similes nos Deus, & ad suam imaginem procreavit, adeoque non capaces ultra naturæ concessum modum divinæ perfectionis. Ius itaque divinum quale sit, ceu per transennam videntes, jam inde diversitatem cum eo circa quod ICtus occupatur, colligimus. Neque enim hic cōsensus,adeo rem omnem constituit,sed sicut filius tenetur cōsentire patri, vel invitus,& nascēdi sorte eius præceptis subijcitur; ita & nos nō ex nostro consensu,sed ex divino beneplacito constituti,& creati, vel nescientes adhuc Deum esse,& modo a matre rubentes,eius auxilio,etiam tum cum nati nondum eramus,egebamus, & etiamnum indigemus, adeoque ex ea, ex quo orti sumus voluntate, vivere cogimur. Præcepta ergo hic rectius quam iura intercedent. Sed de interpretatione quid dicemus? An & hic imbecillitates,& exinde necessaria earundē medela? Sane quatenus divinum jus est,idest Deo auctore conditum,imbecillitates nescit; tanquam ab ipsa perfectione perfectum. Nostri tamen respectu eędem non poterunt abesse. Vnde cum actiones nostræ non admittant necessitatem,neque numerum,oriatur necesse est restrictio, & extensio. Porro cum scripturæ, & orationes nostræ non careant vitijs, & ea quadamtenus hic accident. Quousque vero id fiat, nostrum non est definire, neque ex nostris præceptis hactenus traditis potest decidi. Nisi quod fortassis in pœnam nostram divinam voluntatem obscure aliquando nobis indicari, haud dubiè liceat colligere. An a nobis fieri possit interpretatio iuris videamus. Et poterat credi, non posse: cum nos instar filios imprudentes esse diximus, & ex caussis interpretatio locum hic invenire non videatur, cum divinę voluntatis arcanæ sint viæ, & nobis incomprehensibiles. Attamen & aliquam in filio, adultiori præsertim, patres generaliter præcipientes,requirunt intelligendi, & iudicandi dexteritatem: & nobis etiam indulta

est

est divinæ auræ aliqua particula, ad id sufficiens, ut vitam nostram quomodo institui velit Deus, secundum sua præcepta, perspicere queamus. Quod nisi esset, sane frustra ea scripta forent, nullatenus intellecturis. Quousque ergo ratio nostra feret divinæ prudentiæ decreta pensitantes, & caussas earum invenientes, synesi similem habitum comparabimus, tanto tamen perfectiorem, quanto divina humanis præstat prudentia. Quippe facile intelligimus nullam hic ratiocinandi imbecillitatem adesse. Quoties itaque ratio nostra subsistit, nec caussas propositionum in divino iure invenit, ea non attenta, nihilominus strictissime eas intelligere, ac credere debemus, tamquam ab infallibili prudentia, & omniscia sapientia profectas: quam comprehendere atque insequi nostri ingenij tarditas, & imbecillitas non potest. Vnde de ijs quæ captum nostrum hic excedunt, velle dubitare, ac fidem suspendere, non minus foret ridiculum, quam si cæcus solem negare, ex eo quod sibi non luceat, pertinax asseveret. Neque vero fieri aliter potest quin in divinis multa non percipiamus, cum ne humana quidem omnia, cum illis nullam comparationem recipientia, nostro intellectui cedant, & per diuturnas ac assiduas nostras speculationes vix aliud tandem impetrasse nos agnoscamus, quam ut infinito plura nobis deesse, & ignorari, intelligamus. Ex synesi ergo simili, sed perfectiori habitu constat divinarum legum interpretatio, sed coniuncto eo cum virtute divina, Fide nempe. Vnde patet quam non accedat ad hanc præstantiam ICtus, sed infinito intervallo sit inferior, & indignior: neque suo habitu etsi perfectissime instructus ad hanc operationem sit idoneus. Hoc præterea ex dictis constare certum est, quod perfectissimus IurisConsultus Christianus esse, & Orthodoxæ fidei addictus debeat. Cum absque hoc si sit, quantum a perfectione debita ius, cui tractando incumbit, recedat, æstimare non possit. Tanto enim est imperfectius unumquodque ius, quanto a Christiana fide, & religione est remotius. Vnde & quatenus ei contradicit, obligare Christianum nequit, ceu ante asseruimus. Sed de his quidem sufficienter dictum sit.

cap.5.§.5. IX. Quod ultimum erit, de informatione perfecti ICti nonnihil addemus. Necessario autem, & hic breves sumus; quoniam & ex generali docendi, & discendi ratione omnia hæc dependent, & rectius in speciali ICto, seu certi alicuius iuris interprete docentur, cum pro imbecillitatibus, & disciplinæ addiscendæ crescant, vel decrescant. Ne nihil dixerimus, generale hoc inculcamus. Nempe id debere præmitti quod ad aliud discendum maximè conducit,& sine eo cui præmittitur intelligi potest. Vbi vero sese offerunt, quæ mutuam ab invicem lucem non recipiunt, faciliora præmittentur, & nobis notiora. Ita exempli gratia scripturæ, & linguarum cognitio præcedat, peregrinarum etiam si opus sit, & antiquarum; sequantur Grammatices, & Critices initia, & Historiarum cognitio, & postmodum ipsa legum lectio, & memoria, quippe quæ primis annis est facilior, & accommodatior. Logica tandem, & si opus Rhetorica præcepta succedant: quæ Civilis scientia, seu naturalia iura sequantur. Tandem ipsa interpretandi præcepta, & applicatio eorundem finem labori imponent. Hæc in genere definita sufficiant, specialiora in ICto Romano Germanico dabimus.

X. Colophonem ergo tandem operi imponemus, & si plura de ICti affectionibus, & alijs ei affinibus huc accumulari possent. Qualia sunt: cur ad regendas respublicas recte ICti adhibeantur, cum tamen illorum habitus in *synesi subsistat*, respublicæ vero per prudentiam regantur. Nempe synesis viam sternit ad prudentiam, & qui diu ex medijs ab alijs inventis finem coniectavit, postea eo facilius posito fine media divinabit. Liquet etiam cur signum sit vitiosæ reipublicæ ICtorum multitudo. Nempe leges vacillare, & nimijs imbecillitatibus tantum non labascere indicio est, ubi multi adeo imbecillitatibus tollendis, & emendandis requiruntur. Possemus attexere pluscula de emendationibus legum per correctionem, a Legislatore, vel magistratu circa leges constituto facienda, deque alijs ad prudentiam Legislatoriam pertinentibus, quæ hinc lucem accipere poterant, item in unaquaque reipublicæ forma speciatim observanda mone-

re

re proclive esset, nisi iam satisfecisse nos instituto nostro, & fidei datæ crederemus. Commentandi itaque finem facimus, postquam & Iurisconsultum esse legum interpretem probavimus (*cap.* 1.) & interpretationem esse vitiorum sine mutatione sublationem docuimus: (*cap.* 2.) Legumque perfectione per partes enumerata, (*cap.* 3.) vitia ijs opposita, cum suis emendationibus, interpretandi species exhibentibus, deductas dedimus: (*cap.* 4. 5. & 6.) ijsque ipsis in Iure consuetudinario quatenus insunt, perspectis, (*cap.* 7.) ad Ius scriptum nos contulimus, perfectiones eius ac imperfectiones (*cap.* 8.) additis remediantibus interpretationibus (*cap.* 9.) recensentes: ex quibus omnibus Antinomiarum genera, & conciliationes erutas dedimus (*cap.* 10.) tandemque ICti habitum, & illius perfectionem (*cap.* 11.) plene definitam habentes, generalia quædam nunc demum *προθημάτων* instar superaddidimus. Quibus omnibus ita expositis, puto nostris nos promissis uberrime satisfecisse. Interim hoc præmonitum volumus: non à quovis Legum studioso hanc nos exigere, quam descripsimus, perfectionem, sed ab eo solo qui perfectissimum se sit IurisConsultum professurus. Iis enim qui honestissimum studium in turpem quæstum convertere, & candida de nigris, ac de candentibus atra facere, vel lucelli cæca, & execrabili cupiditate, vel ambitione vana ducti sufficere sibi autumant,

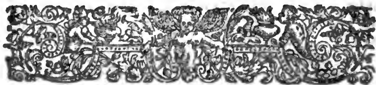
οἷα τε πολλοὺς
Βόσκει γαῖα μέλαινα πολυσπερέας ἀνθρώπους.

illis vero *ταῦτα πάντα ἐν γέλωτι καὶ παιδιᾷ εἶναι*, haud illubentes fatemur, & solam legum scriptarum, aut consuetudinis forensis peritiam, cum modica Dialectices, Sophisticesque cognitione, ac usu coniunctam, ad nectendos intricatissimos fraudum nodos cumulate satisfacere concedimus. Verum alia nobis mens, alius animus: quem etsi parum commode fortassis testatum hac vice fecimus, humani aliquid hinc inde patientes, conatus tamen laudem, vel immeritam, aut certe veniam, ab æquioribus satis certam nobis pollicemur, imo spondemus, cuiusvis correctioni placidæ, atque benevolæ

aures promptissimas præbituri. Maledicorum verò amarulenta scommata, non magis nobis quam canum latratus, aut rudentium asinorum voces bilem movere, vel responsionem extorquere debent. Cum in ipsorum animis tetrum latitans vitium hac ratione nulla corrigendi spes sit. Quod ergo reliquum est, supremi Numinis sempiternæ, & inexhaustæ benignitati, cui unice acceptum ferimus, quod hunc laborem quomodocumque finire licuit, gratias immortales profitemur: eiusque ineffabilem clementiam, ut porro animi, & corporis sanitatem ad ulteriora, & si fieri queat utiliora publicanda indulgere nobis ne dedignetur, anxijs atque sollicitis precibus serio obtestamur.

FINIS.

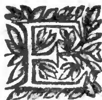
APPENDIX
Libelli
DE IVRISCONSVLTO PERFECTO,
EXHIBENS
SYNTAGMA
Regularum aliquot Interpretandi falsarum, ex positis antea principijs refutatarum.

SYNTAGMA
REGVLARVM ALIQVOT INTERPRETANDI FALSARVM
Expositis ante principijs refutatarum.

SECTIO I.

De ijs quæ Generalibus nostris Regulis sunt opposita.

ETsi prævidebamus fore, ut præsens hoc nostrum institutum in censuras multorum, & reprehensiones incurreret: iactaturis alijs, non esse scientis, utpote iam confirmati, & satis certi de veritate suorum dogmatum, temere de ijs disceptare, cum id à Dialecticis, extundendis rerum caussis, & indagandis, rectius adhibeatur remedium: alijs etiam arrogantiæ fortassis, & ambitionis, ac ostentationis inani studio nostro hoc imputaturis, quasi tantis Doctoribus superiores nos monstrare studuerimus: non tamen à proposito nobis abeundum putavimus. Quippe, & arrogantiæ notam facile nominis occultatione eluserimus, & quamvis errores aliquos summorum etiam Doctorum deprehendisse nos credamus, non tamen obtusâ adeo gestamus pectora, ut inde ijs doctiores nos, & præstantiores esse, vel nobis, vel alijs persuadere cupiamus. Etenim si ipsis in tanta doctissimarum, & abstrusarum decisionum copia, semel atque

que

que iterum error aliquis subrepsit, quem fortassis ipsi, studiosius scripta sua relegentes emendassent, isque nobis animadversus est, propterea in reliquis omnibus nos ipsis vel potiores, vel æquales erimus. Quinimo nos ita sentire edocti sumus: Neminem esse quin in aliquibus plus nobis didicerit: multos vero esse, qui in multis, & aliquos etiam posse existere, imo certò existere, qui in omnibus nobis sint longe eruditiores. Interim tamen & hoc Philosopho licere putamus, ut à quovis, cujuscunque sit ille opinionis, auctoritatis, ac doctrinę suis rationibus inductus dissentiat, neq; hic vel patris, vel præceptoris reverentiam morari quem debere: cum sine læsione honoris nunquam non debeat, ac possit hac in parte veritatis caussa defendi. Neque enim in philosophicis errasse probrum mihi, vel cuiquã crediderim: errorem defendisse, ostentasse, scienter ac consulto propagasse, flagitium dixerim. Hæc animo agitantes necessarium duximus, appendice hunc libellum nostrum onerare; cum neq; regulas omnes satis expresserimus, brevitatis nimio studio, & temporis penuriæ servientes, & præterea vereamur, ne nondum satis cognita demonstrandi methodo, interdum argumentorum nostrorum pondera non satis imperitioribus, & opinionibus prę-conceptis, ac Doctorũ famosa celebritate nimis devinctis ęstimentur. Idque eo magis, quoniam non raro summi sunt, ac numerosi adeo auctores falsorum pręceptorum quorundam, inter ea quæ refutanda nobis sumpsimus, ut in communes opiniones abierint, & consuetudine recepta jam dubitationem ferme superaverint. Quin & glossam nonnulla fovere videbimus, *cui adhærentem æternum non posse errare* affirmat Barb. *in cons. Alexandr.* 55. *num.* 3. *lib.* 4. Immo à qua nec interpreti, nec judici recedere permittunt. *Bald. consil.* 47. *n.* 2. *lib.* 4. *cons.* 349. *n.* 3. *lib.* 3. *cons.* 250. *n.* 2. *lib.* 1. *cons.* 351. *n.* 4. *lib.* 1. Fulgos. *ad l.* 3. *C. de Codicill. consil.* 21. *n.* 6. Ferrat. *caut.* 17. *n.* 3. Alexand. *cons.* 49. *n.* 12. *lib.* 4. *& cons.* 74. *n.* 24. *lib.* 4. *cons.* 92. *n.* 4. *lib.* 2. *cons.* 51. *n.* 4. *lib.* 4. *cons.* 92. *n.* 4. *lib.* 2. *cons.* 55. *n.* 30. *lib.* 4. Anch. *cons.* 83. *pr.* Cynus *in l. non norit. C. de contr. & comm. stip.* Curt. Iun. *cons.* 342. *n.* 15. *&* 343. *n.* 14. Io. de Imol. *cõs.* 140. *in f.* Rol. à Valle. *cons.* 14. *n.* 44. *lib.*

3. *cons.*

3.*cons*.73.*n*.13.Iaf.*in l.ut vim ff.de iust.& iur. n*.34. Homod. *cons*. 243.*n*.10.Castilio *cons*.37.*n*.35.Castren.*cons*.168. *in f.lib.2.cons*. 269. *n*.3.*lib*.1. Decius *in c*.1. *de postul.prælator*. Iacob.Butrius *in l*.1.*C.qui pro sua iurisd*.Socin.*cons*.80.*n*.4.*vol*.1.Fr.Vivius ab Aq. *comm.opin.lib*.1.*iudex in iudicando*,& *lib*.2.*filius fratri*, *n*.4. & 5. Mascard.*de probat.col*.2.*concl*.842.Palat Rubeus *in cap.per vestras not*.5.*n*.8.Bermond.*tit*.5.*de adulter.n*.50. Aviles *in c.prætor*. *c*.1. *n*.15. & quos hi præterea alios adducunt, & quosque coacervat Cænedo *collectan.part*.2. *collect*.18. *n*.6. & *alij*. Quæ cum ita vulgo doceantur, neq; tamen negari possit, veritatem omnibus glossis præstare, & glossam, saltim esse probabilem, apud omnes saniores constet, cum humana auctoritate nitatur, Bartol.*in l*.1.*ff.si cert.pet*.imo sæpe sit erronea, teste Zas.*n*.2.*ff.usufr. quemadm.cav*. & alijs pluribus, unde & alij Dd. rectius hanc regulam concipientes, tum demum glossam recipi voluere, ubi non adest alia interpretatio, & melior sententia, & ubi lex definit: hæc inquam cum ita sint, decretum nobis est, sententias, & glossę & Doctorum aliquot de interpretatione, quę & maxime frequenter adhibentur, & plurimum a vero abeunt hic proponere, quo cavere easdem imposterum veræ justitiæ amatoribus liceat.

I. Principio itaque, ut rem aggrediamur: *Interpretor, idest corrigo, inquit glossa ad l*.1.§ *qui operas, ff.ad SC.Tertull* item *addo*, & sic Alb.de Rosat. *ad h.l*. & Dd.alij, Bart. Bald.&c.& Everh. *loco à rat leg.n*.4. Hoc si admittimus, erit interpretis addere, & corrigere: quod est contra definitionem nostram, & Reg.1.ubi manere partes legis voluimus, item Reg.11.ubi mutationē, & seqq.ubi additionem, & demptionem prohibuimus. Verum enimvero cum & vocis interpretari æquivocationem in ICti nostri cap.2.§.2.attigerimus, & ipsa glossa, & DD.alij plurimi per ea quæ ad cap.9.§.5. litt.o. p. q. citavimus, correctionem legum evitandam interpreti moneant, non est quod hæc vocum difficultas quemquam magnopere moveat, quominus firmiter teneat, ICtos leges corrigere nulla ratione per additionem debere. An vero corrigere recte dicatur interpres, de voce quæstio est, & Aristotelem quoque *Nicom*.5.*cap*.

An ICti sit corrigere leges?

Ff 14. &

14. & *Eudem.* 4. *cap.* 8. ἐπανορθωτικὸν æquum dixiſſe legimus: nobis rem tenere, & mutationem excludi ſcire ſuffecerit. V. Sebaſt. Sap. *in cap. ſuper quaeſt. extr. de Offic. delegat. n.* 8. &c.

An communis opinio interpretis ſemper admittenda.

II. Magis illorum nocivus eſt error, qui cenſent Interpretis officio convenire, ut communi opinioni Doctorum ſive aliorum interpretum iam receptæ ſtet, & inhæreat. Qua in ſententia videmus eſſe Bartol. *in l.* 2. *C. de pœnis iud.* & ibidem alios Dd. multos, imo pleroſque: Alfonſ. Moditium *in §. lex eſt. Inſt. de I. Nat. G. & Civil.* ibique Alexand. *conſ.* 95. *lib.* 2. *& conſ.* 31. *lib.* 5. *& conſ.* 25. *n.* 2. *vol.* 6. Curt. ſen. *conſ.* 43. *n.* 3. *& conſ.* 57. *n.* 9. *&* 13. & apud Helfr. Hunn. *de author. Iur. Civ. & Canon. part.* 1. *c.* 15. Mariam Coratium *præfat. tract. de comm. Dd. opinione n.* 30. Fr. Mant. *de coniect. ult. volunt. lib.* 6. *tit.* 6. *n.* 11. Tib. Decian. *reſp.* 70. *n.* 14. Iacob. Menoch. *lib.* 2. *præſumpt.* 71. *n.* 4. Alciat. *de præſumpt. regul.* 1. *præſ.* 31. *n.* 2. Petr. Ioh. Ancharan. *lib.* 3. *q.* 63. *n.* 6. M. Anton. Natta. *conſ.* 149. *n.* 6. 7. *vol.* 1. Iacob. Philipp. Portium. *conſ.* 3. *n.* 25. *vol.* 1. Ludolph. Schrader. *conſ.* 13. *n.* 162. *vol.* 1. *& conſ.* 49. *n.* 20. *vol.* 2. Vveſemb. *conſ.* 88. *n.* 25. *vol.* 2. Hartm. Piſtor. *lib.* 1. *q.* 30. *n.* 7. Ioh. Sichard. *ad auth. ſacr. impuber. n.* 18. *C. ſi adv. vendit.* Conſ. Marpurg. *n* 136. *vol.* 2. Ioh Borchold. *conſ.* 15. quibus adde ex Card. Tuſch *pract. concluſ. O. concl.* 150. Corrad. Breviar. *lib.* 1. *c.* 9. *n.* 22. *& ſeqq.* Alexand. *conſ.* 12. *in f. lib.* 3. Barbat. *in conſ. Alex* 55. *n.* 27. *lib.* 3. Roman. *conſ.* 139. *n.* 2. Ang. Aretin. *conſ.* 9. *n.* 10. Rol. à Valle *conſ.* 60. *n.* 40. *lib.* 1. *& conſ.* 16. *n.* 24. *lib.* 3. Iaſon. *conſ.* 195. *lib.* 4. *in f.* Socin. Iun. *conſ.* 1. *in f. & conſ.* 3. *in f. lib.* 1. Et pręter hos omnes ſi cõſulere placuerit. Ang. Mattheacium *de via & rat. iuris, lib.* 2. *cap. ult.* ubi multa in utramque partem adducit. Neque negligendi omnino, Menoch. *conſ.* 59 *n.* 8. *& conſ.* 60. *n.* 12. & Hartm. Piſt. *lib.* 2. *p.* 1. *q.* 1. *n.* 84. & accumulans auctores Hieronymus de Cævallos *præfat. in opin. Commun. contra comm. n.* 30. *& ſeq.* Ex quibus locis omnibus etſi conſenſum auctorum fere innumerabilium liceat colligere, non tamen moueri poſſumus, quin & hic aliquam falſitatem nobis notemus. Cum enim opinionem communem plerique non eam quæ eſt verior, ſed quæ eſt frequentior, & pluribus approbata teſtimonijs, nuncupent, uti ex ipſis citatis co-

rum

rum locis fieri potest conspicuum, & imprimis ex Ang. Mattheac.& Card.Tuscho.*O.concl.*149.Immo cum communis opinio constituatur consentientibus septem Doctoribus, inter quos sit unus antiquus, iuxt.Anton.Mari. Coratium *de comm. DD.opinione tit.3.n.*19. non possumus non hic ad ipsis dissentire. Nam cum errare omnes possimus: neque ex consensu omnium, quod admittebat Salamonius *ex §.Responsa prud.in-stit.de iur. nat. Gent. & Civil.* neque plerorumque veritas æstimari debet, sed ex solis rationum ponderibus, ut ita verisimile, non verum possimus quidquam iudicare, exinde, quod multi in illud consentiant, Arist.1.*Top.*1. & opinio Doctorum quorumcumque saltim sit probabilis,non necessaria, teste Accursio *l.1.C.de legg.*& apud Vigel. *Method.iur.controver, lib.1.c 3.reg.*1 Io.Bapt.a Villalobos,*comm.opin. A.* 161.*C.*107. Emanuel Soarez de Ribeira *Thesaur.receptar.sentent. A.*293.*&* 294. Fr.Vivius ab Aquila *comm.opinion.lib.*2 *glossa.n.*5. Fichard. *in addition.ad Villalob.F.*60.*§.contrar.tamen.vers.ult.*Zasius *lib.*2. *respons.c.*1.& apud constantium Rogerium *de iuris interpretat. cap.3.n.*4 Hostien.Io.Andrea.*in c.*1 *.de constitution.* Panorm.*in c. ex litteris de sponsal.* gloss.*c.iudice.3.q.*7.*& in l.*1. *versu sed neque. C.de V.I.E.* Butrius, & Panormitanus,*in c.tua de usuris.Idemque in cap.calumnia,de pœnis.* Angel.*in l.non ignoret.C. de fruct.& lit. expensis.* Neuizan.*Sylv.nuptial.lib.*5.*num.66.& seqq.* vbi plures citat:& proinde rationes in contrarium admittat,& nulla sit, si rationibus vel legibus convincatur, teste apud Hunn. *l. c.* Matth. Colero *de process.exec. part.*1.*qu.*6.*n.*101. Hartm.Pistor. *observ.* 216.*n.*62. Iacob.Philipp. Portio, *cons.*8. *n.*57.*vol.*1.Io. Vincent.Honded.*cons.*39. *n.*39. *vol.*1. & alijs pluribus, Decio. *cons.*257.*in pr.*Barbat.*cons.*28.*n.*2.*vol.*1 Abb.*in c.*1.*de constit.& in c.ex litteris.de sponsal.& in c. Tua nos.n.*9.*de usuris.*Alfons.Modit. *in §.lex est instit.de l.Nat.Gent.& Civ. dubit.*35. *n.*2. Quæ est ipsa communis opinio,secundum Curt.Iun.*cons.*63 *n.*3.*& cons.*160. *n.*12.apud Villalob.*comm.opin.C.*107.Rimin.iun.*cons.*405.*n.*20. Surdum.*cons.*294 *n.*29.Vnde recte laudat Harprechtus, *comm. in Instit.de l.Nat.G.& C.§.responsa.*8. *n.*9.cum adductis ibidem. Vvesemb. Vultejo,& Mynsingero *ad d.§.*Nielio *disput.feudal.*

1.*lib.5. litt.d.* Everhardo. *in præambulo locor. legal. n.29. & loco ab authoritate n.3. & seqq.* Anton. Fabr. *Iurisprud. Papin. Tom.1. tit.2. princip.9. illat.3.* dictum illud: tantum Doctoribus credendum esse, quantum probant. Adde Anton. Mariam Coratium. *de comm. opin. tit.12. n.10. & 13.* ut adeo per se nulla sit necessaria veritas Doctorum opinioni tribuenda, nisi quatenus illa cum vero consentit, adeoque rationem, ex qua nos omnia unice æstimamus, habeat junctam. Vide si lubet præterea Zasium *in l.2. ff. de Orig. iur. Prateium in lexic. voc. interpretatio,* & ex citatis imprimis Hunnium, & Mattheacium. Vnde concludimus inutiliter hanc positam esse regulam, cum saltim eousque Doctorum opinio valeat, quousque cum ratione recta, & præceptis interpretandi à nobis propositis congruit. Quare & ad ea restringitur multis limitationibus, & fallentijs, quas hic transcribere, indicatis ipsarum auctoribus, merito pigramur.

An sententia antiquiori interpretũ sit insistendã. III. Ex eodem principio patet quam sit parum etiam attendenda regula illa, quam sibi finxere, dicentes in interpretatione morem antiquum esse servandum. Id quod Odofred. *de libell. formand. part. 1. c. 3. n.3. ex l. testament. 18. C. de testam. & l. de quibus ff. de ll.* interpretatione non tolerabili ex torquere laborat. Nam quamvis leges nullæ possint regulas interpretandi ex scientificis principijs ortas, & veritatis æternæ participes mutare, ceu patet ex adductis *cap. 12. §. 3 litt. a. b.* adeoque nobis propositum sit, non refutare leges ab auctoribus à nobis citandis, pro falsarum regularum probatione adscriptas, quas plerasque omnes non dubitamus, temere in partes vocatas pronunciare: nihilominus hic nimis gravis nobis Odofredi videtur lapsus. Nam neque lex Codicis aliud, quam de loco asservandarum testamenti tabularum loquitur, qui ob fraudes impediendas mutari sine caussa non debebat: neque lex ff. quidquam præterea dicit, quam consuetudinem deficiente lege attendi. Et tamen hic consentiũt cum Odofredo Steph. de Phedericis *de interpretat. leg. part. ult. n.64. & 72.* necnon Alexand. *cons.51. n.5. lib.4. & cons.55. n.14. & 34. lib.4.* Io. de Anan. *cons.28. n.3. &c.* Vnde ut paucis hic respondeamus, cum in hominum sententijs & auctoritatibus

nulla

nulla sit veritas, nisi quatenus in rationibus, & caussis suis ec sunt fundatæ: patet antiquitatem nihil hic operari. Imo non putaverim a vero eum abluisse, qui hactenus synesin nostram in prima sua juventute positam dicebat, inque antiquis scriptoribus, & legum commentatoribus vagitus, in recentioribus primam balbutiem se agnoscere aiebat. Quo posito sane in contrarium potius regulam hanc flectere, & conformare debebimus.

IV. Hisce ita positis quid faciemus illi, qui absurdam interpretationem perhibet, quæ non consonat auribus vulgi. uti ex Sixtin. *de regal.* & Roland. a Vall. *conf.* 82. *n.* 11. probat Forsterus *de Interpret. lib.* 2. *cap. ult. Reg.* 23. *nu.* 3. Sane si nec peritioribus, nec omnibus, nec plerisque hoc loco accredi quidquam debet, præter ea quæ rationibus probant, vulgo fidem in interpretando adhibere velle, sane plus quam temerarium, & absurdum omnino fuerit. Manet itaque non ex opinione ulla interpretem legi sensum debere tribuere, nisi quam Legislatorem habuisse verosimile sit. *Reg.* 58. Secus si faciat, totam interpretandi rationem æque atque opiniones verosimilem, idest à falsitate numquam securam consequetur, & perfectionem debitam numquàm attinget. Absit itaque à ICto nostro, ut umquam sine ratione sequatur quovis in casu aliorum sententiam: ne in ipsum quadret joculare illud, sæpius repetitum D. Hartm. Pistorijs. *lib.* 1. *Qu.* 24. *n.* 37. & *Qu.* 30. *n.* 21. & *lib.* 2. *Part.* 1. *Qu.* 1. *n.* 86. & *Qu.* 5. *n.* 14. Interpretes nimirum imitari aves regales, quarum unam prætervolantem si reliquæ conspexerint, omnes turmatim insequuntur: cui congruit illud Mattheacij qui aves, & oves eodem sensu ipsos referre dixit: adde si lubet ipsis laudatos Dec. *conf.* 479. & 481. & 576. & 630. Villalob. *opinion. comm. c.* 107. Roland. à Valle *consil.* 100. *inf. vol.* 2. Bello. *cons.* 59. *n.* 12. & Borg. Cavalcan. *de Vsufr. mulier p.* 414. & alios. Quin potius ubi rationem inveniet, eam tanquam unicam fidam ducem sequetur: secus neque laudabit, neque vituperabit, sine caussa asserentes. Idem de glossa dictum volumus, cum & illa, nil sit nisi Doctorum singula verba interpretantium opinio.

An vulgi opinioni se accõmodare debeat interpres.

V. Su-

An interpretatio possit esse melior sensu. V. Superflua quoque est, & inepta regula illa: quod interpretatio numquam tantum valere debeat, ut sit melior sensu, quam tradunt Paul. Balzaran. *de Feud. t. 7. de noua fidelit. n.* 21. & apud Forster. *de Interpr. lib. 2. cap. f. reg.* 21. Cephal. *conf.* 765. *n* 55. Cum enim sensus legis sit id quod voluit dicere Legislator, idipsum vero incumbat dicere interpreti, per *Reg.* 14. patet interpretationem esse ipsum legis sensum, adeoque idem cum lege, & proinde ineptam esse hanc comparationem, vide quæ citauimus *cap.* 2. § 4. *litt. vv.*

SECTIO II.

De caussis legum, & rationibus.

An nullæ sint rationes quærendæ. VI. Progredimur ad ea quæ caussis & rationibus legum indagandis contraria nobis auctores dixerunt. Inter quæ primo se offerunt illi, qui rationes nullas quærendas censuerunt, supersederi hoc labore posse autumantes, id quod facere videmus Io. Fabr. *ad* §. *f. Inst. si quadr. paup. fecisse dic.* & alios plures Doctorum *ad l. non omnium ff. de ll.* Quam ipsam tamen & nos sumus interpretati *c.* 4. §. 11. & aliter plurimi DD. interpretantur, quorum commentaria extant: videantur Donell. 1. *comm. cap.* 13. Anton. Faber *ad h. l.* & alij, Gammar. *de scient. Iur. n.* 22. *&* 23. Connan: 1. *comm. c.* 8. Menoch. *de arbitrar. cas.* 81. *n.* 14. Alber. Gentil. 2. *lect. c.* 2. & plures, apud Forster. *de interpr. lib.* 2. *cap.* 1. §. *do causas num.* 2. Vbi videsis Vultejum interpretationem nostram approbantem. Cum itaque rationem dare τὸ esse legi, & ex ea præcipue extendi, atque restringi, & ICtum æstimari fuse satis sit expositum. *cap.* 4 § 11. & *c.* 5. § 10. & *c.* 11. §. 1. jam supervacaneum fuerit pluribus contra hanc sententiam disputare.

An omnium legum rationes sint quærendæ. VII. Contrarius Fabro est Corasius, *de arte iuris lib.* 1 *cap.* 3. cum alijs summis Doctoribus, qui omnium legum rationes dari posse statuunt, id quod procedere æque parum posse, liquet ex dictis à nobis *cap.* 4. §. 11. *& seqq.* ubi ex opinione, necessitate, & reliquis caussarum generibus leges profici-

sci

sci posse docuimus, Vnde hoc effatum pariter à vero nos abducet, nisi caussas nomine rationis intelligamus, eatenus ad minimum, quatenus omnes caussas fere aliquid rationis continere exposuimus *cap. 4. & 5.*

VIII. Non placet etiam Clarissimus Duarenus *de LL. c. 6.* ubi putat eius iuris quod certũ est rationes quærere, nos prohiberi, *ex d. l. non omnium ff. de ll. & l. prospexit. ff. qui & à quibus man.* & subiungit. *Tunc enim ratio inquirenda est, cum de iuris dubij interpretatione agitur: ne adversus veterum præcepta peccemus, qui in repub. illud maxime improbant, ζητεῖν τῶν νόμων σοφώτερον εἶναι, ut inquit Aristot. lib. 1. Rhet. c. 37. & Thucid. lib. 3. in concione Cleonis.* Hæc ille. Patet tamen ex ijs, quæ nos attulimus *cap. 4. §. 4.* contrarium. Nempe rationes legum ubicunque inveniri queunt, quærẽdas esse, & assignandas, & ijs deficientibus caussas; cum & omnis lex restrictione indigeat, quę per rationem eius quam rectissime, & ea deficiente per caussas alias perficitur: & extensio, cuiusque leges possit requiri, quę secundum *reg. 129,* ex ratione unicè dependet. *An faltim in dubio ratio legis quærenda?*

IX. Neque parcere hic possumus Baldo, dicenti *ad l. si defunct. Cod. de suis & legit.* Vbi ratio non est scripta in lege, non posse nos super ea nos fundare: cui consentit Alexand. *consil. 55. in fi. lib. 1.* & Anchar. *in c. can. statut. circa f. ext. de const.* Etenim fuse satis expositum dedimus, quæ sit necessitas, quęve liceat invenire fundamenta assignandi rationes, etiam non extantes in ipsis legibus, nec ab alijs nobis Historica fide narratas, quæ omnia plusquam satis hæc refutant. *vid. cap. 4. §. 9. 11. 13. 15. & 17.* *An ratio nulla acceptanda, nisi quæ in lege sit scripta.*

X. Non audiendus etiam est Iacobus de Arena, *apud* Gammar. *de extens. n. 29.* qui ut legem prospexit ff. qui & a quibus manum. in qua ipse cum multis alijs misere circa eam se macerantibus parum, aut nihil perspexit, interpretaretur, ait *Quod rationabilitas legis attendi debeat in generibus singulorum, non autem in singulis generum, & quod sufficiat legem esse rationalem in genere, licet ratio non possit postea adaptari ad singulas species.* Quod si concedimus, jam concidit demonstrata nobis *Reg. 19.* quod ratio debeat esse universalis, imo cum ratio, ut diximus *cap. 4. §. 9.* *An sufficiat rationem legis se ad species solas, non vero ad individua extendere.*

§. 9. constituat propositionem syllogismum facientem cum lege; si ea non fuerit universalis, neque lex talis erit, adeoque perposita *cap.* 5. §. 2. jam nihil tuto sub ea subsumetur, & ipsa fiet plane elusoria.

An in dubio una sola ratione motus legislator præsumatur.

XI. *Nec illos audio*, infit Corasius *de Iuris arte part.* 4. *cap.* 5. *qui putant, in dubio varijs rationibus motum legislatorem, ubi una probabilis occurrit, cui adhæsisse legislatorem verosimillimum est; cum regulare sit, in actionibus hominum non præsumi pluralitatem*. Diversum tamen nos, nisi fallor clare demonstravimus *cap.* 4. §. 9. *Reg.* 39. id quod etiamnum tenemus, ex eo quod Legislatoris prudentis est, leges pluribus modis reipublicę profuturas potius, quam una sola ratione id præstantes excogitare. Pro prudentia vero legislatoris præsumendum esse, & *Reg.* 7. docet, & auctores ibidem laudati confirmant. Neque hinc actionum pluralitas inducetur, sed caussarum eandem actionem suadentium. Neque procedit hic argumentum Galesij, *de exercitat. ICtor. lib.* 1. *n.* 46. ex D. Thoma petitum, dum ait, rationem legis esse caussam formalem legis, unde fieri non posse putat, ut cum duæ formæ eiusdem rei non dentur, eiusdem tamen legis plures existant rationes. Relicta enim hic maiore, tamen quam evidenti falsitate minor laboret, non possumus non indicare. Nullo enim modo forma, sed finis legis est ratio. Vnde sicut eiusdem actionis plures esse posse fines, etsi non contrarios, apertum est, ita & legis rationes esse diversas, non tamen oppositas, nullum involvere absurdum, recte exinde concludimus. Et quamvis replicare liceat, quod hæ ipsæ rationes, cum non sint diversæ, necesse habeant tandem in unam aliquam ultimam convenire, adeoque unum quid esse: patet tamen neque hoc dictis nostris officere, cum de rationibus propinquis, non remotis nobis sermo sit. Cæteroqui haudquaquam nos fugit, si extrema, & ultima hic sequi placeat, omnes rationes in utilitatem tandem reipublicæ, vel honestatem, aut, ut uno verbo dicamus, in conservationem societatum humanarum convenire; quam propterea finem ultimum, & omnium rationum scaturiginem, & receptaculum posuimus.

SE-

SECTIO III.

De restrictiva Legum Interpretatione.

XII. Restrictionem omnino nullam admittunt Cephalus *conf.* 351. *n* 38. & Albericus de Rosate apud Forster. *de Interpret. lib.2. cap.3. n.3.* qui, *si ratio*, inquit, *non est scripta in statuto, esto quod millies appareret de mente condentium, non recedam a verbis, nec restringam ad mentem.* Quæ sane oratio mentis expers videtur, & contra communem omnium omnino Doctorum consensum millies indicatum, quo mentem verbis prævalere dicunt, quorum aliquos nominavimus *ad cap.9. §.9.* Vnde non est nisi quod rideamus ita loquentes, & helleborum potius, quam responsionem aliquam offeramus. Quid enim æque insulsum, quam sermonem in id unũ natum, ut voluntatem indicet utentis, ipsi voluntati preferre? Siquis puer ita sentiret, num toleraretur? *An nulla detur Restrictio.*

XIII. Ex eodem principio reijcimus regulam hanc: quod ubi verba legis, vel statuti conveniunt, ibi & statutum habeat locum, vid. Cacheran. *decis. Pedemont.* 58. *n.3.* & apud eundem memoratos, Alexandr. *conf.* 54. *col.2. vers. quibus tamen non obstant, vol.*4. Fel. *in cap. nonnulli in pr. col.* 71. *de rescr.* Hipp. *Sing.* 339. Cæteroqui enim quoties, vel ratio, vel alia caussa legis cessaret, restrictio suspenderetur, & mens legis intercideret. Nisi ergo restrictionem hic excipias, falsa erit regula, non secus ac antecedens. *An ubi verba legis ibi & continuo lex locum habeat.*

XIV. Restrictionem quoque notandum est non omnibus Iuris interpretibus eodem ac nobis sensu sumi. Nempe non pauci illud interpretandi genus restrictionis nomine denotare amant, quando vox generaliter seu late significans aliud, aliud stricte, quales Analogas diximus *cap.*8. §. 9. sumitur potius ex mente legislatoris, per rationalem, vel intellectivam interpretationem investigata, in strictiori, quam latiori significatu; idque sive in dubio fiat, sive contra proprietatem vo- *An restrictiva interpretatio ad orationem & proprietatem eius sit referenda.*

cis per Rationalem Grammaticam interpretationem de quibus *cap. 9.* uberrime commentati sumus. vide Forster. *de Interpr. lib. 2. c. 3. n. 2.* Gammar. *de extens. n. 40.* Hahn. ad Vvesembec. *paratit l. ff. de legg. n. 8. p. m. 131.* Donell 1. *comm. c. 13.* Hunn. *de authoritate, & interpr. Iur. part. 2. cap. 3. & seqq.* Stephan. de Phederic. *par. 1. memb. 3. pr. de Interpret.* Quibus ita positis iam non est, quod miremur regulas inde orientes v. g. Restrictionem fieri ex proprietate verborum. Phederic. *part. 1. memb. 3. n 6. & seqq.* Hunn. *l. c. cap.* 8. & Forster. *l. c. n. 24.* Item ex communi usu loquẽdi, quem hinc patet eosdem, locis citatis, à proprio distinxisse, de quo postea *Regul. fals. 53.* sermo instituetur. Quę omnia, si de nostra restrictione intelligerentur, forent admodum ridicula, utpote quæ neglectis penitus verbis, solam legislatoris mentem, sive ea verbis consonet, sive dissonet, ubi locum habeat nec ne, in singularibus decidit. Colligere etiam hinc licet summam, & temerariam vocis improprietatem, qua restringi dicitur lex, quando mens legislatoris vera, proprijs vocibus congruens in casu dato locum habere dicitur.

An regulæ plures nostris addi debeant. XV. Superfluæ quoque sunt Regulæ restringendi, quas accumulant sine iudicio Doctores: inter quos Hunnius *cap. 3. part. 2.* hasce enarrat, nempe quod restrictio fiat 1 ex ratione legis stricta. 2. ex æquitate. *3.* Ex alijs partibus, cum antecedentibus, tum consequentibus eiusdem legis, 4. *Ex alia lege.* 5. Ex subiecta materia *6.* Ex absurdo. *7.* Ex verborum proprietate. 8. Ex consuetudine & praxi. *9.* Ex communi usu loquendi. Quarum septima, & nona huc non pertinent, ex ijs quæ circa regulam præcedentem diximus. Prima est ex ijs quas nos primarias posuimus: secunda comprehendit primam, & omnium generalissime de restrictione loquitur; ac si Medicus diceret, corpora debere purgari, & secundum leges artis Medicæ. Nam æquitas exigit, ut ex ratione lex restringatur. Tertia vero 4. 5. & *6.* indicant fontes, eosque non omnes unde caussæ restringendæ petuntur, & respondent regulis nostris. *38. & seqq. & reg. 344.* Denique nona legis interpretem consuetudinem asserit, quatenus in legem

abijt,

abijt, id quod plane alterius est loci, & a nobis etiam indicatum. *cap.* 7. §. 5. Vnde haud obscurum est vitium harum regularum. Ita & resolve quod adfert Phedericus, *part.* 1. *memb.* 3. *n.* 4. *& seqq.* nec non quæ multis capitibus coacervata proponit Corasius *part.* 4. *de Iuris arte* ubi postrema capita solàs enumerant circumstantias, quæ possunt efficere, ut caussa legis cesset, quæ tamen infinitæ sunt, neque numerum patiuntur. Idem agit Alciatus. *de Verb. Sign. n.* 23. *& seqq.* 68. 77. 78. 106. 116. 117. *&c.* & satis copiose Ludov. Carbo a Costacciaro, *de legg. lib.* 11. *disp.* 5. & tantum non ineptiens Socinus *in fallentijs reg.* 229. quosque plures singillatim refutare non vacat.

XVI. Quemadmodum regulas, ita, quod necessario inde consequebatur, exceptiones quoque, seu limitationes restrictionum Doctores partim superfluas, partim falsas proposuerunt. Principio enim superflua est regula, prohibens restrictionem ubi de favore publico lex loquitur. Coras. *de Art. Iur. part.* 4. *cap.* 7. Everhard. *loco a rat. leg. larga. n.* 11. Forster. *de Interpret. lib.* 2. *cap.* 3. *n.* 29. *&c.* Aut enim iste favor publicus est caussa legis, & tum eo manente manet lex, cessante cessat: *per Regg. nostras* 70. *&* 117. aut facit cessare rationem legis, & hinc ipsam legem *reg.* 49. Adeoque neutro casu specialis hic erat necessaria admonitio. *Restrictio prohibetur in publice favorabilibus.*

XVII. Eodem modo inutilis est regula: restrictionem fieri debere negans, ubi de casu iam concesso lex loquitur universaliter. Quia alias ea foret superflua. Forster. *l. c. n.* 33. Coras. & Everhard. *ll. cc.* & Alciat. *l. c. n.* 17. qui affert exemplum eiusmodi. v. gr. cum ICtus dixit, nunciationem omnibus diebus fieri posse *l.* 1. §. *nuntiatio ff. de Nov. op. nunc.* intelligitur etiam feriatis, cum iam ex Prætoris edicto nunciatio permitteretur, &c. Quæ quidem interpretatio non adeo est inepta, sed ad restrictionis doctrinam nullo modo pertinet. Neque enim hic lis est, utrum cessante causa lex cesset, vel non, sed qui sit legis sensus, quæ mens verborum: quam non debere sumi talem in dubio, ut lex fiat superflua, etiam nobis animadversum est. *Reg.* 274. *Restrictio prohibetur in casu jã concesso repetito a lege universaliter.*

XIIX. Inutiles Regulæ restrictionem inhibentes fuerunt hæ

 quas

Si ratio nō adsit, vel sit dubia, an cesset restrictio.

quas memoravimus: falsæ plane sunt quæ sequuntur, V. Gr. Si nulla, vel dubia sit ratio dispositionis, eam non posse restringi. Forster. *l.c.n.*27. Hunn. *l. c. inf.* Supersunt enim caussæ aliæ, ex quibus restringi pariter legem, posse docuimus *c.*4. §. 7. *& seqq.*

An restrictio cesset ubi quis indebite perditurus sit lucrum.

XIX. Idem judicium nostrum est de eo præcepto, quod Forsterus subjungit. Nempe restrictionem vitandam, ubi quis indebitè perderet lucrum. Nam aut indebitè illud ad lucrum refertur, idque non debitum intelligitur, & plane falsa est regula, cum ratione lucri illius indebiti nihil legis essentiæ decedat: immo ipsum lucrum non debitum peti per legem nequeat: Vel per se spectatur, ita ut mens sit verborum horum, non debere restrictivam interpretationem adhiberi, ubi quis sine caussa lucrum perderet, & hoc est idem dicere nobiscum, cum ratione non cessante neque legem cessare volumus. Nam si cui per legis restrictionem sine caussa lucrum aliquod adimitur, non cessavit legis caussa, adeoque perperam restringimus, adde Gammarum *de extensione n.*27. 28.

An lex nō restringatur ubi de lucro captando agitur.

XX. Contrarium priori est, sed æquè erroneum illud, jam Corasio refutatum, *de arte iuris p.*4. *c.*6. Legem scilicet non restringi, ubi de lucro captando agitur, sive potius aliquem lucro immerito privari, quam ut lex restringatur, *vid. Dd. ad leg. omnes populi ff. de Iustit. & Iure*, Everhard. *de rat. leg. stricta n.* 11. Alciat. *de V. S. n.* 18. Hunnum *l. c.* Thadeum Pison. Soacium *de princ. iuris cap.*19. Gammar. *de extens. n.*27. *& alios*. Qui error omnis ex lege prospexit, 12. §. 1. ff. qui & a quibus man. non plene pespecta ortus est, cuius rationem cessare credebant: id quod tamen *l.c.* Corasius contra recte docet. Cæteroquin & hic manet regula dudum recepta, caussa nimirum cessante legem cessare.

An restrictio cesset in ijs quæ pro forma statuūtur.

XXI. Neque etiam hanc impediet sententia eorum, *qui in* ijs, quæ pro forma, uti aiunt, statuuntur, causa, & ratione cessante, formam manere posse autumant. Etenim & hic, advertente una Corasio *l.c.* aut ratio non plane cessat, dum plerumque præter eam quæ ex natura actus oritur, specialis est, fraudum cautio, & evitatio; vel vero ea plane intercidente,

lex

lex simul intercidet; vide Alciat. *l.c.n.*19. Hunn. *part.*2. *c.*7.

XXII. Alia porro ex dicta lege prospexit obiter inspecta, temerè facta est a Doctoribus restrictionis inhibitio. Dum illam negligi volunt, ubi lex cavet, quod velit secundum litteram intelligi. Hunn. *l.c.* Forster. *l. c. n.* 26. Nam neque lex prospexit hoc vult, neq; per eam aut ullam aliam hoc fieri potest, cum hisce interpretandi pręceptis ex iure naturali, ceu docuimus, *cap. ult.* §.3. ortis, prohibitio fieri per leges positivas nequeat. Quinimo lex secundum litteram utique intelligitur, ubi locum habet, sin vero locum non habeat, neque intellecta ea opus erit.

An restrictio cesset, ubi lex monet, quod velit secundum litteram intelligi.

XXIII. Denique non debemus etiam sequi errorem statuentium, verbis geminatis restrictionem non applicandam esse. Etsi inter eos auctores sint non ignobiles, & nominatim Menoch. *cons.*706.*n.*237. Alciat. *de V.S.lib.*1.*n.*16. Hunn. *part.*2.*c.*7. Everhard, *loco a vi geminationis.n.*4. item Hartm. Pistor. *lib.*1.*q.*24 *& n.*55. & apud eum adducti: Salicet, *in l.*2. *C. de noxal. Act.* Gozad. *cons.*4.*n.*26. *& cons.*30.*n.*3. & Roland. à Valle *cons.*56. *n.*21. *vol.*3. a quibus non dissentiunt Bartol. *in l. si de certa Cod. de transact.* Iason. *in l.* 1. §. *nunciatio n.*5. & quos citat Achil. Pedroc. *resp. de individ. n.*310. a quibus tamen omnibus rectius abeunt Corasius. *De art. iur. l.*4.*c.*7. & Forster. *de interpr. l.c. num.*30. *&c.* Neque enim verba geminata sufficiunt ad demonstrandum quod voluerit Legislator legem quovis in casu contra omnē rationis cessationem valere. Etsi negari nequeat verbis geminatis vim majorem inesse, videsis, Corset. *de verbis geminatis* Guid. Pap. *sing.*359. & Everhard. *loco de vi gemin.* Card. Tuschum *tract. concl.*28. *G.* ibique nominatos, & quos magno numero adduxit *l.c.* Forsterus, quales sunt Paris. *lib.*1. *cons.*6. *n.*29. *& cons.*54.*n.*67. *& lib.*2.*cons.*12.*n.*29 *& lib.*4.*cons.*5.*n.*64. *& cons.*32.*n.*39. Cephal. *cons.*126.*n.*18. Crav. *cons.*105.*n.*4. *& reliqui.*

An verba geminata prohibeant restrictionem.

XXIV. Cum ex restrictione maxime æquitas resultet, pauca circa eam quoque Doctorum errata propalabimus. Ibi vero continuo offendimus, Bartolum, Paulum de Castro, Salicetum, & alios, apud Petrum Follerium *Praxis censualis. ad hæc Iuris mod. rig. num.* 31. qui recedi à iuris scripti rigore ob

An æquitatis causa a iuris scripti rigore non sit recedendum.

æqui-

æquitatem non scriptam, haud quaquam deberi docuerunt. Quod idem est ac si dicas, restringere legem licitum non esse ICto, de quo supra Regul. falsa 12. Contra hos tamen ibidem recte Io. Roger. Moder. *de Offic. Iudic. in caussis cap in pr.* & præterea Angel. Mattheac. *de via & ration. Iuris lib. 1. c. 11. n. 15.* Harprecht. *in Instit. de Iur. Nat. G. & Civ. §. fine scripto. 9. n. 51.* ibique adductis plures textus, & auctores pugnant, attestantes, quod æquitas in scriptum plene redigi nequeat, cum quo sensit ipse Follerius. Neque id abs re. Cum enim æquitas sit, vel illud iustum, quod leges ex cessantibus caussis ob alicuius accidentis interventum, cessare facit: vel vero illud quod legẽ ultra declarata valere ex iisdem caussis innuit, patet cum illi casus sint infiniti, comprehendi eos omnes scriptura non posse. *vid. cap. 4. §. ult. & c. 5. §. 2. & ult.* Quo posito, nisi æquitatem non scriptam scripto rigori præferemus, sæpissime æquitatem rigori posthabebimus, contra ea quæ demonstravimus, *reg. 208. & 209.* Imo omnis de restrictione, & extensione doctrina cessabit, si præter scripta à legislatore nihil admittemus, adeoque ad regulam falsam duodecimam relabemur. Quare his refutandis chartam, & otium ulterius non impendemus vide *Duaren. lib. 2. disp.* Connan. *lib. 1. Comm.* Donel. *1. Com. 13.*

An æquitas nõ valeat contra proprietatẽ verborum.

XXV. Huic affinis est error, & æque gravis, illorum, qui æquitatem non valere contra scripturæ verba & proprietatem existimant, addentes ubi legis æquitas *scripturæ repugnat*, retineri eam significationem, quæ verbis convenit, quamvis ex ea non possit talis sententia colligi, quæ rationi conveniat. Bolognet. *c. 34. n. 9.* ex sæpius memorata l. prospexit, & cum eo una faciens Hunn. *par. 2. cap. 4.* Quem in errorem miror doctissimũ Dionys. Gothofred. condescendisse *ad l. placuit. 8. C. de Iudic.* Nisi forte ipsius verba ita accipienda sunt, ut intelligat ubique fieri cessante caussa legis restrictionem, *ubi* casus ipse lege non est plene expressus. Id enim si fiat nota est regula, quod casu legis præsente omnis cesset disputatio. Item quod contra expressam legislatoris mentem nulla fiat interpretatio. Cæteroqui & vocis maxima improprietas præsumenda est, ut iniquum evitetur, cum longe minus sit culpan-

pandos qui voce multum abusive utitur, quam qui iniquam legem sancit, *vid. Reg. nostram. 304. & circumiacentes*. Videntur autem, ut generaliter hoc moneamus, non aliunde in hos est similes errores Interpretes nostri devenisse, quã quod rationes & causas legũ subtilissima indagatione certas constituere nescij, cum ex falsis, ac temere adhibitis viderent multa consequi absurda, non jam remedij sinistram adhibitionem, sed ipsa remedia in culpa esse existimaverunt. Non secus atque imperiti artis medicæ, si ex pharmaco inconvenienter adhibito lædi se sentiant, non jam temperare, sed fugere ejus usum incipiunt.

SECTIO IV.

De Regulis ad Extensivam interpretationem pertinentibus.

XXVI. A Restrictione ad Extensionem ordinis ratio nos defert. Eam plane sublatam voluit supra castigatus Albericus à Rosat. qui cum rationes dictorum nullas, aut certe nullis æquipollentes adferat, neque responsionem meretur. Aliter Iohannes Eichelius, qui *de interpret. ll. cap.* 28. nullam esse interpretationem extensivam per se necessariam, idest inevitabili, ceu nos docuimus, legum vitio oppositam, sed in Iure Romano per accidens saltim eam requiri, hisce nobis pesuaderi argumentis annititur 1. Quod Vniversales fieri leges omnes & possint, & debeat, & qui extendi proin leges velit, universalitatum ijs neget, vel imminuat, adeoque vitium tribuat, quod culpa legislatorum Romano juri inest, qui responsa singulis data corpori juris inseruerunt, quæ proinde ad alios sunt extendenda *l.c.* §. 3. 2. Quod etsi verba strictiora esse mente legislatoris possint, illa tamen accipere eo significatu quem Legislator ea habere voluit, non sit extendere, sed dicere quod legislator dixit, adeoque scripti juris sententiam indagare, declarare, exponere. § 4. *l.c.* 3. Quod si fieret protractio ultra ea, quæ verbo, vel mente Legislator com-

An extensio nulla sit necessaria.

pre-

prehensa habuit, cum legem scriberet, fieret aliquid vel contra, vel præter Legislatoris voluntatem, quod ab interprete quam longissime abesse debet. §. 5. 4. Quod hoc foret leges condere, adeoque non foret officio interpretis consonum. §. *6. ibidem*. 5. Quamvis alia magis, alia minus lege comprehendantur V. G. ut antecedentia consequentia, &c. ea tamen lege comprehendi, adeoque extensionem non posse parere. Hæc sunt Eichelij argumenta, quibus pauca reponemus. Et primo quidem de uniuersalitate legum, iam olim c. 5. §. 2. responsum à nobis est, videlicet eam non posse hoc loco tantam esse, quantam in scientijs, sed actionum species individuas interdum complecti debere, ne de subsumptione lis relinquatur, adeoque certum est, & indubium, etiamsi illa responsa prudentum, & rescripta Imperatorum essent in universales propositiones redacta, & ita corpori iuris nostri inserta, id quod optima ratione per interpretationem Analyticam, & Methodicam fieri poterit, nihilominus æque, ac absque hac si foret, extensionem subinde requisitum iri. Quod si regeras, translatis in legum corpus universalioribus illis propositionibus, quæ in scientijs proponuntur, comprehensa omnia fore; cum tamen hæ non tam leges forent quam regulæ, quæ pro specialiorum casuum differentijs suas quoque accipiunt additiones, vel diminutiones, ne sic quidem omnis plane extensio posset excludi, etsi multum imminueretur. Ne jam de legibus ex reliquis caussis a ratione naturali, & generali Politica diversis dicam, quæ universales illas regulas non admittent. Manet ergo inevitabile esse hoc vitium. De reliquis argumentis nihil est, quod simus solliciti. Nam de secundo consentimus, & aliter etiam Extensionem nostram definivimus, & hanc male cum illa confusam esse, mox *Reg. fals.* *29.* ulterius deducemus. Tertium nodum jam solvimus *cap.* *4. §. 9.* & hic etiam Aristotelis habemus præterea consensum, qui id quod diceret interrogatus nunc legislator, interpretem quoque dicere debere nos docet. *v. cap. 4. §. 9. & cap. 5. §. f.* Et exhinc quoque à quarto nodo nos extricamus. Si enim præter mentem Legislatoris nihil dicitur, neque lex nova con-

conditur. Quinta obiectio in λογομαχίας videtur tendere, & jamdum *cap.5.§.3.* diximus, licere unicuique quo velit per nos nomine uti: quare non reprehendemus nunc Alexandr. *conf.* 75.*n.3.vol.5.* neque Menoch. *conf.324.n.10 conf.402.n.108.&c.* neque Socinum Iun. *in §. divi. n.152. & seqq. & in l.sciend.ff.de legat.1. n. 137.* vel Baldum *ad l. quod vero de legat.1.*, *& glossam ibid. in clem. 1. de elect.* & Tiraquell. *in l.si umquam verb. libertis n.* 45.*& 46.* cum Gonzal. *ad reg.8.Cancell.§.17.proœm.n.105.* Forster. *lib.2.cap.2.§.1.n.21.* Guter. *pract.lib.3.qu.17. n.84.& seqq.* Rebuff. *in comm.ad tit.ff.de V.S. ad l.in lege censoria 203.§.itemque de servis.* Surdo *decis.270 n.8.* Abb. *conf.75.n.3. lib.1.* Rolando à Valle *conf.72.n.44. lib.1. & conf.27. lib.1.* cum Petra *de fideicomm.qu.5.n.94.* & Fusaro *de fideicomm.substit. qu.678.n.7.* apud Knipschild. *de fideicomm. nob. famel. c.7.n.105.& 110.* ibique Paris. *conf.50.n.96.* Decius *conf.372.n.7.* Castrens. *conf.261.n.3. part.2.* Donell. *1.comm.14.* ReinKing *de regim. sec.& eccles.* Barbos. apud Argentoratenses *de ll. th.10.* qui cum aliis pluribus non extensionem esse, sed comprehensionem perhibent, ubi ab eadem ratione proceditur. Imo intellectivam eam dicit Alexand. *conf.34.n.8.lib.5.&c. vid.citatos ad cap.5.§.3.litt.f.* Interim tamen hoc probare non possumus, quod a similitudine potius, quam identitate rationis progrediendum esse monent plerique modo laudatorum, qui tamen partim similitudinem cum rationis identitate confundunt, partim distinguendo eandem decipiuntur. Vid. præterea Bald. & Dd. *ad l. de quibus ff.de leg.& in l.qui liberis in pr. ff. de Vulg. & pupill.* Innocent. *in cap.si adversarius ff.de eo qui mittitur in possess.rei serv.caus.* Bart. *in l.si constante part.1. qu.9.ff.solut. matrim.* Gammar *de extens.n.* 90.*& 91.* Alciat. *de V.S.lib.3. n.11.* Tiraquell. *in l. si umquam C. de revoc.donat.* Aymo. *part.4.de antiq.temporis.* Alfons.Modit. *in §.lex est.Inst.de I.Nat.G.& civ.dubitat.56.n.1.* Gales. *de exercitat. Iurisper.lib.1.n.34.& lib.2.c.63.* Nam similia per se nihil probare, sed declarationi soli servire notius est, quam ut disci hic a nobis debeat. Ex sola ergo rationis, vel caussæ identitate constat, legem à casu expresso ad non expressum trahi, quæ operatio extensionis nomen propterea accepisse mihi vide-

tur, vel quod ratione legis sæpenumero parum obvia, imprimis iis qui eas indagandi præcepta, & habitum nondum sibi comparaverant, ea quæ exinde decidebantur, non contenta fuisse visa sunt, adeoque extensam esse legem creditum fuit: vel quod revera mens legislatoris a dictis & cogitatis, ad non dicta, & interdum etiam non cogitata, sed emergentia noviter extenditur. *vide latius exposita cap.4. §.9. & cap.5. §.3. & s.* Non credendum itaque Fr. Hotom. *Observat. lib.7.cap.18.* ubi inquit: *casus omissos supplere, & scriptum ad non scriptum interpretatione producere numquam licuisse*. Neque assentiendum P. Edm. Manincor. *Maximar. Iur. Canon. & Civ.* 41. *E.* dum extensionem à casu ad casum *vetitam ex l. commodissime 20. ff. de liber. & posthum.* conatur probare, & quæ cætera huius generis multa apud auctores inveniuntur, ex eodem fundamento refellenda.

An expressio unius & taciturnitas alterius sit eius exclusio.

XXVII. Huc pertinet illud ubique obvium, & in ore & calamis ICtorum: Expressionem vnius, & silentium, seu taciturnitatem alterius, hoc omissum, illud positum, & approbatum solum indicare. vid. Bonacin. *de leg. disp.* 1. *qu.* 1. *punct.* 8. *proposit.* 1. *n.* 26. & apud ipsum gloss. Burt Suarez. Salas. &c. Manincor. *max.* 8. *E. &c.* Neque enim satis argumenti est, legislatorem noluisse extensionem ubi ratio est eadem, (quæ per se vim legis habet, per adducta, *cap.* 4. §. 9. *litt. v. or.* & Cald. Pereir. *de empt. cap.* 1 *.n.* 7. Surd. *de alim. tit.* 1. *qu.* 28. *n.* 7. *&c.*) quod omisit ea ad quæ fieri debet extensio, etsi facile potuisset addere. Quinimo si addidisset, non foret opus extensione & multa accidere possunt, ut aliqua facile apponenda omittamus, si ex positis nulla difficultate deducantur: ne nunc repetam exoriri multa, quæ prævidere, adeoque exprimere legislator non potuit.

An si lex generaliter loquatur, exempla tamen allata sola comprehendantur.

XXIIX. Clarum hinc est, quam non procedat illud Cujacianum apud Vulteium *in Inst. de excusat. tutor. pr. n.* 6. relatū, quod ita sonat. *Si lex loquatur generaliter, deinde hinc inde specialia adferat exempla, reliqui casus qui in ista lege non afferuntur, licet ratio generalis in illis locum habeat, lege tamen non comprehendi*. Quod paradoxon viro summo excidere potuisse subit admi-

mi-

mirari. Neque enim ab ipso negatum meminerim, a rationis paritate legem extendi. Et tamen ista exemplorum omissio, sæpe est inevitabilis, ob copiam; sæpe superflua, ob nimis obviam similitudinem, certe semper excusabilis, ut ita restrictionis prohibitæ indicium firmum nullo modo præbere queat.

An extensiva interpretatio ex oratione eiusq; proprietate sit æstimāda.

XXIX. Extensivam interpretationem perinde ac Restrictivam *Reg. fals.* 14. dictum habemus, ad orationem nonnulli perperam referunt, definientesq; eandem, quod verbis latiorem significationem tribuat, cuius doctrinæ inconvenientia ex allatis inibi manifesta est. vide tamen si lubet eam foventes, Donell. 1. *comm. c.* 14. Grammat. *decis.* 92. *n.* 14. Gammar. *n.* 40. *de extens.* Phederic. *part.* 1. *de Interpr.* Hahn. ad Vvesemb. *n.* 8. *de legg.* Forster. *lib.* 2 *c.* 2. *&c.* Atque hic lapsus caussa est deinde ineptarum illarum, & inanium regularum Ex.gr. Legem non debere extendi ultra proprietatem verborum, videatur. Bonacina *l. c.* ne quidem in favorabilibus illud permittens. cui adde alios plures, & imprimis Bartol. *cons.* 56. *inf. lib.* 2. apud Tusch. *concl.* 659. *n.* 9. O. Menoch. *cons.* 197. *n.* 121. adde Bald. & Imol. *ff. de hæred. instit.* apud Alciat. *Resp. lib.* 9. *cons.* 78. *n.* 9. qui negat, vel ex identitate rationis legem extendi debere ad casum ad quem verba nequeunt applicari, adde quæ infra dicemus, *reg. fals.* 55.

An fundamentis extendendi nostris alia sint addenda.

XXX. Sicut æquivocationem, itá, & regulas extendendi supervacuas, & inutiles pari ratione hic quemadmodum in restrictione videmus, quæ vel revocari ad nostras queunt, & iisdem comprehenduntur, vel vero huc non pertinent, quales vide apud Carbon. *de legg. lib.* 11. *disp.* 5. Phederic. *part.* 1. *&* 4. Cæpollam *de extensiv. interpretat. cap.* 6. Donell. 1. *comm.* 13. Forster. *lib.* 2 *c.* 2. §. 1. Hunn. *part.* 2. *cap.* 18. Cujus numerum sicuti supra, ita & hic an exemplum reliquorum examinabimus. Nempe docit ipse extendi legem. 1. Ex ratione larga & latiore legis. 2. Ex æquitate. 3. Ex alijs partibus eiusdem legis. 4. Ex alia lege. 5. Ex subiecta materia. 6. Ex absurditate. 7. Ex contrarijs. 8. Ex consequentibus 9. Ex publica utilitate. 10. Ex particulis implicativis. Horum locorum pri-

mus nobis est indicatus. Reg.70. Secundus est generalis, & eum complectitur, & ad totam extendendi facultatem pertinet, ceu supra exposuimus. 3. 4. 5. 6. 7. 8. & 10. fundamenta, caussas & rationes indagandi, aliqua innuunt: nonus rationem politicam continet. Idem de alijs quæ adducuntur a DD. est sentiendum. Et omnes illæ de correlativis, contrarijs, adjunctis similibus, comparatis, surrogatis, parificatis, unitis, accessorijs, effectibus &c. ab Everhardo, Forstero, Phederic. Alciato, Antonio Gabriel. *commun. conclus. lib. 6. de ll. & const. concl. 3.* & alijs ab hisce adductis innumeratæ præceptiones, eatenus sunt veræ, & locum habent, quatenus caussarum vel rationum paritatem continent, quæ cum sæpe in illis sit exigua, hinc tot fallentijs, uti vocant, tot limitationibus, illæ subiacent, quibus nostri utentes regulis carere sine omni dispendio possumus.

An a materia legũ sint petenda extendẽdi regula, & an in correctorijs cesset extensio.

XXXI. Longe & numerosi, & fugiendi magis errores exinde auctoribus sunt oborti, quod materias legum distinxere & ex ijs cautiones de adhibenda, vel omittenda extensione, eruere laborarunt. Cum tamen cujuscunque sit generis materia, ea hic variare nihil queat, sed semper maneat Regul. nostra 98. Eousque esse extendendum ex quavis caussa quousque de contraria Legislatoris voluntate nullum adsit indicium. Nullius itaque momenti est, quod in correctorijs extensionem non valere, docent, Faber. Aretin. & Iason *ad instit. quibus ex caus. manum. non lic. item de l. Fus. Canin. subl.* & Vulteio *ibid.* & Dd. *ad l. præcipimus. C. de appell. §. f.* (Quæ tamen de illa lege in specie loquitur. Id quod concessum est & liberum legislatori) Knipschild. *de fideicomm. fam. nobil. cap. 11. n. 319.* & Bartol. *ad authent. quas actiones C. de SS. Eccles.* Gammar. *n. 118. & seqq. contra. 120. 137. & seq.* Alc. *lib. 2. de V. S. n. 29. pauc. casibus exceptis 36. 37.* Phederic *part. 4. n. 18. & seqq.* Forster. *lib. 2. cap. 2. §. 2* Cæuall. *qu. 103. n. 19.* & multi magno numero in partes vocati a Card. Tusc. *Pract. concl. 663. E. Luduvell. disp. 10. in instit. tb. 5. litt. p.* Everhard. *loco a ratione legis larga n. 22. & seqq.* Cacheran. *Pedem. decis. 21. n. 13.* Tartagn. *cons. 29. n. 1. lib. 3.* Decian. *cons. 1.* Grammat. *decis. 92. num. 11.* Portol. *cap. 6. n. 15.* Me-

noch.

noch.*conf.*235.*n.*14.*&* 15.*conf.*537.*n.*3.*conf.*314.*n.*3.*&* 4.*consil.* 418. *n.*28. Decius *in Authent. quas actiones C. de SS. Eccles.* apud Alfonf.Modit.*in* §.*responsa prudent.Instit.de I.N.G. & Civ. dub.*9. *n.*5. Id quod alij rursus limitant, excipientes eum casum si ratio sit in lege expressa v.Everh.& Forster. *l. c.* & Gomez. *resol. Tom.*1.*c.*11.*num.*12. Everhardus etiam ex illa regula cui licet maius licet etiam minus vult de pendere omnem hujus capiti extensionem. *l.c.n.*12. & quæ plura parum attendenda, nescio quo sæpe afflatu auctores concepta in chartam conjecerunt. Nos uti modo diximus, hasce tricas, tanquam cruces ingeniorum superfluas, & sine ratione excogitatas, merito reijcimus, contenti nostra præcepta suis fundamentis superstruxisse, ex quibus facile patet, correctorias & omnes alias leges ex suis caussis & rationibus eousque extendi, donec vel expresse, vel tacite constet Legislatorem id noluisse. Ex quo consit, regulas quoque sequentes omnes esse inanes, quas nunc enumerabimus saltim, ex eodem principio reprobādas.

XXXII. Prima harum sit, quod pœnales leges non extendātur, id quod asseritur apud Alciat.*de V.S.lib.*2.*n.*37.39. Coras. *part.*4.*de art.iur.c.*8. Bonacin.*de leg.lib.*1.*q.*1.*punct.*8.*propos.*4.*n.* 26. Bart.*in l.pater.de condit.& demonstr.* Bald. *in l.si fine. de in ius voc. & in l.cum proponas.C.de hared.instit.* citante Mopha *de rat. stud.lib.*2.*tit.extens.* Cardinal.Tusch.*concl.pract.*661.*E.* Menoch. *cons.*192.*n.*25.*& cons.*432.*n.*21. Grammat.*dec.*27.*n.*8. Abba.*cons.* 75.*n.*7.*lib.*1. Everhard.*loc.a rat.leg.larga.n.*63. Surd.*in consilijs sæpius.* Menoch.*de arbitr iud.c.*216.*n.*22. Hieron.Cęuall.*qu.*108.*n.* 102. *q.*833.*n.*25. Argentoratenses. *Collegij sui disputat.de ll. th.* 10.*adducentes in hunc finem l.*1.§.13.*& l.*2.§.28 *ff.ad S.C.Tertull. l.*23.§.2.*&* 3.*ad l.Iul.de adult.l.*9.§.3.*de pœnis.* Alfons. Moditius *in* § *lex est. Instit.de I.N.G. & Civ.dubit.*25.& imprimis ridiculus Imola *ad l.si vero* §.*de viro, ff.soluto matrimon.* concludens, si lex sit mere pœnalis, non posse fieri extensionem ex identitate rationis, ad casum qui non sit omnino similis, vel ad alias personas. Quasi vero ratio possit esse eadem, in casibus nullam habentes invicem similitudinem; vel vero aliunde similitudo ista casuum, quam ex rationis identitate æstimari debeat.

An pœnales leges nō extēdātur.

beat. Sed hisce quidem totidem, & plures fortassis auctoritates opponere licuerit. Sane aperte extensionem pœnarum licitam pronunciant. Guido Papa *singul.*402. §. *in pœnal.* idem sentire memorans Baldum.*in feudor.tit.qua sit prima caussa beneficij amittendi.*§.*Porro si domino.* Villalobos *opin. comm. E.* 152. adducto Io.Nicol.*in l.generaliter.n.26.C.de sec.nupt.* qui cum ipso communem eam dicit, & apud Alfons. Modit.*in* §.*respons. prud.inst.de I.N.G.& Civ. dubit.* 54. Abb.& Roman.*cons* 429.*&* idem Modit.*in* §.*lex est.dubit.*59.*& dub.* 66. *n.*4. cum Bartolo, Baldo. Abb.Iasone.Fabro. Curtio Iuniore, Aretino, Alexandro,&c. quib. plures addere supersedemus, ne rationibus minus, quam auctoritatibus pugnare videamur. Quare cum rationem caussari legem, & τὸ esse dare ei demonstratum sit *cap.* 4. §. 9. & extensionem ex sola ratione, dependere inde deductum sit. *cap.*5.§.10. merito cum Galesio, *de exercit.iurisperitor.lib.*2.*n.*65. pronunciamus. Quotiescumque casus proponitur legibus non decisus, modo ille rationem cum alio deciso eandem habeat, repeti decisionem illam omnimodò debere, sive pœnalis, sive correctoria, sive limitans, sive exorbitans materia illa ab auctoribus, quos ne quidem in ipsis harum appellationum definitionibus concordare videmus, nuncupentur.

An in correctorijs & pœnalibus simul cessat extensio.

XXXIII. Quod de correctorijs & pœnalibus dispositionibus seorsim, idem multo magis de correctoria ac pœnali simul statuendum duxerunt Doctores. vide præter nominatos plerosque Iasonem *in l. de quibus n.* 14. *ff. de ll.* apud Villalob. *opin.comm.*153. *E.* communem eam dicentem sententiam, & Anton.Butr. *in cap.f.de consuetud.* Hunn. *cap.*16.*&* 17.*part.*2. *de auth.& interpr.iur.* Cardin.Tusch.*concl.pract.* 661.*& seq.*ubi plures laudantur. Everh.*loc.de rat. leg. larga n.* 24. ibique stipatas authoritates, ex modo dictis improbandas.

An in exorbitantibus cesset extensio.

XXXIV. In exorbitantibus extensioni locum pari errore nō cōcedunt Dd. apud Tusch.Card. *Pract.concl.*664.*E.*Panor. *in c. tua.n.*4. *de sentent. excom.* Gaill. *lib.* 2. *Observ.*14.*n.*11. Surdus *de Alim.sæpiusculè* Phederic.*part.*4.*n.*45. Forster. *lib.*2.*c.*2. §. 3. *&c.* Vbi etsi per exorbitantia ea intelligas, quæ juris commu-

nis

nis rationi adversantur: tamen ne sic quidem vim ullam regula sortietur, cum sive in iure naturali, sive in civili ratio communis fundetur, ex speciali politica nihilominus extendatur, per dicta *cap.*5.§.5. id quod voluere fortassis Doctorum alij, & in ijs Castrens. *in l.si quis serv.ff.de furtis.* dum limitarunt hanc regulam, ita ut si reip. utilitas versetur, & nescio quibus alijs pluribus casibus, extensio liceat. Sed ridiculum est ponere regulas inutiles, easque postea fallentijs seu limitationibus velle restringere, imo perimere. Rectius itaque contra hosce sentit Bartolus, *in l.si quis stante qu.*1.*p.*1.*ff solut. matrim.* & cum eo alij, apud Forsterum *de success.ab intestato lib.*8.*cap.*17. *n.*13.

XXXV. Singularia jura non extendi, ijdem auctores asseverant. Hunn.*p.*2.*c.*18. Oldendorp. *de iure singulari.* Card. Tusch. *Concl.Pract.*659.*E.* Forster.*lib.*2.*c.*2.§.*f.n.*4.*&c.* ubi aut singulare intelligitur ita ut sit personale, & incidat in privilegij naturam, *de quo vid.Reg.nostr.*118. vel quod habet specialem rationem, & repetimus modo dicta: nempe extensionem nullo modo hic negligendam. *An singularia iura non extendantur.*

XXXVI. Ab exceptione quoq; extēsionem separant Card. Tusch.*l c.n.6.* ibique Roman. *cons.*337.*n.*8. Cum tamen exceptio non sit lex, sed legis privatio, & cessatio, ex accidente caussam eius tollente, necessario ubi idem accidens, vel aliud caussam legis in quocunque diverso casu tollit, in eo exceptio facienda omnimodo fuerit. Vt adeo etiam exceptio lege comprehensa ad alios casus eodem fundamento recte trahatur. *An in exceptionibus cesset extensio.*

XXXVII. Ridiculum etiam admodum est, quod interpretes docent in verbis enunciativis, & narrativis admitti non posse extensionem, ut est apud Forster. *lib.*2.*c.*2.§.*f.n.6.&* 10. Cum enim per ea verba nil disponatur, neque vis cogens legi addatur, jam lex esse desinet eiusmodi oratio: & nulla hic cura interpreti amplius incumbet, quippe quem circa leges solas versari volumus. An autem eiusmodi leges in iure Romano dentur, cum eodem Forstero *lib.*1.*c.*15.*& seqq.* in ICto nostro Romano Germanico decidemus. *An in indicativis, et narrativis recte dicatur cessare extensio.*

XXXIIX. A

An à necessitate orta non extendantur.

XXXIIX. A necessitate non fieri extensionem *ex l. quæ propter 162. ff. de R.I. & alijs*. Forst. *l. c. n. 5.* citatis textibus docent Interpretes: Quod aut intelligendum est de necessitate cessante, & ad nostram *Reg.* 84. redit, quæ cessante necessitate legem perimi permittit, aut vero de quavis necessitate etiam manente accipitur, & falsissimum est; Aut enim necessitas illa cum ratione coniuncta est, & rationis instar tractatur; aut vero ei consona, & præstat vicem rationis absentis: aut denique contra rationem est, & ne pro imprudentia Legislatoris ultra quam ea expressa est statuatur, extensionem respuit. Quorum postremum cum rarissimum sit, non ex eo sed ex utplurimum contingentibus regula erat capienda.

An odiosa non extendantur.

XXXIX. Odiosa non extendi, aut eo sensu scriptum est, quo nos C. 9. §. 5. nempe in sententia dubia præferri sensum odia cessare facientem vel minuentem: ita juvatur *à cap. odia de R.I. in 6.* sed ad extensionum regulas non pertinet, per dicta supra §. 30. vel de extensione ex ratione, & caussa dicitur, & aperte falsum est, cum non minus hic, quam alibi ea maneat. v. Bald. *in l. si quis ff. ad L. Aquil.* Menoch. *consf.* 243. *n.* 20. & congregatos apud Card. Tusch. *Concluſ. Pract.* 664. *E. &c.*

An statuta non extendantur.

XL. A statutis exulare iubent extensivam interpretationem unanimi consensu, non tamen laudando nobis, neque laudato omnibus. Bartol. *in l. omnes populi q. 156. & 60. ff. de Iust. & Iure.* Straccha *decis.* 20. *n.* 10. Cacheran. *decis. Pedem.* 58. *n.* 3. Grammat. *decis.* 92. *n.* 4. *& seqq.* Phederic. *part.* 4. *n.* 46. *&* 60. Panorm. *in c. translat. de constitut. in vers. an re Lex. n.* 4. Dd. *ad l. quibus, ff. de ll.* & immensa copia collecti auctores apud Hunn. *part.* 2. *cap.* 28. Hartmann. Pistor. *lib.* 1. *Qu.* 3. *num.* 21. *& Qu.* 33. *n.* 27. Alciat. *respons. lib.* 2. *consf.* 19. *n.* 1. & alibi. Quod tamen alij restringunt, apud eundem Hunnium indicati, ita ut excipiant casus, quibus ratio in statuto expressa est, vel unica saltim dari potest, & quæ plura sunt eius farinæ. Longe tamen rectius Lanfrancus de Oriano, *de interpret. statutor.* & Coras. *part.* 4. *de art. iuris cap.* 9. & Angelus Mattheacius *de via & rat. iur. lib.* 2. *c.* 15. atque alij, qui statuta æquè atque alias leges ex suis caus-

sis

sis & rationibus extendi nos erudiunt. Neque turbare nos debet, quod hac ratione à iure communi abitur, cui consona sunt reddenda secundum mentem Doctorum statuta. Quinimo contrarium sæpius nobis observandum esse, fateamur oportet, nisi pleraque statuta superflua, ac frustra condita asserere malumus. Haudquaquam etiam huc trahenda regula nostra. 185: cum ea in dubia verborũ sententia inveniẽda quo à prudentia legislatoris minus recedatur, non vero in extensionis æquissima ratione sit à nobis observanda proposita. Quod vero Phedericus *l. c.* & alij Imperatorem casus omnes decidere voluisse jactitant, adeoque eius menti statuta repugnare credunt, risum meretur. Neque enim Imperator casus in societatibus particularibus, quibus proprie statuta conduntur, aliquando orituros somniare potuit, sed soli lucem fœnerari quorsum attinet.

XLI. De Consuetudine itidem extensionem repellunt auctores fere ijdem omnes: vid. Alciat. *resp lib.9. cons.* 154. *n.* 3. Gammar. *de extens. n.* 176. Menoch. *cons.* 163. *n.9. & 10. cons.* 226. *n.* 41. *cons.* 145. *n.* 27 Batt. apud Alciat. *lib.2. de V.S.* Bald. *in cap.1. circa f. qui feudum dare possunt.* Curt. Iun. *cons.* 26. *n.* 10. & extantes apud Hunn. *de author. & interpret. iur. cap. ult.* Nicol. Intrigliol. *tractat. feud. qu.* 11. *n.* 2. Aymo Cravett. *cons.* 170. *n.* 4. *vol.* 2. Angel. de Gambigl. *cons.* 23. *n.* 21. Ioh. de Amicis. *cons.* 5. *n.9. & cons.* 8. *n.* 66. Ernest. Cothman. *resp.* 84. *n.* 25. *vol.* 1. Ludolph. Scrader. *tractat. feud. part.* 10. *sect.* 20. *n.* 263. Ioh. Vincent. Honded. *cons.* 55. *n.* 36. *& cons.* 87. *n.* 49. *vol.* 1. Idque sive intelligas à casu ad casum, Paris. *cons.* 13. *n.* 39. *vol.* 1. Surd. *decis.* 131. *n.* 9. Natta. *cons.* 46. *n.* 2. *vol* 1. Virg. Pingizer. *quæstion. Sax.* 26. *n.* 57. Ioh. Sichard. *ad l.* 1. *n.6. C. quæ sit longa consuetudo.* Iacob. Philip. Portius *cons.* 106. *n.* 57. *vol.* 3. sive à persona ad personam: Andr. Rauchbar. *quæst. Sax.* 36. *n.* 5. *part.* 1. Ludolph. Schrade. *feud. part.* 10. *sect.* 20. *n.* 166. & *cons.* 6. *n.* 54. *vol.* 1. Honded. *cons.* 55. *n.* 36. *vol.* 1. Borgin. Cavalcan. *decis.* 36. *n.* 311. *part.* 2. sive a re ad rem: Decian. *resp.* 51. *n.* 123. *vol.* 2. Ioh. Gædd. *cons. Marpurg.* 24. *n.* 161. *vol.* 3. Neque tandem de loco ad locum, vel de societate, aut provincia una ad aliam: quod ipsum per se fieri

An consuetudo non extendatur.

non posse *cap.7.§.5.* demonstravimus. Accedunt hisce omnibus enumerati a Gabrielio *comm. opin. lib. 5. de præscriptionibus concl.2 n.14.& seqq.* Bartol. *in Authent.qui rem: in fi. C.de SS.Eccl.* Io. Andr. *in addit. Specul. super rubr. de feud. col. penult.* Oldrad. *cons.237.col.1.& cons.248 circa f.* Abb. *in cap. quoad translationem in ult. not. de offic. delegati.* Io. de Lig. & Petr. de Anchar. *in cap. cum ex officij. col.2. de præscript.* Bald. *in auth. si quas ruinas. col. 1. C.de SS.Eccles.in l.aliam col.1 ff.solut. matrim. in l.si pupillos §.f. ff. de rebus eorum.* Io. Andr. *in reg. contra eum in solutione qu.de R. I. in 6. in Mercurialibus.* Bellon. *decis.626.* Anton. de Butr. *in cap. ea nescitur.col.2.pr.de his quæ fiunt a prælat.* Dom. *in c.si Episc. in f. 2. col. de suppl. neglig. prælat. in 6.* Paul. de Castro. *in l. imperium col.1.in medio ff.de iurisd. min.iud.* Alex. *cons.106. vol. 2. col. 2. & seq.* Feli. *in c. cum ex iniuncto.col.3. de hæret.* Curt. *cons.44.col.f.vol. 2.* Rot. *in nov.decis.390.* Staphil. *de litt.grat.& inst.char.97.* Bertrand. *& consil. 56. colum. 1. volum. 2. consil. 76. colum. 1. volum. 3.cons.15. col.2. & cons.27. col.pen. vol.2.* Marian.jun. *cons.54. & cons.191.col.3. vol.2. &c.* Quibus tamen omnibus contradicentes adducit. *gl.1.in l.de quibus ff.de ll.& ibi,* Bald. *col.14.* necnon Inno. *in cap.dilecto de Off. Archid.col.penult.* & ibi Anton.de Butr. *col.6.& seq.* Aret. *in cap. Reatina dist.63.* Bald. *in addit. Specul. in tit.de iurisd.omn.iud.super rubric.* Flor. *in l.si quis diuturno.ff.si servitut. vend.* Hostiens. *in c. ea noscitur. col. 2. de his quæ fiunt a prælat.* Aegid. *decis.589.* Abb. *in cap. translato in f. de constit.* & ibi Dec. *col.f.in 1.& 2. lect.& in l.2. colum.2. ff. de iurisdict.omn.iud.* Paris. *cons.25.col.5.vol.1.& cons.13.n.52. & cons.21.n.44. vol.1,* Rip. *in cap. cum Ecclesia Sutrina n.125.vers.3.differentia de caus. poss.& propr.* quibus adde præter laudatos nobis, *cap 7.§.4.litt. e.* Angel. Mattheac. *de via & rat.iur. lib.2. cap.1.* Coras. *part.4. cap.8.* Bald. *in auth.Omn.C.Comm.de success.n.33.*& alios. Et vero vel de consuetudine legis vim non habente sermo est,& tota hæc disquisitio non est locis huius,vel vero de lege consuetudinaria, & ea,non obstantibus auctoritatibus adductis, haud secus atque scripta extensionem patitur ex dictis. *cap.7.§.4.*

An lex a tepore ad XLII. Dispositionem à tempore ad tempus non trahi, ne ex rationis quidem identitate, temere asseritur apud Alciat.

re

responsor. lib. 5. conf. 102 *n.* 9. *& lib.* 8 *conf.* 5. *n.* 7. &c. Neque enim ratio est, cur quod in præsenti tempore decernitur ex eadem ratione in posterum quoque regulariter observari non debeat; etsi casus possint interdum accidere in quibus certo tempori alligata ratio ad ulteriora transferri non sit idonea.

tempus ut extendatur.

XLIII. A persona ad personam non fit extensio, per Menoch. *conf.* 235. *n.* 11. *conf.* 724. *n.* 21. Socin. Iun. *conf.* 129. *n.* 8. *lib.* 3. etiamsi princeps verisimiliter concessisset, secund. Abbat. *conf.* 57. *circa f. lib.* 1. apud Card. Tuschum *conclus. Pract.* 659. *n.* 5. F. quibus adde apud Knipschild *de fideic. c.* 7. *n.* 106. Aretin. *in l. Gallus.* §. *& quid si tantum ff. de lib. & posth.* Dec. *conf.* 292. *n.* 6. Roland. à Valle *conf.* 56 *n.* 24. *vol.* 3. Mantic. *de conj. ult. vol. l.* 3. *tit.* 19. *n.* 8. Maschard. *de probat. concl.* 1341. *n.* 4. *& seqq.* Quod tamen nisi de privilegijs, seu personalibus iuribus intelligatur, itidem absurdissimum est. In ijs vero neque communis caussa, neque voluntas legislatoris ulterius patens invenietur, vid. *regg. nostr.* 71. 72. 118.

An à persona ad personam non extendatur.

XLIV. Exempli caussa quæ in lege scribuntur, ad extensionum præcepta non pertinere, à Cæpolla *de extens. cap.* 1. *n.* 79. *& seqq.* scriptum legimus. Id quod tamen negant Anton. de Rosell. *in l. si vero*, §. *de viro*, *ff. solut. matrim.* Domin. de S. Gemin. *in c. si Papa. in pr. de privil. in* 6. *&c.* apud Forster. *de interpr. lib.* 2. *c.* 2. §. *fin.* 8. Nos si ad legem illud exemplum pertineat, nulli dubitamus decernere idem hic quod in alijs licere, imo magis, quoniam clarior fit regula per exemplum allatum. Quod si ad legem non faciat, neque ad nos pertinebit, quibus extra leges nulla nunc consideratur interpretatio.

An exempli caussa in lege scripta non extendantur.

XLV. Superflua & nimium quantum inepta est oratio, dicentium in nomine proprio regulariter extensionem non vigere. Cæpoll. *l. c. n.* 97. *& seqq.* quam approbare videtur Forsterus *l. c. n.* 11. Quamvis enim nomen proprium necessario in iuribus personalibus, seu privilegijs adhibendum veniat, ubi extensio exulat. per *Reg.* 43. modo allatam, nihilominus illud perpetuum non est, & sæpissime singularis oratio, universalem propositionem indicat ceu *cap.* 8. §. 13. fuse significatum est; ibi ergo orationem, legis natura non attenta considerans,

An in nomine proprio cessare extensio recte dicatur.

miros in interpretando errores committat necesse est.

An in casu præter naturali cesset extensio.

XLVI. *Quando aliquis casus præter naturam, aut naturæ consuetudinem contingit, hoc casu recurrendum est ad principem, ut definiatur, non autem judex proprio ausu determinare debet*, verba sunt Steph. de Phederic. *part. 4. n. 1.* quæ ad eum casum sunt restringenda, si ex legibus per similitudinem nihil potest decidi. Cæteroquin, etsi autoritas Legislatoris non sit inopportuna, non tamen necessaria est, sed à judice, qua ICto, decidi lis poterit.

An in casu ex vitio orto cesset extensio.

XLVII. Idem nostrum est de eo quod sequitur ibidem judicium: *Si nempe casus novus non est quidem contra naturam, nec naturæ consuetudinem: tamen vel propter effrænatam cupiditatem, vel propter humanæ naturæ conditionem, quæ multas & novas formas edere properavit.* Nam & tunc ipse necessarium ad principem refugium autumat, nos si extensivæ interpretationis fundamenta suppetunt, idem etsi proficuum, tamen non omnino necessarium, & inevitabile pronunciavimus, *cap. 5. §. 3.*

An consuetudo ad vicinos extendatur.

XLIIX. De consuetudine pauca observanda restant. Et imprimis hic improbanda est licentia Petri de Ancharan. *ad cas. cum ex offic. de præscript. &c.* Menoch. *cons. 9. n. 22. & cons. 75. n. 79.* qui *ex Dd. ad l. de quibus ff. de legib. & Parpal. repet. l. placet C. de sacros. Eccles. n. 91.* putat concedendum, ut ex vicinorum consuetudinibus attentis, defectus nostrorum suppleamus. Quod etsi Legislatori fortassis non fuerit inconveniens, quomodo tamen ICto competat, non video, cum consuetudines ex vicinorum consensu ortæ, nos invitos ligare nullo modo possint. vide dicta superius. *reg. fals. 41. & cap. 7. §. 5.* Unde recte Gammar. *de extens. n. 169. Statuta vel consuetudines, neque in simili, neque in principali trahuntur extra suos subditos.* Cum quo una faciunt præter Paul. a Castro *cons. 372. in fin.* laudati ab Hunnio *cap. f.* Andr. Rauchbar. *q. 36. n. 5. part. 1.* Cacheran. *decis. Pedem. 29. n. 17.* Ioh. Borcholt. *cons. 13 part. 1.* Andr. Knichen. *de pact. invest part 1. c. 1. n 90. & seqq.* Vvesemb. *cons. 40. n. 70. par. 1.* Sichard. *ad l. 1. n. 5. & 6. C. ne filius pro patre.* Decian. *resp. 19. n. 67. vol. 3.* Ioh. Goedd. *cons. Marpurg. 32. n. 185. vol. 3.* Honded. *cons. 101. n. 38. vol. 1.* Cothmann. *resp. 84. n. 34. vol. 1. &c.*

IL. Co-

IL. Colophonem huic de extensionum erroribus tractatui addet, non ignobilis quæstio, nobis nondum decisa, facili tamen negotio decidenda. Quomodo videlicet facienda sit extensio, si jus alicuius reipublicæ partim scriptum sit, partim consuetudinarium. Super eo dubio vid. varie differentes Dd. *in l. de quibus ff. de ll. & cap. fin. ext. de consuetud.* Everhardus *loco de rat. leg. larga. n. 77.* ita refert. *Si sit dubium an recurri debeat ad simile legis, an ad simile consuetudinis, ut quia occurrit casus, non determinatus à lege, nec a consuetudine, sed reperitur simile legis & etiam consuetudinis, communiter concluditur, quod si casus occurrens est de materia consuetudinis, recurrendum est ad simile consuetudinis; si vero casus occurrens est de materia legis, recurrendum est ad simile legis. Si autem materia est indifferens, recurrendum est ad illud simile, quod est rationabile. Si autem utrumque est rationabile, recurrendum est ad simile legis.* Quæ verba antequam examini subijciamus, primo ex nostris principijs rem decisam exhibebimus. Quotiens itaque actio aliqua occurrit, de qua lex nulla nec scripta nec consuetudinaria reperitur, per extensionem tamen utrinque fieri potest decisio: (Secus enim si contingat, vel utrobique vel alterutra in parte extensio cessabit.) non tam materiam, quam rationis bonitatem putem spectandam, ex ea enim prudentia & imprudentia legislatoris æstimatur, pro qua est decernendum. Vbi itaq; melior ratio, adeoque lex melior est oritura: ibi extensio fiet. Sic enim pro legis perfectione statuetur. Quod si utravis ex parte æqualis est ratio, consuetudo, utpote lex perfectior, extendetur potius, quam scriptura. Etsi rarus hic futurus sit casus, ubi utrinque æque perfecta, æque rationabilis lex existat. Ex hisce conspicuum est, frustraneã esse materiæ contemplationem: frustraneam alterius similis quæstionem: denique reprobandam plane decisionem pro lege potius quam consuetudine factam, etsi iniustum ex ea oriri non queat, cum præsupponatur, æque perfecta, ac rationabilis, atque ea quæ in consuetudine consistit.

Quomodo in iure partim cõsuetudinario partim scripto fiat extensio.

SECTIO V.

De Interpretationibus reliquis circa leges à scriptura abstractim spectatas, videlicet Analytica, & Methodica.

An Methodus Vvesembecij sufficiat.

L. DE Methodo in jure servanda multa à multis sunt tradita, in quibus etsi non sint pauca, quæ & partim veritati parum consonant, partim admodum sunt superflua, neutiquam tamen ea omnia nobis nunc vacat sub incudem revocare. Nam & ex Logicis principijs omnia fere dependent, & ad jus Romanum à Doctoribus pleraque referuntur. Non itaque de Methodo Compositiva, seu synthetica, & dissolutiva sive Analytica, item de definitiva, & alijs hic adhibendis ordinum rationibus, disputata Corasio *de iur. art. par.* 1. Ang. Mattheac. *de via & ratione iur. lib.* 1. *c.* 28. Hahn. in Vvesembec. *in tit. de inst. & iur. num.* 1. & alijs pluribus, examinabimus, ne in longum nimis odiosa hæc exemplorum congeries excrescat: sed ne nihil tamen ad hunc locum penitus attulerimus, communem illam, & omnibus miris adeo laudibus elatam Methodum Vvesembecianam nullo modo sufficere nobis debere dicemus. (vide mira ejus præconia apud Forster. *de Interpr. iur. lib.* 1. *cap.* 3. *n.* 4.) Etenim præter cæteros defectus, ex traditis nobis deducendos, & quantum à methodo maxime scientifica, quæ in jus Romanum induci poterat, hæc ipsius recedat, indicantes, ille imprimis evidens est, quod dum caussas ubique omnes speculatur Vvesembecius, ex omnibus vero non demonstretur, neque scientia constet, & nimis obviæ caussæ non sint proponenda & operose considerandæ, sæpissime ridiculus ipse evadat, adducendo caussas nimis communes, & omnibus lippis & tonsoribus notas. Interim tamen hactenus eam ipsi laudem non denegamus, quod ipse sui temporis confusionem omnium optime sustulerit: sed hoc tantum dicimus ad meliorem nihilominus nos anniti debere, qualem nos non

ob-

obſcure indicavimus. *cap.6.*§.4.

LI. Ab Analytica porro nobis dicta interpretatione multum diverſa eſt illa Hotomanni, in perfecto ICto, eodem nomine celebrata. Etſi ipſe non unum interpretandi genus eo complectatur. Nam quã Analyſin à Proculo *in l.* 55. *de A. R.D.* ipſe *l.c.pag.m.* 1102. adhibitam ſcribit, ea eſt circũſtantiarum, ad applicandam legem generalem caſui ſingulari, neceſſaria inſpectio. Quam vero deinceps *pagg. ſeqq.* declarat textus diviſionem, ſpecies imo pars aliqua noſtræ eſt, ad accurationem tamen eius non accedit, dum non omnes propoſitiones, atque ſyllogiſmos ſatis accurate legibus exſculpit. In quo & Summiſtæ antiqui defecere, qui tamen & hoc ſuæ addiderunt diligentiæ, quod legis ſubiectum, vel prædicatum univerſalius, ex legum aliarum comparatione, ſæpe numero efformaverunt. Id quod ad methodicam interpretationem pertinere *cap.6.*§.4. docuimus.

An Analytica interpretatio Hotomãni cũ noſtra conveniat.

SECTIO VI.

De Regulis falſis ad iuris ſcripti interpretationem pertinentibus.

LII. ETiam de ſcripto jure pauca delibabimus, ea imprimis quę neceſſaria maxime ſunt, & minus longe petita in medium proferentes. Vnde ante omnia ſeſe offert, de proprietate vocum in legibus apud multas vulgata, & cõfirmata diſſenſio. Qualis eſt illorũ, qui à communi uſu vocis proprietatem ſeparant, & divellunt, negantes ex communi loquendi uſu proprietatem eſſe exiſtimandam, variaſque regulas facientes, quibus ubi propria, ubi communiter uſitata vocis ſignificatio debeat pręferri in lege determinetur. videatur Coraſ. *de art. iur. part.*4.*cap.*3. Everhard. *loc.a ration. leg. larga. n.* 37. M.Mantua. *Iſagog.mod.ad tollendos inexplicabiles argum. mod.pag. m.*4.*b.* Alciat. *de V.S.lib.*2.*n.*24. Gammar. *de extenſ. n.* 81. *& ſeqq.* Iaſon *in rubr.ff.de damno infect.n.*7. apud Villalob. *comm.opinion. V.*50. Io.Fichard. *addit ad Villal.C.*107. Fr.Vivius ab Aquil. *lib.* 2.*comm.*

An aliũd quam a communi uſu ſit proprietas vocum in legibus aſtimanda.

2.*comm.opin.c.statutum in partibus*, Turzanus *comm. opin.cap.*29. & auctores nominati supra, regul. fal.14. Quæ tamen opinio ratione commoda nulla juvatur; neque lex ut in alijs, ubi rei veritas, & naturales caussæ haberi possunt, ita & hic vulgi iudicium adspernatur, quod verbis effingendis hactenus sufficit, ex ijs quæ disseruimus. *cap.*8.§.4. imo quod ex proprijs improprias voces & contra reddit.

An ab Etymologia, vel allusione, vel definitione proprietas recte colligatur.

LIII. Hac proprietatis vocum ab usurpatione vulgi facta distinctione, necessarium fuit Doctoribus, alia statuere principia, ex quibus proprietas vocis discerneretur, & agnosceretur. Quæ legi possunt, apud Bartolum, & Dd. *ad l.omnes populi ff.de iust.& iur.* Decianum *vol.*2.*resp.*1.*num.*38. Coras. *de art.iur. part.*4.*cap.*1.*& ad rubr.de servitut.n.*19. Everhard *loc.*3. *de definitione, & l.*4. *ab Etymologia.* Constantium Rogerium *de interpretatione pag.*27.*& seq.* Alciat. *de V.S.lib.*1.*n.*7. Gammarum *de extens.n.*82.*& seq.* M.Mantua *l.c.* Carbon. *de legib.lib.*11.*disput.*5. Hahn.in Wesembec. *Paratitl.de Legg.n* 8. Io.Eichel. *de interpr. ll.cap.*15.*n.*5.&c. præ reliquis omnibus aberrantem Phederic. *part.*3.*n.*64.*& seqq.* qui viginti & duos modos proprietatem inveniendi proponit, quos omnes hic percensere non est nostri instituti, cum ad definitionem proprietatis à nobis datam collatæ, nullo negotio quousque sint admittendæ, nec ne appareat. Reliqui Doctorum eo plerique redeunt, ut tres proprietatis fontes aperiant: auctoritatem, etymologiam, & definitionem. Horum primum & nos agnoscimus, imo unicè agnoscimus. Secundum Etymologiam nempe, quam cum allusione quarto loco alijs addita, nonnulli volunt coincidere, non esse satis firmo argumento in significatione vocis constituenda, clarum est. Nam si eam esse propriam denotationem vocis asseveres, quę cum origine ipsius congruit, multis modis decipieris. Id quod exemplis innumeris vocum earum probari potest, quæ à sententia priori quam habebant, cum primo ab etymo suo derivarentur, in aliam diversissimam transierunt. Ne nunc et a contrario sæpe aliquid denominari, & obscurissimas esse, & dubiosas originum divinationes multis adstruere laborem. Vnde laudandus Simon Vaz. Barbos.

bof. qui in *B. C. suis lit. A. n.* 152. nondum probabile argumentum ab Etymologia, etsi multum frequens esse testatur, adductis multis Doctoribus, additque non valere illud, ubi repugnat communi usui loquendi, ex Anton. Monach. Lucens. *decis. 3. n. 53.* & non concludere necessario, ex Card. Tuscho. *Tom. 1. litt. A. conclus.* 500. *n.* 1. De argumento vero ab Allusione prodit, arridere quidem illud, sed non necessario, concludere, ex Tobia Nonio *ad pr. instit. de testam. n.* 30. immo illud damnari ab antiquis omnibus, per dicta Ripæ *in l. 1. n. 18. ff. de acquir. poss.* & Cuiac. *observ. lib. 1. c. 37. &c.* Ex definitione quoque tantum abest ut proprietas vocis demonstrari possit, ut antequam vocis definitio possit fieri, seu ei attribui, certus sensus primò, illi sit constituendus, vel res certa accipienda, quę per eam denotata sit, cuius dein essentia speculando indagetur. Quibus ita se habentibus, manet solus usus vocis, ex quo de significatu eius, & vi omnis æstimatio fieri debeat, prouti *cap. 8. §. 4.* a nobis fuit demonstratum.

LIV. Proprietatis naturam nobis definitam defendimus: subsequens est, ut quando à proprietate recedendum sit videamus. Id autem fieri debere sunt qui negent quam pertinacissimè. Id quod agit Farinac. *conf. 45. n. 17.* qui interpretationem quæ verborum proprietati repugnat, dicit esse non possibilem. Cum quo consentiunt supra Reg. fals. 25. & 29. enumerati, qui neque extensionem, neque restrictionem ultra proprietatem verborum admittunt, & ubi verba legis deficiunt, etiam dispositionem deficere pronunciant. consuli poterunt Marsil. *singular. 339.* Manincor. *Maxim. iur. V.* 25. Anchar. *cons. 266. in fi.* & alij, apud Cardin. Tusch. *concl. Pract. 198. M.* Alciat. *respons. lib. 2. cons.* 10. *n.* 8. *lib. 5. cons.* 106. *n.* 5. *lib. 8. cons.* 58. *n.* 14. Sed cum hi ipsi rursus varijs modis plerique limitent hanc suam sententiam, parum abest quin idem nobiscum dicant, nempe ordinarie à verbis non recedi, sed ob caussas, & regulas nobis. *cap. 9. §. 7.* enumeratas.

An à voce proprietate nunquā sit recedendum?

LV. Et has ipsas licet in varias partes discerpant Hunnius *part. 2. cap. 8.* Socinus *in reg. 461.* cum suis fallentijs, & alij, eas tamen aut superfluas, aut ad principia nostra reductas conti-

An aliā fundamenta à proprietate?

rationis re cedendi dari possint, quæ a nobis sunt proposita. tineri, qui accurate rem perpenderint, clarissime videbunt. Adeoque quotquot earum aut maiorem imprudentiam legislatoris, seu maius legis vitium non præcavent, aut expressæ legislatoris voluntati non innituntur, falsę sunt existimandæ regulæ, & rejiculæ.

An in pœnalibus cōtra proprietatem lenior sententia semper sit sequenda. LVI. Hinc, ut unicum illud exemplum afferamus. Nimis benignus, & lenitatis studiosus fuisse videtur Marthias Stephan. dum *in tractatu suo de Iurisdictione lib.* 1. *cap.* 9. *n.* 64. in pœnalibus a propria vocis significatione propterea vult recedi ut sententia fiat benignior, sive pœna minor, ubi tamen pœnę majori nulla aderat conjuncta injustitia, nullus rigor, imo sequebatur absurdum ex sententia mitiori, & proprietatis læsio manifesta erat, & inexcusabilis, prouti locum citatum inspicienti, & cum allatis a nobis *cap.* 9. §. 7. conferenti apertius patebit.

An mens scriptura sit aliquando posthabenda. LVII. Non semper mentem, & voluntatem scripto præferri, notat Hotomannus *de perfecto ICto. pag. m.* 1115 *b. ex l. si alij fundum.* 19. *ff. de Vsu & usufr legat.* Sed neque illa lex hoc dicit, neque etiamsi diceret, defendi posset. Quippe ubi voluntas legislatoris certa est, sive, dura sive iniusta ea sit, aut quodcunque aliud vitium habeat, à ICto non est deserenda per demonstrata nobis *cap.* 5. §. 5. Et si aliud sequitur interpres quam id quod voluisse scit legum conditorem, iam non ejus mentem interpretando, sicut illi incumbebat, declarat, sed aliam in medium adfert, & legem novam condit, quam voluisse eum fingat. Legem quoque 19. ff. de Vsufr. leg. non loqui de legibus publicis, sed de legatis manifestum est. Et quamvis ea comparare hisce velis, tamen & hęc adhuc in dubio est quousq; congruat, & procedat similitudo; & quod maximum est, ne quidem hæc lex dicit si voluntas testatoris constet, eam tamen non esse sequendam, sed hoc dicit, si quis illis verbis leget, & hoc velit dicere, illum errore labi, & aliud quam voluit exprimere, adeoque eius voluntati non stari, quoniam scilicet ex scriptura non appareat. An vero, si aliunde constet, ei sit satisfaciendum, nec ne, de eo nulla per hunc textum facta est decisio.

LIIX. In

In ambiguo an neutrum valeat.

LIIX. In ambiguo, id est si duplex mens legislatoris ex verbis eruatur, utra sit accipienda secundum Doctores, videamus. Et vero sunt qui in ambiguis neutrum valere affirmant: inter quos nunc nominare libet Baptista de Sancto Blasio *de privilegijs dotalibus Centur.* 1. *num.* 19. & Phederic. *de Interpret. pr. num.* 16. qui præcipue insistunt in ambiguo 3. ff. de rebus dubijs. Quæ tamen nihil minus dicit. Quippe ita ibi Paulus loquitur. *In ambiguo sermone non utrumque dicimus, sed id duntaxat, quod volumus.* Id quod optime concordat cum *Reg. nostra* 149. ubi unum solum sensum legi tribuendum diximus, & cum Reg. 14. ubi à voluntate Legislatoris abeundum non esse monuimus. Nobis ergo quid voluerit in ambiguo Legislator, incumbit investigare, cuius rei præcepta *Reg.* 188. *& seqq.* sufficienter, nisi fallimur, sunt proposita. Hæc mens est primæ partis in hac lege. Pergit deinceps idem Paulus. *Itaque qui aliud dicit, quam vult, neque id dicit, quod vox significat, quia non vult: neque id quod vult, quia id non loquitur.* Quæ verba hoc velle clarum est, quod loquens improprie, & obscure, non dicat quod verba præse ferunt proprio sensu accepta, neque proferat seu sufficienter indicet id quod mente tenebat. Quod itidem nobiscum concordat. Interim etsi non exprimat verbis quod vult, neque velit, quod expressit, si tamen aliunde constet de voluntate loquentis, illam eapropter non minus pro lege acceptandam esse inibi non docetur.

An pro rationibus solubilibus pluribus sit facienda interpretatio.

LIX. Fundamenta præferendi in dubio, seu multiplici legum sensu hunc vel illum, nimis sunt multa, & numerosa, ut ad eo fine tædio omnes circa illa errores non possint recenseri. Neque adeo hoc opus est labore, cum ex natura legis satis perspicue nostra deducta, contrarias opiniones omnes per se refutent. Quam tamen hac etiam in parte a vero fœde aberrarint auctores, ex hoc uno Pedrochij apud Forster. *de Interpret. cap. ult. Reg.* 47. *n.* 2. deducto loco plusquam manifestum est. Qui interpretationem in dubio pro ea faciendam esse sensu statuit, qui maiore rationum copia nititur, etsi eę satis apte possint dissolvi. Quo sane quid dici poterat falsius? Si enim dissolvi possunt allatæ rationes, falsæ sint oportet. Sin sunt

falsæ, non sunt rationes, nisi solo nomine, quod & ipsum indigne, & improprie sustinent.

An Hermagorea interpretatio cum Rhetorica conveniat.

LX. Antequam huic sectioni finem imponamus, unum saltim hoc premonitum volumus. Nempe rationem illam interpretandi Hermagoream, qua totus ille Hotomanni ICtus plenus est, & quæ Forstero *lib.* 1. *cap.* 4. sub Rhetorices nomine comprehenditur, neutiquam eandem esse cum nostra, vel Grammatica, vel alia scripti interpretatione: imo distinctam interpretandi speciem non esse, sed plurium specie diversarum interpretationum una voce comprehensarum mixturam, quæ & aliqua ad interpretem non pertinentia comprehendat. Nam quatenus ab hypotehsi semper ad thesin revocatur quæstio, & de ipsa lege sæpe disputatur, & de ijs quæ ad legem non pertinent. Quatenus vero justum cum æquo contenditur, de restrictione quæritur, vel extensione. Quatenus vero de scripto & non scripto quæritur vel de consuetudine, vel de extensione dubitatur. Deniq; si de scriptura quis sit eius sensus controvertatur, ex Grammatica decidendum erit, sin ambiguitas proponatur, ex rationali, & intellectiva, si contrarietas, ex antinomiarum solutione auxilium petemus.

SECTIO VII. & VLTIMA.

De Antinomiarum conciliatione.

An in veris Antinomijs utrum valeat.

LXI. HActenus descripti juris interpretatione; circa quam haud inviti multa indicta reliquimus, imprimis, quæ ad Criticam licentiam pertinent, cui suos limites ex ipsius artis principijs, proprio aliquo tractatu nos posituros jam ante *cap.* 9. §. 8. spopondimus. Nunc ultima sit Antinomiarum conciliatio, de qua itidem quam paucissimis dejungemur: etsi multas etiam hic, inter totum & tantum, inter quia & qua, & alias ridiculas distinctiones, auctores effinxerunt, quibus quocumque modo elabantur. Nos illud præcipuum, & maxime omnibus, ferè auctoribus, qui de legum conciliatione scripserunt, receptum animadversione saltim

ali-

aliqua notabimus. Nempe quod antinomias veras si inveniant neutrum valere indistinctè pronunciant: idque textibus quibusdam iuris in partes vocatis, quales sunt *l. Vbi pugn.* 188. *ff. de R. I. l. si is qui ducenta.* 13. §. *verum ita* 3. *ff. de Rebus dubijs. l. Si Titius* 16. *ff. de hered. instit. & l. Scriptura* 14. *C. de fide instrum.* Quorum tamen nullus de publicis legibus loquitur. Sed & hic error iam supra *cap.* 10. §. 2. refutatus est, adeoque hic prolixiore mentione non indiget, & electionem faciendam eius legis quam maluit, vel maluisse præsumitur Legislator, non desunt qui nobiscum confiteantur: & nominatim citati iam ante cap. 10. §. 2. litt. c. d. & hic recitandi Phedericus, *part.* 2. *membr.* 2. Donellus apud Hunnium *lib.* 1. *c.* 2. *qu.* 2. Duarenus *de ll. cap.* 10. ubi iam suo tempore politum illud Tullij acumen *lib.* 2. *de inventione* id advertisse liquet; cuius tamen verba cum aliqua consideratione sunt legenda, & sano sensu accipienda, ne contra nostra principia, cum quibus optime congruunt, pugnare videantur. Ita ubi infit, legem esse potius conservandam eam, in qua pœna infligatur, & si id in utraque fiat, eam præferendam in qua maior statuatur, non intelligendus est de alio casu loqui, quam ubi iuste, & condigne ita statuitur. Prouti & verba sequentia id innuunt, ubi ait. *Nam maxime conservanda est ea quæ diligentissime sancita est*, id est ceu nos millies inculcavimus, à maiore prudentia profecta. Ita ubi legem particularem, seu parti scriptam dicit præferendam, in quo consentit ei Phedericus *part.* 2. *membr.* 2. *n.* 33. non intelligenda est particularis lex eo sensu, ac si prædicatum eius saltim alicui insit subiecto, sed pro speciali lege sumenda est, ut idem sit cum illo communi, & Doctoribus per vulgari dicto; *speciem in iure generi semper derogare*, & ubi lex magis ad casum accedit, magis eam cogere, ubi vero eandem casum habet plane necessariam esse, & omnem dubitationem tollere atque excludere.

Verum enimvero, etiam huic sive appendici, sive syntagmati nostro finem tandem imponimus. In quo si cuiusquam expectationi minus à nobis satisfactum est, (neque enim vel hic ulla ex parte nobis quod Iovi negatum aiunt antiqui, obtigisse credimus, ut omnibus Conclusio.

pla-

placentes, omnium puncta feramus) sciant illi, numquam nobis propositum fuisse alias regulas preter quam earum nonnullas, quæ & communissimæ, & falsissimæ, & maxime domesticæ, & ex domesticis principijs refellendæ sponte quasi certe non magnopere quæsitæ, sese offerebant, in medium producere, eumque omnem laborem saltim in eorum gratiam susceptum nobis esse, qui auctoritatibus inhærere edocti, animum demonstrationibus pascere parum adhuc assuevere. Cæteroqui ita semper animati fuimus, ut recta & vera statuminare, quam falsa & erronea convellere laudabilius reputaverimus. Privatas etiam causas, quæ hunc tractatum, alias fortassis nonnihil adhuc longius protrahendum, abrumpere nos coegerunt plusculas adducere possemus, si tanti rem credere fas nobis esset. Quare quod restat, in fine libelli ipsius dicta repetentes, Lectori benevolo quidquid hoc opellæ est, omne quam optima nota commendamus, veniamque nobis, si aliorum erratis invigilantes, ipsi a vero alicubi præter spem descivimus, serio rogamus.

FINIS.

ERRATA

PAg. 5. lin. 8. leg. quod omni. p. 13. lin. ult. & Cr. q. ſ. comprehenſas. 20. l. 12. profecta. 26. l. 22. ceu. 27. l. 7. ſocietates. l. 10. cætera. l. f. aliquam. 32. lin. penult. ſubſiſtimus. 38. l. 10. ea abſoluta, & exacta. 56. l. 6. Scientia. 58. l. 17. antequam. 64 l. 30. contractuum. 69. l. antepen. videtur, 70. l. 29. Speciali, 77. l. 21. perſequendum al. 80. l. f. In quod 86. l. 24. indicia. 93. l. 9. ob cauſſa. 112. l. 7. comprehenſa. l. 11. committantur 124. l. pen. quatriduum 140. l. 15. prænominatarum. 142. l. 5. ſi quę 160. l. f. ubique. 161. l. 5. utilitatem communem. 170. l. 31. ſuperflua. Denique. 187. l. 6. ita porro applicatis. 197. l. 25. prudentiam ad σύνεσιν. 205. l. 21. proponit: altera 215. l. 15. ſummam. 216. l. 21. profectum. 227. l. 16. Virio. l. 17. Zaſio. l. 21. Butrio, & Panormitano. 234. l. 32. purgari ſecundum.

In Annotat. p. 57. lin. 1. Zaſius. p. 81. l. 2. Carbon. edict. 3. 5. dum autem. 5. in f. ff. ad Carbon. edict.